

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LIII (1-2)

2019 [2021]

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

XVIII. mendeko dotrina argitaragabe bat: aurkezpena eta edizioa¹ *An unprinted doctrine of the 18th century: Presentation and edition*

Urtzi Reguero-Ugarte*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: The main aim of this study is to present a critical edition of a doctrine written in High-Navarrese dialect at the end of the 18th century. This text has been recently discovered in the library of the Basque Parliament. This paper will highlight the importance that this text can have to Basque dialectology, and will outline the principal characteristics of the manuscript such as its size, its source and the approximate date of its translation. In addition, some dialectal characteristics are presented to show that the text was composed in the Basque variety of Leitza and that the identity of the writer could be traced to Tiburtzio Sagastibeltza. Finally, a critical edition is offered with palaeographic and explanatory notes to help to understand the main text.

KEYWORDS: doctrine, philology, editions, Basque dialects, dialectology.

LABURPENA: *Saio honetan XVIII. mende bukaeran goi-nafarreraz idatzitako dotrina baten edizioa aurkezten da. Orain arte ezezaguna izan den eskuizkribu hau Eusko Legebiltzarreko liburu-*

¹ Lan hau MINECOK finantzatutako *Monumenta Linguae Vasconum* (V): periodizazioa eta kronologia (FFI: 2016-76032-P) ikerketa proiektuaren eta Eusko Jaurlaritzak lagundutako eta Joaquín Gorrochateguik gidatutako *Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada* (HMLV-LHC; IT 1344-19) ikerketa taldearen baitan egin da. Biziki eskertu behar ditut lan honen aurreko bertsio bati egindako ohar eta iruzkinengatik: Ricardo Gómez, Ekaitz Santazilia, Borja Ariztimuño, Iker Salaberri, Eneko Zuloaga eta aldizkariko ebaluatzaile anonimoak. Halaber, Txaro Valverde Legebiltzarreko liburutegiko langileari ere eskerrak eman behar dizkiot eskuizkribua ikusteko eta zalantzak argitzeko emandako laguntzagatik.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Urtzi Reguero-Ugarte. Hizkuntza eta Literaturaren Didaktika Saila. Hezkuntza eta Kirol Fakultatea (UPV/EHU). Juan Ibañez de Sto. Domingo kalea, 1 (01006 Vitoria-Gasteiz) – urtzi.reguero@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0003-1549-0738>

Nola aipatu / How to cite: Reguero-Ugarte, Urtzi (2021). «XVIII. mendeko dotrina argitaragabe bat: aurkezpena eta edizioa». *ASJU*, 53 (1-2), 225-359. (<https://doi.org/10.1387/asju.22417>).

Jasoa/Received: 2019-09-30; Onartua/Accepted: 2019-11-03.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2021 (UPV/EHU) «Julio Urkixo» Euskal Filologia Institutu-Mintegia

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomerziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

tegian agertu da berriki. Beraz, euskal dialektologiarako izan dezakeen garrantzia aipatu ostean, eskuizkribuari buruzko zenbait ohar egiten dira; besteak beste, erakusten da gaztelaniazko zein liburu duen jatorri, noizkoa izan daitekeen itzulpena, liburuaren tamaina, etab. Areago, laburki aurkezten diren hizkuntza ezaugarri batzuk kontuan izanda, Leitza inguruko hizkera erabiltzen dela erakusten da eta anonimotzat hartu izan bada ere, proposatzen da Tiburtzio Sagastibelza izan daitekeela dotrinaren egilea. Jarraian, testuaren edizio kritikoa eskaintzen da, bi motatako oharrez lagundurik: batetik, ohar paleografikoak daude eta, bestetik, testua ulertzen lagundu nahi duten azalpen oharrek.

HITZ GAKOAK: dotrina, filologia, edizioak, euskalkiak, dialektologia.

1. Sarrera

Artxiboek dituzten materialak digitalizatu eta sarean guztion eskura jartzen egingadako lan eskerdari esker, orain arte ezagutzen ez genituen euskarazko testuak agertu dira. Horien artean daude, besteak beste, Goizuetan 1753an irakurri zen sermoi bat (Reguero 2015b) edo orain hemen aurkezten den dotrina.

Hain zuzen ere, sarean zenbait kontu bilatzen ari nintzela, Eusko Legebiltzarren Liburuklik artxibo digitalean aurkitu nuen² ordura arte, ustez bederen, gutako askorentzat ezezaguna zen dotrina hau. Dotrinaren lehen begiratuan aise da ikusten euskal filologiarentzat eta euskalkien historiarentzat izan dezakeen garrantzia: 300 orrialde baino gehiago dituen eskuizkribua da, osorik euskaraz; gainera, goi-nafarreraz idatzita dago, Gipuzkoarekin muga egiten duen Nafarroako eskualderen batetako mintzoan.

Esan bezala, sarean idoro daiteke *Doctrina santuaren explicacio San Carlos Borromeoren doctrinatatic ta libruatatic ateraa* izenburua daraman lekukotasun idatzi hau, aski kalitate onean digitalizaturik. Paperezko jatorrizkoa Gasteizen dago, Eusko Legebiltzarreko liburutegian, Juan Ramon Urkixoren ondareko gainerako lekukotasunekin batera. Erosotasunagatik, digitalizaturiko irudiak erabili ditut edizioa paratzeko; dena den, Gasteizen bertan dagoen eskuizkribua ere esku artean izan dut edizioa prestatzeko, deskribapen zehatzagoa egiteko eta izan ditudan transkripzio zailantza batzuk argitzeko.

2. Dotrinaren aurpepena

Aurreratu dudanez, *Doctrina santuaren explicacio San Carlos Borromeoren doctrinatatic ta libruatatic ateraa* da obra luze honen izenburua, eta 360 orrialde inguru ditu euskara hutsean idatzirik. Ezbairik gabe, beste hizkuntza batetik, ziurrenik gaztelaniatik, euskarara ekarritako obra bat da. Irudiz, Joaquín Molesek 1769an Madrilan argitaratu zuen *Doctrina christiana para niños y adultos a la mente de San Carlos Borromeo y del catecismo romano sacado a instancias suyas por el Bmo. Padre San Pio V y por decreto del sacrosanto Concilio Tridentino. Confirmado con exemplos curiosos* liburuaren itzulpen/egokitzapena da. Hori da, beraz, *post quem* data.

Ez da erraza Joaquín Molesi buruzko berri asko ezagutzea, baina Prebisteroa izan zen, katedratikoa eta nuntziaturako examinatzaile. Erljio liburu zenbait idatzi zituen gaztelaniaz eta itzuli zituen hizkuntza horretara. Ondorengo adibideek argi erakusten dute euskarazko dotrina hori idatzi zuenak Molesen dotrina zuela oinarri; ezkerreko zutabeen Molesen liburutik ateratako pasarte dago, bere horretan; eskuinean pasarte horri dagokion euskarazkoa:

² Hauxe da helbidea: <http://www.liburuklik.euskadi.net/handle/10771/8722> [azken kontsulta: 2020/07/27].

Refiere Vincencio Belvacense, que San Roman Martyr, al despedazarle sus carnes, dixo al tirano Aselepiades: si no crees lo que te digo, pregúntalo a aquel niño inocente, que como ni sabe hablar, no sabe mentir. Era este un niño de pocos meses, que estaba a los pechos de su madre Christiana entre el concurso. Al punto, soltando los labios del pecho el tierno infante, buelve la carita al tirano, y en clara voz le dice: Jesu-Christo es el Dios verdadero; y diciéndole: pues quien te ha dicho a ti eso? Entonces con mil gracias la criaturita: a mi, respondió, a mi me lo ha dicho mi madre, y a mi madre se lo dixo Dios. La Iglesia, que lo dice a nosotros, es nuestra madre, y a esta le ha dicho Dios, quanto nos enseña.

El emperador del Mogol Echevar resistia por sus torpezas a convertirse. Hizo que una monilla, pues gustaba como muchos de monerías, sacase de una urna la cedula de la ley verdadera. Y estaban la de Lycurgo, la del Japon y la de Mahoma. Saco la de Mahoma, la miro y la rasgo e hizo lo mismo con la otras, menos con la de Christo, que con reverencia dio al Emperador. Bolvieronlas a poner, menos la cedula de la Ley de Christo. Hizo lo mismo con las otras, y no encontrando la de Christo, fue oliendo a los presentes, y asiendo fuertemente al que la tenia, se la hizo soltar y diola al Emperador. O ley soberana, reconocida aun las fieras.

San Roman Martirearen vicizan leicen dugu, martirezazean arquicen zela emacume bat, iru ilabete aurra bularrean zuela presente, esan ciola santuac juez tiranoari: «Nic esaten dudena ezpaldin baduc sinistecen, galde zayoc araco aur ari. Bada, nola eztaquien itz eguiten, eztic guezurric esanen». Galdetu cion tiranoac burler aurrari, baño aurrac utciric vere amaren bularra era[n]zun cion voz altuan: «Jesu Christo da Jaungoico eguiazcoa». Galdetu cion Juezac berriz aurrari eya norc esan cion, eta aurrar eranzun zion: «Niri esan dit nere amac, eta nere amari esan cion Jaungoicoac». Eliza santua, gure ama ona, eta onec eracusten digun guzia Jaungoicoa verac aguertu dio Elizari.

Echevar Mogolco emperadoreac zeuzquen cajon batean auniz legue, Lycurgorena, Japonena, Mahomarena eta Jesu Christorena. Eta chimu bati aguindu zion atera ce[za]la cajonatic leguea eguiazcoa. Atera zuan Mahomarena. Veguiratu cion, eta vrela puscatu zuan. Orobat eguin zuan bes-teaquin. Baño Jesu Christoren leguea atera zuanean, reverencia aundiarequin eman cion emperadoreari. Paratu cituan berriz cajonean Jesu Christoren leguea ez beste guziac. Orobat eguin zuan legue falsoaquin, eta ez arquituric cajonean Jesu Christoren leguea, atsi zan utsai eguiten presente zeuden guztzai. Eta llegaturic zeuquenagana, utcirac cion eta eman zion emperadoreari. O, legue divino! Azquenic animaliac eta fierac ezagucen zaitua.

Edonola ere, euskarazko zatian badira eskuratu ahal izan dudan gaztelaniazko dotrinan ez dauden pasarte batzuk; jarraian lagin bat:

El Dios Todopoderoso, de quien hemos hablado, tiene un Hijo verdadero y natural que se llama *Jesu-Christo*. Y para que en algún modo entiendas como se ha engendrado a este su Hijo, toma la semejanza del espejo: quando uno se mira en él, luego produce una imagen de si mismo, tan semejante a si, que no se puede hallar diferencia alguna, pues no solo es semejante en las facciones, sino en el movimiento; porque si el hombre se mueve, también la imagen se mueve. Esta imagen no se hace con trabajo ni tiempo ni instrumentos, sino en instante y con solo mirar.

Esan nai du gure Jaungoicoac baduela eguia[z]co seme bat bacarra, ceñi derizcoon Jesu Christo. Artículo eta misterio au guri adicera emateco Eliz[a]co doctoreac paratcen dariazquigue auniz exemplo eta semejanza, baño an guzian artea derizquiot dela onena **San Anselmoc paracen digun exemplo eta semenjanza**, eta dacar santuac ispillu batequin. Persona bat veguirecen denean ispillu batean, verela formacen du vere iduria eta semejanza, eta au eguiten du batere trabajuric eta demboraric costa gave, instante batean, veguirece bacar batequin.

Euskarazko pasartean beltzez markaturik dagoen zatia ez da agertzen gaztelaniazko zatian. Beraz, edo itzultzaileak gehitu du pasartea bere ezagutzan edo beste iturriren batean oinarrituta, edo dotrinaren beste edizio bat erabili zuen, nik oraindik ezagutu ez dudana. Bestalde, ez da liburu osoaren itzulpena; izan ere, gaztelaniazko liburuaren lehen eta bigarren kapituluak falta dira euskarazkoan; edo hobeki esanda, hasieran laburbiltzen ditu bi kapitulu horiek: sarrerak orrialde oso bat eta besteko lau lerro hartzen ditu, eta *Au bacarra dotrinaren sarrera* esanez bukatzen du.

Ematen du itzulpena ez zela argitaratzeko prestatu, baizik eta apaizak, ziurrenik, bere kautan erabiltzeko prestatu zuen. Hori erakusten dute testuan aurki daitezkeen huts ugariak, lerro arteko erantsiek eta aditz laguntzaile ezak; izan ere, perpaus askotan aditz laguntzailea falta da eta beste askotan lerro artean erantsi da, geroago. Lerro arteko erantsiak ohar paleografikoetan markatu dira. Gainerakoan, idazkera aski txukuna da, erraz ulertzen da, nahiz eta kasu batzuetan <z> eta <r> bereizteko zailtasuna egon.

3. Eskuizkribuari buruzko informazio laburra

3.1. Deskribapena

Eskuizkribuak 360 orrialde inguru ditu, aurkiak bakarrik darama orrialde zenbakia, 179ra iristen da eta 15 × 21eko tamaina du liburuak. Enkoadernazio gogorra du, geroago jarria³ eta liburuaren bizkarrean *Sagastibelzaren dotrinac* jartzen du.

Ur markez den bezainbatez, bizpahiru agertzen dira dotrinaren orrialdeetan. Dena den, datazioari begira, interesgarriena azken orrialdean bakarrik agertzen den ur marka da:

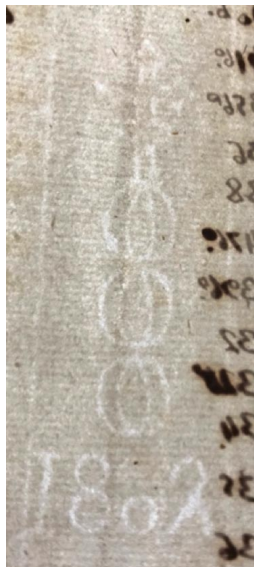
³ Edonola ere, Txaro Valverde Legebiltzarreko liburutegiko langileak esan digunez, Urkixoren eskuetara iritsi aurrekoa izan daiteke enkoadernazioa.

1. irudia

Eskuizkribuaren azken orrialdeko ur-marka

Ikus dezakegunez, lehen bi zenbakiak argi eta garbi ikusten dira eta 18 irakur daiteke, baina ez da garbi ikusten ondoko biak zer diren. Dena den, 1802 proposa daitekeela dirudi; izan ere, Legebiltzarreko liburutegian dagoen beste eskuizkribu batean, akatsik gabe, baina berbera izan daitekeen ur-marka aurki dezakegu:

2. irudia

Beste eskuizkribu bateko ur-marka

Ematen duenez, 2. irudiko ur-marka berbera dago 1. irudian, baina arrazoi batetatik edo besteetatik gaizki atera zen eskuizkribuaren ur-markako azken zenbakia. <2> zenbakiaren oina 1. irudiko zenbakiko oinarekin erkatuz gero, zenbaki beraren

aurrean gaudela dirudi. Hori hala izatekotan, dotrina honen eskuizkribua kopiazeaz 1802. urtearen ondoren bukatu zuten.

3.2. Itzultzailea eta data

Dotrinaren itzultzailea dela eta ezer gutxi dakigu. Legebiltzarreko liburutegiak sarean jarritako informazioaren arabera, eskuizkribu anonimoa da. Halere, arestian esan dudanez, liburuaren bizkarrean *Sagastibelzaren dotrinac* jartzen du, baina hori ez da ikusten digitalizaturikoan:

3. irudia

Dotrinaren enkoaderazioaren bizkarreko informazioa

Horrezaz landara, Legebiltzarreko liburutegian, Urkixoren ondarea jasotzen duen paperezko katalogoan honelaxe dator:

[Doctrina Santuaren explicacioa San Carlos Borromeoren Doctrinatatic, ta libruatic aterraa...]

[Manuscrito del siglo xviii (?) tomado de la Doctrina Cristiana y otros libros de San Carlos Borromeo]. 1+179 hojas.

En la ficha original de este manuscrito se mencionan a Sagastibeltza (?) como traductor.

Euskera Guipuzcoano.

Traductor: Sagastibeltza.

Honek, beraz, beste galdera batzuk sortzen ditu: Nor da Sagastibeltza? Zer lotura du dotrinarekin? Bera ote da itzultzailea? Tamalez, ez dakigu katalogoan jasotzen den itzulpenaren egiletza horren berri nork emana eta nondik aterea den. Areago, Sagastibeltza nor izan zen ere ez da aise jakiten.

Sagastibeltza abizenak, testuaren hizkerak bezala, Nafarroaren mendebaldera, Leitza aldera garamatza, baina besterik ez. Nafarroako Elizbarrutiko prozesuen katalogoan «Sagastibel(t)za» duten XVIII. mende bukaerako eta XIX. hasierako prozesuak begiratzen baditugu, ohart gaitezke ez dela oso abizen zabaldua, eta gehientsuenetan Areso, Leitza eta Gorriti inguruko prozesuetan agertzen da. Hain zuzen ere, XVIII. mende bukaera eta XIX. mende hasiera bitarte horretan, Leitzako elizako onu-

radunetako bat Tiburtzio Sagastibeltza izan zen. Aipatu artxiboko C2340, 16. prozesuan, 1789an, Tiburtzio de Sagastibelza de Areso delakoa agertzen da, eta Leitzako elizako onuradunetarik bat da. Irudiz, Iruñeko gotzainak Tiburtzio Sagastibeltzari eta ondorengoei kargu hori ematean, zenbait lan agindu zizkion: konfesatzea, gaixoei laguntzea eta kristau dotrina erakustea. Antza denez, Miguel Ignacio Zabaleta Leitzako apaizak salaketa jarri zuen Sagastibeltzak ez zuelako agindua behar bezala betetzen. Zenbait urte geroago, 1801eko prozesu batean (C2809, 8) berriro agertzen dira Miguel Ignacio Zabaleta eta Tiburtzio Sagastibeltza. Horretan ere, abadeak onuraduna salatzen du San Joan eguneko mezetan Tiburtzio eserlekutik altxatu eta predikatzen ari zen apaizari ondoko hitzak esateagatik: *Abadea, iolas oric utcite viee enfermotara 'abadea, solas horiek utzita, bihoa gaixoengana'*.⁴ Sermoilari astuna bide zen apaiza eta bere lana egitera bidali zuen Sagastibeltzak apaiza. 1795-1802 bitartean, ordura arte presbitero zen Tiburtzio Sagastibeltza Leitzako bitarteko Kapilau izendatu zuten, adin txikiko zen Josef Frantzisko Arribillagak prima tontsura egin arte. 1802an gertatu zen hori. Beste prozesu batean ikusten denez (C2694, 8), 1802-1809 bitartean kargutik kendu zuen Leitzako abadeak Sagastibeltza.

Garaiaगतik eta lekuगतik, Tiburtzio Sagastibeltza izan daiteke dotrina honen itzultzailea, eta Iruñeko gotzainak 1789an emandako aginduaren fruitu izan daiteke dotrina hau, hamarkada baten buruan kopiatua edo orduan kopiatzeaz bukatua.

Arrazoi asko dago pentsatzeko eskuizkribu hau lehendik zegoen beste zaharrago baten kopia dela.⁵ Dotrina honen kasuan, nahiko modu garbian idatzirik dago, zirriborro eta ezabadura gutxirekin, nahiz eta lerro arteko eransketak badituen. Hor-tik ondorioztatzen da aurreko bertsio baten kopia dela. Gainera, lerro artean dituen gehiketak edo perpausek maiz falta duten aditz laguntzaileak horrela azal litezke: ematen du errazagoa dela laguntzailea kopiatzeaz ahaztea itzultzeaz ahaztea baino. Gainera, eskuizkribuan agertzen diren tatxadura batzuek eta egindako zuzenketez erakusten dute kopistak berdinetik berdinerako jauzia egin zuela eta gero zuzendu. Adibidez, 69v orrialdeko lehen galderaren erantzun moduan, bigarren galderari dagokion erantzunaren hasiera agertzen da, tatxaturik. Beraz, badirudi kopiatzean ondoko galderaren erantzunera jauzi egin zuela. Kopia izatearen beste erakusgarri izan daiteke testuan agertzen diren zenbait <c> <t> esperoko genukeen lekuan: *duc* 'dut', *jacen* 'jaten'.

Beraz, eskuizkribu hau, beti ere, 1769. urtearen ondoren idatzitako dotrina baten kopia da, 1802 ondoren bukatua.

3.3. Hizkeraz ohar batzuk

Eskuizkribu hau idazteko baliatu zen euskarak azterketa sakon eta serioa merezi du, eta ez da hori ez azpialal honen helburua ezta lan honena ere (ik. Reguero pres-tatzen. Edonola ere, oin-oiharretan zenbait alderdi linguistikoko azaltzen duten iruzkin

⁴ Esaldi labur honetan agertzen den *joan*-en adizkiaren forma bat dator dotrinan agertzen denekin. Pertsona eta denbora horretako *bie* (129v) dago dotrina honetan, eta paradigma bereko *cien*, *ciela* 'zihoan, zihoala' ere agertzen dira eskuizkribuan. Egiletza ez du aitortzen, jakina, esaldiak, baina geografikoki Leitza eta inguruan kokatzeko laguntzeko aingura testutzat har dezakegu bederen.

batzuk daude).⁵ Nolanahi ere den, testua geografikoki kokatze aldera, eskuizkribuan agertzen diren zenbait ezaugarri aipatuko ditut jarraian.

Testu hau hizkeraz nongoa den gutxi gorabehera zehaztea ez da biziki zaila, dialektalki nabarmenak diren ezaugarriak baititu. Hasperenik ezak eta *duzu* gisako adizkiek, *izanen* motako geroaldiek eta *cajon* 'kaxoi' bezalako formek zuzenean Nafarroara begira jartzen gaituzte. Behin bakarrik agertzen da *-e-* errodon aldaera: *badezua* (2v).

Edonola ere, goi-nafarreraren barnean diren hizkerak ezagututa, zehatzagoak ere izan gaitzke. Nafarroaren barnean, mendebaldeko eskualderen batekoa, Gipuzkoatik gertukoa dela pentsatzeko arrazoiak egon badaude. Besteak beste, testuan agertzen diren *sermove* (44v, 72r), *leobe* (74r, 143v), *razove* (*passim*) hitzen *-obe* bukaera horiek Nafarroako Larraun eta Basaburu Handi eta Txikira garamatzate (ik. Apalauza 2012). Era berean, *ciceon* 'zitzaion' agertzen da eskuizkribu honetan eta *zitzion* jaso du Apalauzak (2012: 363-364) Larraunen eta Basaburu Nagusiko iparraldean. Horiekin batera, *zagu* 'zaigu', *zadanic* 'zaidanik' agertzen dira testuan, eta Apalauzak (2012: 348) dioenez, «diptongoa murrizturik ageri da» Larraungo ipar-mendebaldean eta Araitz-Betelun, eta *zat*, *zazo* eta *zitzazon* adibideak ematen ditu. Horiekin batera, Leitzza aldera begira jartzen gaituzte: *bie* 'doala', *zila* 'zihoala', *badique* 'joango balitz', *cin* 'zihoan'.⁶

Orotariko Euskal Hiztegiari jaramon egiten badiogu, lexiko aldetik ere Nafarroako ipar-mendebaldera begira jartzen gara; hiztegian bertakotzat ematen dira eskuizkribuan agertzen diren zenbait aldaera: *leurritu* (*passim*), *velarrizaldeco* (10v), *erruti* (*passim*), *turmove* (110r), (*er*)*ristatu* 'errieta egin' (174v), etab. Badira, halere, *OEHN* jasotzen ez diren zenbait aldaera; hauek, besteak beste: *eyo* 'igo' (*passim*), *egaizte* 'hegazti' (3v; baina ik. dagokion oharra), *lendavico* 'lehendabiziko' (*passim*), *augitz* 'hagitz' (*passim*), *componcen* 'goldatzen' (7r), *carogui* 'karobi' (72v), *obartu* 'ohartu' (*passim*).

Eskuizkribuan aurki daitekeen ezaugarri berezi bat, beste inon aurkitzea zail dena, *zarazquio* 'zaizkio' eta *zarazquigu* 'zaizkigu' gisako adizkiak dira. NOR-NORI saileko adizki horietan *-ra-* agertzen da sistematikoki.⁷ Behar bada, **eradun* aditz laguntzailaren formek eragindako analogia izan daiteke, *darazquioa* 'dizkio' moduko adizkiek eraginda; gaur egun hortik eratorritako *dazkioa* modukoak erabiltzen dituzte Leitzako adinekoek.

Testuak dituen ezaugarri batzuek Gipuzkoarekiko hurbiltasuna erakusten dute. Besteak beste, **edun* aditz laguntzailaren objektuaren pluralgilea *-e* da; beraz, *due* eta *ditue* erabiltzen dira, eta ez *dute* eta *dituzte*; testu zaharretan Tolosa eta inguruko hizkeretan agertzen da forma hori (Reguero & Gómez 2016). Horrekin bateran, *-i(n)-*laguntzailarekin ere *dioe* agertzen da.

⁵ Are gehiago, huts batzuek pentsatzera garamatzate kopiatzaileak ez zekiela euskaraz. Esate baterako, <c> ordez <t> kopiatu da kasu askotan; huts mekanikoa izan daiteke, baina, hainbestetan gertatzea eta, gainera, huts horiek euskarazkoak ez diren horrenbeste hitz ematea eta ez zuzentzea aski susmagarri dirudi.

⁶ Leitzako hiztun batek jakinarazi didanez, adineko hiztunen artean halako formak entzuten dira; halere, gazteen artean *nijoa* moduko forma giputzak nagusitu dira.

⁷ Edonola ere, *joan oy zariçca* 'joan ohi zaizkio' dago Tolosako bertso iraingarrietan, *-r-*rekin (Mixelena 1964: 127).

Hizkuntza ezaugarri horiek eta arestian autoreaz esandakoak kontuan izanda, dotrinako hizkera Leitza ingurukoa izan daitekeela dirudi⁸ —edonola ere, testuaren fidagarritasun dialektalaz, ik. Reguero (prestatzen) eta, oro har testuak dialektologiaz erabiltzeko metodologiaz, Ulibarri (2013)—.

4. Ediziorako irizpideak

Sánchez-Prietok (2011: 15) iradokitzen duenez, edizio kritiko edo filologiko batak ikertzailearen beharrak ase behar ditu eta, aldi berean, testuak ulergarriak izan daitezten saiatu behar du. Edizio paleografiko hutsak geroko hizkuntza azterketa zaildu lezake, kontuan izan behar baita orduko idazmoldea eta gaurkoa ez direla berdinak; gainera, paleografikoan hutsak zuzendu gabe geratuko lirateke. Horretaz gain, grafia ezberdina da kasu batzuetan, eta hitz banaketa eta puntuazio sistema beste modu batekoak izan litezke (cf. Pérez Priego 2011: 156-157). Hortaz, editorearen lana da oreka mantentzea eta beharrezko aldaketak, irizpide zehatz batzuei jarraituz finkatutakoak, egitea.

Dotrina honen edizioa egiteko orduan, batetik, kontuan izan dut bertatik atera daitezkeen informazio eta datuak ahalik eta gardenenak izateko testuan grafiari dagokion aldaketa beharrezkoenak egitea eta, bestetik, beste ikertzaile, irakurle zein interesatuentzat testua egokia izan dadin saiatu naiz. Ediziorako irizpideak hautatu eta finkatzeko, bereziki, CHARTAK (Red CHARTA 2013) aurkezten duen edizio kritikoak egiteko eredian oinarrituko naiz, beti ere eredia euskarazko testuetara egokitu.

Ondorioz, jarraian datorrena edizio kritikoa da, transkripzio erdipaleografikoan oinarrituta. Behar-beharrezko aldaketak bakarrik egin ditut, grafia sistematizatze (ezen ez gaurkotzeko) eta hutsak zuzentzeko helburuz eginak. Idazlearen grafia sistemari eta idazmoldeari leial izan natzaio, eta egindako aldaketa guztien berri eman dut: orokorrak direnak irizpideetan, berezixeagoak direnak oharretan.

Testuan, beraz, bi motatako oharrak daude: batetik, ohar paleografikoak egin ditut, zeinetan testuan agertzen diren hutsen, lerro arteko eransketen, beltzuneen eta halakoen berri ematen baita; bestetik, azalpen oharrak egin ditut testua errazago ulertze aldera. Azken ohar horietan, batez ere hizkuntzari buruzko iruzkinak egin ditut, baina bestelako informazioa ere agertzen da batzuetan. Lehen motako oharretan lema biribilez daude,] batez itxirik; bigarrenetan, ordea, lema etzanaz emanda daude. Lekua aurrezteko, batez ere hizkuntzazko oharrak ezaugarria agertzen den lehen gerraldian bakarrik eman ditut.

4.1. Laburdurak

Agiri eta idatzi zaharretan ohikoak diren laburdurak osorik eman dira: *-mente* atzizkidun maileguak, *Sⁿ → San*, *Ch^{to} → Christo*, *Ch^{tau} → christau*, etab.

⁸ Bada beste eskuizkribu argitaragabe bat, Bilbaok (2015) ezagutzera eman zuena; gure dotrina honena ez den beste esku batek idatzitakoa edo kopiatutakoa bide da eta hizkeran desberdintasun txiki bazu daude, baina hasiera batean ematen du eskualde berekoa dela testua.

4.2. Grafia

Grafiari dagokionez, hona puntuz puntu egin diren aldaketak:

4.2.1. <h>

Euskarazko testu zaharretan <h> grafema hainbat arrazoiengatik ager daiteke, baina testu honetan hitz mailegatueta edo grafia etimologikoa dutenetan agertzen da, batez ere: *honratu*, *humilatu*... Zeinahi delarik ere <h> grafema agertzeko arrazoia, bere horretan geratu da.

4.2.2. Txistukariak

Eskuizkribu honetan apikaria adierazteko, <s> eta kasu batzuetan <ss> agertzen da, batez ere mailegu batzuetan; <ss> hala mantendu dut.

Txistukari bizkarkaria adierazteko <z> eta <c> erabiltzen dira; azken hori, jakina, <e> eta <i> aurretik. Grafia horiek guztiak halaxe mantendu ditut.

Kasu batzuetan, <c> ager daiteke <a>, <o> eta <u> bokalen aurretik, hitz amaieran edo kontsonante aurrean, txistukaria adierazi nahirik: *jactera* 'jaztera', *citecquean* 'zitezkeen', *anic* 'anitz', *graciac* 'graziaz', esaterako. Horrelakoetan, irakurketa errazte aldera, <z> batekin erregularizatu dut eta ohar bidez adierazi.

Afrikatuei dagokienez, maiz, ez da grafikoki afrikatu eta frikarien arteko desberdintasunik egiten. Halakoetan ere ez dut afrikatua markatu eta bere horretan utzi ditut edizioan. Afrikatuak markatzeko saioak halaxe utzi ditut: batzuetan <qu> agertzen da, afrikatua esperotako lekuetan. Horiek horrelaxe utzi ditut eta dagokien irakurketari buruzko oharra egin.

4.2.3. Sudurkari sabaikaria

Beste batzuetan, grafia defektiboa izaten da eta <n> ager daiteke sudurkari sabaikaria islatzeko; halakoetan, ziur gauden kasuetan, <ñ> editatu eta aparatu kritikoa adierazi dut.

4.2.4. Dardarkariak

Dardarkariei dagokienez, batzuetan, anizkuna adierazteko <R> erabiltzen da; horiek <rr> digrafoarekin erregularizatu ditut, hitz hasierakoak izan ezik. Kontsonante aurretik, ondoren edo hitz amaieran, ahoskera aldetik anizkuna izan eta <rr> idatzi bada, hala mantendu dut: *honrraren*.

4.2.5. Diakritikoak

Testuan, batzuetan, zenbait hitzek diakritikoa dute. Hala mantendu dut.

4.2.6. *Idazkera kultua*

Ohituragatik, etimologia mantentzeagatik edo eragin kulturalagatik, bereziki latinetik hartutako mailegu erlijiozkoek jatorrizko idazkera mantendu dute testu zaharretan, eta guk bere horretan utzi ditugu: *Christau, Catholico...*

4.2.7. *Letra larri eta xeheak*

Letra larri eta xeheei dagokienez, testuek maiz ez dute inolako sistematikotasunik. Gure edizioan gaurko usadioari jarraitu diogu.

4.2.8. *Ezohiko kontsonante multzoak*

Dotrinan, batzuetan, ezohikoak diren kontsonante multzoak daude: *etseriric* ‘eseririk’, *etracusten* ‘erakusten’, *gutzian* ‘guzian’, *gutraso* ‘guraso’, *otso* ‘oso’. Halakoak bere horretan utzi ditut, eta interpretatzeko zailtasunik eragiten badu, ohar bidez saiatu naiz argitzen.

4.3. **Hitzen banaketa**

Hitzen banaketari dagokionez, egungo euskara estandarrean erabiltzen den ohiko banaketari jarraiki diogu, honako salbuespen hauetan izan ezik:

- a) Ezezko perpausak sortzeko *ez* partikula adizki jokatu bati loturik ageri bada eta aldaketa morfofonologikorik gertatu bada, bere horretan mantendu dut: *ezuen ezela, eztago*.
- b) Halaber, aditz nagusiaren azken kontsonantea eta laguntzailearen aurrenekoa asimilatu direnean, bere horretan utzi dut: *erranion*. Inolako asimilazio edo aldaketarik ez bada, bereizi egin ditut.
- c) Bestalde, *-gatic* batzuetan hitzari loturik ageri da, beste batzuetan lotu gabe. Sistematikoki eman da loturik.
- d) Batzuetan hitza eta ondoko atzizkia edo partikula marratxo batez daude loturik eskuizkribuan. Halakoetan marratxoa kendu eta gaurko usadioaren arabera idatzi dut; beraz, *Jaungoico-tasunean* → *Jaungoicotasunean*, baina *badire-ere* → *badire ere*.
- e) Inoiz hitz banaketa birmoldatzearen ondorioz gelditu diren ezohiko adibideak egokitu egin ditugu, testuaren ohiko idazkerari jarraituz: *ezerquere* → *ezerce ere*. Hori horrela, batzuetan, <n>-z bukatzen den hitzari -z hasten den bategi jarraitzen badio, hitza batera idatzi eta <mb> idatzi izan da, bi hitzak batera. Halakoetan, bi hitzak banatu egin ditut eta <n>-ra aldatu hitz bukaera: *ombat* → *on bat*.

4.4. **Puntuazioa**

Puntuazio ikurren erabilera dela eta, gaur egungo ohiko erabilerari jarraitu diot. Horrela, testua ulerterrazagoa izateaz gainera, orduko sintaxia ulertzeko ere lagungarri dateke.

4.5. Testuaren antolamendua: lerroak, paragrafoak eta orrialdeak

Edizio honetan paragrafoak bere horretan utzi ditut eta lerroak modu jarraian idatzi ditugu. Orrialdeak direla eta, jatorrizkoan orrialde berria hasten denean < > ikurren bidez adierazi dut, barruan orriaren zenbakia eta *r* eta *v* laburdurak erabiliz. Orrialdea amaitzean hitza banatzen bada, *salvado*<5*r*>*rea* kasu, orrialde zenbakia hitzaren bukaeran jarri dut: *salvadorea* <5*r*>.

4.6. Hutsak

Begi bistakoak diruditen hutsak daudenetan, <*sic*> laburdura saihestu eta zuzendu egin ditut eta oharren bidez jakinarazi. Hutsa ote den zalantza badago, testuan dagoen bezala mantendu da, dagokionean ohar bat eginez. Hitzen batean letraren bat falta denean, hutsagatik, [] artean eman dut.

Bibliografia

- Altuna, Fidel. 1995. Pleonasma baten historiaz: *debea* «dute» bezalako adizkien inguruan. *ASJU* 29(1). 219-244.
- Amat, Félix. 1807. *Tratado de la iglesia de Jesucristo, ó historia eclesiástica. Tomo undécimo. Segunda edición*. Madril: Benito García.
- Apalauza, Amaia. 2012. *Nafarroako ipar-mendebaleko hizkeren egitura geolinguistikoa*. Iruñea & Bilbo: Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia.
- Beriain, Juan. 1621. *Tratado de como se ha de oyr missa*. Iruñea: Carlos de Labayen.
- Bilbao, Gidor. 2015. *Eliceo Istoria laburqui aldatuoric*: c. 1785eko unibertsitateko ikasliburua. In Beatriz Fernandez & Pello Salaburu (arg.), *Ibon Sarasola, gorazarre, homenatge, homenaje*, 157-171. Bilbo: UPV/EHU.
- Camino, Iñaki. 1999. Goñerriko hizkera (I). *ASJU* 33(1). 1-74.
- Camino, Iñaki. 2000. Goñerriko hizkera (II). *ASJU* 34(1). 137-196.
- Camino, Iñaki. 2001. Goñerriko hizkera (III). *ASJU* 35(2). 445-509.
- Camino, Iñaki. 2003. *Hego-nafarrera*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- Echaide, Ana M. 1989. *El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Elizalde, Frantzisko. 1994. Apezendaco dotrina christiana uscaraz. *FLV* 65. 41-66.
- Erdozia, Jose Luis. 2004. *Sakanako hiztegi dialektologikoa*. Iruñea: Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia.
- Garziandia, Jose Agustin. 2004. *Garai bateko Unanuko oiturak eta olgak*. Donostia: Auspoa.
- Gómez-López, Ricardo & Joseba Zulaika. 2020. *El Vocabulario Pomier. Edición y estudio de un diccionario anónimo manuscrito euskera-español*. Bilbo: UPV/EHU.
- Ibarra, Orreaga. 2007. *Erroibarko eta Esteribarko hiztegia*. Iruñea: Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua.
- Kamino Kaminondo, Peio & Patxi Salaberri Zaratiegi. 2007. *Luzaideko euskararen hiztegia*. Iruñea: Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua.
- Mitxelena, Koldo. 1964. *Textos arcaicos vascos*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Mitxelena, Koldo *et alii*. 1987-2015. *Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
6. argit. elektr. 2019: <<http://www.euskaltzaindia.eus/oe>> (2020/07/27).

- Ondarra, Frantzisko. 1993. Goñerrin aurkitutako testuak (VIII). *Euskera* 38(1). 59-124.
- Pagola, Rosa Miren *et alii*. [d.g.]. *Bonaparte ondareko eskuizkribuak - Fondo Bonaparte*. Bilbo: Tesitek, Deustuko Unibertsitatea & Bizkaiko Foru Aldundia. <<http://bonaparte.deusto.es/bonaparte>> (2020/07/27).
- Pérez Priego, Miguel Ángel. 2011. *La edición de textos*. 2. argit. osatua eta eguneratua. Madrid: Síntesis.
- Red CHARTA. 2013. *Criterios de edición de documentos hispánicos (Orígenes-siglo XIX) de la Red Internacional CHARTA* [PDF]. 2013ko apirilko bertsioa. <<http://www.redcharta.es>> (2020/07/27).
- Reguero, Urtzi. 2015a. Mendebaldearen eta ekialdearen erdian: goi-nafarrera zaharren azterketa diakronikorantz. In Beatriz Fernandez & Pello Salaburu (arg.), *Ibon Sarasola, gorazarre, homenatge, homenaje*, 587-598. Bilbo: UPV/EHU.
- Reguero, Urtzi. 2015b. Goizuetako 1753ko sermoia: edizioa eta azterketa. *ASJU* 49(1/2). 205-230.
- Reguero, Urtzi. 2019. *Filologiatik dialektologiara Nafarroako testu zaharretan barrena (1416-1750)*. Gasteiz: UPV/EHU.
- Reguero, Urtzi. (prestatzen). *Larramendiren eragina idazle nafarregan. Lehen Goi-Nafarrera Modernoranzko urratsak*.
- Reguero, Urtzi & Ricardo Gómez. 2016. Joanes Erauskinen aditz taulak: azterketa gramatikografiko eta linguistikoa. In Gotzon Aurrekoetxea, Jesus Mari Makatzaga & Patxi Salaberri Muñoa (arg.). *Hire bordatxoan. Txipi Ormaetxea omenduz*, 237-248. Bilbo: UPV/EHU.
- Sánchez-Prieto Borja, Pedro. 2011. *La edición de textos medievales y clásicos. Criterios de presentación gráfica*. Donemiliaga Kukula: Cilengua.
- Satrustegi, Jose Maria. 1987. *Euskal testu zaharrak I*. Iruñea: Euskaltzaindia.
- Ulibarri, Koldo. 2013. Testuak kokatuz dialektologia historikoan: egiteetatik metodologiara. In Ricardo Gómez, Joaquín Gorrochategui, Joseba A. Lakarra & Céline Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra – III Congreso de la Cátedra Luis Michelena – 3rd Conference of the Luis Michelena Chair*, 511-532. Gasteiz: UPV/EHU.
- Yrizar, Pedro. 1910-2004, *Compendio/Índice/Index del la morfología del verbo vasco*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Yrizar, Pedro. 1985. Aparición y desaparición de las formas verbales en *-ako-*, *-eko-* en el alto-navarro meridional. *Hizkuntza eta literatura* 4. 257-290.
- Yrizar, Pedro. 1999. *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro occidental (estudio dialectológico)*. Bilbo: UPV/EHU & Euskaltzaindia.
- Zelaieta, Edu. 2008. *Baztan-Bidasoako hizkeren azterketa dialektologikoa*, Iruñea & Bilbo: Nafarroako Gobernuak & Euskaltzaindia.
- Zuazo, Koldo. 2013. *Mailopeko euskara*. Bilbo: UPV/EHU.

Testua

Doctrina santuaren explicacioa

San Carlos Borromeoren doctrinatatic ta libruatatic ateraa⁹

San Phelipe apostoluac, Jerusalengo Concilio¹⁰ sagradu artan, esan zuen modu onetan: «Eyo¹¹ zan ceruetara, dago etsereric¹² aita Jaungoico guziz poderosoaren alde escuñetic. Andic etorrico viciac eta illac juzgacera». Eta au da credoaren seigarrengo articulua edo misterioa.

G. Cembat demboran egondu zan munduan, resucitatu ta ondorean, eta cer motivo-gatic?

E. Verrogeui egunean. Bada, verrogeui egun dira resurrecioco egunec, ascensioce egunaraño; cergatic nai izandu zuan Christoc auniz aguerrequin probatu eta confirmatu vere eguiazco resurrecioaren misterioa, ceñ den casic gaizena sinistecen. Eta misterio au sinistecen duenac, erraz sinistetuco ditu gure legue santuaren misterio guziac. Au bacarra doctrinaren sarrera.

<1r> Doctrina santuac ditu lau parte, ceñ jaquin veiar dituen Christauac vere etzaguzera llegatu¹³ ezquero. Eta dirade jaquitea cer sinistetu veiar duen, cer oracioa edo errege eguin veiar duen, jaquitea cer obratu veiar duen eta jaquitea cer recevitu veiar duen. Jaquiñen du Christauac cer siñistetu veiar duen daquilaric credoa. Credoan arquicen dire gure fede santuco amabii¹⁴ art[ic]ulo edo amabi misterio principalac. Credoan esan zuen¹⁵ apostolo sagraduac, Jerusalem[en] arquicen¹⁶ zirela veren concilio santuan. Etracusi zen Jesu Christoren magestadeac, eta San Pedroc, apostoluan burua¹⁷ zen¹⁸ vezala, esan zuen modu onetan lendaci[c]oa: «Nic sinistecen dut¹⁹ Jaungoicoa guziz poderoso²⁰ batengan,²¹ ceruaren eta lurraren criado-reangan».

⁹ *ateraa*: 'ateraa, aterata'.

¹⁰ Concilio] esk. *Conciolo*. Normalean *concilio* erabiltzen du; beraz, hutsa dateke.

¹¹ *Eyo*: 'igo'. Aldaera hau ez da *OEHn* jasotzen, baina testu honetan behin eta berriz agertzen da. Dena den, adibide honetan <y> azpian <g> dagoela dirudi.

¹² *etseriric*: 'eseririk'.

¹³ *llegatu*: 'ailegatu'. *OEHn* (s.v. *legatu*) aldaera honen adibide bakarria ematen da, Bergarakoa. Doctrina honetan maiz agertzen da aldaera hau, eta beste bitan *allegatu*.

¹⁴ amabii] eskuizkribuan halaxe dator, <ii> duela. Ez dakit, ordea, zehazki zer islatzen duen. Testuan bertan *etsaii* eta *ii* 'hi' agertzen dira. Dena den, hutsa izan daiteke: pixkat bat aurrerago *amabi* dator.

¹⁵ *esan zuen*: 'esan zuten'; plurala da; beraz, segidan dagoen *apostolo sagraduac* ere pluraltzat hartu behar da. Testuan askotan agertzen da *zuen* pluralean eta *zuan* singularrean. Dena den, batzuetan *zuen* erabiltzen da singularrean ere.

¹⁶ arquicen] esk. *arquicecen*.

¹⁷ burua] jarraian <c> tatxaturik.

¹⁸ zen] jarraian <an> tatxaturik.

¹⁹ dut] esk. *duc*. Bistan denez, hutsa da, subjektua *nic* baita.

²⁰ poderoso] esk. *poderosa* jartzen duela dirudi.

²¹ batengan] jarraian bi hizki daude tatxaturik.

G. Eta cer esan nai due credoan arquicen diren articulo eta misterio oiec?

<1v> E. Esan nai du articulo eta misterio otan²² arquicen den²³ guztia da eguia eta gauza ciertoa, cergatic Jaungoicoac verac eracusi zioan apostoluai, apostoluac Elizari eta Elizac guri. Eta nola den imposible Jaungoicoac guezurric esatea, veragatic articulo eta misterio oc²⁴ sinistecen ditut seguroago eta ciertoago, veguiaquin ecusten eta²⁵ escuaquin uquicen duden²⁶ gauza baño.

San Roman martirearen vicizan leicen dugu martirezazean arquicen zela emacume bat iru ilabete aurra bularrean zuela presente, esan ciola santuac juez tiranoari: «Nic esaten dudena ezpaldin baduc sinistecen, galde zayoc araco aur ari. Bada, nola eztaquien itz eguiten, eztic guezurric esanen». Galdetu cion tiranoac burler²⁷ aurrari, baño aurrac utciric vere amaren bularra <2r> era[n]zun cion voz altuan: «Jesu Christo da Jaungoico eguiazcoa». Galdetu cion juezac berriz aurrari eya norc esan cion, eta aurrac eranzun cion: «Niri esan dit nere amac, eta nere amari esan cion Jaungoicoac». Eliza santua, gure ama ona, eta onec eracusten digun guzia Jaungoicoa verac aguertu dio Elizari.

Credoaren lendacico articulo edo mister[i]o onetan esaten da: «Nic sinistecen dut Jaungoicoagan».²⁸

G. Eta cergatic esaten da «Jaungoicoagan»?

E. Cergatic sinistetu veiar dugun dela Jaungo[ico] bacar bat. Eta argatic esaten «Jaungoicoagan» eta ez «Jaungoicoetan». Eztugu pensatu veiar Jaungoicoa dela gure beguiac ecus dezaquean edo gure belarriac adi dezaquean gauzaric aundia[na] edo ederrenaren semejanzcoa edo iduricoa dela, cergatic den Jaungoicoa gure belarriac adi dezaquen edo gure beguiac <2v> ecusi dezaquen aundiana edo ederrena baño infinitamente aundiago eta ederragoa. Au verau esaten digu San Pablo apostoluac.

G. Cergati[c] esaten da Jaungoicoa dela «aita»?

E. Cergatic den eguiazqui vere seme bacarraren aita. Da on guztian aita, ez naturalezaz, baicic adopcioz eta graciaz. Da creatura guztian aita, ez naturalezaz, baicic creacioz, cergatic guztia creatu cituan.

G. Cergatic esaten da «guztiz podoroso»?

E. Cergatic den titulo au propioa Jaungoicoarena, eta itzanagatic Jaungoicoa beste auniz titulo propioac, nola diren itzatea eternoa, infinitoa, imensoa eta beste ti-

²² *otan*: 'hauetan'.

²³ *den*] lerro artean.

²⁴ *oc*: 'hauek'.

²⁵ *eta*] aurretik ezabaturik hauxe: *duden gauza baño*. Besteak beste, hau da kopia delako seinaleetako bat.

²⁶ *duden*: 'dudan'. Aurrerago, beste adibideetan ikusten denez, /a/ bokala itxi egiten da, bokal itxi baten ondoren. Ez da sistematikoki gertatzen, ordea.

²⁷ *burler*: 'bular'. Ez dut beste inon aurkitu aldaera hori; beharbada, lehen <r> hurrengoak eragindako hutsa da, eta <e> aurreko bokal itxiak eragindako ixtea dateke. Ohart gaitezen, halere, lehenago *bularrean* idatzi duela, eta jarraian *bular* datorrela.

²⁸ Euskarazkoan halakorik esaten ez bada ere, gaztelaniazkoan esaten da (15. orrialdean) gertakari hori Vicencio Belvacensek kontatzen duela.

tuloac, orrengatic propioena da itzatea Jaungoicoa guziz poderoso, ez iduriceagatic guri gauza dificultoso eta gaiza sinistea Jaungoicoac ezcere ezetic²⁹ eguin zuela cerua eta lurra. Eta esaten badezua³⁰ Jaungoicoa ezin il ditequeala, Jaungoicoac ezin pecaturic eguin dezaqueala eta ezin izan ditequeala guziz poderoso, <3r> nic esaten dizuat,³¹ ilcea eta pecatua eguitea eztela podorea,³² baicic podorearen falta eta flaqueza. Eta nola Jaungoicoa ezcin il ditequean eta nola Jaungoicoac pecaturic ezcin eguin dezaquean, veragatic dela Jaungoicoa guziz poderoso.

G. Cer esan nai du «criadoreac»?

E. Esan nai du Jaungoicoac ezcere ezetic eguin dituala gauza guztiac, eta verac barric gauza guztiac biurtu dizequeala ezere³³ ezera. Eta aingueruac, guizonac eta demonioac eguin eta deseguin badizequea gauzaren bazcuac,³⁴ ezcin eguin dicequea ezcere ezetic, eta ezta biurtu ere ezcere ezara. Eta, ala, oficiale batec eguiten badu obraren bat edo echeren bat, eguiten du arriarequin, care eta mortero eta onelaco gauzaquin, eta abicen³⁵ bada deseguiten, eztu biurcen ezcere ezara, baicic lenagoco arrire eta autsara. Baño Jaungoicoac ez onela, eztu ezer ere veiar³⁶ verac nai izatea baicic, gauza <3v> guztioc ezere ez[e]tic eguiteco eta gauza guztiac ezere ezera biurceco, eta veragatic derizquio criadore.

G. Eta cergatic esaten da «ceruaren eta lurraren criadoreac»? Cer, eztitu, ba, criatu aicea, ura, arbolac eta beste gauza guztiac?

E. Ceruagatic eta lurragatic adicen dirade ceruan eta lurren arquicen diraden gauza guztiac. Nola esaten dugunean guizonac dituela corpuza eta anima entendicen diren corpuzaren ezurac, odola, zaiñec³⁷ eta beste parteac eta animan arquicen diren memoria, entendimentua eta vorondatea. Ála modu onetan, ceruagatic adicen da lurren gañean dag[o]an lecua: airea. Eta, argatic, esaten dugu ceruco egaizteac,³⁸ ce-

²⁹ ezcere ezetic: 'ezer ezetik'.

³⁰ badezua: 'baduzue'. Testuan agertzen den *-e-* duen aldaera bakarra da. Gainera, besteetan *duzue* erabiltzen da, *-e-*rekin, ez *-a-*rekin. Azken pluralgile hori beste adizki batzuetan agertzen da, *ditua* 'dituzte' *dicequea* 'ditzakete' gisakoetan, adibidez. Otxoa Arinek (1713), besteak beste, *debea* 'dute' erabiltzen du, eta gaur egun Tolosa inguruko eta Goierriko herrietan *dezuea* 'duzue', *duea* 'dute', *daukea* 'daukate' eta antzeko adizkiak entzuten dira —gisa honetako adizkiez ik. Altuna (1995)—.

³¹ dizuat] esk. *dizuac*. Irakurketa aldetik, *diruac* ere izan liteke; halere, posible da *dizuat* edo *dizuet* izatea benetan idazleak jarri nahi zuena; behin baino gehiagotan agertzen da <c> <t>-ren ordez hitz bukaeran. Hartara, *esaten dizuet* genuke. Interpretazio hau bat dator gaztelaniatzko aldaerarekin: *responderè, que poder morir, y pecar, no es poder, sino flaqueza*. Ikusten denez, hor ez da *dinero* edo ordainik ageri. Testuan beste behin erabiltzen du *dizuet*, baina *badezua* eta *ditua* ere badirela kontuan izanda, *-a* pluralgilearen hedaduraren adibide izan daiteke.

³² podorea] esk. *poderoa*.

³³ ezere] esk. *ezece*.

³⁴ bazcuac: 'batzuak'.

³⁵ abicen: 'abiatzen, hasten'.

³⁶ veiar] lerro artean.

³⁷ zaiñec] esk. *zaiñez*.

³⁸ egaizte: 'hegazi'; ez dut aldaera hori beste inon aurkitu; *OEHn* ez da agertzen. Testuan aurrerago *egaztia* eta *egaztiac* agertzen dira; beraz, hutsa izan daiteke.

rucu odoiac,³⁹ ceruco izarrac eta ceruco aingueruac; eta lurragatic, itsasoac eta lurra, lurrean arquicen diran belarrac, arbolac, arriac, meazeac eta beste gauza guztiac, eta itsasoan arquicen diren array guztiac.

<4r> *G. Bada, Jaungoicoac creatu baditu gauza guztiac, cergatic apostoluac esaten Jerusalemgo concilio sagradu artan, Jaungoicoa dela ceruaren eta lurraren criadorea?*

E. Cergatic Jaungoicoac criatu zituan aingueruac ceruan eta guizona lurrean, cein diren bi gauza principalenac eta nobleanac, eta lurrean arquicen diren gauza guziac dauden guizonaren servicioraco, eta aingueruac eta guizona Jaungoicoa alabaceco.

Credoaren vigarren[g]o articuluaren edo misterioaren explicacioa

San Andres apostoluac Jerusalemgo concilio sagraduan esan zuen modu onetan: «Eta aren seme bacar Jesu Christo gure Jaunagan».

G. Eta cer esan nai du «aren seme bacar Jesu Christo gure Jaunagan»?

E. Esan nai du gure Jaungoicoac baduela <4v> eguia[z]co seme bat bacarra, ceñi derizcoon Jesu Christo. Artículo eta misterio au guri adicera emateco Eliz[a]co doctoreac paratcen dariazquigüe⁴⁰ auniz exemplo eta semejanza, baño an guzian artea[n] derizquiot dela onena San Anselmoc paracen digun exemploa eta semenjanza. Eta dacar santuac ispillu⁴¹ batequin. Persona bat veguirecen denean ispillu batean, verela formacen du⁴² vere iduria eta semejanza, eta au eguiten du⁴³ batere trabajuric⁴⁴ eta demboraric costa gave, instante batean, veguirece bacar batequin. Ala, aita Jaungoicoac⁴⁵ veguireturic vere entendimentu divinoaren veguirequin vere divinidadeco ispilluan, formacen du vere semejanza bat, ematen diola semejanza oni vere substancia eta vere itzate guzia. Eta, argatic, Jaungoicoaren semea da Jaungoicoa, aita vezala, eta Jaungoico bat bacarra aitarequin.

G. Cer esan nai du «Jesu Christoc»?

E. Jesusen itcenac esan nai du «salvadorea», <5r> eta Christoc, cein duen nombrea[c] esan nai du «ungitua» eta da sacerdote sumoa eta reguean reguea. Cergatic guizon eguiñic gu redimiceco vere odolarequin eta ceruco videa eracusteco, artu zuen salbadorean itzena. Bada, etorri cen gu salbaceco, eta vere aitac honratu zuen sacerdote sumoaren eta regue supremoaren tituluarequin.

³⁹ *odoiac*: 'hodeiak'. Nafarroan ohikoa den *o-e > o-o* bilakabidearen adibide bat da (ik. Reguero 2019: 398). Aldaera honi dagokionez, *OEHT*ren arabera, (s.v. *hodei*) besteak beste goi-nafarreraz hitz egiten den Gipuzkoako zatian erabiltzen da. Echaidek (1989: 37) egindako galdeketetan, Nafarroako bi lekutan bakarrik jaso zuen *odoi*: Zaraitzuko Espartzan eta Aranon, Nafarroako mendebaldean, Gipuzkoarekin mugan.

⁴⁰ *dariazquigüe*: 'dizkigute'. Irudiz, **eradun* laguntzailearen adizkia da. Dena den, ez da erraza forma horretara nola heldu den azaltzea.

⁴¹ ispillu] aurretik bi letra tatxaturik.

⁴² du] lerro artean.

⁴³ du] lerro artean.

⁴⁴ trabajuric] esk. *trabujuric*.

⁴⁵ Jaungoicoac] aurretik zerbait idatzita eta ezabatua; badirudi *Janq.* dela.

Jesusen itcen santuan ecarcen zagu⁴⁶ memoriara Jaungoicoaren semearen encarnacioa, erioza eta pasioa gu salbaceco. Aita bat eta seme bat itsasoan zicela⁴⁷ iriqui ciceoan onzia, eta biac itsasoan ondatu⁴⁸ ciren, eta aita verela ito zan. Eta semeac, zevillela igariten,⁴⁹ topatu zuan vere aitaren corpuza, eta ateraric itsasoaren bazterrera, enterratu zuen vere aitaren corpuza. Eta modu onetan libratu zuen. «Llegatu ninzan», dio Jesu Christoc regue Daviden <5v> abatic, «Calvari[o]co mendico penazco itsasoaren alturera, eta tempestade aundi batec ondatu ninduen». Bada, il zan, eta guc aren corpuzaren eriozarequin izan guñuan animaren viciza, eta argatic salbacen gara obra onac eguitearequin.

G. Cergatic Jesus nombracen denean guziac sombrelac quencen ditua⁵⁰ edo inclinacen eta aburcen⁵¹ dire, eta ez beste Jaungoicoaren itzenac nombracen direnean?

E. Cergatic den Jaungoicoaren semearen itzen propio eta beste itcenac diren comunac, eta cergatic representacen duen nola Jaungoicoa gugatic humildu zen guizon eguitearequin. Eta agradecimentuz humilcen gaizquicceco,⁵² ez gu bacarric, baita aingueruac eta demonioac ere; lendavicoac⁵³ amorioz eta bigarrenac vildurraz, cergatic Jaungoicoac nai izandu duen criatura guziac humilacea aren semeari, bada gure amorioagatic vera humildu zen grucean⁵⁴ ilceraño.

Christave bat <6r> etzen velaricacen credoan cantacen zenean «*et incarnatus est*». Aguertu ciceon⁵⁵ Demonioa eta eman cion golpe aundi bat. Eta esan zion: «Velaricadi;⁵⁶ bada, guregatic jetsi baliz lurrera eta guizon eguin, egonen guñucen⁵⁷ lurreri muñ eguiñaz⁵⁸ agradecimentuz».

⁴⁶ *zagu*: 'zaigu'. Dotrinan beti dugu aldaera hau, diptongo gabea. Apalauzak (2012: 348) dioenez, «diptongoa murrizturik ageri da» Larraungo ipar-mendebaldean eta Araitz-Betelun, eta *zat*, *zazo* eta *zizazon* adibideak ematen ditu. Testu honetan, *zagu* adizkiaiz gain, behin *zadanic* 'zaidanik' agertzen da.

⁴⁷ *zicela*: 'zihoazela'.

⁴⁸ *ondatu*: 'hondoratu'.

⁴⁹ *igariten*: 'igeri egiten'.

⁵⁰ *ditua*: 'dituzte'.

⁵¹ *aburcen*: 'agurtzen'. *OEH*ren arabera (s.v. *abur*) *abur* aldaera Nafarroan Artzibarren eta Aezkoan agertzen da, baina *aburu* ez dut inon aurkitu. Testu honetan *inclinacen* aditzaren sinonimo bide da, gaztelaniazkoan *se inclinan* bakarrik baitago.

⁵² *humilcen gaizquicceco*: 'humiltzen gatzazkio' dela dirudi. Gaztelaniazko *nos humillamos* aditzaren ordaina da.

⁵³ *lendavicoac*: testuan *lendavicico* eta *lendavico*, biak agertzen dira. Azken hori ez da usu lekukotu Nafarroan eta *OEH*n ez da jasotzen. Dena den, Unanuko xx. mendeko lekukotasunetan agertzen da *lendabiko* (Garziandia 2004).

⁵⁴ *grucean*] testuan gainerakoetan *guruce-* agertzen da; dena den, sinkopadun adibideak ez dira ezezagunak Nafarroan, eta *gruze* dago behin eta berriz Goñerriko XVIII. mendeko dotrina batean (Ondarra 1993).

⁵⁵ *ciceon*: 'zitzaion'. Testuan beti agertzen da adizki hori; irudiz, *a* > *e* bilakatu da, /i/ ondoren. Bestalde, ikus daitekeenez, ez dago erroaren eta datiboaren arteko *-i-*. Apalauzak (2012: 363-364) *zitzion* jaso du Larraunen eta Basaburu Nagusiko iparraldean. Adizki hori, ezbairik gabe, testuan aurkitutakoaren hurrengo pausoa besterik ez da.

⁵⁶ *Velaricadi*: 'belarika hadi, belaunika hadi'. Aditzoina mantentzen da *-tu* bukaera duten aditzekin.

⁵⁷ *guñucen*: 'gintuan'. Testuan beste leku batzuetan *genituen* eta *gintuen* adierak ere izan ditzake adizki honek.

⁵⁸ *eguiñaz*] <az> lerro artean.

G. Cergatic esaten da Jesu Christo dela gure Jauna?

E. Cergatic Aitarequin batean criatu guiñucen.⁵⁹ Eta da gure javea eta gure jauna, eta cergatic vere trabajuquin eta vere pasioarequin rescatatu eta redimitu guiñucen Demonioaren podoretic.

Credoaren irugarrengo articuluaren explicacioa

Jerusalengo concilio sagraduan San Tiagoc esan zuan⁶⁰ modu onetan: «Concebitu zan Espiritu Santuaren obraz eta jayo zan Santa Maria virginagandic». Eta au da credoaren irugarrengo articulua <6v> edo misterioa.

*G. Eta cer esan nai du «Concebitu zan Espiritu Santuaren obraz. Eta jayo zan Santa Maria Virginagandic»?*⁶¹

E. Declar[ac]en eta aguercen zagu Jaungoicoaren semearen encarnacioco modu maramillosoa. Guizon guztiac jayocen dire aitagandic eta amagandic. Eta ama, concebitu eta erdi ezquero, ezta gueldicen virgina, baño Jaungoicoaren semeac, guizon eguitean, etzuen nai izandu aitaric munduan eta lurrean, baicic ama, ceñen itcena den Maria. Eta au itzandu zen beti virgen purisima, cergatic Espiritu Santuac, cein den irugarren persona divinoa eta Jaungoico vera aitarequin eta semearequin batean, vere podore infinitoarequin, Maria santissimaren odol purissimotic eta Maria santissimaren entrañetan formatu zuen corpuz bat. Eta dembora artan bertan criatu zuen anima bat, juntacen ciola anima au corpuzari, eta biac Jaungoicoaren semearen personari, <7r> cein zan len Jaungoicoa bacarra, guero guelditu zan Jaungoicoa eta guizon. Eta nola Jaungoicotasunean zuen aita ama gave, guero izandu zuen guizontasunean ama aita gave.

G. Etsazu nola virgina batec concebitu dezaquean?

E. Jaungoicoaren secretoac preciso da siñistecea. Ezin comprenditu eta entenditu badire ere, cergatic Jaungoicoac eguin dezaquean creaturac entenditu eta ezagu dezaquegun baño gueyago. Eta, argatic, esaten da credoaren principioan dela Jaungoicoa guztiz poderosoa. Ala ere, munduaren creacioan arquicen dugu Escritura Sagraduan articulo eta misterio onen semenjanza eta exemplo bat auguiz⁶² ona. Lurrac eztu ematen fructuric, baldin lenagotic ezpaldin bada componcen,⁶³ ereiten, <7v> eu-

⁵⁹ *guiñucen*: 'gintuen'. Testu nafarretan ezaguna da **edun* aditzaren iraganeko laguntzailletan -z-pluralgilea erabiltzea: Beriainek *cinducela* 'zenituela', *cinducen* 'zenituen', *bayquinduce* 'baikenituen' ditu, eta Elizalde 1735eko dotrinan *guinduzan* 'genituen' dauka. 1744 inguruko Obanosko bertsoetan *ciñuzan* 'zintuen' agertzen da (Reguero 2019: 457).

⁶⁰ zuan] lerro artean.

⁶¹ Virginagandic] esk. *Virgina gandiz*.

⁶² *auguiz*: 'hagitz'. *OEHN* ez da aldaera hau jasotzen, eta egun ez dut inon erabiltzen denik aurkitu. Halere, testu honetan sistematikoki erabiltzen da. Ezbairik gabe, *a > au* bilakabidearen beste adibide bat da, *aunitz* eta *aundi* aldaerekin batera.

⁶³ *componcen*: testuinguru horretan adiera 'goldatu' dela ematen du. Gaztelaniazko bertsioan hone-laxe agertzen da: «La tierra no produce trigo, si antes no la aran, la siembran, la mojan las lluvias y la calienta el sol». *OEHN* ez da adiera hau jasotzen. Testuan beste adiera batekin ere erabiltzen dira *compondu* eta *compundu*.

riac busticen eta eguzquiac verozen. Ala ere, lurrac lendavicico fructuac eman zituan compondu⁶⁴ gave, erein gave, euriaren eta eguzquiaren necesidade gave, bacarric Jaungoico omnipotentearen aguincearequin. Ala, orobat baitere, Maria santissimaren entrañac guizon gave, bacarric Espiritu Santuaren obraz eta podorez eman zuen Jaungoicoaren semea, Jesus Divinoa.

G. Veraz, Jesu Christo concebitu bacen Espiritu Santuaren obraz, Espiritu Santua izanena da⁶⁵ Jesu Christoren aita guizonaren partetic?

E. Ezta ala, cergatic aita izateco ezta asco⁶⁶ eguita gauza bat, baicic preciso da gauza ure vere itzatetic eta vere substanciatic. Eta, argatic, eguinagatic oficiale batec eche bat oficialea, ezta echearen aita, cergatic eztuen eguiten echea vere izatetic eta vere substanciatic, baicic beste materialaquin. <8r> Espiritu Santuac egui[n] zuen Jaungoicoaren semearen corpuza, baño eguin zuen Maria santissimaren entraña purissimoatatic eta ez vere substanciatic. Eta, argatic, Jaungoicoaren semea ezta Espiritu Santuaren semea, baicic Aita Jaungoicoaren semea Jaungoicotasunean, cergatic aitagandic duen di[vi]nidadea eta Ama Virginaren semea guizatasunean, cergatic Ama Virginagandic duen naturaleza humanoa.

G. Cergatic esaten da Espiritu Santuac eguin zuela encarnacioco obra miragarri au? Cer, etzuen eguin Aitac eta Semeac ere?

E. Persona divino batec eguiten duena eguiten due beste biac ere, cergatic duen podore bat, sabiduria bat eta bondade bat, baño, gure adiceraco moduan,⁶⁷ podorezco obrac⁶⁸ tocacen zarazquio⁶⁹ Aitari, sabiduriaco obrac Semeari <8v> eta amorioico obrac Espiritu Santuari. Eta nola baite en[c]arnacioco obra miragarri au amoriozcoa, eguin zuen Espiritu Santuac.

G. Aguer ezazu, bada, baldin iru persona divinoac juntatu baciren encarn[na]ciora, nola bacarric Semea guelditu cen guizon eguiñic.

E. Jarren da persona bat jatzen⁷⁰ eta beste⁷¹ bi personac laguncen dioe jancicen. Iru dire concurricen edo juntacen direnac jaztera,⁷² eta bat bacarra gueldicen da jancia. Ala, iru persona divinoac juntatu ciren jancicera semea naturaleza humanoaz,⁷³ eta semea bacarric guelditu zan guizon eguiñic.

⁶⁴ *compondu*: ik. arestiko oharra.

⁶⁵ *da*] aurretik *Jes* tatxaturik.

⁶⁶ *asco*: 'aski'. Erabilera hau oso ohikoa da, bai testu honetan bai Nafarroako beste testu zaharretan.

⁶⁷ *gure adiceraco moduan*: irudiz, 'gure ulertzeko moduan, gure arabera, gure ustez' da esanahia, baina ez dago garbi. Gaztelaniako bertsioan ez dago halakorik.

⁶⁸ *obrac*] <r> lerro artean gehitua.

⁶⁹ *tocacen zarazquio*: 'tokatzen, egokitzen zaizkio'. Testuan sistematikoa da aditz laguntzaile horren erabilera NOR-NORI sailean, baina ez dut beste inon gisa honetako adizkirik aurkitu; beharbada, *izan* laguntzailearen forma horiek dotrina honetan ere erabiltzen diren **eradun*-en *zarazkion* gisako adizkien analogiaz sortu dira.

⁷⁰ *jatzen*: irakurketa garbia bada ere, ez da hala interpretazioa. Gaztelaniako ordaina *Se pone uno un vestido* da. Beharbada *ja(n)zten* da, baina jarraian *jancicen* dago.

⁷¹ *beste*] esk. *besti*.

⁷² *jaztera*] esk. *jactera*.

⁷³ *humanoaz*] esk. *humunoaz*.

G. Cergatic añadicen da «eta jayo zan Santa Maria virginagandic»?

E. Cergatic onetan dagoan novedade aundi bat. Bada, Jaungoicoaren semea bederazigarren illebeteen atera cen vere amaren sabeletic, vere amac ure ateracean edo jaiotzean⁷⁴ recibitu gave dañuric eta <9r> artu gave oñaceric eta señaleric, nola resucitatu cenean Jesu Christo atera cen sepulturetic,⁷⁵ sepultureco⁷⁶ arria movitu gave eta sartute. Eta atera eguin zuten cenaculotic Jesu Christoren discipuloac, cenaculoac ateac itsiac zezquela.⁷⁷ Eta, argatic, da Jesu Christoren ama beti virgen, erdi baño len, erdicean eta erdi ezquero.

Religioso sabio bat cicola⁷⁸ consultacera V. Fr Gil franciscanori⁷⁹ nola cen posible señora bat itzatea ama eta virgen batetan. Jaquindu zuen venerableac revelacioz nola frailea eldu ciceon consultacera eta atera ciceon videra eta fraileac itceguin baño len, eta jo zuan lurra esaten ciola: «Aita predicadorea, Jaungoicoaren ama itzandu cen virgen erdi baño len». Eta verela lurretic atera zen lore auguiz eder bat.⁸⁰ Jo zuan lurra ciorrarequin⁸¹ bigarrenean, esaten ciola: «Aita predicadorea, Jaungoicoaren ama izandu cen virgen erdicean». Eta jayo zan lurretic beste lore eder⁸² bat. Jo zuan lurra ciorrarequin <9v> irugarren aldian, eta esan cion: «Aita predicadorea, Jaincoaren ama izandu zan virgen erdi ezquero». Eta jayo zan irugarren lore eder bat. Eta frailea guelditu zan milagro onequin duda guzietatic aterata eta confirmaturic Maria santissimaren iru purezan misterio onetan. Eta, argatic, christau devotoac rosario santua esan da⁸³ ondorean añadicen ditue iru Ave Maria, Jaungoicoac eguin dicen puruac eta castoac.

Credoaren laugarrengo artikularen explicacioa

San Juan evangelistac Jerusalengo concilio sagraduan esan zuan modu onetan: «Padecitu zuan Poncio Pilatosen aguintearen⁸⁴ azpian,⁸⁵ izandu zan crucificatua, illa eta enterratua». Eta au da credoaren laugarrengo artikulua edo misterioa.

G. Eta cer esan nai du articulo eta misterio onec?

E. Esan nai du gure redencioco misterioa. Jesu Christo vicituric munduan ogueta⁸⁶ <10r> urte, eta eracusiric vere viciza santissimoarequin, vere doctrinarequin eta

⁷⁴ edo jaiotzean] lerro artean.

⁷⁵ sepulturetic] esk. *sepulteritic*. Hutsa izateko itxura du, gainerakoetan *sepulture-* erabiltzen da; dena den, jarraian *sepultureco* 'sepulturako' dago.

⁷⁶ sepultureco] esk. *sepultereco*. Ik. aurreko oharra.

⁷⁷ *zezquela*: 'zeuzkatela'; erdialdeko hizkeretan ohikoa den *eu > e* bilakabidearen adibideetarik bat.

⁷⁸ *cicola*: irakurketa garbia da eta, kontuan izanda ondoan datiboac duela, 'zihokiola' esan nahi duela ematen du; gaztelaniaz "Al ir un docto religioso" dago.

⁷⁹ *V. Fr Gil Franciscano*: ziurrenik Asisko Gil Beato frantziskotarrak (1190-1262) ari da (<http://www.franciscanos.org/santoral/gildeasis.htm>).

⁸⁰ eder bat] lerro artean.

⁸¹ *ciorrarequin*: 'zigorreakin'.

⁸² eder] esk. *erder*.

⁸³ *esan da*: 'esan eta'.

⁸⁴ aguintearen] esk. *aguincearen*.

⁸⁵ azpian] esk. *azpiaz*.

⁸⁶ ogueta] hurrengo zenbakia falta dela dirudi. Gaztelaniaz, «treinta y tres años» dator.

milagroaquin⁸⁷ salbacioco eta ceruco videa, Poncio Pilatos Judeaco gobernadorean aguintez⁸⁸ izandu zan azotatu eta ilzatu[a] guruce batean, ceñetan il zan eta guizon santu bazuec enterratu zuen.

*G. Baldin bada Jesu Christo Jaungoico guziz poderosaren semea, nola vere aitac ezuen libratu Pilatosen mendic?*⁸⁹ *Eta baldin bada Jesu Christo vera Jaungoicoa,*⁹⁰ *nola ezuen libratu bere burua?*

E. Bacitequean libratu nai izandu⁹¹ mille moduz, ez au bacarra, baicic verac nai izandu ezpalu, etzen mundu guzia capaz eguiteco Jesu Christori den dañuric eta gai-zic chiquiena ere. Eta au claro, cergatic baciquian. Eta lenag[o]⁹² esan cioan vere discipulai billatuco zuela judi[o]ac ilceco, eta azotatuco zuela, burlatuco zuela eta viciza quenduco cioala. Eta orrengatic etzen ezcutatu, baicic atera ciceoan vere etsaii videra, ezuan ezagucen, preso eguin nai zunean <10v> eta verac etsan cioan: «Ni naiz villacen duzuen». Iz oiequin desmayaturic erori ciran⁹³ guztiac lurrera, eta etzen escapatu, zezaquean verala, baicic esperatu cioan, verengan viur citecen, eta jequi citecen. Eta utci zuen arrapacen, lotucen eta eramaten atzuri⁹⁴ bat vezala.

G. Cergatic Jesu Christoc, itzanic inocentea, utci zuen crucificacen?

E. Asco razovegatic:⁹⁵ principala itzandu zan, Jaungoicoari satisfacioa emateagatic gure pecatuana, cergatic ofensa leurricen⁹⁶ persona ofendituaren dignidade[a]ren conforme. Eta satisfacioa leurricen da, satisfacioa ematen duen personaren conforme, nola criadu batec emanen valio velarrizaldeco⁹⁷ bat principe bati, izanen liceteque delito bat auguiz aundia, principearen⁹⁸ grandezagatic. Eta principe batec emanen valio velarrizaldeco bat criaduari, juzcatuco liceteque gauza chiqui bat⁹⁹ criaduren bajezagatic. Eta baldin criadu batec sombrera quenduco valio vere principeari, artuco liceteque gauza ciquizat, <11r> baño principe batec quenduco valio sombrera vere criaduari, artuco liceteque gauza aundizat. Orobat guertacen da misterio onetan, cergatic gure lendavico guraso Adanec, eta arequin bat guzioc, ofenditu guñuan Jaungoicoa,

⁸⁷ *milagroaquin*: ohart gaitezen plurala dela; *milagroekin*. Esaldi berean, singularrerako *-arekin* dakar.

⁸⁸ *aguintez*] esk. *aguincez*.

⁸⁹ *mendic*: ‘menetik’.

⁹⁰ *Jaungoicoa*] esk. *Juangoicoa*.

⁹¹ *izan*] lerro artean. Esk. *naidu*.

⁹² *lenago*] amaiera zalantzatsua; <a> erraz irakur liteke, baina ondoren datorrena ez da aise jakiten. <g> izan daitekeela dirudi, beherantz duen buztanagatik, baina zerbait tatxaturik dagoela ematen du.

⁹³ *ciran*] lerro artean.

⁹⁴ *atzuri*: ‘axuria, arkumea, bildotsa’. *OEHN* ez da aldaera hau jasotzen. Dena den, ezin ziur jakin <tz> horrek afrikatua islatzen duen, zenbaitetan digrafo hori frikaria adierazteko agertzen baita; adibidez testuan berehala *itzanic* ‘izanik’ dago.

⁹⁵ *razovegatic*: ‘arrazoigatik’. Testu honetan adibide gehiagotan ikus daitekeenez, *-obe* dute *-onis* bukaera duten latinezko maileguk; *leobe* ‘lehoi’ ere agertzen da, esate baterako. Ezaugarri hau Nafarroan Areson, Leitzan eta Basaburu Nagusiko eta Larraungo herri batzuetan egiten da (Apalauza 2012: 330).

⁹⁶ *leurricen*: ‘neurtzen’. *OEHN* Ultzama eta Larraungo aldaeratzat hartzen da.

⁹⁷ *velarrizaldeco*: ‘belarrondoko’ *OEHN*ren arabera (s.v. *belarrizaldeco*), aldaera hori Larraunen (Nafarroa) erabiltzen da. Berriaiek *bearraçaldeco* dakar tratatuan (Reguero 2019: 312).

⁹⁸ *princeparen*] esk. *princeparen*.

⁹⁹ *chiqui bat*] aurretik *chibat* tatxaturik.

magestade infinitoa. Ofensa onec escacen zuan sacrificioa infinitoa. Eta nola etcen ez guizonic eta ez aingueruric alaco dignidadecoric, argatic Jaungoicoaren semea, dignidade infinitocoa, guizon eguinic Jaungoicoaren honragatic, sujetatu zan eriozara guruce batean. Eta eman cion Jaungoicoari satisfacio otsoa gure pecatu eta culpa.

G. Eta cer beste motivogatic Christoc nai izandu zuen padecitu?

E. Eracustegatic guri vere exemploarequin paciencia, humildade[a], obediencia eta caridadea. Bada, ecin izan diteque paciencia aundiagoric¹⁰⁰ padecicea injustamente, baño erioza bat ain afrenta aundicoa;¹⁰¹ humildade aundiagoric sujetacea baño Jaun guzian <11v> jauna¹⁰² crucificatua izatera napurran¹⁰³ artean. Izan diteque obediencia aundiagoric, naiego izatea il, cumplitu gave uztea baño vere aitaren mandamentua. Eta izan diteque caridade aundiagoric vere etsaiacgatic vere viciza ematea baño. Caridadea obequi etzagucen obraquin itzacquin baño, obequi padecicearequin eguitearequin baño. Eta, ala, Jesu Christoc eguiñaz campora, guri beneficio infinitoc padecitu zuan eta il zan gugatic. Eta onetan aguertu cigun guri cigun amorioa.

G. Baldin bada Christo Jaungoicoa eta guizona, eta Jaungoicoac etcin padecitu dezaque eta ezta il, nola padecitu zuan eta il zan?

E. Orrengatic veragatic, cergatic den Jaungoicoa eta guizona padeci zezaquean eta ez padecitu, il eta ez il. Jaungoicotasunean etcin padeci zezaquean eta etcin il citequean, eta guizatasunean padeci cezaquean eta il citequean. Eta argatic esan nuen Jaungoicoa itzanic eguin zela guizon, eta gure pecatuan satisfacioa emateagatic recivitu zuela erioza. <12r> Eta au etcin eguin zezaquean guizona izan gave.

Christo aparecitu ciceon religioso devoto bati gurucea bizarrean zuela, eta esan zion: «Ezcin eguiñ dizadequec¹⁰⁴ servicio aundiagoric niri laguncea baño eramaten guruce pisu au. Eraman dezquec¹⁰⁵ viozarequin betico memorian, compasioan eta meditacioan; aban graciac ematen dituala, cergatic redimitu indudan, velarritan adiceco deseoarequin cembat izandu ciran nere penac, espaldetan corpuzaren eta ararguiaren mortificacioarequin». Eta ala procuratu zuen religios[o]ac beti empleazea exercicio santu onetan. San Buenaventurac¹⁰⁶ contacen San Francisco Asisengatic betecen cituala mendiac¹⁰⁷ suspirioz, eta claro negar eguiten egon baliz vezala pasio santuari veguira. San Alberto Magnoac¹⁰⁸ esaten digu pasio santuaren meditacioa

¹⁰⁰ aundiagoric] esk. *aundiagoaric*.

¹⁰¹ ...*baño erioza bat ain afrenta aundicoa*: alegia, '... hain afrenta handiko heriotza baino'. Hurrengo esaldian ere, *baño* perpausaren hasieran dago.

¹⁰² jauna] aurretik tatxaturik *jaungoi* agertzen da.

¹⁰³ *napurran*: 'lapurren'. *OEHL* (s.v. *ñapur*) *napur* 'lapur' esanahiarekin Otxoa Arinen adibide bat dakar. Testu honetan hitz hori eta eratorriak agertzen dira: *napurreta* eta *napurraria*. 1579ko Untzueko prozesu batean *napura* agertzen da (begira Reguero 2019: 545).

¹⁰⁴ *dizadequec*: 'diezadakek'.

¹⁰⁵ *dezquec*: 'dezakek'.

¹⁰⁶ *San Buenaventura*: fraile frantziskotar italiarra (1218-1274) <http://www.franciscanos.org/bac/buenaventura.html>.

¹⁰⁷ mendiac] esk. *mendioac*. Gaztelaniazkoan *los bosques* dago.

¹⁰⁸ *San Alberto Magno*: XIII. mendeko elizgizon eta Elizako doktore alemaniarra, Alejandro IV.a Aita Santuak Ratisbonako gotzain izendatu zuen. Dominikoa zen, eta San Buenaventurarekin aritu zuen, besteak beste. <https://www.dominicos.org/quienes-somos/grandes-figuras/santos/san-alberto-magno/>.

eta memoria batec gueyago valio duela, urteco ostirel¹⁰⁹ guztia ogui eta ur baruceac baño, <12v> disciplina bat corpuz guzia odolcen de[n] moduan arceac baño.

G. Christoc eman bacion vere aitari guizon guztian satisfacioa, nola ambeste condenacen dira, eta eguin vear dugu penitencia pecatuacgatic?

E. Christoc eman zuan satisfacioa guizon guzian pecatuacgatic, baño preciso da satisfacioa au aplicacea pecatu bacoizagatic. Eta au eguiten sacramentuan fedearquin eta principalmente penitenciarquin eta obra onakin, Jesu Christoc emanagatic pecatu guztian satisfacioa. Eta ala condenacen dire auniz, eta gueldicen dira Jaungoicoaren etsayac, cergatic edo eztue nai recivitu fedea judioac, turcoac, eta heregeac vezala, edo eztue nai eguin eguiuzco confesioa eta eguiuzco penitencia, eta vici Jaungoicoaren leguearen conforme.

G. Aguer ezazu au exemplo batequin?

E. Guizon atberas batec parecen du banco <13r> edo botiga¹¹⁰ batean ciudade aundi bateco gendeac dituan zor guztia pagaceco dina eta gueyago diru eta interesa, baño condicio batequin: zor duen guztia dicela¹¹¹ arengana letraren esque, eta letrarequin botiguetic aterazeco zorra pagaceco vear duen diru guzia. Onelaco guizonac pagatu ditu ciudadeco zor guztia, baño ciudade artaco gendeac preciso zorra pagaceco artea etra.¹¹² Ala, Jesu Christoc pagatuagatic mundu guztico pecatuan zorrac, preciso da Christauac arcea sacramentu santuan eta eguiuzco penitenciar letra pagaceco vere pecatuan zorrac.

Creoaren bostgarren[g]o artikularen explicacioa

Santo Thomasec esan zuen Jerusalengo concilio sagraduan: «Jecsi zen infernue-ta[ra]». Eta concilio artan verean, Santiagoc esan zuen: «Resucitatu zan irugarren egunea[n]». Eta au creoaren bostgarren artikulua edo misterioa.

<13v> *G. Cer gauza da infernua?*

E. Da munduaren ondarra, cein dagoan lurraren centroan. Eta argatic Escriturac paracen digu asco lecutan cerua lecuric altuana eta infernua lecuric bajoena. Munduaren ondar artan edo lurraren centro artan badire lau cueba edo lau lecu aundiac: lecu bata condenatuazat eta lecu au da bajoena,¹¹³ cergatic justo da demonio sobervioac eta ayen lagun condenatuac dauden lecuric bajoenean eta cerutic errutienean,¹¹⁴ bigarren lecu, cerbait altuagoan daude purgatorioco animac; irugarren-

¹⁰⁹ ostirel] esk. *oltirel*.

¹¹⁰ *botiga*: 'botika, denda'. Gaztelaniazkoan «banco» bakarrik dator.

¹¹¹ *dicela*: 'doazela'.

¹¹² artea etra] ez da irakurketa eta interpretazio errazekoa. Digitalizazioan *letra* jartzen duela dirudi, baina jatorrizkoa begiratuta ziurta daiteke <l> orriaren beste aldeko letra dela, eta *etra* jartzen duela. Gaztelaniazkoak ez du laguntzen.

¹¹³ bajoena] esk. *bojoena*.

¹¹⁴ *errutienean*: 'urrutienean'. *OEHk* (s.v. *erruti*) Larraungo aldaeratzat dakar, baina *Orreaga* baladaren Larraungo aldaeran bakarrik agertzen bide da, testu idatzietan. Eskuizkribuan lau aldiz agertzen da aldaera hori. Apalauzak (2012: 253) Aldatzen, Errazkinen, Azpirotzen eta Gaintzan jaso du *erruti*.

go¹¹⁵ lecuan bigarrena baño altuagoan¹¹⁶ daude aun inocentean,¹¹⁷ batayatu gave, ilcen direnan animac, ceñec eztuen padecicen suaren tormenturic, baicic betico Jaungoicoaren aurpeguia ecin ecusia; laugarrengo lecuan, altuanean, ceuden patriarcan, profetan eta beste santuan animac, cein il ciren Christo etorri baño len, cergatic <14r> ez izanagatic zorra Jaungoicoaren justiciari, ala ere ezcin sartu citezquean¹¹⁸ ceruan Jesu Christoc vere eriozarequin cerua iriqui¹¹⁹ zuen artean. Eta argatic ceuden lecuric altuanean, limboan edo Aitaren escoan, etzuen padecicen batere penaric, baicic, al contrario, zeuden consuelo eta alegria aundi batean, esperacen Jesu Christoren etorrera. Eta, ala, esaten digu evangelio sagraduac aingueruac eraman zuela Lazaro pobrearen¹²⁰ anima Abranen senora, eta etzusi¹²¹ zuan aberas¹²² avarientoac, cergatic veguir[at]uric¹²³ infernuco ondarretatic gora, etcusi zuan Lazaro lecu altuan cegoala Lazaro, alegre eta consueloz beteric, gozacen vere pacienciaren premioa.

G. Eta infernuco lau parte oietatic ceñetara jetsi cen Christo?

E. Abranen senora edo patriarca santuan limbora, ceñetan¹²⁴ zeuden santuac, eta ver-tatic Christoc eguin cituan bienaventura[tu]ac, eta guero eraman cituan verequin <14v> cerura. Baita ere jecsi zan infernuco beste iru lecueta, icaracen citua[n] demorioac victoriosoac vezala. Amenazacen citua[n] condenatuac juez supremoac vezala, eta consola-cen cituala purgatorioac animac, ayen abogaduac eta librazalleac vezala,¹²⁵ eta jecsi zan Christo infernura regue bat joaten veza[la] carceletara visitacera eta nai duena libracera.

G. Nola resucitatu zan irugarren egunean? Bada, ostirel arrasaldetic, ceñetan¹²⁶ izandu zan enterratua, iandearen goiz alderaña, ceñetan resucitatu zan, eztire bi egun otsoac.

E. Etcen resucitatu iru egunac pasatuta, baicic irugarren egunean. Eta au cier-toa da, cergatic ostirelean egondu zan sepulturan, cein den lendavico eguna, egun osoa ezpacen ere, larumbet osoan, cein den bigarren eguna, eta egondu zan iyandean, egun guzian ezpacen ere, cein dan <15r> irugarren eguna.

G. Christo il da verala cergatic ezen resucitatu, baicic nai izandu zuen esperatu iru egunaz?

E. Ecus zedin eguiazqui il zela. Eta argatic egondu zan sepulturan, eguia au aguerceco eta probaceco, asco zan demboran. Nola vicitu zan guizonan artean ogue-

¹¹⁵ irugarrengo] <e> eta <n> artean, iduriz, <a> tatxaturik.

¹¹⁶ altuagoan] lerro artean.

¹¹⁷ aun inocentean: 'oraindik inuzente zirela'.

¹¹⁸ citezquean] esk. *citecquean*.

¹¹⁹ iriqui] eskuizkribuan ez dago argi -e ala -i dagoen bukaeran, baina -e dela ematen du. Halere, gainerako kasu guztietan *iriqui* erabiltzen du.

¹²⁰ pobrearen] esk. *probearen*. Zenbait lekutan *probe* aldaera erabiltzen bada ere, testu honetan, gainerako kasu guztietan *pobre* erabiltzen da beti; beraz, ziurrenik huts baten aurrean gaude. Bestalde, ondolik letra bat tatxaturik dago.

¹²¹ etzusi: 'ikusí'.

¹²² aberas] esk. *Aderas*. Gaztelaniazkoan, *Rico* da ordaina.

¹²³ vegiraturic] aurretik, *veri* tatxaturik.

¹²⁴ ceñetan] esk. *cenetan*.

¹²⁵ vezala] jarraian berriro *vezala*.

¹²⁶ ceñetan] esk. *cenetan*.

ta¹²⁷ amairu edo ogueta amalau urtean, ala egondu nai izandu zuen illen artean: ogueta amairu edo ogueta amalau ordutan. Bada, onembeste ordu ateracen dire, baldin contacen badire, cergatic ostirelean pasatu cituan zazpi ordu, bada ordu batez illundu baño len enterratu zan, larumbetean ogueta lau ordu eta iyandean bi edo iru ordu, cergatic gau erdia pasatuta, goiz aldera resucitatu zan.

G. Cergatic Christogatic esaten da «resucitatu zan», eta beste illacgatic, nola Lazargatic eta alargunaren semeagatic <16r>¹²⁸ esaten da «izandu ciren resucitatuac»?

E. Cergatic Christo, nola cen Jaungoicoaren semea, vere virtute propioz resucitatu zan; au da, vere divinidadearen virtutez, berriz, unitu cion vere anima vere corpuzari, eta berriro re¹²⁹ atsi zan vicizan, baño beste illac ezin atsi ditezque vicizan veren virtute propioz. Eta argatic esaten da izandu cirela resucitatuac, nola guzioc izanen garan resucitatuac azquen ju[i]zioco egunean, Jesu Christoren virtutez.

G. Eta bada beste diferenciaric?

E. Bai, jauna. Besteac resucitatu ciran mortalac edo illcorrac.¹³⁰ Eta argatic il ciren, baño Jesu Christo resucitatu zan imortala edo ecin ill citequeana.¹³¹ Eta argatic ecin il diteque gueyago.

San Estanislao¹³² obispoac¹³³ Elizarenzat erosi cion Pedro zerizquion¹³⁴ guizon bati alor bat. Pedro il eta iru urte pasatuta ondorean, aren herederoac regueri atseguin eguiteagatic paratu cioan pleitua <17r>¹³⁵ obispoari alorra edo heredadea ezuela vere. Obispoac ezuen escritureric, eta eraman zuen pleitua reguearen tribunalera eta testiguac eziren atrevicen eguia esatera. Lance onetan esan cioan santuac irugarrengo egunean ecarrico cioala Pedro il zana. Eguin cioan parra santuari, baño ala ere esan zioan ongui zela. Atera zan santua tribunaletic, eta pasaturic iru egun oracioan Jaungoicoari eguiten ciola erreagu aguertu cezala¹³⁶ eguia. Eta Meza esan eta ondorean, joa[n] cen sepulturera eta esan cion Pedrori segui cizola¹³⁷ reguearen tribunalera. Eta Pedroc, ateraric sepulturetic, seguitu cion obispoari eta esan cion santuac: «Ona non den Pedro, Jaungoicoac resucitatu du¹³⁸ esan dezan eguia». Eta claro esan cioan obispoac erosi ciola alorra eta pagatu ciola dirua, eta aren herederoac eguin zezala¹³⁹ penitencia santuari eguin cioan injuriagatic. Eta santuaren compañian, viurtu zan elizera eta sartu zan sepulturan, eta berriz il zan.

¹²⁷ ogueta] aurretik zerbait tatxaturik.

¹²⁸ <15v> zuri dago.

¹²⁹ berriro re] esk. *berriroa*.

¹³⁰ edo illcorrac] lerro artean.

¹³¹ edo ecin ill-citequeana] lerro artean.

¹³² Estanislao] badirudi eskuizkribuan bi <o> daudela.

¹³³ *San Estanislao obispoa*: Krakoviako gotzaina; 1030ean jaio eta 1076an hil zen. <https://www.franciscanmedia.org/saint-stanislaus/>.

¹³⁴ *zerizquion*: 'zeritzaion, deitzen zitzaion'.

¹³⁵ <16v> zuri dago, baina orrialdearen bukaeran *Boleslau Poloniaco Reguea* jartzen du.

¹³⁶ cezala] <za> lerro artean.

¹³⁷ *segi cizola*: 'segi ziezaiola'.

¹³⁸ du] lerro artean.

¹³⁹ zezala] <za> lerro artean.

<18r>

Credoaren seigarrengo artikularen explicacioa

San Phelipe apostoluac Jerusalengo concilio¹⁴⁰ sagradu artan esan zuen modu onetan: «Yo zan ceruetara, dago etseriric aita Jaungoico guziz podosoaren alde escuñetic.¹⁴¹ Andic etorrico da viciac eta illac juzgacera». Eta au da credoaren seigarrengo artikulua edo misterioa.

G. Cembat demboran egondu zan¹⁴² munduan Christo resucitatu ta ondorean? Eta cer motivogatic?

E. Berroquei egunean. Bada, berroquei egun dira resurrecioco egunetic ascensioco eguneraño; cergatic nai izandu zuan¹⁴³ Christoc auniz apareciorequin¹⁴⁴ eta aguerre-raquin probatu eta confirmatu vere eguiazco resurrecioaren misterioa, ceñ den casic misterioetan gaizena sinistezen. Eta misterio au sinistecen duenac eztu dificultaderic izanen beste misterioac sinistecen, cergatic resucitatu zena dudericquen <18v> gave il zan, eta il cena, dudericquen gave, yayo zan. Eta, ala, Christoren resurreccioa sinistecen duenac, erraz sinistetuco du Christoren erioza eta yayozea, eta nola ezayoan conveni corpuz gloriosoai¹⁴⁵ munduco viciza, baizic ceruco viciza eta gloria. Eta argatic Christoren resurreccioa sinistecen duenac erraz sinistuco du Christoren ascensioa eta ceruetaco eyoza.¹⁴⁶

G. Cergatic Christogatic esaten da «Eyo zan ceruetara» eta Christoren ama Maria Santissima[ga]tic esaten da¹⁴⁷ eyo¹⁴⁸ zuela?

E. Cergatic Christo, nola zan Jaungoicoa eta guizona, eyo zan vere virtute propioz, nola resurrecitu zan vere virtute propioz, baño Maria santissima, izanagatic beste creatura guciac baño magestade¹⁴⁹ eta excelencia aundiagocoa, ala ere zen creatura utsua,¹⁵⁰ ezcen resurrecitu vere virtute propioz, baizic Jaungoicoaren virtutez, eta Jaun[goy]coaren virtutez izandu zan eramana <19r> ceruco reinura.

¹⁴⁰ concilio] esk. *conciolo*. Normalean *concilio* erabiltzen du, baina birritan du *conciolo*. Hutsak dirudite.

¹⁴¹ escuñetic] aurretik *ecus* tatxaturik.

¹⁴² egondu zan] esk. *egondo zan*; lerro artean gehitua.

¹⁴³ zuan] lerro artean.

¹⁴⁴ apareciorequin] esk. *aparecio erequin*.

¹⁴⁵ gloriosoai] <so> lerro artean.

¹⁴⁶ eyoza: 'igotza, igoera'; gaztelaniaz «Subida» dago.

¹⁴⁷ da] lerro artean.

¹⁴⁸ eyo] ez dago garbi *ego* den ala *eyo*; <g> eta <y> biak bide daude idatzirik, baina ezin jakin zein idatzi zen azkena. Edonola ere, *OEHn* ez dago igotza jasota.

¹⁴⁹ magestade] <de> lerro artean.

¹⁵⁰ utsu: ez dago argi afrikatu edo igurzari ahoskatu behar den. Akaso, errata izan liteke eta *creatura utsa* irakurri beharko litzateke, *Pouvreauk* eta *Arbelbidek* erabiltzen dute *creatura huts*. Gaztelaniazko dotrinan ez da hitz horri dagokion ordainik. Dotrinan aurrerago *utsuaren* agertzen da 'usoaren' adieran, baina ez dirudi gauza bera denik hemen.

*G. Cer esan nai du: «Dago etseriric aita Jaungoico guziz poderosoaren alde ecusnetic»?*¹⁵¹

E. Eztuzue pensatu vear Aita dagoala Semearen ezquerretic, ezta ere Aita dagoala erdian, duela Semea ecusenetic¹⁵² eta Espiritu Santua ezquerretic corporalmente, nola corpuz bat egoten den; cergatic nola Aita, nola Semea eta ala Espiritu Santua Jaungoicotasunean edo divinidadean daude lecu guzian, eta propiamente eztago bata bestearen escuñetic¹⁵³ edo ezquerretic. Eta ala egoteac alde escuñetic, esan nai da dagoala altura batean, gloria¹⁵⁴ batean eta magestade batean; cergatic aldamean eta ondoan dagoana, eztago bestea baño ez altuago eta ez bajoago. Eta entendi dezagun regue Daviden salmoa,¹⁵⁵ cein atsicen den: «Esan cion Jaunac nere Jaunari». Bein esaten du Semea dagoala Aitaren <19v> escuñetic, eta bestean Aita dagoala Semearen escuñetic. Guzia da esatea Aita eta Semea daudela altura batean eta altura igualean. Eta, ala, Christo ceruetara eyocean, eyo zan aingueru eta beste verequin zeramaz-quoan santu¹⁵⁶ guzian gañean. Eta llegatu zanean Jaungoico altissimoaren tronura, an jarri zan ezela gorago eyocen¹⁵⁷ eta ez veragoan gueldicen, baicic gueldicen zela Aitaren aldamean, iguala vezala glorian eta grandezan.

*G. Christo bada Jaungoicoa eta guizona, dago etseriric Aitaren alde escuñetic*¹⁵⁸ *Jaungoicotasunean edo badago guizatasunean ere?*

E. Christo Jaungoicotasunean da iguala vere aitarequin, baño guizatasunean da aita baño guichiago, baño ez orregatic dire bi Christo, baicic Christo bat eta persona bat bacarra. Argatic, esaten da Christo dela Jaungoicoa eta guizona, dagoala <20r> eseriric Aitaren escuñetic.¹⁵⁹ Eta, ala, Christoren humanidadea edo naturaleza eta anima daude trono divinoan, Jaungoico aitaren escuñetic,¹⁶⁰ ez dignidade propioz, baicic cergatic Christoren naturaleza humana eta anima dauden uniturric eguiazco Jaungoicoaren semearen personari. Au aguer diteque comparacioa edo exemplo onetan: regue bat dagoanean vere tronoan janciric vere purpurarequin, reinuco principeac egoten dire eseriric lecu bajoagoan; reguearen purpura egoten da principeac eta reinuco grandeac baño lecu altuagoan, cergatic dagoan reguearen sillan vertan, ez cergatic purpura den dignidade igualaco reguearequin, baicic cergatic dagoan unitua regueari, vere soñeco propioa vezala. Ala, Christoren naturaleza hu-

¹⁵¹ *ecusnetic*: 'eskuinetik'. Testuan, oro har, *escuñ* aldaera darabil, baina behin *ecusne* eta beste behin *ecusene* agertzen da. Gainera, beste bi lekutan, gutxienez, aldaera orokorra erabili aurretik *ecu* dakar tatzaturik. Hori dela eta, bere horretan uztea deliberatu dut, errata izan daitekeela jakitun.

¹⁵² *ecusenetic*] begira aurreko oharra.

¹⁵³ *escuñetic*] esk. *escunetic*. Aurretik *ecu* tatzaturik; begira goragoko oharra.

¹⁵⁴ *gloria*] esk. *glorioa*.

¹⁵⁵ *Daviden salmoa*: pasarte honetan, Itun Zaharreko 110. salmoari egiten dio erreferentzia. Elizen Arteko Bibliaren itzulpenaren arabera honela da salmoaren hasiera: «Hona Jaunak ene jaun erregeari esana». Eta hauxe da Jaunak esan bide ziona: «Eseri tronuan nire eskuinean: etsaiak oinaultki jarriko dizkizut». Edizio horretan esaten denez (905. or.), Itun Berrian gehien aipatzen den salmoa da.

¹⁵⁶ *santu*] aurretik *ganean* tatzaturik.

¹⁵⁷ *eyocen*] iduriz, <y> baino lehen <g> idatzi zuen.

¹⁵⁸ *escuñetic*] esk. *escunetic*.

¹⁵⁹ *escuñetic*] esk. *escunetic*.

¹⁶⁰ *escuñetic*] esk. *escunetic*.

manoa eta anima dago eseriric aingueru eta bienaventuratu guzian gañean, Jaungoico altissimoaren sillan, <20v> cergatic dagoan unituric Jaungoico altissimoari.

Credoaren zazpigarrengo artikularen explicacioa

San Phelipe apostoluac Jerusanlengo concilioan esan zuen modu onetan: «Andic etorrigo da viciac eta illac juzgacera». Eta au da credoaren zazpigarrengo artikulua edo misterioa.

G. Noiz etorrigo da?

E. Munduaren fiñan edo acabarlan, ceñetan suzco dilubio batec guzia acabatuco duen eta abrasatuco dituen munduco gauza guztiac. Eta, ala, ezta izanen gueyago ez egunic eta gauic, ez ezconzaric, ez tratoric eta contratoric eta ez oraiñ ecusten dugun beste gauzaric. Ala, munduaren azquen egun artan, cein noiz izanen den iñorc ere eztaquian, etorrigo da Jesu¹⁶¹ Christo cerutic eguitera juicio universal. Eta iz oiec, «andic etorrigo da», eracusten digue eztiozaguele¹⁶² sinistetu <21r> inori, arc esanagatic dela Christo, cergatic munduaren azquena urbilcen denean, aunicec engañatu¹⁶³ naico gaitue anteChristoc vezala, cergatic eguiazco Christo ezta etorrigo mendi orietatic eta munduaren bazterretic, baicic etorrigo da¹⁶⁴ cerutic, aiñ magestade eta gloria aundian, alaco moduz ezce iñorc ere ezcin dudatuco du Christo den edo ez, nola eguzquia ateracen denean,¹⁶⁵ iñorc ezin duda dezaque eguzquia den edo ez.

G. Cergatic esaten da «viciac eta illac juzgacera»? Cer, eztire egonen guizon guziac, illac eta resucitatuac?

E. Viciacgatic entendi¹⁶⁶ ditezque justoa, ceñ vici diren graciaren vicizan; eta illacgatic enten[di] ditezque pecatariac cein dauden illac pecatuaren eriozarequin, baño etorrigo da Christo viciac eta illac juzgacera, cergatic egun artan izanen dire auniz¹⁶⁷ illac eta vici direnac, zarrac eta gazteac, chiquiac, aundiac, guztiac punto <21v> eta instante batean illen dire eriozaren zorra pagaceco, eta verela izanen dire resucitatuac.¹⁶⁸

G. Pecatu mortalean illcen dena joaten da infernura, eta Jaungoicoaren gracion ilcen dena joaten da purgatoriora edo ceruco gloriara. Nola, bada, guztiac izan veiar due juzgatuac, emana badago sententia?

E. Bacoizaren¹⁶⁹ eriozan eguiten da¹⁷⁰ juicio parti[cu]larran anima arena,¹⁷¹ baño guero azquen egun artan eguiñen da juicio universal mundu guziaren presencian.

¹⁶¹ Jesu] esk. *Jusu*.

¹⁶² *eztiozaguele*: 'ez diezaiogula'.

¹⁶³ engañatu] *-na-* lerro artean.

¹⁶⁴ da] lerro artean.

¹⁶⁵ denean] <ne> lerro artean.

¹⁶⁶ entendi] <ten> lerro artean.

¹⁶⁷ auniz] esk. *aunic*.

¹⁶⁸ resucitatuac] aurretik zerbait tatxaturik.

¹⁶⁹ bacoizaren] esk. *baizoizaren*.

¹⁷⁰ da] lerro artean.

¹⁷¹ *arima arena*: 'arima harena' eta ez 'arimarena'. Gaztelaniaz *de aquella alma* da ordaina.

G. Bacoizaren eriozan eguiten bada juicio particularra, cergatic guero eguin veur du juicio universalac mundu guziaren aurrean?

E. Auniz motivogatic. Lendavicoa Jaungoicoaren gloriagatic, cergatic ecustea-
requin munduan atberatsac ondasunequin eta fortunaquin, eta pobreac eta onac eta
justoac aflightuac, pensacen due eztuela <22r> Jaungoicoac mundu au ongui governa-
cen, baño orduan ecusico da claro nola Jaungoicoac guzia ecusi duen, eta guzia repa-
ratu duen, eta nola Jaungoicoac justicia aundiarequin eman dioan gaiztoai munduan
cerbait fortuna eta ondasuna premiaceagatic aien carbait obra on, eman veur dioan
ezquero, guero, pena eternoa veren pecatuacgatic. Eta nola justoai eta onai eman
dioan trabaju eta afficio temporalac castiguzegatic aien pecatu venialen bat edo ema-
teagatic pacienciaren eta meritoaren gaie,¹⁷² guero atberastu veur dituan ezquero glo-
ria infinitoaren tesoroquin aien obra onacgatic.

Vigarrengo¹⁷³ motiva cergatic eguin veur den juicio universalac da Jesu Christoren
gloriagatic, cergatic nola Christo izandu zen injustamente <22v> condenatua, aunicec
ez etzagutua eta aunicec veur vezala ez honratua, baicic deshonoratua. Justo eta razove da
egunen batean mundu guziac ezagu dezan eta honra dezan, eguiazco reguea eta mundu
guziaren jauna vezala, edo consueloz eta alegriaz edo pena eta desesperacioz. Irugarrengo
motiva da santuan gloriagatic, guziac ecus dezan nola Jaungoicoac honracen eta glorifi-
cacen dituan munduan izandu direnac perseguituac eta maltratatuac. Laugarrengo moti-
voa da Jaungoicoaren etsai sobervioan confusioa eta penagatic. Bostgarrengo motiva da
corpuzac animari unituric izan dezan sententia edo gloriarena edo penarena.

<23r>

Credoaren zorzigarrengo articuluaren explicacioa

San Bartolome apostoluac Jerusalengo concilio sagraduan esan zuen modu one-
tan: «Sinistecen dut Espiritu Santua,¹⁷⁴ Eliza ama santu catholicoa».¹⁷⁵ Eta au da cre-
doaren zorzigarrengo articuluac edo misterioa.

G. Cer esan nai du «Espiritu Santuac» edo cer adicen da «Espiritu Santuagatic»?

E. Trinidadeco irugarren persona, nola lendavico articulan declaracen den len-
davico persona, eta beste seietan vigarren persona. Espiritu Santua ezta Aita eta ez
Semea, baicic irugarrengo persona bat, ceñec procedicen duen Aitagandic eta Semea-
gandic. Eta da eguiazco Jaungoicoa, nola Aita eta Semea. Eta da Jaungoico vera, cer-
gatic duen divinidad bat Aitarequin eta Semearequin.

<23v> *G. Aguer ezazu exemplo edo semejanza batequin.*

E. Gauza divinoac etzin explica ditezque ongui gauza criatuaquin, batez ere ba-
dira corporalac. Ala ere, aguertu¹⁷⁶ di[te]que eta au explica diteque balsa batequin
cein eldu dan iturria batetic. Emen dira iru gauza: iturria, balsara dien¹⁷⁷ erreca eta

¹⁷² *gaie*: 'gaia, materia'.

¹⁷³ Vigarrengo] esk. *Viagarrengo*.

¹⁷⁴ Santua] *-gan* ezabaturik.

¹⁷⁵ catholicoa] *-gan* ezabaturik.

¹⁷⁶ aguertu] esk. *aguerti*.

¹⁷⁷ *dien*: 'doan'.

balsan gueldicen den ura. Eta irurac dira ur bat. Ala, Aita eternoac, iturriac vezala, producicen du semea erreca bat vezala, eta Aitac eta Semeac Espiritu Santua balsa bat vezala. Eta orrengatic eztira iru Jaungoico, baicic Jaungoico bat bacarra.

G. Cergatic irugarren go personari deicen zayo «Espiritu Santua»? Cer, eztira espiritu santuac aingueruac eta anima bienaventuratuac?

<24r> E. Jaungoicoari derizquio¹⁷⁸ Espiritu Santua excelenciaz, cergatic den espiritu sumoa eta sumamente santua, eta espiritu criatu guzian autorea eta santidade guzian javea, nola guizonan artean itzanagatic auniz aita eta auniz santu, nola obispoac, apezac, re[li]giosoac eta beste auniz. Ala ere, bacar bacarric Christoren vicarioari lurrean derizquio Aita Santua, cergatic ari bacar[r]ic excelenciaz tocacen zayon itzen au, cergatic den beste preladu guzian burua eta cergatic vere bicizaz itzan vearduan santuenac, nola den vere oficioaz.

G. Baldin Espiritu Santuaren itzena excelenciaz tocacen bazayo Jaungoicoari, cergatic atribuicen zayo irugarren go personari? Cer, excelenciaz eztire Espiritu Santuac Aita eta Semea ere?

<24v> E. Ala da; baño cergatic lendavico personac duen vere itzen propioa Aita, eta bigarrenac Semea, irugarrenari guelditu zayo itzen comuna, distinguiceagatic beste bietaric. Eta esatearequin dela Espiritu Santua, bi itz oiec eguin due itzen bat bacarra, nola guizon bati baderizcoa Luis Antonio eguiten due itzen bat, beste moduz itzanagatic bi itzen Luis eta Antonio.

G. Cergatic Espiritu Santua pintacen da utsuaren¹⁷⁹ figuran, batez ere, Christoren eta Ama Virginaren gañean?

E. Eztuzu pensatu veard Espiritu Santuac duela corpuzquic,¹⁸⁰ eta beguiaquin etcus ditequeala, baicic pintacen da onela adicera emateagatic guri, guizonetan eguiten dituan efectoac, eta cergatic utsua den simplea, pura, zelosoa, abundantea edo fecundoa. Eta pintacen da Christoren eta Ama Virginaren gañean adicera emateco guri, bete izanduac cirela gracia <25r> guziaz eta Espiritu santuaren dobaiez¹⁸¹ eta, batez ere,¹⁸² simplicidade santa batez, pureza eta Jaungoicoaren honraren zeloz eta animan ongui espiritualaz.

G. Apostolu sagraduan gañean pintacen da Espiritu Santua susco mingan bazuen figuran, eta oñec cer etsan nai du?

E. Amar egun pasatuta, ascensioaren ondorean, Espiritu Santua jetsi zan apostoluan gañera eta bete zituan ciencia, caridadeaz eta eloquenciaz, etracusten cioala itz eguiten lengoaque¹⁸³ guziac, predicaceco mundu guzian fede santua.

¹⁷⁸ derizquio] esk. *dericquio*.

¹⁷⁹ *utsuaren*: ezbaieric gabe, *usuaren*, hau da, 'usoaren' irakurri behar da; gaztelaniaz *paloma* dator.

¹⁸⁰ gorpuzquic] lerro artean. Irudiz, <zqu>-k afrikatua markatzen du eta 'gorputzik' da adiera; gaztelaniaz *cuerpo* da.

¹⁸¹ *dobaiez*: 'dohaiez'. *OEHN* (s.v. *dobain*) *dobai* aldaera jasotzen bada ere, Azpeitiko gipuzkerazkotzat dakar. Gainera, *doai* ematen du Gipuzkoako eta Nafarroako aldaeratzat. Dotrina honetan sistematikoki agertzen da *dobai* aldaera.

¹⁸² batez ere] esk. *bateeze ere*.

¹⁸³ *lengoaque*: 'lengoaieja, hizkuntza'.

Credoaren bederatzigarrengo artikuluaen explicacioa

San Bartolome apostoluac Jerusalengo concilio sagraduan esan zuen modu onetan: «Nic siñisten¹⁸⁴ dut Eliza ama santa catholicoa». Eta au da credoaren bederatzigarrengo artikulua eta misterioa.

<25v> Emen atsicen da credoaren bigarren partea, cergatic credoaren lendavico partea tocacen zayo Jaungoicoari eta vigarren partea aren esposa Elizari. Eta nola siñistecen dugun Jaungoicoagan divinidadade bat eta iru persona, ala siñistecen dugu¹⁸⁵ dela Eliza bat bacarra, eta dituala iru ondasun principalac: lendavicoa animan, ceñ den pecatuan barcacioa; vigarrena corpuzan, ceñ den araguiaren resurreccioa eta irugarrena animan eta corpuzan, ceñ den viciza seculacoa.

G. Cer esan nai du «Elizac»?

E. Convo[ca]cio edo congregacioa bat guizonena, ceñ batayecen diran eta eguiten duen profesioa fedearena eta Christoren leguearena, Aita Santuaren obediencia-zen azpian, eta derizquio «congregacioa» edo «convocacioa», cergatic ez garan yayocen Christauac nola yayocen españolac, francesac, ytalianoac edo <26r> beste reinuocac, baicic Jaungoicoac deituac gara eta sarcen gara congregacioa onetan bautismoagatic. Eta preciso da siñistecea eta confesacea fede santua eta Christoren leguea, Elizaren preladiac eta predicadoreac eracusten diguan vezala. Eta ezta au¹⁸⁶ asco, baicic preciso da gueyago egotea Aita Santuaren obediencia Eliza burua den vezala,¹⁸⁷ eta Christoren vicarioa lurrean.

G. Eliza bada guizonaren congregacioa bat, nola etsaten diogu Elizac eguiten dituenai, ceñetan etsaten diran mezac eta eguiten diran beste oficio divinoac?

E. Cergatic christau¹⁸⁸ fielac, cein diran eguiaczco Eliza, juntacen diran aietan eguitemo exercicio santuac, batez ere badaude dedicatuac eta consagratuac Jaungoicoari, baño articulo onetan eztugu itceguiten zurez eta arriz eguindaco elizaz, baicic christau fielaz eta obedienteaz, Christoren vicarioari, ceñ diran Eliza vicia.

G. Cergatic etsaten da «Eliza» eta ez «Elizac», bada, badira munduan christau fielan auniz congregacio?

E. Cergatic Eliza dan bat, eta onec abrazacen ditu christau fiel guziac, munduan vici direnac zabalduric. Eta ez bacarric oraiñ vici direnac, baicic, baita ere, munduaren principiatic oraiñdaño itzandu direnac, eta itzanen direnac munduaren azque-neraño. Eta argatic etsaten da Eliza au dela bacarra, baita ere dela catholicoa, ceñ etsan nai duen universalac, cergatic zabalcen den lecu guzietara eta dembora guzietara.

G. Cergatic etsaten da Eliza dela bat bacarra baite ambeste milloi persona?

E. Cergatic Elizaren burua den bacarra, ceñ den Christo ceruan, eta lurrean aren vicarioa Aita Santua, eta cergatic vici den espiritu batetic, eta cergatic duen legue bat,

¹⁸⁴ siñisten] esk. *siñiscen*.

¹⁸⁵ dugu] lerro artean.

¹⁸⁶ au] amaieran hizki bat tatxaturik.

¹⁸⁷ vezala] esk. *velaza*.

¹⁸⁸ christau] esk. *Choaau*.

nola etsaten reinu batengatic dela bacarra, cergatic duen regue bat eta legue bat, itzaganagatic reinu artan auniz <27r> provincia, ciudade eta erri.

*G. Cergatic esaten da Eliza au dela santua, badire*¹⁸⁹ *Eliza onetan auniz gaiztoac?*

E. Iru razovegatic: lendavicoa, vere burua Christo dun¹⁹⁰ santissima; vigarrena: cergatic fiel guziac diren santuac fedez eta profesioz, cergatic duen fede bat eguiacioa eta divinoa, eguiten due sacramentuan profesioa eta due legue bat justoa; bacar bacarric aguincen ditu gauza onac, eragozten ditu gauza gaiztoac. Eta irugarrena: cergatic Elizan diren auniz santu, ez bacarric fedez eta profesioz, baita ere virtutez eta costumbre santuz, itzanic gauza ciertoa, judi[o]an, turcoan, heregean eta beste Elizatic campoan dauden artean, iñor ere etcin itzan ditequeala eguiacqui santua.

<27v> **Credoaren amargarrengo**¹⁹¹ **articuluaren explicacioa**

San Mateo apostoluac esan zuen Jerusalengo concilio sagraduan modu onetan: «Nic sinistecen dut santuan comuni[o]a». Eta au da credoaren amargarrengo articulu edo misterioa.

G. Cer adicen da santuan comunioagatic?

E. Eliza ama santuaren corpuza dagoala aiñ unitua etze christau baten ondasuna espiritualetan¹⁹² comunicacen eta participacen duela beste guziac, alaco moduz eze egonagatic auniz lecu errutietan, eta guc aiec ez ezagutugatic, aien mezac, oracioa, oficio divinoac eta beste obra onac valiacen zarazquigu eta laguncen digue guri. Eta ezta emen lurrean edo munduan comunio santu au bacarric,¹⁹³ baita ere gure mezac, oracioac eta beste obra ona[c] laguncen dioa purgatorioa dauden animai, eta ceruco¹⁹⁴ anima bienaventuratuan <28r> oracioac laguncen digue guri eta purgatorioan animai.

Durano Tolosa Franciaco arzobispoagatic contacen du Surio¹⁹⁵ munduan esan zituan iz alper bazuagatic padecicen zuela auniz purgatorioan, eta aguertu ciceola San Hugon abadeari escacen santuari aren eta aren monasterioco oracioac. Arzobispoaren sufragi[o]an, santuac aguindu cioan zazpi mongeri zazpi egunez guarda ze[za]la silencio. Monge batec itz eguin zuan eta etzuan guardatu. Aguertu zen berriaz arzobispoa quejacen arengatic ezela atera purgatoriotic. Santuac aguindu cion beste monge bati, eta onec guardatu zuan. Eta orduan aguertu zan arzobispoa gracia ematen.

Contacen due Francian, Bretainaco reinuan, vici zala guizon bat purgatorioco animan auguiz devotoa.¹⁹⁶ Enfermedade aundi batec arrapatu zuan guizon au, eta gau

¹⁸⁹ badire] esk. *badere*.

¹⁹⁰ dun] beharbada errata da, eta *dan* behar luke. Gaztelaniaz *es* dago.

¹⁹¹ *amargarrengo*: gaztelaniazkoan, jarraian datorrena bederatzigarrengo artikuluaren barruan dago.

¹⁹² espiritualetan] <tan> lerro artean.

¹⁹³ bacarric] lerro artean.

¹⁹⁴ ceruan] <co> lerro artean.

¹⁹⁵ *Surio*: Lorentzo Surio, xvi. mendeko monje kartusiarra. Liburu anitz idatzi zituen: kontzilioei buruz, santuen bizitzari buruz, memoriak, etab. 1578an hil zen, 56 urte zituela (Amat 1807).

¹⁹⁶ devotoa] lerro artean.

erdian escatu zuan viatico, eta verala parrocoac <28v> eraman cion. Zuen costum-brea guizon onec¹⁹⁷ ziminterioan eta sepulturetan pasacen zenean, an enterratu¹⁹⁸ zeuden animac encomendacea. Eta parrocoa, viatico eman eta ondorean, viurtu¹⁹⁹ zenean elizara, ziminteriora llegatu zenean guelditu²⁰⁰ zuen indar aundi batec. Eta aditu zuan voz aundi bat esaten zuela: «Emen enterratuta zauten fiel guztiac, jequi zaizte eta zoazte Elizara erregu eguitera Jaungoicoari gure devotoaren animangatic, eta pagacera moneda verarequin». Jequi ciran eta ecustean²⁰¹ torchac²⁰² zeuzquela eta armonioaco vozaquin cantatu cioan difuntuan oficio divinioa, eta aien devotoa verela eyo zan cerura.

G. Christau fiel guzian ondasun espiritualac badire comunac, cer casotara datoz eguiter oracioa eta esatea mezac onelaco personagatic eta alaco animagatic?

E. Cergatic meza, oracioa eta obra onac izanagatic comunac guziaz, ala ere, <29r> gueyago valicen eta aprobechacen zarazquio personai²⁰³ edo animai²⁰⁴ ceingatic particularmen[te] apliquecen diran.

G. Eta excomulgatuac participacen due christau fielan ondasun espiritu[a]latatic?

E. Deicen zayoa escomulgatuac ceñec eztuen santuan comunioric, eta dire arbolatic ebaquitaco rama bazuac ve[za]la eta corpuzatic apartatuco miembroac ve[za]la, ceñec²⁰⁵ eztuan recibicen corpuzaren humedaderic. Eta emen aguercen da nolaco casoa eguin veiar den excomunioaz, bada etcin izan dezaque Jaungoicoa aita eztuenac Eliza ama santa vere ama.

Desierto batean Conrado abadeari²⁰⁶ vele batec eraman cion eraztuna. Bota cen excomunioa eraztuna ostu zuenaren contra eta, instanteco, velea atsi zan pluma guztiac botacen. Eta ecusiric velea ya ilcen, sospechatu ziran mongeac, veleac <29v> eramana izanen zala eraztuna. Villatu cioan cabia eta an arquite cion eta eman cioan veren abadeari. Eta eraztuneren restitucioa eguin zanean, veleari berriz²⁰⁷ yayo cicezquion²⁰⁸ plumac eta bacebillan fuerte eta alegre.

*G. Veraz, excomulgatuac daude Elizatic campoan judioac eta infielac?*²⁰⁹

E. Ala da, baño diferencia onequin: judioac eta infielac, cergatic eztiren elizan sartu, cergatic eztuen recibitu bauptismoa, heregeac batayetuac dire, baño galdua fede, eta daude Elizatic campoan, cergatic atera diran eta ites eguin²¹⁰ duen. Eta arga-

¹⁹⁷ onec] lerro artean.

¹⁹⁸ enterratu] ematen duenez, *enterratuta* behar luke, aurrerago *enterratuta zauten* dakarren gisara.

¹⁹⁹ viurtu] esk. *viurte*.

²⁰⁰ guelditu] aurretik zerbait tatxatutik; *lleg-* dela dirudi.

²⁰¹ ecustean] esk. *ecustetan*.

²⁰² torchac] 'zuziak'.

²⁰³ personai] esk. *Persono ai*.

²⁰⁴ animai] esk. *anima ai*.

²⁰⁵ ceñec] esk. *cenrec*.

²⁰⁶ Conrado abadea: gaztelaniazkoan zehazten da zistertarren ordenakoa zela Conrado abadea.

²⁰⁷ berriz] esk. *berric*.

²⁰⁸ cicezquion: 'zitzaizkion'; ohart gaitezen, singularrean bezala, pluralean ere ez duela *-i-rik*.

²⁰⁹ infielac] jarraian tatxaturik *vera*?

²¹⁰ ites eguin: 'ihes egin'.

tic Elizac asco penarequin obligacen ditu Elizara biurcera, nola arzayac artaldetic ies eguiten dioan ardia obligacen duan artaldera viurcera. Contacen zuen San Polycarpoc²¹¹ ciela vere maisu San Juan Evangelistarequin, eta topaturic eche batean bañuan bañacen Cherinto heregea, esan ciola «ies eguin dezagun <30r>, it[e]seguin dezagun emendic, eztedin erori echea au, ceñetan dagoan eguiaren etsai au». San Polycarpoc Roman ecusi zuan Marcion heregea, eta ez itzeguiagatic²¹² apartatu zan. Eta Marcion arrimatu ciceon, eta esan zion: «Cer, ez nazu ezagucen?» «Bai» eranzun cion santuac, ezaguzen dut diabruaren primogenittoa.

Excomulgatuac eztire verac Elicetic ateracen, baicic Elizac fuerzaz²¹³ ateracen ditu, nola arzayac artaldetic botacen duen ardi sarnosoa,²¹⁴ baño eztitu botacen betico, baicic emenda ditezen, eta emendatute humildadearequin esca diozan²¹⁵ Elizari recipi dizan veregana eta santuan comuniora.

Credoaren amecagarrengo articuluaren explicacioa

San Simon apostoluac Jerusalemgo concilio sagraduan esan zuen modu onetan: «Nic sinistecen dut pecatuan barcacioa». Eta au da credoaren amecagarrengo articulu <30v> edo misterioa.

G. Cer esan nai du pecatuan barcacioac?

E. Au da Elizaren iru ondasun principaletatic lendavicicoa. Guizon guztiac yacyocn dira pecatariac eta Jaungoicoaren etsayac, eta guero, edadean atciaz diren vezala, beti²¹⁶ diz²¹⁷ gaicetic gaizeragora, Jaungoicoaren graciac barcatu diozan artean pecatu, eta egin artean Jaungoicoare[n] adisquide eta Jaungoicoaren seme edo alaba. Gracia au aiñ aundia bacar bacarric arquicen Eliza ama santan, ceñetan diren sacramentuac eta, batez ere, bautismoa eta penitencia, ceruco medicinac vezala, ceñec sendacn dituan guizon guztiac enfermedade espiritual guztietatic, ceñ diran pecatuac.

G. Eta pecatuan bar[ca]cio au aiñ aundia da?

E. Ezta munduan pecatua baño gaiz aundiagoric, ez bacarric cergatic pecatutic sorcen eta ateracen diran beste gaiz guziac mundu onetan eta bestean, baita ere <31r> cergatic pecatuac guizona eguin duen Jaungoicoaren etsaya, cergatic eguiazqui, cer gauza gaizto[a]goric izan diteque Jaungoicoaren etsai izatea baño, ceñec eguin dezaquean nai duan guzia eta iñorc ere etzin eguin diozaque contraric eta resistenciari?

²¹¹ *San Polycarpo*: Esmirnako gotzaina, 75. urte inguruan jaioa. San Joan ebanjelariaren jarraitzaile izan zen. <http://www.mercaba.org/TESORO/policarpo-01.htm>.

²¹² *ez itzeguiagatic*: 'por no hablarle' dator gaztelaniaz; beraz, *itzeguiagatic* izan liteke forma.

²¹³ fuerzaz]: esk. *fuerzac*.

²¹⁴ sarnosoa] esk. *sarnonosoa*.

²¹⁵ *diozan*: 'diezaion'.

²¹⁶ beti] aurretik *diz*.

²¹⁷ *diz*: 'doaz'.

Credoaren amabigarrengo artikularen explicacioa

San Judas Thadeo apostoluac Jerusalengo concilio sagraduan esan zuen modu onetan: «Nic sinistecen dut araguiaren resurreccioa». Eta au da credoaren amabigarrengo artikularen explicacioa, eta au da Eliza ama santuaren ondasun principaletatic vigarrena, eta da munduaren azquen²¹⁸ egun artan pecatuan barcacioa itzandu zuen guztiac viurtuco dira vicicera.

G. Eta Eliza ama santatic campoan daudenac edo etzuenac itzandu pecatuan barcacioc ez tira viurtuco vicicera?

<31v> E. Bai, jauna, onac eta gaiztoac, guciac viurtuco dira vicicera, baño cergatic gaiztoan resurreccioa itzanen den tormentu eternoac padeciceco eta ez gueyago itzateco²¹⁹ consueloric batere. Argatic, gaiztoan resurreccioa viciza itzanen da vetico²²⁰ erioza eta ez eguiazco viciza, baño eguiazco resurreccioa izanen da justoena²²¹ eta onena, graciaren eta gloriaren betico viciza.

G. Eta oraiñ ditugun corpuz oc²²² resucitatuco dira ó besteren batzuac on²²³ iduricoac?

E. Oraiñ ditugun corpuz oc verac resucitatuco dira, eta ez besteric; cergatic beste moduz ez liceteque itzanen eguiazco, ezpaldin baliz²²⁴ jequico²²⁵ erori dena vera, eta ezpaldin baliz viurtuco vicicera il zana vera, baña resurreccioa eguiten da corpuzac participa dezan premia edo pena eta castigua, nola participatu cituan obra onac edo pecatuac. Eta ala preciso da itzan dedin corpuz ure vera, bada <32r> beste moduz ez luque itzanen ez gloriaric eta ez penaric.

G. Nola da posible viur dedin vi[ci]cera itzandu cena²²⁶ errea, eta aren autsac botac aticetara²²⁷ edo ibayera?

E. Argatic etsaten da credoaren principioan Jaungoicoa dela guziz poderosoa, cergatic Jaungoicoac eguin dezaquean guc imposible dela uste duguna. Bada, ceruac eta lurrac eguin baditu ezcer ezetic, ezta gaiz izanen sinistecia viur dezaqueala lenagoco itzatera aus edo lur viurtu cena.

G. Guizonac viurtuco dire²²⁸ izatera guizonac eta emacumeac itzatera emacumeac, edo guziac itzanen dira beste especiaren bat?

E. Guizonac itzanen dira guizonac eta emacumeac itzanen dira emacumeac. Bada, beste moduz ez lireque itzanen lenagoco corpuzac, eta esan dut itzan veiar duela len

²¹⁸ azquen] esk. *acquen*.

²¹⁹ itzateco] esk. *itzaceteco*.

²²⁰ vetico] esk. *vetico*.

²²¹ justoena] esk. *justoanena*.

²²² oc: 'hauek'.

²²³ on: 'hauen'.

²²⁴ baliz] esk. *baciz*.

²²⁵ jequico] esk. *jequicoco*.

²²⁶ cena] esk. *cene*.

²²⁷ aticetara: 'haizetara'.

²²⁸ dire] lerro artean.

ciran corpuzac ver verac.²²⁹ Eguia da beste vicizan ezta itzanen, ez <32v> seme-alaban generacioric, ez senarric eta emazteric, baño itzanen da guizonan eta emacumean diversidade, baicoizac goza dezan vere virtute²³⁰ propioan premiaoa, eta nola ecustecoa itzanen den martirean eta confesorean gloria, ala ecustecoa itzanen da virginan gloria, eta batez ere Maria Santissimarena.

G. Eta cer edadetan eta estaturotan resucitatuco gara? Bada, batzuac ilcen aurrac, besteac gazteac eta besteac zarrac.

E. Estatura artan eta itzate artan cein itzanen duen edo itzandu zuen, ogueta amairuco edadean, ceinetan resucitatu zan Jesu Christo. Aurrac resucitatuco dira ain aundiatic, nola itzan veiar zuen ogueta amairu urtetan, vicitu valire edade orretaraño, eta zarrac resucitatuco dira itzandu zuen ogueta amairu urtetaco edadean. Itzandu cirenac itsuac, urgonac²³¹ edo beste defectoren batequin, resucitatuco dira <33r> batere defeto gave, perfecio guziarequin, cergatic Jaungoicoac eguiten ditu obrac perfectuac, eta resurrecioan vere obra propioan corregituco ditu naturalezaren defecto guziac.

Creoaren azqueneco articuluaren explicacioa

San Mathias apostoluac Jerusalem[g]o concilio sagradu²³² artan esan zuen modu onetan: «Nic sinistecen dut viciza seculco». Eta au da creoaren azqueneco articuloa edo misterioa.

G. Cer gauza da viciza seculco?

E. Da corpuzaren eta animaren felicidada cumplitu bat. Eta au da ondasun sumoa eta azqueneco fina²³³ Eliza ama santan conseguicen duguna. Misterio au ezta erraz explicacen eta adicera ematen; bada, ondasun eta felicidada onengatic esaten digu San Pabloc: «Ez veguiac ecusi duela eta ez velarriac aditu duela onelaco gauzaric». Ala ere, agertuco dut <33v> cerbait, misterio aundia au valiacen naizala compa[ra]cio edo semejanza batzuaz.

Emen munduan deseacen da corpuz bat sanoa, ederra, agilla eta robustoa; anima bat sabioa, jaquinsona²³⁴ eta prudentea entendimentuaren partetic, eta vorondatearen partetic virtute guziaz betea eta ondasunaz, gustoz eta podoreaz betea. Viciza seculcoan corpuzac izanen du sanidadea, imortalidadea vera, alaco moduz etce ecercerez²³⁵ etcin eguinen dio dañuric. Edertasunaz izanen du claridadea eguzquiatic vezalacoa, agilidadez izanen du sutileza alaco moduz etce instante batean badique²³⁶ munduaren alderdi batetic munduaren beste alderdiraño, eta lurretic ceruraño. Eta au ba-

²²⁹ verac] aurretik tatxaturik *veralac*.

²³⁰ virtute] esk. *viurte*.

²³¹ *urgonac*: 'urgunak, herrenak'.

²³² sagradu] esk. *sagrudu*.

²³³ *fina*: eskuizkribuan *fina* eta *fina* biak agertzen dira.

²³⁴ *jaquinsona*: 'jakintsu'. *OEH*ren arabera, Nafarroan *-n-dun* formak agertzen dira, baina ez da *-o-* duen aldaerarik ageri.

²³⁵ ecercerez] esk. *ecequerec*.

²³⁶ *badique*: 'joango balitz'.

tere trabaju gave. Fortalezaz izanen du itzate bat ain robustoa eta sendoa, etce ez jan eta ez edan gave, ez loric eguin gave eta ez descansatu gave, eguinen du nai duan guzia. Anima egonen da sabiduriariz betea, cergatic ecusico du causa <34r> guzian causa eta principio guzia[n] principioa eta sabiduria vera, ceñ den Jaungoicoa. Vorondatea egonen da caridadez eta vondadez betea, alaco moduz etze etcin eguin dezaquea pecatu venial bat ere. Ondasunac bienaventuratuac itzaten dira ez itzatea necesidaderic bat ere, baicic, al contrario, itzatea Jaungoico vera, ceñ den ondasun guzia. Honra itzaten due itzatea Jaungoicoaren seme eta alabac, aingueruaquin igualac eta itzatea seculaco regueac et[a] sacerdotiac. Fortaleza eta podorea itzaten due itzatea, Jaungoicoarequin batean, gauza guzian javeac, eta eguitea nai duen guzia. Azquenic, gustoac eta deleiteac itzaten dira finic gavecoac, cergatic corpuzaco eta animaco sentido eta potencia guztiac egonen dira gustoz eta consueloz beteac, paque bat beticoa eta alegria bat eternidadecoa.

G. Bada viciza seculacoan guztiac itzaten badue gusto eta consuelo ori, ezta bat itzaten ceruan beste bat baño bienaventuratuago <34v> eta consuelo gueyagorequin?

E. Mundu onetan gueyago merecitu zuenac ceruan itzaten du premioa eta gloria gueyago, baño atac besteari ezti itzaten embidiaric,²³⁷ eta guziac egonen dira gloriariz beteac eta guziac eta bacoiza contentu vere gloriarequin, nola gurasu batec, seme auniz dituenac, batzuac chiquiac eta besteac aundiac, seme guziaz eta batcoizari eguinen balazquioa, seda eta urrezco soñeco precioso eta valiosoac. Ciertoa da seme larrian soñecoac itzaten liretequela valiosogoac, seme chiquian soñecoac baño eta, ala ere, seme gazteac eta chiquiac aín contento egonen lireteque veren soñecoaquin nola seme zarrac eta larriac veren soñecoaquin. Eta au verau viciza seculacoan, ceruan guertatu da bienaventuratuquin eta justoaquin.

G. Eta cergatic misterio onetan gloria cerucoari deicen zayo viciza seculacoa? <35r> Ezтира, bada, condenatuac ere vicico eternamente infernuan?

E. Propiamente du viciza verez movicen den gauzac. Eta, ala, esaten da iturri bategu uragatic²³⁸ ur vicia, eta puzo²³⁹ bateco uragatic ur illa. Ala, modu onetan ceruan bienaventuratuac due viciza seculacoa eta eternoa, cergatic eguin dezaquean nai duena veren potencia guziaquin, batere enbarazo gave, eta beti eguiten due gusto duen guzia, baño condenatuac infernuan vicigatic, cergatic ez tiren veñere illan²⁴⁰ ez acabatuc, due betico erioza, cergatic dauden loturic suari eta tormentu eternoari, eta obligatuac beti padecicera nai eztuan guzia, eta ezcin eguin dezaquean nai duenic batere eta gusto duenic. Eta, ala, bienaventuratuac ceruan due consuelo guzia eta ondasun guzia, gaicic batere gave. Contra, condenatuac infernuan due tormentu eta gaiz guzia, consuelo eta gauza onic batere gave.

²³⁷ embidiaric] aurretik *embiadr* tatxaturik.

²³⁸ uragatic] esk. *urugatic*.

²³⁹ *puzo*: 'putzu'. *OEñ* ez dago aldaera hau. Beheraxeago *puzu* eta *puzutic* datoz; beraz, hutsa izan daiteke.

²⁴⁰ *illan*: 'hilen, hilko'.

<36r> **Doctrina Christia[na]ren vigarren²⁴¹ partearen explicacioa**

G. Ceñ da doctrina christianaren vigarren partea?

E. Christauac jaquitea cer regu edo oracioa eguin veur duen. Eta guzia encerracen da Pater nosterrean, eta gure Jaung[oico]aren oracioan. Bada, oracio divino onetan arquicen da cer deseatu eta escatu veur den eta nori escatu veur zayon. Eta escaten²⁴² dena alcanzaceco, oracio santu au verau da medioa. Obispo batec ecusi zuan visio batean nola aur batec arranzan zebillela, jarriric puzu baten gañean zillarrezco²⁴³ sedal batequin eta urrezco anzuelo batequin ateracen zuan puzutic matrona bat. Joan zan obispoa Elizara eta ecusi zuan aur bat, ceñiec jarriric vere amaren sepulturaren gañean errezacen zuela Aita gurea edo Pater nosterre, ceñiequin atera zuan purgatorioic vere amaren anima²⁴⁴ <36v> O, cer exemploa humeac icasteco regu eguiten veuren gutrasoan animacgatic!

G. Cergatic beste oracioac baño len[a]go paracen da Pater noster edo Aita gurearen oracioa?

E. Lendavicoa, cergatic den oracio guzian artean excelentena, bada, esan zuan Christoc verac, cein den sabiduria sumoa. Vigarrena, cergatic den auguiz laburra eta brevisimoa, eta veragatic den ona eracusteco eta memorian eduquiceco,²⁴⁵ eta dagoan substanciaz betea. Bada, comprendicen du Jaungoicoari escatu veur zayon guzia. Iru-garrena, cergatic den auguiz utilite eta eficaz; bada, compoundu zuan gure Jaunac, ceñ den batetan gure jueza eta abogadua, eta veragatic daquien iñorc baño obequi nola escatu veur den alcanzaceco. Laugarrena, cergatic den oracio guzian artean necesarioana, eta on da christau guziac jaquitea eta egunero rezacea. Eta argatic deicen zayo eguneroco oracioa.

G. Cergatic lendavicico itcetan esaten da <37r> «Jauta²⁴⁶ gurea, ceruetan zaudena»?

E. Au da principio bat eta preparacio bat oracioarena, cergatic esatearequin Jaungoicoari dela gure aita, arcen dugu animoa eta confianza suplicaceco. Esatearequin²⁴⁷ dagoala ceruetan, cargu eguiten dugu eta oroicen gara veur du[gu]la acuditu aren magestadearengana vildur aundiarequin eta humildadearequin, cergatic ezta aita lurrecoa, baicic aita celestiala. Eta esatearequin dela aita, consideracen dugu naico digula eman escacen dioguna. Esatearequin dagola ceruetan jauna eta munduaren javea vezala, entendicen dugu badezaqueala eguin nai duan guzia. Eta esatearequin dela aita, oroicen gara garala Jaungoicoaren semeac eta ceruco herederoc. Esatean «ceruetan zaudena», ecusten gaituala lurrean, oroicen gara eztugula emen gozacen gueren

²⁴¹ vigarren] gaztelaniazkoan laugarren kapitulua da.

²⁴² *escaten*: 'eskatzin'. Eskuizkribuan gehienbat, 42 aldiz, *escacen* erabiltzen da, baina bi aldiz dago *escaten*. Beraz, hutsa izan daiteke. Halere, Mendiburuk eta Kardaberatzek ere, inoiz edo behin, *eskaten* dakartenez, halaxe geratu da edizio honetan.

²⁴³ zillarrezco] aurretik bi letra tatxaturik.

²⁴⁴ anima] esk. *aimima*.

²⁴⁵ eduquiceco] esk. *educiceco*.

²⁴⁶ Jauta] bistan denez, *aita* eta *jauna* hitzak nahasi ditu itzultzaileak.

²⁴⁷ Esatearequin] esk. *Estaearequin*.

herencia,²⁴⁸ baicic garala peregrinoac eta viajanteac etsayai errian,²⁴⁹ <37v> eta preciso eta necesario dugula aren lagunza. Iz au «aita», valdin tocacen bazayo Jaungoicoari, cergatic den aita gauza guziena creacion,²⁵⁰ entendicen ere da cergatic den aita christau onena adopcion. Christauac, ceñec eguiazqui nai duen converti eta viurtu itzatera Jaungoicoaren semeac, esan dez[a]quea ere Aita gurea, eta bacarric etzin esan dezaquea eguiazqui pecatariac, ceñi eztiren Jaungoicoaren semeac eta ceñec eztuan pensacen converticea.

G. Cergatic esaten da «Aita gurea» eta ez «Aita nere»?

E. Cergatic den guztian²⁵¹ aita, eta guztioac garan anaiac eta senideac. Eta anaiac vezala elcar amatu veiar dugu, eta egon veiar dugu unituac aita baten semeac vezala. Esaten ere da Aita gurea oracio comuna obeagoa dela particulara baño, eta provechu gueyagocoa eguiten duenarenzat ere, cergatic <38r> guziac esaten duenean Aita gurea, bacoizac²⁵² oracioa eguiten due guziac guztiacgatic, eta guziac eguiten due aren-gatic.

G. Cergatic esaten da «Ceruetan zaudena»? Cer, eztago Jaungoicoa lecu guzietan?

E. Bai, jauna, baño da, cergatic ceruac diren munduaren parteric nobleana, eta aietan resplandecicen du gueyago Jaungoicoaren grandezac, podoreac eta sabiduriac, eta ecusten due aurpeguiz aurpegui aingueruac eta bienaventuratuac. Baita ere esaten da «Ceruetan zaudena», cergatic Jaungoicoa vici den modu particular batean aingueruetan eta bienaventuratuetan, ceñi diran ceru espiritualac.

Paternost[e]raren lend[a]vico peticioa

G. Ceñi da Pater nost[e]raren lendavicico peticioa?

<38v> E. «Santificatua itzan bedi zure itzena». Ytzenac emen sinificacen du eta etsan nai du fama eta noticia. Eta ala etsaten dugu guizon batengatic ceñec duen itzen aundia, eta aunizquec²⁵³ etsagucen duen, dula itcen ona edo gaiztoa, cergatic dun fama ona edo gaiztoa. Eta aunizquec etzagutua da, auniquec alabatua, cergatic ona den edo aunizquec eduquia gaiztoz cergatic gaiztoa den. Eta, ala, iz oiez etsan nai de²⁵⁴ «santificatua izan dedilla²⁵⁵ zure itzena», mundu guzian zabaldua eta publicatua izan dedilla Jaungoicoaren noticia guizonan mingañetan eta viozetan, cergatic diren munduan auniz gentil, ceñequc etzagucen eztuan Jaungoicoa eta auniz christau gaizto ceñec blasmezacen eta menospreciacen duen Jaungoicoaren itzen santua, <39r> baño Jaungoicoaren seme direnac eta duenac deseoa vere aitaren honrarena,

²⁴⁸ herencia] esk. *herencia*.

²⁴⁹ *etsayai errian*: gatzelaniaz *en tierra de enemigos* da ordaina; beraz, *etsayai* hitzean hutsa bide dugu. Ez da erraza, ordea, nola zuzendu erabakitzen: 'etsai herri' da forma zuzena eta, beraz, duplografia dugu nahiz eta grafema desberdinak izan?

²⁵⁰ creacion: 'kreazioan'.

²⁵¹ guztian] esk. *guzti*.

²⁵² bacoizac] esk. *bacoizac*.

²⁵³ *aunizquec*: 'aunitzek'.

²⁵⁴ *nai de*: 'nahi da'. Bukaerako *a > e* egin da aurreko bokal itxiaren eraginez.

²⁵⁵ izan de dedilla] beharbada *de* bat duplografiaz dago.

deseo aundiarequin regu eguiten due Jaungoicoaren itzen santua mundu guzian itzan dedilla santificatua, etzagutua, adoratua, confesatua, bedicatua eta alabatua veazala.

G. Deseacen baldin badugu, guizonac etzagu dezan eta alaba dezan Jaungoicoaren itzen santua, ez lizeteque²⁵⁶ obequi au verau escazea guizonai eta ez Jaungoicoari?

E. Guizona verez ezta capaz ez Jaungoicoa ezaguceco eta ez alabaceco. Eta argatic escacen diogu Jaungoicoari obra dezala vere graciarequin alaco moduz ezce infielac eta pecatariac converti ditecen eta convertituac atsi ditecen Jaungoicoa veaz vezala etzagucen eta alabacen aren itzen santua.

G. Cergatic atsicen da oracio au esaten dugula: «Santificatua itzan dedilla zure itcen santua?»

E. Gaude obligatuac Jaungoicoa amacera <39v> gauza guzian gañean, eta gueren buruai baño²⁵⁷ gueyago. Eta argatic lendavicicoa deseatu veaz dugu Jaungoicoaren gloria, ceñetaraco itzandu guiñen²⁵⁸ criatuac, eta eman cigun Jaungoicoac ezaguzala eta razovea ezagu dezagun eta alaba dezagun Jaungoicoa.

G. Ceñ da Pater nosterraren vigarrego peticioa?

E. «Betor gugana zure reinua».

G. Cer aditu eta entenditu veaz da Jaungoicoaren reinuagatic?

E. Iru moduten enten[di] diteque Jaungoicoaren reinua, cergatic den reinu bat naturalazarena,²⁵⁹ beste bat graciarena eta beste bat gloriarena. Naturalazaren reinua da ceñequin Jaungoicoac agüincen dien eta conservacen dituan gauza guziac, guzian jaun supremoac eta absolutuac vezala, cergatic baldin badire <40r> ere gende eta guizon gaiztoac procuracen duenac eguitea gaizquia eta ez goardacea Jaungoicoaren leguea, reinacen due Jaungoicoac aien gañean ere, cergatic Jaungoicoac gusto duenean eragozzen darazquioa²⁶⁰ veren intencio eta deseo gaiztoac, eta bazuetan permit[ic]en badu ere eguin dezan²⁶¹ nai duena,²⁶² guero castigacen ditu eta inorc²⁶³ ere ezin eguin diozaque erres[is]tinciaric aren vorondateari. Eta inorc ere etzin eguin dezaque aren magestadeac ordenacen edo permiticen duena baizic.

Graciaren reinua da ceñequin rigecen eta governacen dituan Jaungoicoac christau onan animac eta viozac, ematen diola espiritua eta gracia gogo onarequin serviceco, eta guzietan villaceco Jaungoicoaren gloria. Gloriaren reinua itzanen da guero

²⁵⁶ lizeteque] esk. *lizetequi*. Testuan adibide bakarra da, gainerakoetan *-teque* baitago. Behardaba, ondoren datorren *obequi* hitzak eragin du *-qui*.

²⁵⁷ baño] esk. *bano*.

²⁵⁸ guiñen] zalantza egin daiteke ez ote duen *guiñez* jartzen.

²⁵⁹ naturalazarena] esk. *naturalezarana*.

²⁶⁰ darazquioa: 'dizkie'; **eradun* laguntzailaren adizkia.

²⁶¹ eguin dezan: 'egin dezaten' ulertu behar bide da, ondoko adizkiak kontuan izanda.

²⁶² duena: 'dutena'.

²⁶³ inorc] esk. *inorc*.

juicioaren ondorean, cergatic orduan reinatuco du Jaungoicoac santu guziaquin,²⁶⁴ gauza criatu guzian gañean, <40v> batere resistenciaric gave, cergatic quenduco dioan Jaungoicoac podorea demonioai eta christau gaiztoai gaizqui eguiteco, eta itzannen diren sartuac infernuco carceletan. Eta ezta gueyago itzannen eriozaric, eta ezta re demonioaren eta araguiaren tentacioric, ceñec orain perseguicen eta affligicen dituan Jaungoicoaren siervoac. Eta ala itzannen da²⁶⁵ reinu bat guzia paquecoa eta seguroa, felicidade eternoarena.

G. Eta iru reinu otatic cein reinuz itzeguiten da peticio onetan?

E. Ez lendavico reinuaz, cergatic eztuan etorri vear, bada etorri zan. Ezta ere gra-ciaren edo vigarrengo reinuaz, cergatic au sartua dago Pater nosterraren lendavico peticioan,²⁶⁶ baizcic irugarrengo reinuaz, cein etorrico den eta deseacen duen ezagucen duen guziac viciza onetaco miseria. Eta ala peticioa onetan escacen da gure on guzia eta animaren eta corpuzaren <41r> gloria.

G. Bada, Jaungoicoaren reinua, cein escacen eta deseazen dugun datorrela verela, atisico bada juicioco egunaren ondorean, beraz, deseacen dugu eta escacen dugu mundua acabatu dedilla verela eta datorrela²⁶⁷ laster juicioco eguna?

E. Ala da. Cergatic munduaren amantec eztue berri gaiztoarequin arcen juicioco egunaz etzeguiteaz²⁶⁸ baño, baño ceruco ciudadanoac eta orain emen vici direnac peregrinoac vezala eta desterratuac emen lurrean eztue deseo aundiagoric. Eta ala San Agustiñec dio nola Christo etorri baño len²⁶⁹ antiguaco legueco santu guzian deseoac ziran lendavico Christoren etorreranac, ala oaiñ legue berrico santu guzian deseoac direla Christoren bigarrengo etorrerarenac, ceñec ecarrico duen bienaventuranza perfectoa eta emanen duen gloria.

<41v> *G. Cein da Pater nosterraren irugarrengo peticioa?*

E. «Eguin vedi zure vorondatea, nola lurrean ala ceruan». Escacen da peticio onetan gracia ongui guardaceco Jaungoicoaren leguea, cergatic escaturic vigarrengo peticioan viciza eternoa, cein den guizonaren azquen fina, conveni da orain escaceca medio principala artara llegaceco, cein den Jaungoicoaren mandamentuac guardacea. Christoc vere evangelioan etsan zuen: «Nai baduzu sartu viciza eternoan, guarda itzazu²⁷⁰ mandamentuac, eta cergatic guc guerenaz²⁷¹ vear vezala etcin guardatu dizaque[gu] mandamentu guziac, escacen diogua Jaungoicoari gracia eguiteco aren vorondatea. Au da, eman dizagula gracia cumpliceco eta guardaceco aren mandamentu guziac.

²⁶⁴ guziaquin] esk. *guziaquic*.

²⁶⁵ da] lerro artean.

²⁶⁶ peticioan] esk. *petecioan*.

²⁶⁷ datorrela] esk. *adotorrela*.

²⁶⁸ *etzeguiteaz*: 'hitz egiteaz'; gaztelaniaz, *nombrar* dator.

²⁶⁹ len] lerro artean.

²⁷⁰ itzazu] esk. *aitzazu*.

²⁷¹ *guc guerenaz*: 'guk gure kabuz'; gaztelaniaz *por nosotros mismos* da ordaina. Esk. *Guere-lz nez*.

G. Cumpliceaz campora Jaungoicoaren vorondatea, guardacen ditugula aren <42r> mandamentuac, gaude gueyago obligatuac conformacera gure vorondatearen vorondate divinoarequin vialcen badazquigu²⁷² trabajuac?

E. Bai, jauna. Guchinean, ez murmuracera eta ez quexace[a] re aren providencia divinoaz, cergatic vialcen digun guzia edo permiticen duena, eguiten du fin onarequin: onac bagara itzan dezagun materia mercedentu gueyagoraco, eta gaiztoac bagara purgaceco eta emendaceco.

G. Cergatic añadicen da «nola lurrean, ala ceruan»?

E. Guri eracusteco obedicien Jaungoicoari, eta guardaceco aren mandamentuac utseguinic gave, perfeccioarequin eta alegriarequin, obedicien dioan vezala, aiñgueruac ceruan, ceñec eztuan eguiten faltaric chiquiana ere cumplicean Jaungoicoac aguincen dioan guzian. Deseacen <42v> ere dugu eta escacen dugu pecatariac obedeci diozan²⁷³ Jaungoicoari lurrean, santuac obedecicen dioan vezala ceruan, edo Elizac, cein dagoan sinificatua lurraren itzenarequin, obedeci diozan gauza guzietan Jaungoicoari, nola Christoc obedecitu zion, cein dagoan sinificatua ceruaren itzenarequin.²⁷⁴

G. Ceñ da Pater nosterraren laugarren peticioa?

E. «Egunerozco gueren oguia egun iguzu».²⁷⁵ Razo[ve] aundiarequin escacen da oguia, ceñec sustentacen duen viciza, escatu ezquero gracia, cein den viciza vera, cergatic lendavicoa deseacen duena²⁷⁶ da vicicen atsicen denac sustentoa, ceñequin mantenicen²⁷⁷ duen viciza, baño oraiñ peticio onetan escacen da ogui espirituala principalmente, ceñ den animaren sustentoa eta janaria. Eta vigarrena escacen da ogui corporala, cein den corpuzaren sustentoa <43r> eta alimentua, cergatic ogui espirituala entendicen da sacramentu santissima, cein den ogui espirituala eta divinoa, ceñec sustentacen duen gracia, cein den animaren viciza, baita ere Jaungoicoaren itza, inspiracioa²⁷⁸ eta oracioa. Ogui corporalagatic adicen da necesario den guzia²⁷⁹ corpuzaren vicerenzat.

G. Cergatic esaten da «gueren oguia»?

E. Derizquio «guerena» cergatic, baldin bada sacramentu santissima, da gueren oguia, gure otsasunarenzat formatua Espiritu Santuac, Maria santissimac entreñetan,²⁸⁰ eta nola baita ere errea gutruce santuco labean. Eta sacerdoteac prevenicen eta

²⁷² *badazquigu*: 'badizkigu'; **eradun* laguntzailearen adizkia. Testuko gainerako adibideetan *darazquigu* forma erabiltzen du; beraz, bietarik bat: edo ahozko aldaera itzuri zaio edo *-ra-* kopiatzea ahaztu du. *Badizquigu* zuzentzea ere proposa liteke, baina laguntzaile horretako adizkiak testuan gutxi dira.

²⁷³ *diozan*: 'diezaion'.

²⁷⁴ itzenarequin] esk. *itzeneraquin*.

²⁷⁵ egun iguzu] lerro artean.

²⁷⁶ duena] <na> lerro artean.

²⁷⁷ mantenicen] <m>-ren gainean beltzune bat dago, eta lerro artean beste bat gehitu zaio.

²⁷⁸ inspiracioa] esk. *ispiracioa*.

²⁷⁹ guzia] esk. *guzio*.

²⁸⁰ entreñetan] lerro artean.

paracen digua aldareco maien. Da gurea, cergatic semean ogui propioa den, eta etzin eman diteque infielai, heregeai eta pecatu mortalean daudenai. Entendicen bada doctrina, deicen diogu gure oguia, ceñ erreparticen <43v> duen eguiazco predicadoreac Eliza ama santaren humeai. Baldin bada ogui corporala, deseacen dugu Jaungoicoac eman dizagula gueren oguia, eta ez besterena. Au da: lagun dizagula Jaungoicoac eguiten irabaci justoac eta licoitoac, eta be[di]ca dizela gure interesac eta gure trabajuac, trabampa,²⁸¹ enganioa eta napurreria²⁸² gave, irabaci dezagun preciso duguna viciza pasaceco.

G. Cergatic esaten «egunerocoa»?

E. Cergatic ezticegun deseatu gauza sobratuac, baicic preciso eta asco duguna eguna pasaceco; baita ere, ezagutu eta enten[di] dizagun viciza onetan garala foraste-roac eta peregrinoac.

*G. Cergatic esaten da «egun iguzu»?*²⁸³

E. Cergatic, trabajatu nai bedu ere itzateco [o]gui espiritualala eta temporalala, gure trabaju guziac itzanen lireteque inutillac <44r> eta alperrac. Baldin Jaungoicoac ezpaldin baligu lagunduco vere graciarequin, egunero ecusten dugun vezala, bada guizonac auniz trabajatuagatic eta fatigatuagatic ereiten eta bilcen, ecusten dire urte garestiac, laboreac eta beste gauzac garesti munduco pecatuacgatic. Escacen ere diogu Jaungoicoari eman dizagula gueren oguia; esatea da, ez bacarric lagun dizagula procuracen eta conseguicen gueren oguia, baita ere bedica dezala eta sanctifica deza[la], eguin dizagun provechu ona eta itzan dedin utile animarenzat eta corpuzarenzat.

G. Cergatic añadicen da itz au: «egun»?

E. Significacen du viciza temporalaren dembora guzia. Eta ala escacen diogu Jaungoicoari peregrinacio onetan guzian sustenta gaizela ogui espiritualarequin <44v> eta corporalarequin, llegatu gaitezen Patria Celestialara, ceñetan eztugun itzanen necesidaderic ez sacramentuanic, ez sermoveanic eta, guchiago, corpuceco alimentuarenic. Escacen diogu Jaungoicoari eman dizagula ogui au, egun, ez gaitecen ibilli solicoitoac viar cer itzanen, cergatic ez daquigun viar cer pasatuco, eta vicico бага ere.²⁸⁴ Eta ala eracusi digu Jaunac, ez pasaceco penaric presentecoaz baicic. Alaco moduz, eze escacen diogu egungo asco dugun oguia eman dizagula egun, eta viarco veiar duguna viar.

²⁸¹ *trabampa*: irakurketa aski ziurra bada ere, ez da erraz interpretatzen. *OEHn* ez da hitz hau jasotzen eta gaztelaniako dotrinaran ere ez dago hitz honi dagokion ordainik. Dena den, *trampa* izan liteke, zerranda bereko hitzak zein diren kontuan hartzen badugu.

²⁸² *napurreria*: 'lapurreta'. Ondarrak (1993) dakar aldaera bera Goñerrin aurkitutako testuetako batean. *OEHk*, ordea, ez dakar aldaera hau; aldiz, *lapurreria* agertzen da eta Larramendirena bide da lehen agerraldia. Otxoa Arinek *napurreta* dakar.

²⁸³ *iguzu*] esk. *iguzo*.

²⁸⁴ *bagá ere*: 'bagara ere'. Testuan *gara* eta *bagara* agertzen dira; beraz, hau hutsa izan liteke. Dena den, gaur egun, Leitzan eta inguruetan *ga* 'gara' erabiltzen da. Haplografia kasu bat ere izan daiteke.

G. Bada bacarric pasatu vear badugu presentecoaz, badiduri²⁸⁵ eguiten duela gaizqui, eguiten duenac²⁸⁶ provisioa laboreaz eta beste g[a]uzaz urte bat osoco?

E. Jaunac eracusten digu ez pasaceco penaric presentecoaz baicic. Eta eztu pretendicen <45r> gu libracea baicic cuidado²⁸⁷ guey[egui]itic,²⁸⁸ ceñec eragozten duen oracioa eta beste gauzac vearragoac, erdisteco viciza secularcoa. Eta argatic pensacea viarrean²⁸⁹ eztá sobratua eta gaiztoa provisioac eguiteco. Eta cuidado au ezta viarcoa, baicic egungoa, cergatic esperacen badugu viardana,²⁹⁰ acaso ez gara lletatuco dembora dela.

G. Ceñ da Pater nosterren bostgarren peticioa?

E. «Barcaicuzu²⁹¹ gueren zorrac, guc ere barcacen diogun vezala²⁹² gueren zordunai». Lenagoco lau peticioetan escatu diogu Jaungoicoari eman dizagula ondasun gucia, eternoa eta temporala. Eta orain beste iru peticioetan escacen diogu libra gaizela gaiz guztitic, pasatutic, presentecotic eta etorrico denetic. <45v> Escacen diogu, bada, Jaungoicoari libra gaizela gaiz pasatutic, au da, eguin ditugun pecatuetatic. Bada, jaunac oracio au eracusi zionean apostoluai, declaratu zuen nola zorracgatic adicen ciren pecatuac.

G. Cergatic pecatuai dirizquioa²⁹³ «zorrac»²⁹⁴

E. Iru cause edo motigogatic. Lendavicoa, cergatic pecatu eguiten duen guizon guziac ofendicen du Jaungoicoa eta gueldicen da²⁹⁵ zordun emateco satisfacioa eguin dion injuriagatic. Vigarrena, cergatic pecatu eguiten duenac traspasacen eta galcen Jangoicoaren leguea, ceñec guardacen duenari ofrecicen dion premioa, eta guardacen eztuenari castigua eta pena. Irugarrena, cergatic bacoiza dagoan obligatua cultibacera vere anima eta ematera Jaungoicoari obra onan frutua. Eta, ala, obra onac eguiten eztituana eta <46r> gueyago gaiztoac eguiten dituana, zordun gueldicen zayo Jaungoicoari, ceñ den animaren jaun eguiatzcoa. Eta cergatic guziac faltacen dugun ala eguitean vear ez guinucena,²⁹⁶ nola ez eguitean obligatuac gaudena. Conveni de²⁹⁷ egunean auniz regu eguin diozagun Jaungoicoari, barcatu dizaquegula gueren²⁹⁸ zorrac.

²⁸⁵ *badiduri*: 'badirudi'. Beti erabiltzen du metatesidun aldaera hau.

²⁸⁶ duenac] hasieran *duela* idatzi zuen, baina *-la* tatxaturik dago.

²⁸⁷ cuidado] esk. *cuidade*.

²⁸⁸ cuidado gueyitic] esk. *cuidade gueyitic*; gaztelaniazkoan *de los cuidados sobrados* dago.

²⁸⁹ *viarrean*: 'biharrean, biharko egunean'; gaztelaniaz *en el mañana* dakar.

²⁹⁰ *viardana*: 'bihardana, bihardaino, bihar arte'; gaztelaniaz, *a mañana* dago. Ez dut beste inon aurkitu forma hau.

²⁹¹ barcaicuzu] esk. *barcaicuzo*.

²⁹² vezala] aurretik tatxaturik *velaz*.

²⁹³ *dirizquioa*: 'deritze, deitzen zaié'.

²⁹⁴ zorrac] aurretik *pecatuac* tatxaturik.

²⁹⁵ da] lerro artean.

²⁹⁶ guinucena] esk. *guicumea*.

²⁹⁷ *de*: 'da'; aurretik dagoen bokalak eragindako ixtea.

²⁹⁸ gueren] esk. *neren*.

G. Cergatic añadicen da peticio [o]netan: «Guc gueren zordunai barcacen diogun vezala?»

E. Zorracgatic entendicen dire proximoangandic re[ci]vitu ditugun²⁹⁹ ofensac eta injuriac. Eta esaten diogu Jaungoic[o]ari barca dizaquegula eguin darozquiogun³⁰⁰ ofensac, guc barcacen diogun vezala ofenditu gaituanai, cergatic nola bar[ca]cen dituena proximoagandic recibitu dituan ofensac, obequi disponitua dagoan alcanzaceco barcacioa arc Jangoicoari eguin darazquion ofensenac. Ala, proximoari injuriac barcatu nai ez darazquiona <46v> ezta digno ari Jaungoicoac barcaceco. Esatean barcacen darazquioagula injuriac gueren etsaii³⁰¹ adicera ematen dugu gutstacen zaigula³⁰² misericordia, eta dela acio bat vioz generoso eta noblearena escaceco Jaungoicoari misericordia, eztezan esan Jaungoicoac: «Nola nai duzu zurequin usa dezadan misericordia; bada, zuc aborrecitu duzu misericordia? Eta, nola nai duzu nic zuri barcacea, zuc ezpaduzu barcatu?»

G. Cein da Pater nosterraren seigarrengo peticioa?

E. «Eta ez gaizezugula³⁰³ utci³⁰⁴ erorcen tentacioan». Escacen zayo peticio [o]netan Jaungoicoari lagunza etorri veiar duen gaizaren contra, au da, tentacioan contra, ceñec eroriracicen³⁰⁵ gaituan pecatuan; eta, principalmente, escacen zayo Jaungoicoari eztezala permititu itzan gaitecen garaituac tentacioan. Bada, cergatic tentacioac diren peligrosoac eta <47r> victoria dudoso, escacen zayo Jaungoicoari eztezala permititu itzan gaitecen tentatuac, especialmente ecuste badu victoria ezteza itzanan gurea, baicic Demonioarena, ceñec etcin garaitu gaicequean, ezta ere tentatu, baldin Jaungoicoac ezpadu permiticen.

G. Eta cer esan nai du gueyago «Ez gaicezagula utci erorcen tentacioan?»

E.³⁰⁶ Paracea bat tentacioan eta tentacea gauza gaiztora eta erorira[c]licea³⁰⁷ pecatuan propioa eta bacarra da Demonioarena. Eta eñolarena ezta au Jaungoicoarena, ceñec auguiz aborrecicen duen pecatua, baño Escritura Sagraduaren moduan itz eguiten dela tentaceac esan nai du permiticea, bat itzan dedilla tentatua edo itzan dedilla garaitua tentacioan. Eta, ala, ezaguturic gure flaqueza eta fragilidadea, eta Demonioaren astucia eta podorea, regu eguiten diogu Jaungoicoari, ez barric eztizagula utci³⁰⁸ erorcen tentacioan, baicic ezte[za]la permititu itzan gaitecen <47v> tentatuac.

²⁹⁹ ditugun] esk. *ditugan*.

³⁰⁰ *darozquiogun*: 'dizkiogun'; **eradun* laguntzailearen adizkia.

³⁰¹ *etsaii*: 'etsaiei'.

³⁰² zaigula] esk. *zugula*. Gaztelaniazkoan *nos agrada*.

³⁰³ gaizezugula] esk. *gaizuzugula*.

³⁰⁴ utci] lerro artean.

³⁰⁵ *eroriracicen*: 'eror arazten'.

³⁰⁶ E. Eskuizkribuan galderaren jarraian agertzen da, paragrafoak bereizi gabe eta erantzunari dagokion E. ikurrik gabe.

³⁰⁷ *eroriracicea*: 'eror araztea'.

³⁰⁸ utci] lerro artean.

G. Ceñ da Pater nosterraren zazpigarrengo peticioa?

E. «Baicic libra gaizazu gaiztic». Cer gaizez itciguiten da? Peticio onec confirmacen ditu beste lengocoac. Eta añadicen du cerbait berriora.³⁰⁹ Eta argatic esaten da «baicic libra gaizazu gaiztic». Esatea da: ez bacarric escacen diogu Jaungoicoari barca dizaquegula³¹⁰ pecatu pasatuac eta libra gaizela etorri den gaiztic, baita ere libra gaizela presenteco gaiz guztitic. Eta sabiduria aundiarequin eracusten digu escacen libra gaizela den generaletic, eta ez par[t]icularetic, nola den pobreza, enfermedadeac, persecucioac eta beste onelaco gauzac; cergatic bazuetan uste dugu gauza bat dela ona, baño Jaungoicoac ecusten du gauza ure vera dela gaiztoa gurezat. Uste dugu beste gauza bat dela gaiztoa, eta Jaungoicoac <48r> ecusten du gurezat dela gauza ona. Eta, ala, peticio [o]netan³¹¹ escacen dugu Jaungoicoac libra gaizela, vere magestadeac ecusten dun gurezat gauza gaiztoa den guztitic.

G. Cer esan nai du azquenean esaten den itz onec: «Amen»?

E. Itz au, «Amen», da itz hebre[o]a. Eta esan nai du «Ala itzan dedilla».

Ave Mariaren explicacioa

Pater nosterraren ondorean esaten da Ave Maria. Eta da oracio³¹² divino au Maria santissimari ematen diona gusto auguiz aundia. Cesar Augusto³¹³ viurcen zelaric batallac batetic victoriosoa, atera ziceon videra pobrecho bat, egaztia bat escuen³¹⁴ zuela, eta egaztiac esan cion voz claroan: «Ave Cesar». Eta eman cion ambeste gusto Cesarri³¹⁵ eze verela aguindu zuan emateco pobreaki ogeui milla ducat.³¹⁶ Eta cembat gusto gueyo emanen zayo ceruco reguñari, <48v> «Ave Maria», señora divinoac pagacen dituela vere devotoac premio infinitamente aundiagoaquin! Santa Matildec ecusi zuen Maria Santissima[c] zeduquiela³¹⁷ pechuan escrituia urrezco letraquin «Ave Maria» guzia. Eta esan cion: «Ezta salutacioric gueyago agradacen zadanic,³¹⁸ cergatic onetan Aitac saludatu ninduan vere omnipotenciarequin, confirmacen ninduala veñ ere peaturic ez eguiteco. Semeac eguin ninduan goizeco izar ederra eta Espiritu Santuac bete ninduen graciaz. Eta neregana allegacen direnac arquituco due gracia. Itz oietan, «Jauna da zurequin», oroicen da eta aguercen da Jaungoicoaren obra guzian artean obrazeric³¹⁹ aundiana: Encarnacioa. Itz oietan: «Bedicatua zara

³⁰⁹ *berriora*: irakurketa nahiko ziurra bada ere, badirudi 'berriro ere' esan nahi duela, gaztelaniaz *de nuevo*.

³¹⁰ *dizaquegula*: 'diezagula'.

³¹¹ *peticionetan*: 'petizio honetan'.

³¹² oracio] esk. *orocio*.

³¹³ Augusto] esk. *Augusto*. Gaztelaniaz *Augusto* dago.

³¹⁴ escuen] aurretik *tatxaturic ecust*.

³¹⁵ Cesarri] lerro artean.

³¹⁶ ducat] esk. *ducac*.

³¹⁷ *zeduquiela*: 'zeukala'.

³¹⁸ *zadanic*: 'zaidanik'. Testuan adizki hau agertzen den kasu bakarra da, baina *zagu* ere agertzen da, diptongorik gabe. Apalauzak (2012: 348) *zat* jaso du Larraungo ipar-mendebaldean eta Araitz-Betelun.

³¹⁹ obrazeric] zalantza izan daiteke irakurtzea, eta *obraveric* ere irakur liteke; *obreric*-en ordezko hutsa.

zu andre guzian artean», creatura guziac etzagucen nauea,³²⁰ Jaungoicoac egin dituan gauzan artean dichosoena. Eta <49r> itz oietan: «Eta bedicatuia zure sabeleco fructua, Jesus», emen glorificacen eta alabacen da fructua, ni pistu ninuena, santificatu eta bedicatu zuena mundua. Eta itz oietic esan eta ezcutatu³²¹ cen Ama Virginia.

G. Cergatic Pater nosterraren ondorean esaten da Ave Maria?

E. Cergatic eztugun abogado eta medio poderosogoric, Christorenzat vere ama baño. Eta argatic esan ondoan Christoc eracusi cigun oracioa, biurcen garan aren amagana, vere vitartez³²² eta medioz alcanza dezagun Pater nosterrean³²³ escatu duguna, nola regue bati presentacen dionac memorial bat, memorialan escacen duena alcanzaceco, paracen dion bitartecoric aundiena.

G. Norc esan zuen edo compondu zuen Ave Maria?

E. Jaungoicoac verac. Bada, ezpaldin bacigun ere eracusi vere abaz³²⁴ eracusi zigun <49v> San Gabriel aingueruaren abatic, Santa Ysabelenetic eta Eliza ama santarenetic, cergatic itz oiec, «Ave Maria» edo «Jaungoicoac salba zaicela, Maria, graciaz betea. Jauna da zurequin. Bedicatuia zara zu andre guzian artean», esan zituan San Gabrielc, Jaungoico veraren embaxadoreac vezala.³²⁵ Eta itz oiec, «eta bedicatuia da³²⁶ zure sabeleco fructua», esan zituan Santa Ysabelec, beteric Espiritu Santuaz, San Lucasec evangelioan esaten digun vezala. Eta argatic Pater nosterraz campora, cein Christoc eracusi cigun vere abatic, Ave Maria da oracioric excelentena eta aundiana, cergatic Jaungoicoac verac compondu zuan eta eracusi zigun vere siervoan abatic.

<50r> *G. Cergatic esaten dugu «Ave Maria» edo «Jaungoicoac salba zaizela, Maria»?*

E. Salutacio au da mostra gaitecen adisquideac eta ezagunac. Eta argatic³²⁷ atrevicen gara itzeguitera Maria santissimari aingueruaren itzequin, cergatic daquigun beti auniz alegracen dela adicean aingueruac eraman zion berri onaz eta oroi gait[e]cen eta izan gait[e]cen agradecit[u]ac Jaunari³²⁸ beneficio aundi onezaz.

G. Cer esan nai due itz oiec: «Graciaz betea»?

E. Jaungoicoaren graciaz eguiten ditu edo causacen iru efecto animan: borraracen ditu pecatuac, cein diren manchac ceñec ciquincen duen anima, adornacen eta ederacen due virtuteaz eta dobaiez, eta ematen dioa indarra eguiteco obra onac eta meritorioac eta agradabileac Jaungoicoari. Señora divina zegoan graciaz betea, cergatic lendavicico graciazen <50v> efectoan beiñ ere etzuen izandu mancharic pecatuarequin, ez originalarequin eta ez besterenic, ez mortalic³²⁹ eta ez venialic. Vigarrengo

³²⁰ *nauea*: 'naute'.

³²¹ *ezcutatu*] esk. *ezcututu*.

³²² *vitartez*] <z> beste letra baten gainean.

³²³ *nosterrean*] <ter> lerro artean.

³²⁴ *abaz*: 'ahoz'.

³²⁵ *vezala*] aurretik *tatxaturik vel*.

³²⁶ *da*] lerro artean.

³²⁷ *argatic*] aurretik *ag-* *tatxaturik*.

³²⁸ *Jaunari*] aurretik *tatxaturik Jaungo*.

³²⁹ *mortalic*] aurretik *tatxaturik hitz bat*.

graciaren efectoan itzandu cituan virtute guziac eta Espiritu Santuaren dobayec. Iru-garrengo gracia zen efectoan eguin cituan obrac ain agradableac Jaungoicoari, eta ain meritorioac eze eyo cen, corpuz eta anima, aingueru guzian choruen gañera, vere se-mearen aldera.

G. Nola Ama Virginac izandu cituan³³⁰ beste santuac baño gracia gueyago, bada San Esteban eta beste santuac etziren izandu graciaz beteac?

E. Izanagatic beste santuac graciaz beteac, Ama Virginac izandu zuen guziac baño gracia gueyago, cergatic Jaungoicoac eguin zuen Ama Virginia, beste santu guziac baño capazagoa gracia aundiagoarena, <51r> nola batec beteco balitu auniz vaso, bazuec chiquiac eta bes[t]eac aundiac balsamoz, guziac egonen lireteque beteac, baño vasoric aundianac eduquico luque balsamoric guey[e]na, cergatic Jaungoicoac eguiten ditu³³¹ cr[e]aturac gracia aundiaren edo chiquiagoreen capazac, ematen dioan oficioaren conforme. Eta nola Jaungoicoac creatura uts bati eman dion oficioaren aundiana den izatea Jaungoicoaren ama, argatic Ama Virginia izandu zan eguiña capaz eta bestea gracia aundiagoarequin beste creaturac baño.

G. Cer esan nai due iz oiec: «Jauna da zurequin»?

E. Au da alabanza bat singularra eta bacarra Ama Virginarena. Eta da Jauna egondu zala arequin vere concepcio sagraduaren instantetic, betico asistenciarequin governacen zuela eta defendizen zuela.³³² Eta argatic bein ere etzuan <51v> eguin batiere pecaturic ez pensamentuz, ez itzaz eta ez obraz. Eta ez bacarric adornatu zuan gracia eta virtute guziac, baicic beti egondu nai izandu zuen arequin, thesoro bat aini aundiaren guardia vezala.

G. Cer esan nai du: «Bedicatua zara zu andre guzian artean»?

E. Au da Ama Virginaren irugarrengo alabanza, ceñetan declaracen³³³ den da-goala beteric virgiña bati eta ezcondu bati tocazen zarazquion gracia guziezaz. Eta Ama Virginac garaicen ditu³³⁴ gracia onetan diren emacume guziac,³³⁵ izandu direnac eta izanen direnac. Emacume ezconduaren bendicioa izatea fecundidadea edo bendicioaren fructua. Eta au ez cion faltatu Ama Virginari, bada erdi zuen seme bat eun milla seme balio dituana, eta da etzin conta alaren semeana ama, cergatic christau on guziac dire Jesu Christoren <52r> anayec,³³⁶ eta veragatic dire Ama Virginaren semeac, ez naturalezaz, bada modu onetan Christo bacarra da Ama Virginaren semea, baicic amorioaz eta guziaz dioan amaren afectoaz. Eta argatic razove aundiarequin esaten da: «Bedicatua andre guzian artean». Cergatic beste emacumeac edo due virginidadearen gloria, fecundidade eta fructu gave, edo due fructuaren bendicioa virginidade gave, baño Ama Virginac bacarric juntatu

³³⁰ cituan] lerro artean.

³³¹ ditu] lerro artean.

³³² zuela] esk. *zuelo*.

³³³ declaracen] <cen> lerro artean, azpikoa tatxaturik baitago.

³³⁴ ditu] lerro artean.

³³⁵ guziac] esk. *guziaz*.

³³⁶ *anayec*: 'anaiak'. *Anaie* aldaera ezaguna da Nafarroan; besteak beste, Beriainek erabiltzen du.

zuen Jaungoicoaren privilegio especialaz virginidadearen honra bendi[ci]oaren fructuarequin.

G. Cer significacen due iz oiec: «Eta bedicatua da zure sabeleco fructua, Jesus»?

E. Significacen du Virgina Mariaren laugarrengo alabanza, cergatic ez bacarric den honrraren dignoa, verez eta verequin duenagatic, baita ere vere sabeleco fructuagatic, cergatic f[r]uctuaren alabanza erorcen da³³⁷ arbolan, eta semearen <52v> gloria vere amagan. Eta cergatic Jesus ez bacarric den guizon eguiazcoa eta bedicatua guizonan artean, baita ere Jaungoico bedicatua gauza guzian gañean, San Pabloc esaten duen vezala. Argatic, aren ama ez bacarric bedicatua da andrean artean, baita ere creatura guzian artean, nola lurean ala ceruan.³³⁸

San Gavriel aingueruac eta Santa Ysabelec Maria santissima saltutatuta ondorean, Eliza ama santa Espiritu Santuaren esposa vezala atsi cen eranzuten Maria santissimaren alabanza principala, cein den itzatea Jaungoicoaren ama, eracusten duela alcanza dezaqueala Jaungoicoagandic nai duena. Erregu eguiten dio jar dedilla viarteco³³⁹ gugatic, ain <53r> necesitatuac nola peccariac, eta lagun dizagula, vici garan dembora guzian, eta par[t]icularmente gueren eriozaco orduan, ceñetan arquiteco garan peligroric aundianean.

G. Cergatic egunean iru aldiz yocen da Ave Maria ezquilla, goizean, egurdian eta arratsean?

E. Cergatic dugun necesidadea maiz³⁴⁰ baizen acudiceco Jaungoicoaren ampara, eta Maria santissima eragana,³⁴¹ cergatic gauden etsaien artean, eta eztugu contentatu veiar, acudicearequin oracioaren armetara gueren obran principioan³⁴² eta erdian, baita ere obran azquenean. Baño bada onetan beste misterio bat, cergatic egunean iru aldiz yocen den Ave Maria ezquilla, eta da Eliza ama santac aguercen <53v> darazquigu gure redempcioco iru misterio principalac, cein diren encarnacioa, pasioa eta resurreccioa. Eta nai du saluta dezagun Maria santissima goicean, Jesus Christoren resurreccioaren memorian, egurdian pasio santuaren memorian, eta arratsean encarnacioaren memorian, cergatic, nola den ciertoa, Jesu Christo egurdian paratu zuela gur[u]cean, eta goicean resucitatu zela. Ala, sinisten da Jesu Christo gabaz encar[na]tu zala edo guizon eguin zala. Aita Santu Benedicto XIV³⁴³ itcen³⁴⁴ oneta-coac rezo au eguiten duen christauari eta illean bein confesacen denari conceditu³⁴⁵

³³⁷ da] lerro artean.

³³⁸ Gaztelaniazko dotrinan paragrafo honen ondoren *Declaradme lo demás del Ave María* agindua dago; euskarazkoan agindua falta da, baina ondoren datorren erantzuna gaztelaniazkoaren itzulpena da.

³³⁹ *viarteco*: 'bitartekari'. Gaztelaniazkoan *interceda* aditz jokatua dago *jar dedilla viarteco*-ren ordain.

³⁴⁰ maiz] lerro artean.

³⁴¹ santissima eragana] ez da erraza *eragana* interpretatzea; euskarazko zatian gehitu da Maria santisimaren zatia, gaztelaniazkoan ez dago. Beharbada, *Maria santissimarengana* izan behar lukeen hutsa da.

³⁴² principioan] <pi> lerro artean.

³⁴³ *Benedicto XIV*: gaztelaniazkoan Benedicto XIII.a jartzen du.

³⁴⁴ *itcen*: 'izen'.

³⁴⁵ conceditu] aurretik taxaturik *condi*.

zion indulgencia plenaria,³⁴⁶ baño rezatu vear du larumbetan eta igandetan, eta Pazcoa <54r> larumbetic Trini[da]deraño chutic,³⁴⁷ eta beste demboretan velarico eta devocioa aundiarequin Maria Santissimari. Jaquina da baldolero bati Jaungoicoac esperatu ciola amalau urtean³⁴⁸ penitenciara, cergatic egunero rezacen zuan Ave Maria bat, eta amalau urteatan demoni[o]ac servitu cion criaduaeren figurean, Ave Maria rezacea uzten zuen egunean, eramateco infernura.

Loro bati eracusi cion etsacen³⁴⁹ itcen soberano au: «Maria». Eta egun batean igues eguin zuen jaulatic, eta verela arrapatu zuen rapiñeco egazti batec, eta bacien despedazacera. Eta estutasun onetan loroa atsi zan etsaten «Maria, Maria». Eta verela tiro bat eman balioa vezala, etgaztia erori zan lurrera <54v> eta loroa libratu zan. Bada, Mariaren itcen utsac libratu bazuen animalia bat, cembat gueyago libratuco du Demonioaren escuetatic eta peligro gutcietatic christau devoto bat, ceñec devocioarequin rezacen dion Maria santissimari Ave Maria?

[Doctrina Christiaren irugarrengo partearen explicacioa]³⁵⁰

G. *Ceñ da doctrina christia[na]ren irugarrengo partea?*

E. Jaquitea christavac cer obratu vear duen, cergatic eztà asco fedea eta esperanza christava salbaceco, obra onac gave eta Jaungoicoaren leguea gave.

G. *Cergatic itzanic munduan aimbeste legue, Jaungoicoaren legue au, ceñec dituan amar mandamento, da lendavicicoa <55r> eta beste legue gutziari prefericen zayoa eta da beste gutziac baño excelentegoa?*

E. Lendavicicoa, cergatic den Jaungoicoac eguiña, eta verac escritua len guizonan viocetan eta guero marmol etsaten zayon vi oletan. Vigarrena, cergatic den³⁵¹ legue gutzietan zarrena, eta beste legue gutzian iturria vezala. Irugarrena, cergatic den³⁵² gutzietan zabalena edo universalena, cergatic obligacen dituan ez bacarric christauac, baita ere judioac eta gentillec ere, nola guizonac ala emacumeac, atberatsac eta pobreac, principeac eta particularrac, doctoac eta ignoranteac. Laugarrena, cergatic den inmutablea, eta Jaungoicoaren legue onetan iñorc ere etzin dispenza dezaquean. Botsgarrena, cergatic den <55v> necesarioa guzienzat³⁵³ salbaceco Jau-nac evangelioan eracusten digun vezala. Eta azquenic, cergatic solenidade auguiz

³⁴⁶ *indulgencia plenaria*: Benedikto XIV.ak 1742ko martxoaren 12an eman bide zuen indulgentzia osoa.

³⁴⁷ *chutic*: 'zutik'.

³⁴⁸ *urtean*] aurretik letra bat tatxaturik.

³⁴⁹ *etsacen*: 'esaten'. Zalantza egin daiteke analogiaz sortutako *-tzen*-dun aldaera berria den ala koptatzean <t> ordez gaizki <c> irakurri duen kopiagileak. Testuan bietarik ditugu, *etsaten* eta *etsacen*; edo nola ere, testuan dauden beste huts batzuk kontuan izanda, adibidez, *duc dut* behar lukeen tokian, hutsaren aldeko ideiak pisu handiagoa hartzen du. Testuaren edizioan, hala ere, bere horretan utzi dira, badaezpada.

³⁵⁰ Eskuizkribuan izenburua falta da, baina aurreko erantzunaren eta hirugarren ataleko lehen galderaren artean tarte handia dago utzita.

³⁵¹ den] lerro artean.

³⁵² cergatic den] lerro artean.

³⁵³ guzienzat] esk. *guzienzan*.

aundiarequin publicatu cen Sinaico mendian, aingueruan trompetan soñuan, chimista eta ostros³⁵⁴ aundiaquin, Jaungoicoaren pueblo gutziaren presencian.

Echevar Mogolco emperadoreac³⁵⁵ zeuzquen³⁵⁶ cajon batean auniz legue, Lycurgorena,³⁵⁷ Japonena,³⁵⁸ Mahomarena eta Jesu Christorena. Eta chimu bati aguinduzion atera ce[za]la cajonatic leguea eguiazcoa. Atera zuan Mahomarena. Veguiratuzion, eta verela puscatu³⁵⁹ zuan. Orobat eguin zuan besteaquin. Baño Jesu Christoren leguea atera zuanean, reverencia aundiarequin eman cion emperadoreari. Paratu cituan berriz cajonean Jesu Christoren leguea ez beste guziac. Orobat eguin zuan legue falsoaquin, eta ez arqituric cajonean <56r> Jesu Christoren leguea, atsi zan utsai eguiten presente zeuden³⁶⁰ gutziaz. Eta llegaturic zeuquenagana, utciraci cion eta eman zion emperadoreari. O, legue divinoa! Azquenic animaliac eta fierac ezagucen zaitua.

G. Cein da mandamentuan fiña?

E. Mandamentu gutzian fiña da caridadea, edo Jaungoicoaren amorioa eta proximoarena. Eta argatic daude partituc bi partetan, eta escritu ziren arrizco bi oletan. Lendavico oleac ditu iru mandamentu, ceñec eracusten diguan Jaungoicoari diogun obligacioa. Bigarren goac ditu zazpi mandamentu, ceñec eracusten diguten proximoari diogun obligacioa. Eta orregatic bi olac ciren igualac, eta gutziac ceuden escrituc, cergatic lendavico mandamentuac itz gueyagorequin <56v> escritu ciren, beste zazpiac mandamentu bacoiza itz guchiagorequin.

G. Cergatic lendavico oleco mandamentuac dire iru?

E. Cergatic eracusten diguan Jaungoicoa amacera viozarequin, mingañarequin eta obraquin.

G. Cergatic vigarren go oleco mandamentuac dire zazpi?

E. Cergatic batac eracusten digun proximoari ongui eguitea eta beste seiac proximoari gaizquiric ez eguitea. Eta au ez personan, ez honran eta ez haciendan, eta au ez viozarequin, ez mingañarequin eta ez obraquin.

G. Jaungoicoac arrizco bi olatan amar mandamentuac escrituric baño len, cer itz paratu cituan?

E. Itz oiec: «Ni naiz Jauna, ire³⁶¹ Jaungoicoa. Atara induan Egipto lurretic, <57r> servidumbreco echetic». Aguercen digu Jaungoicoac itz oiec lau razoverequin eman dizaquegula leguea, eta obligatuac gaudela guardacera. Lendavicoa itz oietan: «Ni naiz Jauna», cergatic itzanic Jaungoicoa gure lendavico eta jaun supremao,

³⁵⁴ ostros: 'ortots', Gaztelaniaz *truenos*.

³⁵⁵ emperadoreac] esk. *emperadoreac*.

³⁵⁶ zeuzquen] <z> lerro artean gehitua.

³⁵⁷ Lycurgorena] esk. *lyturgorena*. Likurgo Espartako legegile bat izan bide zen, baina ezer gutxi dakigu hari buruz; besteak beste, Plutarkok idatzi zuen haren bizitzaz.

³⁵⁸ Japonena: 'Japoniakoa'.

³⁵⁹ puscatu] esk. *pustatu*.

³⁶⁰ zeuden] aurretik bi letra tatxaturik.

³⁶¹ ire] aurretik tatxaturik *zure*.

ceñec criatu guiñucean³⁶² etzer ezetic, eman dezaquegu leguea siervo propioai vezala. Vigarrena itz onetan: «Jaungoicoa», ceñec esan nai duan ez bacarric dela javea, baita ere juez supremoa³⁶³ eta gobernadorea, eta veragatic eman dezaquea leguea eta castigatu guardacen eztuena. Irugarrena itz onetan, «irea», cergatic obligacioaz campora obedecico siervoac jaunari eta subditoac juezari vezala. Badugu beste razove bat Jaungoicoac gurequin eta guc Jaungoicoarequin eguiten dugun conciertoagatic <57v> bauptismoan, ceñetan arcen gaituan vere seme propio adoptivozaz,³⁶⁴ eta guc arcen dugun aita propiozaz, nola baita ere Jaungoicoac arcen dituan fiel gutziac vere pueblozaz, eta fielac arcen due vere Jaungoico propio eta jaunzaz. Laugarrena, itz oietan: «Atera induan Egipto lurretic, servidumbreco ehetic», cergatic beste obligacioaz campora, dugu au agradaciceco, cergatic Jaungoicoac libratu guinucen demonioaren servidumbretic eta pecatutic, cein aguercen diren Egipto eta Faraonen itzenetan.

G. *Cembat parte ditu Jaungoicoaren lendavico mandamentuac?*

E. Ditu iru parte: lendavicoa, eduqui veiar dugula Jaungoicoa Jaungoizaz; vigarrena eztezagula eduqui beste gauzaric Jaungoizaz; irugarrena <58r> eztezagula eguin idoloric, au da estatuac eta imaginac, eta eztizegula adoratu.

Lendavicoa, nai du Jaungoicoac eduqui dezagun vera denagatic: Jaungoico eguiazcoa. Eta eguiten da lau virtuterequin: fedea, esperanza, caridadea eta religioco virtutearequin. Sinistezten duenac Jaungoicoagan, dauque Jaungoicozaz, cergatic dauquen eguia sumoagatic. Eta onen contra eguiten due pecatua heregeac, cergatic ez-tioan sinistecen. Jaungoicoagan esperacen duenac, dauque Jaungoicozaz, cergatic dauquen Jaungoicoa fidelissimo, piadissimo eta poderosissimoagatic, consideracen duela naico diola³⁶⁵ eta lagun diozaqueala necesidade gutzietan. Eta onen contra eguiten <58v> pecatua desconfiacen edo desesperacen duenac Jaungoicoaren misericordiaz, edo esperacen duenac gueya[g]o edo ambeste guizonetan nola Jaungoicoagan. Jaungoicoa amacen duenac gauza gutzian gañean,³⁶⁶ Jaungoicoa dauque Jaungoicozat, cergatic veneracen duean ondasun finic gavea vezala. Onen contra pecatu eguiten due amacen gueyago edo Jaungoicoa adiña gauza creatu edo creaturen bat, eta gueyago Jaungoicoa aborrecicen duenac. Jaungoicoa adoracen duenac reverencia sumoarequin dauque Jaungoicozat, religioco virtuteac etracusten duen vezala, cergatic Jaungoicoa dauquen lendavico principiozat eta gauza gutzian autorezat. Onen contra pecatu eguiten due respecto gutchi dioanac Jaungoicoari eta gauza sagraduai, <59r> nola diren elizac, vaso sagraduac, sacerdotecac eta beste onelaco gauzac eta Jaungoicoa adiña edo gueyago honracen dituanac guizonac.

Agüincen du Jaungoicoac lendavico onetan eztezagula eduqui Jaungoicozat gauza creaturic batere. Onen contra antiguamente eguiten zuan pecatua judioac, adoracean

³⁶² *guiñucean*: 'gintuen'.

³⁶³ *supremoa*] esk. *sapremoa*.

³⁶⁴ *adoptivozaz*: argi eta garbi prolatiboa da. Zalantza izan dezakegu bukaerako <z> hori <t>ren ordezko hutsa ote den, baina aurreraxeago *propiozaz*, *pueblozaz* eta *jaunzaz* jartzen du. Halere, eskuizkribuaren beste pasarte batzuetan *-zat* erabiltzen du.

³⁶⁵ *naico diola*: 'maitatuko duela'. Goi-nafarreraz ezaguna da esanahi horrekin. Isastik jasotako Sueskunen zortzikoan eta 1699an Joseph Elizaldek arrebari idatzitako gutunetan ere ageri da *nabi izan* adiera horretan (Reguero 2019).

³⁶⁶ *gañean*] esk. *ganean*.

Jaungoicozat eguzquia, illarguia eta beste onelaco gauzac; baita ere mandamentu onen contra eguiten due pecatua hechiceroac eta echicerac eta adivi[n]oac, ceñec ematen dioan Demonioari, Jaungoicoari zor zayon honra. Eta Demoni[o]ac, genero humanoaren etsai mortalac vezala, engañacen³⁶⁷ du guende pobre au, eta esperanza vanoquin eraguiten dioa auniz pecatu. Eta azquenic dioa³⁶⁸ anima, baita ere bazuetan corpuza. <59v> Aguincent du Jaungoicoac eztizegula eduqui Jaungoicozat criatu cituan gauzac, eta eztizegula eguin beste gauzac eduquiceco eta adoraceco Jaungoicozat. Onen contra pecatu eguiten zuan gentilac, ain itsuac etze eguiten cituan idoloac; au da, urrezco, zillarrezco, zurezco eta arrizco estatuac. Eta sinisten zuen cirela Jaungoicoac, cergatic Demoni[o]ac aien erdian jarriric itz eguinaracen cioan bazuetan eta movicen cituan. Eta ala eguiten zarazquioan sacrificioaz, eta adoracen cituan, eta cergatic martire santuac au etzuen eguin nai, quenzen zarazquioan vicizaz tormentu espantagarriaquin.

G. Bada mandamentu santu onetan beste gauzaric?

E. Paratu du Jaungoicoac amenaza terrible bat guardacen eztuenarenzat eta <60r> promesa aundi bat guardacen duenarenzat, cergatic dio: «Ni naiz Jaungoico zeloso bat, castigacen dut ez bacarric ongui nai eztidena,³⁶⁹ baita ere aren descendienteac, laugarrengo generacioraño. Eta ongui eguiten dioat, ongui nai d[id]enari, mille generacioraño». Dio dela Jaungoico zeloso bat, entendi dezagun castiga dezaquela, cergatic den Jaungoicoa. Eta castigatuco du rigorequin, cergatic den zelosoa vere honrarena, vere justiciarena. Eta argatic etzin sufritu du pecaturic eta maldaderic.

G. Cer esan nai du, Jaungoicoac castigacen dituala pecatariac laugarrengo generacioraño eta premiacen dituala justoac mille generacioraño?

E. Castigacen ditu laugarrengo generacioraño, cergatic guizona comunmente ezta llegacen vicicera gueyago, ecustera <60v> baño vere hiloac edo hiloan hiloac, eta eztu castigatu nai descendienteac, pecatariac vereac ecus dizequenac baicic. Baño Jaungoicoagan ongui eguitea ezta gueldicen laugarren generacioan, baicic llegacen da amar mille generacioraño balire ere, cergatic Jaungoicoa den inclinatuago premiacerca castigacera baño, cergatic premiacea eldu da vere misericordiatc eta bondadetic. Eta ala eguiten du liberalmente, baño castigacea eldu da gure pecatu eta maldadetic. Eta ala castigacea eguiten du Jaungoicoac obligatuac vezela.

<61r>

Vigarrengo mandamentuaren explicacio[a]

G. Cein da Jaungoicoaren legueco vigarren mandamentua?

E. Juramentu alperric ez egui[te]a.

G. Norc eguiten juramentu alperra edo juramentua vanoan?

E. Eguiten duenac juramentua eguia gave, justicia gave edo necesidad gave. Mandamentu santu oneta[n] itz eguin da Jaungoicoari eguiten zayon honragatic,

³⁶⁷ engañacen] esk. *enganacen*.

³⁶⁸ dioa] iduriz, aditz nagusia falta da. Gaztelaniaz honelaxe dator: *y al fin perder el alma, y à veces el cuerpo*.

³⁶⁹ *ongui nai eztidena*: 'ongi nahi ez didana, maite ez nauena'.

edo itzequin eguiten zayon deshonoragatic. Agüincen da egüitea Jaungoicoari honra, eta eragozten egüitea deshonra. Itzequin lau moduten honracen da Jaungoicoa edo deshonoracen: lendavicoa, honracen³⁷⁰ da Jaungoicoa maiz nombracearequin caridadezco afectoarequin; vigarrena, honracen da Jaungoicoa juramentu egüiazcoarequin <61v> eta deshonoracen da juramentu guezurrezcoarequin; irugarrena, honracen da Jaungoicoa egüitearequin votoac, eta deshonoracen ez cumplicearequin; laugar[r]ena, honracen da Jaungoicoa deicearequin eta alabacearequin, eta deshonoracen blasfemacearequin³⁷¹ eta maldicioac egüitearequin.

Nombracea Jaungoicoa, María santissima edo santuac sencillamente egüin diteque ongui edo egüin diteque gaizqui, cergatic Jaungoicoa auniz amacen duenac orocen dire, eta beti itz eguiten due Jaungoicoaz. Eta au eguiten da afectoarequin eta devocioarequin, ecusten den vezala San Pablo apostoluaren cartetan, ceñic pausoero nombracen du Jesu Christo, cergatic nola ceuquen viozean, ala arcen zuan aban. Baño badire beste batzuac, costumbre gaizto batequin, enfadacen bacen³⁷² <62r> badire edo burlacen, cer etsaten duen pensatu gave, nombracen de³⁷³ Jaungoicoa edo santuren bat, cergatic etzayoan eldu abara beste gauzaric. Eta au da gaizqui, cergatic eguiten duan despicio bat Jaungoicoaren itzen santisimoaz.

G. Cer gauza da juramentua?

E. Deicea edo paracea Jaungoicoa egüiaren testigu, baño au ongui egüiteco veardire iru gauza: egüia, justicia, juicioa edo necesidadea, Jaungoicoac verac profetaren³⁷⁴ abatic esaten digun vezala. Eta nola juramentuan veardiralaco circunstanciaquin egüinean honracen de Jaungoicoa, confesacen dela, gutzia ecusten duela eta dela egüia sumoa eta egüiaren defensora. Ala deshonoracen da auguiz eguiten bada juramentua egüia gave, justicia gave eta juicioa gave, cergatic <62v> juramentua eguiten duenac onela, adicera ematen du edo Jaungoicoac eztaquiela gauzac edo Jaungoicoa dela guezur[r]aren adisquidea.

G. Cer gauza juramentua egüitea egüiarequin?

E. Juramentua egüiteco egüiarequin necesarioa da batec eztezala afirmatu, ala ciertoa dela daquina baicic. Eta eztezala prometitu cierto cumplitu nai duena baicic. Eta ala perjuroac³⁷⁵ dire, eta eguiten due pecatu gravissimamente, juramentuarequin afirmacen duenac falsoa dela daquienac edo eztaquinac dela egüia, eta juramentuarequin prometicen duenac cumplitu veardztuen gauza.

G. Cer da juramentua egüitea justiciarequin?

E. Iñorc ezteza[la] juramentuarequin prometitu egüitea justo eta licito ezten <63r> gauza. Eta argatic eguiten due pecatua gravemente juramentuarequin prometi-

³⁷⁰ honracen] esk. *hanracen*.

³⁷¹ blasfemacearequin] esk. *blasmeacearequin*. Testuan gehiagotan agertzen da *blasmema*, *blasfema* -ren ordez. Hutsa dirudi; CORDEN ez da agertzen *blasmema* eta etimologikoki ez du justifikaziorik.

³⁷² bacen] esk. *ba*<62r>*cen*; beharbada hutsa da eta *baldin* espero genuke.

³⁷³ *nombracen de*: 'nombratzen dute'; akaso *due* > *de* egin da.

³⁷⁴ *profetaren*: euskarazkoan ez da profetaren izenik aipatzen, baina gaztelaniazkoan Jeremias profeta aipatzen da.

³⁷⁵ perjuroac] esk. *perjuroa*-*l-ac*. Gainera, <o> baino lehen <a> idatzi zela dirudi.

zen duenac injuriar vengacea edo eguitea Jaungoicoaren contra den gauzaren bat. Eta onelaco promesac eztue cumplitu veat, eta iñola re eztue obligacen, cergatic iñor eztago obligatua gaizqui eguitera; bada, Jaungoicoaren legueac obligacen gaitu gaizqui ez eguitera.

G. Cer gauza juramentua eguitea jui[ci]oarequin edo necesidadearequin?

E. Juramentua eguitea prudenciarequin eta consideracio aundiarequin, consideracen dela ezte la conveni paracea eta ecarcea Jaungoicoa testigu gauza necesarioatan eta importancia aunditan baicic, eta au vildur aundiarequin eta reverenciarequin. Eta ala pecatu eguiten due edocin frioleragatic eta simplezagatic burla batean edo yoco <63v> batean³⁷⁶ juramentu eguiten duenac. Eta maiz juramentua eguiteco costumbre gaizto batequin, erraz, juramentua eguiten due falsoan. Eta argatic Jaunac vere evangelio sagraduan eta Santiago apostuluac vere cartan aguincen digue eztezagula eguin juramenturic, au da, necesidade gave. Eta santuac ematen due razovea, cergatic juramentua valdin bada³⁷⁷ fede humanoaren fl[a]quezarena, bada guizonac bata bestearezi eztioa sinisten. Usatu veat da juramentuaz, medicinaz vezala, cein ezten arcen maiz,³⁷⁸ baicic alden guchina.

Heleboro³⁷⁹ purga auguiz fuerteagatic, esaten du Hipocratesec,³⁸⁰ osasuna dunac arcen valdin badu, ilcen duela. Nola dio Santo Thomasec medi[ci]na den utile sendaceco, eta cembat eta den fuerteagoa, ambat dañu gueyago eguiten du,³⁸¹ arcen bada causa gave. Au verau eguiten <64r> du juramentuac. Cliniasec, dio San Basilioc, ezuela³⁸² juramenturic nai [i]zandu ogueta amar milla ducategatic. Ecusten dezan³⁸³ guizon orrec, ceinec eguiten dun³⁸⁴ juramentu pipa bat vearengatic, eta emacume orrec barazuri ale batengatic. Aiñ aundia da juramentuari zor zayon reverencia etze San Corlenio³⁸⁵ Aita Santuac aguindu zuan juramentua eguiten zenean motivoarequin eguin cedilla baruric. San Gregorio Turonensec³⁸⁶ contacen du Albico ciudadean³⁸⁷ sartu zela emacume bat mercatari baten echean ispillu bat erostera, ispillua eman ciola beste lagun bati ezcutec[ec]o. Mercatariac escatu cion ispilluaren dirua, eranzun zion: «Cer ispillu? Niri eztidezu eman ispilluric». Atsi ziren batac baietz³⁸⁸ eta besteac etzez. Eta mercatariac etsan cion: «Emacumea, baldin juramentua eguiten badu San Eugenioren <64v> aurean, nic galduco dut ispilluaren dirua». Emacumeac

³⁷⁶ batean] esk. *ba-* <63v> *batean*.

³⁷⁷ bada] lehenago *baga* idatzi zen eta ondoren <g>-ri gorazko makiltxoa gehitu zitzaion.

³⁷⁸ maiz] aurretik *taxaturic bai*.

³⁷⁹ *Heleboro*: sendabelar mota bat, baina pozointsua ere izan daiteke. Neguan eta udaberrian ateratzen da. Euskaraz beste izen batzuk ere baditu: *otsababa*, *upu-belar*, *lupu belar*, *otso belar*.

³⁸⁰ *Hipocrates*: K.a. 450-380 inguruan Grezian bizi izandako sendagilea.

³⁸¹ du] lerro artean.

³⁸² ezuela] esk. *ezulea*.

³⁸³ Ecusten dezan] perifrasi bitxia da, baina garbi irakurtzen da hori. Gaztelaniazkoak ez du lagun-tzen, ez baitator esaldi hori.

³⁸⁴ dun] lerro artean.

³⁸⁵ Corlenio] esk. *Cor-mel lenio*. Gaztelaniazkoan *Cornelio* jartzen du.

³⁸⁶ *San Gregorio Turonense*: San Gregorio Tourskoa vi. mendeko historialaria eta Tourseko apezpikua.

³⁸⁷ *Albico ciudadean*: Okzitanian dagoen hiri bat da.

³⁸⁸ Baietz] esk. *baicez*. Gaizki kopiatua izan daiteke.

esan cion: «Bai, por cierto, eguinen ditut mille juramentu ere». Joan ciren, eta apenas emacumeac eguin zuen juramentua, corpuz gutzia arrapatu cion icareri aundi batec eta erori zan lurrera, eta aba zabalduric, eguiten cituan queñu eta movimentu espan-tagarriac. Eta presente zeudenac compadecitu eta velarica[tu]ric escatu zioan santuari usa ce[za]lla misericordiaz, emacume triste arzaz, eta ibilguric³⁸⁹ lurrean iralcique³⁹⁰ ordu aunizez, biurtu cen³⁹¹ veregan, eta guelditu zan mercataria vere ispilluarequin, ceñetan veren buruac ecusi vear dituan juramentuguilleac.

San Agustinec dio zuela costumbrea egunero juramentua eguitecoa, eta empeño batequin quendu zuela costumbre au. Ariano eta Eleazaro condeac³⁹² eta San Luis Tolosaco obisp[o]ac ayen palacioan juramentu eguiten zuen criaduaeren <65r> contra ceuquean paratua pena pasaraciceco egun vet carcelan, baruracicen ciola ur eta ogui. Zuec zaute adicen zuen seme-alaban eta criaduan juramentu[ac], eta eztituzue reprehenden, baño aítac eta amac juramentuac eguiten badítua, seme-alabac cer itcasico due? Flandesen cavallero gazte batec zuen costumbrea escriviceco vere pecatuac, obequi guero acusaceco. Egun batean erori ciceon papera ceñetan etsaten³⁹³ zuen modu onetan: «Acusacen naiz lenaco egunean aditu nuela nere maisua juramentua eguiten, eta ez nuela corregitu ez ze[za]lla eguin juramenturic». Paper au verau arquite zuan aren maisuac, eta guelditu zan lotsaturic eta emendaturic. Juramentua eguiteco costrumbre quenceco medioac dire: goizean escatu gracia egun artan ez eguiteco juramenturic, <65v> juramentua eguiten baduzue paratu escua pechuan, eta verela urruquitu, eduqui memorian Jaungoicoac eguin dituan castiguac eta beste medioac confesoreac emanen dituanac. Soldadu bati eman cion penitenciaz, juramenturic eguiten bazuan, eguicen ze[za]lla mingañarequin lurrean gutruce bat. Porfia batean eguin zuan juramentu bat, eta verela urruquitu³⁹⁴ ciceon eta auspetu zan lurrean, eta orduan etorri zan vala bat eta espaldaco arropa urratu zion. Eta egon valiz chutic quenduco cion viciza.

G. *Cer gauza da votoa?*

E. Da promesa bat eguiña Jaungoicoari gauzaren batena obeago eta agradablegoa aren magestadeari. Lendavicicoa da promesa bat, eta ala ezta asco propositua, eta guchiago deseo gauzaren bat eguitecoa. Bada, necesari[o]a da promesa explicatua abaz <66r> edo guchien[e]an viozaz. Vigarrena, eguiten zayo Jaungoicoari, ceñi propiamente tocacen zarazquion votoac. Adicen denean eguin zarazquiola votoac Maria Santissimari edo santuari, entenditu vear da principalmen[te] eguin zarazquiola Jaungoicoari, baño Maria Santissimaren edo santuan honran, ceñetan vici den Jaungoicoa modu particular batean. Eta, ala, santu bati eguindaco votoa, ezta beste gauzaric, baicic promesa bat eguiña Jaungoicoari santu aren memorian ofrecimenturen batequin cein den honracea Jaungoicoa vera santu artan. Irugarrena etzin eguin dique votoric gauza obeagoz eta Jaungoicoaren agrado gueyagoco denaz baicic, nola diren vir-

³⁸⁹ *ibilguric*: irakurketa ziorra da, eta adiera aldetik 'ibilirik' dela dirudi. Gaztelaniazko ordainak ez du laguntzen.

³⁹⁰ *iralcique*: 'idaltzika, alde batera eta bestera mugitzen'.

³⁹¹ biurtu cen] esk. *biurtecen*.

³⁹² *Ariano eta Eleazaro condeac*: Gaztelaniaz *El conde de Ariano Elezaro* dator. Ez da erraza hari buruzko informazioa aurkitzea.

³⁹³ etsaten] aurretik *et* tatxaturik.

³⁹⁴ urruquitu] aurretik zerbait tatxaturik.

gin[id]ade santa, pobreza voluntariacoa, eta beste onelaco gauzac; alaco moduz, etze eguinen luqueanac votoa eguiteco pecaturen bat edo accioren bat cein ezten <66v> Jaungoicoaren serviciocoa edo eragozten duena gauza obeagoren bat, ez luque eguinen promesa Jaungoicoari gueyago atracen zayon gauzaz, eta ez lioque eguinen honraric, eta pecatu eguinen luque mandamentu onen contra. Baita ere pecatu eguiten gravemente eguiten duenac votoa, eta eztuenac cumplicen al dezaquean lasterrena, cergatic Jaungoicoac aguindu escrituran votoa eguiten duena, ez bacarric oroi dedilla votoa cumplciera, baita ere aguindu eztezala luzatu.

Señora batec etzuen aurric, eguin zion votoa San Pedro martireari itzaten bazuan seme bat sartuco zuela religioso. Itzandu zuen seme eder bat, aurrac sei illebeta zitu-nean, asi ciceon festac eguiten, etsaten ciola: «Nere semea, zuc veiar ciñuque fraile? Ez, por cierto. Barcatu vearco dit³⁹⁵ San Pedro martirec». Eta itze <67r> oiec etsan eta eman balioa vezala aurrari veneno fuerte bat, ordu guchiren barrenean il zan.

Vigarrengo Jaungoicoaren legueco mandamentuan honracen da Jaungoicoa alabacearequin, eta deshonoracen da blasfemiarequin³⁹⁶ eta maldicioac botacearequin. Aguincen du eztezagula blasfematu,³⁹⁷ eta alaba dezagula eta bedica dezagula aren itcen santua. Alabanzan eztago duderic; bada, Jaungoicoagandic eldu bazagu³⁹⁸ on gutzia eta Jaungoicoaren obra gutziac, daude beteac sabiduriac, justiciac eta misericordiac. Justo da gauza gutzietan itzan dedin alabatua eta bedicatua.

*G. Cer gauza da blasfemia?*³⁹⁹

E. Blasfemia⁴⁰⁰ da injuria bat itzez eguiten zayona, edo veregan edo bere santuetan. Eta da sei modutacoa: <67v> lendavicoa, atribuyecen bazayo Jaungoicoari ez-tuena; vigarrena, utcacen bazayo Jaungoicoari duena edo beste excelenciaren bat, nola den podorea, sabiduria, justicia, nola den etsatea etcin dezaqueala gutcia, gauzaren bat eztaquiela edo eztela justoa; irugarrena, criaturaren bati atribuiecten bazayo propioa dena Jaungoicoarena, nola itzanen licetequean Demonioari milagro eguiacoz eguiteco virtutea; laurrena, maldicioa eguiten bazayo Jaungoicoari, Maria Santissimari eta santuai; bostcarrena, nombracen badire miemboren batzuac Christore-nac eta santuanac injuriceagatic, balire vezala gure miembroac vezala alquececoac; seigarrena, nombracen bada parteren bat Christorena edo santuana burlaceagatic, esaten bada «Christoren <68r> eta San Pedroren vizarragatic» eta beste onelaco gauzac, ceñ Demonioaren eta guizonaren maldadeac inventatu dituan.

*G. Cer pecatu da blasfemia?*⁴⁰¹

E. Casi pecatuetan aundiana, eta etzagucen da mereci duen penagatic. Bada, tes-tamentu zarrean Jaungoicoac aguin[du]⁴⁰² zuen erri gutziac verela arrique licela blas-

³⁹⁵ dit] esk. *dic*. Hutsa dela ematen du; gaztelaniazko bertsoian *me ha de perdonar* dator.

³⁹⁶ blasfemiarequin] esk. *blasmeriarequin*.

³⁹⁷ blasfematu] ik. 371. oharra.

³⁹⁸ *bazagu*: 'bazaigu'.

³⁹⁹ blasfemia] ik. 371. oharra.

⁴⁰⁰ blasfemia] ik. 371. oharra.

⁴⁰¹ blasfemia] eskuizkribuan <f> <m> gainean jarria.

⁴⁰² *aguindu*: testuan bertan gorago *aguindu* agertzen denez, hemen *-du* partizipio marka gehitu diogu, hala behar lukeelakoan.

femoac, eta legue civillac ere eriozara condenacen ditua blasfemoac. San Gregoric etsaten du bost urteco aur batec itcasi zuela blasfemacen, etzuen corregruitu, il zan vere aitaren besoetan eta aren anima Demoniac aguertu te eraman zuen infernura. Eta ezta leicen beste pecatugatic onembeste gertaturic. Eta paratu veiar du medio gutziac pecatu onetatic ies eguiten. Eta au da pecatu bat ceñetatic ezten ateracen provehuric eta <68v> gustoric, dañua bacarra baizic.

San Geronimoc dio pecatu aundiac eta graveac comparaturic blasfemiarequin diduriela pecatu chiquiac. Soldadu herege batec etsan zuan Flandesen etsan zuen:⁴⁰³ «Eztu etcu[s]ten⁴⁰⁴ ordua emacume char orri sudurrec ebaquicecoa». Au zan Maria Santissimaren imagina bat, eta apenaz etsan zuen desatino au, verela bala batec⁴⁰⁵ ongui acertatuac eraman zarazuquion sudurrac eta guelditu zan demonio bat vezala itsusia, eta exercitu gutzico burla.

Vide onetan jocabaleac eguiten dioa Jaungoicoari ofensa auniz. Jocabale desatinatu batec galdu zuan diru auniz, eta coleran lerturic plaza vatean gende aunicen aurea[n] yo⁴⁰⁶ cen zaldiazen gañera, eta etsan zuen: «Inñor bada Jaungoicoaren adisquidea, eta ezertan badauque, betor <69r> defendicera. Bada, nic Jaungoicoaren veiar gave, quenduco diot vicia». Arrituric presente ceuden gendeac etro⁴⁰⁷ arzac, ecusi zuen nola aurpeguire joan ciceon elcho bat eta atsi ciceon picacen. Nai zuan tristeac escuarequin quendu aurpegu[it]ic elsoa, baño etziceon valicen. Quetsi⁴⁰⁸ cen zalditic, baño etzion barcacen. Sartu zuan aurpeguia lurreco autsean, baño gaiztoago cen, cergatic orduan gueyago mortificacen zuan. Viurtu⁴⁰⁹ zan veregana, eta atsi cen etsaten: «Jaungoicoari, jauna, misericordia. Bada, etcusten dut animal simple onequin castigacen nauela». Eta orduan utci cion elchoac. Exemplo onetan escarmenta dicen⁴¹⁰ blasfemoac eta maldicenteac.

<69v>

Yrugarren go mandamentuaren explicacioa

G. Ceñ da irugarren go mandamentua, Jangoicoaren leguecoa?

E. Jai egunac santificacea.⁴¹¹

G. Norc jai egunac santificacen ditu?

E. Meza otsoa enzuten duenac, eta aietan lanic eguiten eztuenac. Mandamentu santu au da cerbait diferentea beste mandamentuatatic, cergatic lendavico mandamentuac eta beste zazpiac gutziac dire naturalac, eta obligacen ditue⁴¹² christauac,

⁴⁰³ etsan zuen] esaldian aditza errepikaturic agertzen da.

⁴⁰⁴ etcusten] aurretik tatxaturic *egus*.

⁴⁰⁵ batec] esk *baquec*; irakurketa argia da, baina gaztelaniaz *una bala* dator.

⁴⁰⁶ *yo*: 'igo'.

⁴⁰⁷ *etro*: 'ero'.

⁴⁰⁸ *quetsi*: 'jaitsi'. Aldaera hau ez da *OEHn* agertzen; gaztelaniaz *apeóse* dator.

⁴⁰⁹ *Viurtu*] esk. *Viurto*.

⁴¹⁰ *dicen*: 'daitezen'.

⁴¹¹ Erantzun honen aurretik tatxaturic: *E. Meza otsoa enzuten duenac, eta aietan lanic eguiten*. Bistan denez, ondoko galderaren erantzuna hasi da kopiatzen.

⁴¹² ditue] <e> <a>-ren gainetik.

judioac eta gentilac, baño irugarren⁴¹³ mandamentu au parte da naturala eta parte ez, cergatic santificacea jaiac, edo eduquicea egun bat santuzat eta empleatu veiar dala gauza <70r> santuetan eta culto div[i]noan, da precepto naturala, cergatic razove natural eracusten dioe gutziai. Eta ala mundu gutzian goardacen da egun bat iaizat, baño iai au itzan dedin egun au edo bestea ezta precepto naturala. Eta ala Ysraelco puebloac larumbeta zuan iai principala, eta christauan artean dugu iandea.

G. Cergatic Jaungoicoac aguindu cioan judioai goardacea larumbeta⁴¹⁴ beste egun bat baño gueyago?

E. Dire vi razove principal: lendavicoa, cergatic Jaungoicoac larumbetea acabatu zuen mundu onen fabricaren creacioa, eta nai itzandu zuen santifica cedin egun au creacioaren beneficioaren memoria; baita ere, confundiceco Phi[lo]sofo bazuen utseguinac eta erroreac, ceinac etsaten zuen munduac etzuela itzandu principioric. Bada, celebracearequin iaie <70v> creacioaren memoria, confesacen da munduac itzandu zuela principioa. Vigarren razovea, cergatic guizonac trabajaraziric⁴¹⁵ vere criaduai eta criadai asteco sei egunetan nai itzandu zuan Jaungoicoac zazpigarren egunean, cein den larumbeta, descansa citen⁴¹⁶ sirvienteac eta animaliac, eta izan zitacen⁴¹⁷ nagusi⁴¹⁸ piadosac eta compasivoac veren trabajalariaquin⁴¹⁹ eta, orobat,⁴²⁰ veren⁴²¹ animaliaquin.

G. Cergatic christauec razove octatic⁴²² eztugu goardacen larumbeta?

E. Jaungoicoac larumbeta⁴²³ trucatu zigun yandean, nola circuncisioa baupitismoan, azuri⁴²⁴ pasquala⁴²⁵ aldereco sacramentu santuan eta testamentu zarreco gauza gutciac, testamentu berrico gauza obeatan. Bada, celebracen bacen larumbeta munduaren creacioaren memoria, cergatic egun onetan <71r> acabatu zan, razove gueyagorequin celebracen da yandea, creacio veraren memoria. Bada, yandean atsi cen, eta judioac ematen bacioan Jaungoicoari azqueneco⁴²⁶ eguna, obequi christauac lendavicico eguna. Yandean eguiten da memoria gure redencioco iru beneficioarena, cergatic Jesu Christo yandean jayo zan, yandean resucitatu zan eta yandean vialdu cion apostolai Espiritu Santua. En fin, larumbeta[c] significacen du justoac ceuquen

⁴¹³ irugarren] esk. *irugarrendo*.

⁴¹⁴ larumbeta] aurretik tatxaturik *lab*.

⁴¹⁵ trabajaraziric] <zi> lerro artean.

⁴¹⁶ *descansa citen*: 'deskantsa zitezen'.

⁴¹⁷ *zitanen*: 'zitezen'. Esaldi berean, *ziten* aldaera ere badago.

⁴¹⁸ nagusi] aurretik tatxaturik *nasu*.

⁴¹⁹ *trabajalari*: 'langile'; *OEHn* ez da agertzen hitz hau.

⁴²⁰ orobat] lerro artean.

⁴²¹ veren] aurretik tatxaturik *aun*.

⁴²² *octatic*: 'hauetatik'. *Hok* erakuslea oinarritzat hartuta.

⁴²³ larumbeta] lerro artean.

⁴²⁴ azuri] aurretik tatxaturik *cordero edo*.

⁴²⁵ *azuri pasqual*: Jainkoak israeldarrei Pazkoan arkumea jateko agindu zien; Itun Zaharreko Irteeran (12, 5) agertzen da.

⁴²⁶ azqueneco] <ne> lerro artean.

descansua Abranen senoan, eta yandeaq significacen du santuan animac orain dauqen gloria, eta guero corpuzac ere itzanen duena ceruan. Eta argatic judioac celebracen zuen larumbeta, cergatic ilcen cirenean joaten ciren limboco descansura, baño christauac celebracen due yandea, cergatic ilcen direnean joaten diren cerura, ongi obratu badue.

G. Bada beste jaic yandeaq campora?

<71v> E. Bai, jauna. Eliza ama santac aguincen dituan gutziac, nola diren Jesu Christo gure redentorer[e]nac,⁴²⁷ Maria Santissimarenac eta santuenac, baño itce eguin dut principalmente yandeaq, cergatic den antiguna eta celebracen den maizena, nola Ysraelco puebloan ciren auniz jai, baño frecuentena eta aundiana cen larumbeta.

G. Cer eguin veaq da jaiac goardaceco?

E. Vi gauza. Lendavicicoa, ez eguitea lan eta obra servilic edo gogorric, nola diren alor[r]etaco lanac eta oficiliac⁴²⁸ eguiten dituan lanac, ceñetan gueyago necacen den⁴²⁹ corpuzac entendimetua baño, cergatic obra eta lan aiec, ceñetan principalmente trabajacen dan⁴³⁰ entendimetua, corpuzac⁴³¹ lagunduagatic mingañerequin, escuarequin eta beste miembro batequin, ez tire obra servillac edo lan gogorrac, ezta due⁴³² eragociac,⁴³³ argatic estudia diteque, eta <72r> escrivicea eta beste onelaco lanac ezta due eragotziac.

Vigarrena, preceptoco jaietan gaude obligatuac meza enzutera.⁴³⁴ Eliza ama santac ez obligatuagatic beste gaucetara, gauza ciertoa eta justoa da, christauac jai egunaren parteric gueyena empleatu veaq duela obra onetan, nola diren vezperac eta elizan celebracen diren beste oficio divinoac,⁴³⁵ aldareac visitacea, calvori⁴³⁶ santua rezacea, sermoveac eta doctrinac adicea, enfermoac visitacea eta beste onelaco gauza onac eguitea. Bada, fin onetaraco da⁴³⁷ jai eguna, eta ez meza bat enzun eta acaso ure devocioa gave, modestia gave eta venturaz elizari reverencia gave eta beste gañeraco dembora pasatu jocoan, tabernan eta plazan, escandaloan infernuco madaricatu⁴³⁸ dambolin suñu orrequin eta beste gañeraco videtaco, atariataco eta ehetaco <72v> juntara, eta egoite elcarrequin peligrasoac.

⁴²⁷ redentorenenac] azken <e> behar lukeen lekuan beltzunea dago; beraz, ezin jakin zein den letra.

⁴²⁸ oficiliac] beharbada hutsa da eta *oficialac* behar luke.

⁴²⁹ den] lerro artean.

⁴³⁰ dan] lerro artean.

⁴³¹ corpuzac] <u>-ren gainean beltzunea dago eta ez da ondo ikusten.

⁴³² ezta due] 'eztaude'-ren ordezkio hutsa izan liteke, baina aurreraxeago berririo forma bera dago.

⁴³³ eragociac] esk. *eragocioac*.

⁴³⁴ enzutera] esk. *ezuntera*.

⁴³⁵ oficio divinoac] esk. *oficioac divinoac*.

⁴³⁶ calvori: ez dago garbi zer den hitz hori; gaztelaniazko dotrinaran ez dago. Beharbada hutsa da eta *calvario* edo *calvario ori* behar luke.

⁴³⁷ da] lerro artean.

⁴³⁸ madaricatu] <tu> lerro atean.

G. Baldin ezpaldin baieteque⁴³⁹ trabajatu iaetan, etzin yoco dire ezquillac, etzin guisa diteque⁴⁴⁰ eta etzin compon diteque⁴⁴¹ barazcarria eta aparria?

E. Mandamentua ez eguiteco obra corporalac entendicen da, ezpaldin badire necesarioac⁴⁴² viciza humanoarentzat eta Jaungoicoaren servicioraco. Eta alas compondu diteque otordua eta jo ezquillac eta beste onelaco gauzac, etzin⁴⁴³ eguin ditezqueanac vezperatic. San Gregorio Turosenec contaten⁴⁴⁴ du necazariora bat ari zela jai batean goldean, eta goldearen escua itsasi ciceola beazetan eta etziceola apartatu beazatic urte betean. Beste bat ari zan eguiten carogui⁴⁴⁵ zuloa Ama Virginiaren⁴⁴⁶ asuncico egunean. Eta lurra erorita, eta enterratu zuan bertan. <73r> Necazari⁴⁴⁷ sail betec artu zuan erabat alor bat garia segaceco, joan ziren jai batean segazera, baño batec, christau obeac vezala, etzuan nai izandu trabajatu. Jaiaren urrengo egunean, nola zegoan bere sallean atzera, lagunac [e]guitecen⁴⁴⁸ zioan burla, baño etzuan itzandu vearric gueyago trabajaceco. Bada, arquitu zuan urrezco joia bat valio aundicoa, ceñetan etsaten zuan: «Jaungoicoaren escuac fabricatu ninduan, eta eman dio pobreari pagutzat, cergatic guardatu⁴⁴⁹ zuan jai». Trabaja diteque preladuaren licenciarequin eta causa justoarequin. Vi ordu baño gueyago trabajacen ezpaldin bada, ezta pecatu mortala, baño vi ordu baño gueyago trabajacen bada da pecatu mortala.

<73v>

Laugarren mandamentuaren explicacioa

G. Cein da Jaungoicoaren legueco laugarrengo mandamentua?

E. Aita eta ama honracea.

G. Cergatic vigarrengo oleco⁴⁵⁰ mandametu santuac atsicen dire aitaren eta amaren honratic?

E. Cergatic tocacen zarazquion proximoari, nola lendavicico oleco mandamentuac Jaungoicoari eta nola proximoan artean urbillenac diren eta ceñi gauden gueyena obligatuac aita eta ama ceñetatic dugun itzatea eta viciza, cein den gauza temporal gutzian principioa, atsicen da vigarrengo ola aitaren eta amaren honratic.

G. Cer adizen da honra onengatic?

E. Entendicen dira iru gauza, cein diren socorrua, obediencia eta reverencia. Obligatuac gaude socoricera aita <74r> eta ama veren necesidatetan. Eta au Escritu-

⁴³⁹ baieteque] eskuizkribuan hala irakurtzen da, baina hutsa izan daiteke; beharbada, *baliteque* da, gaizki kopiaturik.

⁴⁴⁰ diteque] <te> lerro artean, <tte> izan liteke.

⁴⁴¹ diteque] <te> lerro artean, <tte> izan liteke.

⁴⁴² necesarioac] esk. *necesoriac*.

⁴⁴³ etzin] aurretik taxaturik *cein*.

⁴⁴⁴ contaten] ziurrenik hutsa, *contacen*-en ordez.

⁴⁴⁵ *carogui*: 'karobi'. *OEHn* ez da aldaera hori jasotzen.

⁴⁴⁶ Virginiaren] esk. *Vir-/gu giñaren*.

⁴⁴⁷ Necazari] <ca> lerro artean.

⁴⁴⁸ eguitecen] lehen letra dagoen lekuan beltzunea, eta ez da ondo ikusten.

⁴⁴⁹ guardatu] esk. *guardutu*.

⁴⁵⁰ *oleco*: 'oholeko'; gazt. *tabla*.

rac deicen dio honracea, eta razove aundiarequin, cergatic aitagandic eta amagandic recibitu badugu gueren viciza, guc ere procuratu⁴⁵¹ aitari eta amari conservacera vereren viciza.

San Ambrosioc dio cigueñac zarcen direnean vereren humeac mantenicen dituela, eta airean erabilcen dituela. Leobea⁴⁵² vera zarcen denean eta azcazalac⁴⁵³ erorcen zarazquionean, vere humeac araguaia azcazalaquin chiquitute ematen dio jateraco. Anapo eta Antinomo seme famatuac, jesten zelaric Etna menditic susco ibaie bat, batatu artu zuen vizcarrean vere aita eta besteac bere ama. Eta modu onetan atsi ciren ities eguiten⁴⁵⁴ susco ibaietic, baño suac arrapacen cituan. Eta orduan ibaie suscoa zabaldu cen vi aldetara, eta utci cituan erdian, batere dañuric eguin gave, <74v> coronacen zuela Jaungoicoac modu onetan mancebo aien piedadea.

Ambeste zelo eta cuidado du Jaungoicoac gutrasoai eman veiar zayoan socorrucac, etze zedicen du vere derechotic semeac eztiogan faltatu. Eta ez bacarric ceditcen du, baicic ala aguincent du; bada, aita eta ama baudade necesidade gravean, eta semeac badu cerequin socorritu, semeac eguiñen luque pecatu mortala sarcen bada religioso, eta ezpaldin badu abitua uzten eta atera religiotic aita eta ama socoricera.

San Ambrosioc etsaten⁴⁵⁵ du caridadearen ordena dela lendavicoa Jaungoicoa, vigarrena gutrasoac eta guero semeac. Platonec ordenacen⁴⁵⁶ du iñorc acudiceagatic vere semeai, uzten⁴⁵⁷ socorricea vere gutraso pobrea, itzan dedilla acusatua eta castigatua.

<75r> Baño asco gutrasoc verac ditue culpec semean ingratitudinean, cergatic vereren interesac, guchi ascoac, erraz ematen darazquioan vereren humeai esperanza banoetan, semeac sustentatuc dituela eta aiec pasatuc duela zarce on bat. Eta comunmente pasatu oi due zarce ongui destitua,⁴⁵⁸ semean eta alaban ingratitudineagatic.

Jaquina da Juan Conajaren historia. Juan Conaja au zan guizon atberatsa, ezcondu cituan vi alaba vi cavallerorequin. Oc lauen artean itrabaci cion borondatea, eta neciamente repartitu cion vere interesa gutzia esperanzarequin munduan falta cicequion egunac pasaceco, vere alaban echetan itzanen zuela veiar zuen gutzia, baño atera ciceon gutzia aldreves, cergatic sui ruiñec eta alaba ingratac, trucatu cituen agasajoac desprecioeta[n] eta obsequioac desairetan. Guelditu⁴⁵⁹ zan zar tristea, diruz usturic eta miseriaz eta penaz beteric. Baño cer eguin zuen? Yoan zan mercatari baten echera, eta secreto guzian iru eguneco bacarric escatu zarazquion amar milla ezcutu prestatuac, eta secreto verarequin eraman cituan vere quarta. Eta alabac eta suiec guziac echean cirela, itsi zuan guiltzaz vere quarta. Eta aba[r]ros⁴⁶⁰ aundiare-

⁴⁵¹ procuratu] iduriz, *behar dugu* edo halako zerbait falta da.

⁴⁵² *Leobea*: 'lehoia'.

⁴⁵³ azcazalac] <za> lerro artean.

⁴⁵⁴ ities eguiten] <se> lerro artean; 'ihes eguiten'.

⁴⁵⁵ esaten] esk. *esacen*. Ik. 349. oharra.

⁴⁵⁶ ordenacen] esk. *ordonacen*.

⁴⁵⁷ uzten] aurretik taxaturik *ut*.

⁴⁵⁸ destitua] irakurketa garbia da; gaztelaniaz *desdichada* dago; beraz, *desdichatua* edo antzeko zerbait esperoko genuke euskaraz.

⁴⁵⁹ guelditu] esk. *gueldita*.

⁴⁶⁰ *abarros*: eskuizkribuan *abaros* dator, baina *abarrots* da, ziurrenik, hitza. Gaztelaniaz *con gran golpe* da *abaros aundiaquin*.

quin atsi zan cofretic bolsa diruac ateracen, maiean ots aundiarequin diruac zabalcen. Eta verela obartu⁴⁶¹ ciren, yoan ciren zelataceco,⁴⁶² eta guilzaren⁴⁶³ etcusi cioan maieren gañean ambeste diru,⁴⁶⁴ eta esaten zuan: «Veguire, veguire agureac cembat diru duen, eta guri esaten cigun auguiz pobre zegoala». Eta tristeac ecusi zuenean zelatatu zuela, sartu cituan <76r> diruac cofrean, eta atera cen serio vere quartotic. Eta alabac eta suiec atsi ciran verela veguiretzen aurpeguia obeagoarequin, eta galdecen cioan cer nai zuan, eta arc secretoan itzuli cion dirua mercatariari. Eta bazebillen serio, eta alacoren batean sui batec bestean aurrean etsan cion: «Zuc lenagoco egunean contacen cinduan dirua? Bai», erantzun zuan, «an dauzcec⁴⁶⁵ ogueta vost milla ezcutu gordeac⁴⁶⁶ nere zarzeraco, eta ac utzi vear darazquion alabari, ceñec onguiana governacen eta servicen nauen», etsan zuen, eta guelditu cen serio. Etzen gueyagoren vearric itzandu, bada, gutzian porfian governacen zuan eta regalacen zuan. Juntatu cituan ilcecoan gutziac eta etsan cioan: «Cofre artan dago nere⁴⁶⁷ herencia,⁴⁶⁸ baño eztu cofreac iriqui vear, nere corpuza enterratu artean». Ala eguin zuan. Enterratu eta ondorean, joan ciren cofrea iriquizera eta <76v> arquitu zuan cofrea utsa. Eta artan maquilla moz lodi bat eta paper bat, ceñetan etsaten zuan: «Nic, Juan Conajac, uzten dut⁴⁶⁹ testamentuzat maquilla au, emateco onequin auniz maquillazo aita ari ceñec,⁴⁷⁰ vere buruaz oroitu gave, vici dala, entregacen dioan vere caudala semeai, fiaturic semeac socorrituco duela».

Munduan onelaco auniz gauce gertacen da,⁴⁷¹ eta zuen artean ez guchiena; zeren donacio oriequin, zuec comunmente etsaten duzue echera ezconza eguiten duzuela echea remediaceco eta anima difuntuan memoria manteni[ce]co, baño nic diot zuen donacioac direla comunmente zuen echeac galdeco⁴⁷² eta zeren animac condena-ceco.

G. Ceñ da laugarren mandamentuan seme-alaban obligacioa veren gurasoanzat?

E. Obediencia, San Pabloc etsaten du. <77r> Dio, bada, apostolu santuac humeac obedicitu vear diola gauza gutzietan, Jaunagan, au da, Jaungoicoaren vorondatearen conforme diren gauza gutzietan, cergatic gutrasoac aguincen badigua Jaungoicoaren vorondatearen contra den gauzaren bat, dio Jesu Christoc, aborrecitu vear ditugula, au de, ez obedicitu eta ez aditu gure etsai vezala.

⁴⁶¹ *obartu*: 'ohartu'. Testuan hiru aldiz agertzen da aldaera, baina *OEHN* ez da hau jasotzen, bai aldiz 'ubartu' Gipuzkoako nafarreraz. Ohart gaitezen hemen ez dela egiten Nafarroako beste mintzo batzuetan bezala *oa*- > *-goa*. *Goartu* dakar Ibarak (2007) Erroibar eta Esteribargo hiztegian, baina *oartu* ere bai. Eta *guartu* Sakanan Erdoziak (2004).

⁴⁶² zelataceco] esk. *zelatareco*.

⁴⁶³ guilzaren] irakurketa garbia bada ere, ez bide du hitz horrek zentzurik esaldian.

⁴⁶⁴ diru] eskuizkribuan ondoren parentesi artean hauxe dago: *Eta ecusi zuenean zelatatu zuela, sartu zituan diruac cofrean, eta serio ateracen quartotic*. Kopiatzean egindako jautzia dirudi, ondoren zuzendua.

⁴⁶⁵ *dauzcec*: ematen duenez, *dautzek* ulertu behar da.

⁴⁶⁶ gordeac] esk. *gordoac*.

⁴⁶⁷ nere] aurretik *dago* tatxaturik.

⁴⁶⁸ herencia] esk. *herenciaoa*.

⁴⁶⁹ dut] lerro artean.

⁴⁷⁰ ceñec] aurretik tatxaturik *ceñequin*, *ceñequi*.

⁴⁷¹ da] lerro artean.

⁴⁷² *galdeco*: ziurrenik errata da, eta *galceco* behar luke.

Baño etsanen due bazuac obediencia au, sujecioa eta rendimentua, acaso itce-guiten du aurraquin, bada mancebo arc, ceñec ya icasi duen⁴⁷³ rincino bat aundia eguiten, eta doncella arc, ceñ ya ateracen den garvoarequin plazara eta ceñec galzen duean ezconza, egon vear luquea zar triste baten edo alargun pobre baten sujecion. Asco seme-alabac⁴⁷⁴ au esaten due, eta gaiztoago au eguiten due. Legue naturala etzagu- gacen due nacioric barbaroenac ere, baita re animaliac eta fierac. Eta non dago Jaun- goicoaren <77v> leguea? Eta nola goardacen da mandamentu santu au? Decio emper- adorea nombracen zuen vere lagunetaco vere seme vere imperioan, baño etzuen nai itzandu, eta eman zuen respuesta au: «Adi zazu seme-alaba desobedientac gentil ba- ten abatic, bildur naiz itzaten banaiz emperadorea, ez naizala itzanan seme humilla, eta naiago dut itzan seme humilla, eta ez itzan emperadorea eta seme desobedientea». O, cer itzac! Gueyago estimatu semearen obediencia, imperio bat baño, gueyago su- jecioa coroa baño, gueyago rendimentua tronoa baño, eta seme alaba batzuec⁴⁷⁵ itzan vear duela echean gutzia aguin[du] duela eta gutzia veren escuz governatu vear duela? Baño norc ecarri du dispensa au Jaungoicoaren leguearena, ceñ usual ecusten den <78r> asco echetan? Bada, semea eta alaba ez edadeac eta ez estaduac libracen ditu obediencia onetatic, baño aitac eta amac ditue culpec, guero gutziac condenaceco.

Gentilidadeac veneratu cituan Jaungoicozat Cleveses eta Viton,⁴⁷⁶ cercatic man- cebo piadoso oiec aien ama arguiari faltatu cicezquionea[n]⁴⁷⁷ choqueco zaldiac viac⁴⁷⁸ uztarturic Romaco caleetatic cochean arrastatu zuen temploraño, alaco mo- duz eze gentillac honra aundicet⁴⁷⁹ eguiten zuen crianzaco triumpoaren⁴⁸⁰ gurdy ure, ceñetan lepoa macurcen ciceon uztarriari eta christauac etzauquea ecertan macurcea burua, eta jarcea Aitaren obediencian.

G. Laugarrengo mandamentu santuan semeac eta alabac gutrasoai dioan iruga- rren⁴⁸¹ obligacioa, cein da?

R. Reverencia. Daude obligatuc etcarcera⁴⁸² respectoa eta honracera itcaquin⁴⁸³ <78v> eta obraquin vear den vezala. Onezaz ambeste caso eguiten zuan Jaungoicoac Testamentu Zarrean, etze aguinzen zuan quenceco viciza hum[e]ari, ceñec maldicioa votacen cion aitari eta amari. Itzan vear du semeac aita-amaquin,⁴⁸⁴ dio Espiritu San- tuac, reverencian, esclavo batec vezala, rendimentuan, sujecioan eta servicioan. Beti prontoan gustoan, beti atentoan, obsequioan. Hebreoan eta Romanoan artean necesi- dade gravean gutrasoac saldu cicequean esclavozat veren semeac. Estrabonec etsaten

⁴⁷³ duen] lerro artean.

⁴⁷⁴ alabat] irudiz <t> izan liteke azken letra.

⁴⁷⁵ batzuec] lerro artean.

⁴⁷⁶ *Cleveses eta Viton*: gaztelaniazkoan *Cleveses y Viton* dira; beraz, euskarazkoak hutsa bide du.

⁴⁷⁷ cicezquionean] esk. *cicenquionea*.

⁴⁷⁸ viac] aurretik tatxaturik *vial*.

⁴⁷⁹ *aundicet*: 'handitzar'.

⁴⁸⁰ triumpoaren] <i> ondoren erantsia.

⁴⁸¹ irugarren] esk. *irigarren*.

⁴⁸² *etcarcera*: grafiak ez du laguntzen 'ekartzera' ala 'ezartzera' den jakiten; gaztelaniazko jatorrizkoak ere ez.

⁴⁸³ *itcaquin*: 'hitzekin'.

⁴⁸⁴ *aita-amaquin*: 'aita eta ama'; gaztelaniaz *sus padres*. Halere, ez bide da 'X Yrekin' egitura kopula- tibo zaharra, aditzak singularrean egiten baitu komunztadura.

Lacoen eta Cretensen artean, ceñ ciren gentilen artean, echetaco esclavoac cirela semeac eta alabac. Eguiten du, bada, pecatu mortala semeac ceñec aitari eta amari votacen darazquioan escuac, eta aien pecatu mortala da reservatua obispadu onetan. Semeac edo alabac ceñec adverteciarequin goracen darazquioan escuac edo eguiten dioan beste accioren <79r> bat, ceñequin aita eta ama enfadacen diren, edo arcen duen sentimenturen bat, eguiten due pecatu mortala. Bada, ez edadeac eta ez estaduac escu[sa]cen⁴⁸⁵ ditu.

Canciler famatu arc, Thomas Moroc, publicoan escaten cion escua vere aitari, eta velaricaturic escatcen cion⁴⁸⁶ bendicioa, baño zuec, hume respecto gavecoac, cer bendicio esperacen duzue? Jaquiña da semearen historia ceñec vere aita illetatic arrastu zuen atarireño, eta etsacen cion aitac: «Asco da,asco! Bada, oneraño nic ere arrastu nien ire aituna eta nere aita, eta ongui mercuria diet». Humeac etztioa comunmente respectoric gutrasoi,⁴⁸⁷ eche ori eta interciari arpatatu ezquero.⁴⁸⁸

Guillermo Peraldoc⁴⁸⁹ contatcen du⁴⁹⁰ aita baten testamentu ongui raroa eta estrañoa.⁴⁹¹ Cituan aita onec iru seme, baño <79v> iruretatic bat bacarra zuen seme propioa eta legitimoa. Au baciquian aitac, eta semeac etziqian. Eta aitagandic etzuen jaquindu, baicic utste zuan irurac bata⁴⁹² bestea vezain seme propioac eta legitimoac zirela. Eta aitac onetan⁴⁹³ eguin zuen testamenta modu onetan: «oguei milla escutu da nere interesa, eta au uzten diot⁴⁹⁴ nere seme propioari eta legitimoari». Etzuen gueyago etsan⁴⁹⁵ eta onetan il zan. Joan ziran irurac juezagana,⁴⁹⁶ eta irurac presentatu cion derecho iguala. Eta juezac etzuan acertacen ceñi aplicatu herencia,⁴⁹⁷ baño etsan zioan modu onetan: «Etcusten duzua emen ez teta declaracen zuen iruron artean ceñ den seme propioa». Eta ala juezac aguindu zuen lozeco arbola bati aitaren⁴⁹⁸ corputz illa, eta etsan zuen: «Zuetatic⁴⁹⁹ ceñec saieta batequin zuen aitaren viozari urbillena ematen dion tiroa, ure itzanen da herederoa». <80r> Compundu ciran onetan, eta lendavicoac tiratu cion saietarequin eta pasatu zarazuqion entreñac;⁵⁰⁰ tiratu cion vigarrenac, eta pasatu cion pechua. Baño irugarren semeac etsan zuan: «Quen, quen ortic! Eztut nai nic onela herenciaric,⁵⁰¹ ceñetan galcen diodan nere aitari respetoa. Nic cedicen dut dirua, ez faltacegatic nere aitari respetoa». Orduan etsan zuan jue-

⁴⁸⁵ escusacen] esk. *escucen*. Gaztelaniazkoan *le excusa*; beraz, zuzenketa aski ziurra da.

⁴⁸⁶ escatcen cion] lerro artean.

⁴⁸⁷ gutrasoi] esk. *gutrusoi*.

⁴⁸⁸ eche ori eta interciari arpatatu ezquero] esaldiaren azken zati hau interpretatzen ez da erraza, bade ere *interciari arpatatu*. Gaztelaniazkoan esaldi hori ez dago.

⁴⁸⁹ *Guillermo Peraldoc*: Guillaume Peyraut, 1200-1271 urte bitartean bizi izandako frantziar elizgizona.

⁴⁹⁰ du] lerro artean.

⁴⁹¹ estrañoa] esk. *estranoa*.

⁴⁹² bata] ematen du lehenengo <i> sartu zuela <t> aurretik.

⁴⁹³ *onetan*: 'une horretan, orduantxe' (ik. *OEH*, s.v. *bonetan*). Ez nahasi esaldiaren bukaeran dagoen *onetanekin*.

⁴⁹⁴ diot] esk. *dioc*.

⁴⁹⁵ etsan] <san> lerro artean.

⁴⁹⁶ juezagana] <ga> lerro artean.

⁴⁹⁷ herencia] esk. *herenciaoa*.

⁴⁹⁸ aitaren] lerro artean.

⁴⁹⁹ zuetatic] aurretik lerro artean *ceñec*.

⁵⁰⁰ entreñac] <r> lerro artean.

⁵⁰¹ herenciaric] esk. *herenciaoric*.

zac, beste Salamonec vezala: «Au da iruren artean seme propioa eta legitimoa». Eta aguintu zuan emateco verela oni herencia.⁵⁰² O! cembat seme eta alaba diren munduan propioac eta legitimoac veren aitaren hacienda arrapatu artean, baño hacienda au conseguitu ezquero, gueyen gueyenac dire seme eta alaba bastardoac. Eta veren obretan adulterioco humeac, ceñec tiracen darazquioan ez bacarric veren aitaren cor-puz illari, baicic tiracen darazquion veren aita viciari viozera eta aurpeguira.

<80v> *G. Laugarrengo*⁵⁰³ *Jaungoicoren legueco mandamentu santuan ceñ dire gu-trasoan obligacioac veren humeanzat?*⁵⁰⁴

E. Dire iru obligacio: mantenua, doctrina eta ematea estadua humean voronda-tearen conforme, nola mandamentu santu onetan dituan semeac eta alabac veren ai-tarenzat eta amarenzat iru obligacio, ceñ diren socorrua, obediencia eta reverencia. Ala, orobat, aitac eta amac semearenzat eta alabarenzat ditue beste iru obligacio, cein diren alimentua, doctrina eta estadua. Lendavico obligacio alimentuarena aiñ clara da⁵⁰⁵ etze naturalezac verac etracusten du, baño vide onetan comunmente iru gauza pasacen dire munduan: gutraso bazuec afan eta cuidado gueyegui paracen due inte-resac itzateco verenzat, eta guero humeanzat. Onetaraco eguiten ditua trato illicituac eta ambeste empeño <81r> estalceco hacienda edo ganado⁵⁰⁶ tachac eta defectoac ve-ren salmentetan eta beste eguiten dituan tratoetan, eguiteco eguin al diquean tram-pac, eta guero azqueneco jornada gutzia condenaceco.

Ecusi zuen religioso batec infernuan ceudela aita bat eta semea. Aitac etsaten cion: «Madaricatu itzan adilla, semea! Bada iri munduan diruac uzteagatic eguin ne-tian trato injustoac, eta negoc condenatua». Eta semeac etranzuten zion: «Madarica-tua itzan adilla, aita! Bada ic eta ire diruac condenatu nauea».

Beste gutraso bazuec prudencia gueyoarequin iarro-yarro trabajacen due, eztuela beste deseoric, baicic veren itcerdiarequin mundu pasecea decentemente, iñoren per-juicioa gave, eta deseacen duela au verau eguitea aien humeac. Oc ongui diz.⁵⁰⁷

Baño badire beste gutraso bazuec, ceñec ematen dioan alperqueriari, <81v> jo-coari eta tabernari, eta irabazten duana verenzat veiar dua eta uzten ditua desam-paroan andrea eta humeac, eta echeracen diren comunmente tabernatic deshoran, arrayoa, demonioa eta maldicioa darioala. Ez rosario santua rezacen due eta ez doc-trina pisque bat esaten due. Eta atcicen⁵⁰⁸ ditua humeac⁵⁰⁹ verac atci ciren vezala, doctrina gave eta miserian, caletan eta plazan veren aurtasuneco dembora gutzia pasacen duela. Au ecusi veiar luquea parrocoac eta justiciac, baño ez batat, ez bes-teac eguiten due casoric. Erri noble onec pagatua dauque maisua, eta cale orietatic quendu eta plaza orretatic atera, vial itzezue escolara, itcas dezan aur triste oriec doc-trina eta Jaungoicoaren leguea.

⁵⁰² herencia] esk. *herencia*.

⁵⁰³ Laugarrengo] <ga> lerro artean.

⁵⁰⁴ humeanzat] esk. *humeanzaz*.

⁵⁰⁵ da] lerro artean.

⁵⁰⁶ ganado] esk. *ganudo*.

⁵⁰⁷ Diz: 'doaz'. Iduriz, z-ren azpian -e zegoen lehenago.

⁵⁰⁸ atcicen] aurretik tatxaturik *azq.* 'Hazten'.

⁵⁰⁹ humeac] <e> ez da ondo ikusten, beltzunea baitago gainean.

Jaungoicoaren legueco mandamentu santuan gutrasoan vigarrengo obligacioa da veren humeai etracustea <82r> doctrina. Daude, bada, gutrasoac obligatuac pecatu mortalaren azpian aien humeac usu⁵¹⁰ razovezcoan llegacen diren vezala, jaquin dezan badela Jaungoicoa eta dela onan premiezallea, Trinitade santissimoco misterioa eta encarnaciocoa, Paternosterra eta Ave Maria, credoa, mandamentuac, eta recivitu veiar dituan sacramentuac, confesiocoa eta comuniocoa, eta eguiten acto fedeco, esperanzaco eta caridadecoac. Diot jaquin dizen ez bacarric memoriaz, baicic explicacien zarazquioala misteriotic misteriora, eta entendizen edade artan moduric onenean. Ezta duderic humeac atcice[c]o veiar dela mañe eta arte aundia, dire edade artan domaceco dauden zaldicho bazuec vezala. Erraz da desgraciatu ditecen eta eguin ditecen inutilec eramateco guero estaduaren carga, ceñetara inclinacen diren. Bazuac veiar dua aculloa veren genio tontoagatic, eta besteac frenoaren genio <82v> viciagatic, guel diceco eta sujetaceco. Ysocrates famatu ure atziceco Efero valiacen espuelaz, eta atziceco Teopompo valiacen zen frenoaz. Prudenciarequin dembora batean tiracean edo lutzacean dago aciertoa. Baita re necesaria da correccioa, lendavicoa abisoarequin, eta vigarrena castiguarequin. Eta castiguac itzan veiar du moderatuac. Beti ohea da suavidadea, baño suavidadea onec eztu pasatu veiar itzatera comtemplacio bat ceñequin humeac atrezacen diren verenequin obedienciaren contra.

G. Mandamentu santu onetan cein da gutrasoaren irugarrengo obligacioa?

E. Ematea estadia ceñeac ez tuen itzan veiar humearen vorondatearen contra. Humeac itzan veiar du eligitu veiar duenac, eta gutrasoac eman⁵¹¹ veiar dionac. Semeac elegi dezaque nai duan estadia, baño respetoac eta cariñoac escacen due aita disponi dezala, ezpaldin bada razove justoren bat ez eguiteco aita <83r> vorondatea. Bada onetan semeac ez tu eguiten peaturic, eta consideratu eta lerri⁵¹² veiar du ongui respeto oiec, dio San Geronimoc. Baño aita ematen badio semeari vere vorondatearen contra estadia⁵¹³ eguiten pecatu mortala.

Munduan comunmente villacen dire echeac eta interesac, baño principalmente villatu veiar due virtuteac eta prudenciac. Temistocles[ec]⁵¹⁴ etzion eman nai itzandu vere alaba pobrea guizon aberas bati, baño⁵¹⁵ auguiz simpleari, etsaten zuela: «Naiego dut guizona interesac⁵¹⁶ veiar dituana, eta ez interesac guizona veiar duenac. Aita eta semeac escatu veiar dio arguitasuna Jaungoicoari eta Maria Santissimari, eta esan beza semeac: «Jauna, eracusi vizat ceñ vide artu veiar duden, eta itzan bedi vere inclinacioaren conforme. Bada, eztire chocarrita gauzac.⁵¹⁷» Atenasen etracusten zaraz-

⁵¹⁰ usu] aurretik *gu* tatxaturik.

⁵¹¹ eman] aurretik tatxaturik *ve*.

⁵¹² *consideratu eta lerri*: gaztelaniaz *se han de pisar* da honen ordaina. *OEHN* ez da *lerri* agertzen, baina kontuan izanda eskuizkribu honetan *leurritu* 'neurtu' erabiltzen dela, *lerri* ere beste aldaera izan daiteke. Orotarikoa (s.v. *neurri*) *lebri* aldaera ere jasotzen da Larraunen.

⁵¹³ estadia] lerro artean.

⁵¹⁴ Temistoclesec] esk. *Temisclothes*; gaztelaniazkoan *Temistocles* dago. Greziako K.a. v. mendeko politikari eta generala.

⁵¹⁵ *baño*: ohar gaitzen hemen aurkaritzako perpausen lokailu dela, *baizik*-en sinonimo.

⁵¹⁶ interesac] <re> lerro artean.

⁵¹⁷ *chocarrita gauzac*: 'txantxetako gauzak'. *OEHN* ez da hitza jasotzen, baina bai *txokarritan* 'enbroma' esanahiarekin.

quioan veren semeai oficiotaco eta beste facultadeataco instrumentu <83v> gutziac. Eta aurrac ceñ instrumenturi cioan inclinacio gueyago, ematen cion oficio edo facultade ura. En fin sémeac vere barrenean beguiretu vear due cer inspiracio ematen dion Jaungoicoac, eta certara inclinacen zayon vere genioa, aciertoarequin eligiceco vere estadua.

Francian, Soisons derizquion⁵¹⁸ ciudade batean, cavallero batec ezcondu nai zuan vere alaba, baño alabac etzuen nai ezcondu aitac nai zuan personarequin. Aitac alabari aguercen cion vere autoridade[a], eta alabac aitari vere libertadea. Disputa onetan, aita-alabac joan ziren viac San Arnolfo ciudade artaco obispoagana. Eta santuac etsan cion aitari: «Ezta razove zuc ezcon dezazun alaba vere vorondatearen contra». Eta santua itzuliric alabagana etsan zion: «Ezcon adi nai dunarequin, baño eztun logratuco». <84r> Ezcondu zan, eta ala guertatu zan. Bada ezcondu⁵¹⁹ zan, eta orobat itzandu zan ezconcea, guizona ilcea eta alargun gueldicea.

G. Eta Jaungoicoac laugarren[g]o mandamentu onetan cer promesa eta amenaza añaditu zuen?

E. Hume obedientari eta gutrasoa honracen zuenari premioan viciza lutzea,⁵²⁰ eta hume desobedientari eta honracen eztuenari castiguan viciza labur bat.

Jaungoicoaren legueco bostgarren mandamentuaren explicacioa

G. Ceñ da Jaungoicoaren legueco bostgarren mandamentua?

E. Iñor ez iltcea.

G. Cer aguincen du mandamentu onec?

E. Ez eguitea iñori gaitcic, ez obraz, ez itzez eta ez deseoz.

G. Eta Jaungoicoac cer eragozten⁵²¹ du bostgarren⁵²² mandamentu santu onetan?

<84v> E. Lendavicoa: homicidioa edo guizonac ilcea eta ez animaliac, cein criatuac diren guizonarenzat,⁵²³ eta animaliaz servi diteque eta il dizeque, baño guizona ezta criatua guizonarenzat,⁵²⁴ baicic Jaungoicoarenzat, eta argatic ezta besteren vicizaren jave⁵²⁵ eta etzin il diceque.

G. Nola, bada, regueac eta justiciac condenacen ditua gaizqui eguilleac?

E. Autoridade⁵²⁶ publicoagatic, ez guizonan vicizaren javeac vezala, baicic San Pabloc dion vezala, Jaungoicoaren ministroac vezala, ceñec paratu dioan ezpata escuan

⁵¹⁸ derizquion] esk. *dericquion*.

⁵¹⁹ ezcondu] aurretik tatxaturik *orobat*.

⁵²⁰ *lutzea*: 'luzea'.

⁵²¹ eragozten] <ten> lerro artean.

⁵²² bost] <bost> lerro artean; behean tatxaturik *lau*.

⁵²³ guizonarenzat] esk. *guizonarenzaz*.

⁵²⁴ guizonarenzat] esk. *guizonaren zaz*.

⁵²⁵ jave] <j> iduriz <g>-ren gainean idatzirik.

⁵²⁶ Autoridade] ez dago garbi <r> den; iduriz, aurretik <d> idatzi zen, baina gero beltzune bat dago.

onac defendiceco eta gaiztoac castigaceco. Eta au⁵²⁷ ezta homicidioa edo guizona ilcea, baicic justicia. Bada, ilcea entendicen da⁵²⁸ autoridade propioarequin.

G. Eta etragozten da batec vere burua ilcea?

E. Bai, jauna, cergatic iñor ere ezten <85r> vere vicizaren jave. Bada, ezta guizona criatua verezat, baicic Jaungoicoarenzat. Eta argatic vere autoridadez iñor ere etzin priva diteque vere vicizaz.

G. Nola, bada, leicen dugu Escrituran Sansonec il zuela vere burua? Eta auniz santu eta santan vicizetan orobat leizen dugu fedeagatic eta castidadegatic il zituela veren buruac?

E. Sansonec, eta beste santu eta santac, au eguin zuan Jaungoicoaren inspiracio particularagatic eta claroagatic, cergatic bestela eguiñen zuan pecatua. Bada, vere burua ilcen duenac, ilcen du guizon bat eta eguiten du homicidio bat, cein provicenden principalmente mandamentu onetan.

G. Cergatic etsaten da principalmente?

E. Cergatic ezten bacarric provicenden ilcea, baita ere ericea edo eguitea beste injuriaren bat⁵²⁹ proximoari edo vere <85v> vere vicizan edo bere personan. Eta, ala, Jesu Christoc vere evangelioan explicacen duela mandamentu santu au, eragozten due odio eta rencorea, eta beste afectoac eta itzac cein causacen duen erioza. Eta nai du izan gaitecen humillac, eta vici gaitecen paquean gutziaquin.

Eguiten due pecatua mandamentu onen contra etsaiei barcacen eztionac eta maldicioac botacen darazquionac, amac eta besteac ceñec eguiten duen acioren bat ceñetic eldu den emacumea gaizqui erdicea edo aurra botatcea. Baita ere eguiten pecatu ama arc ceñec etzarcen duen vere aldean aurra itoceco peligrerequin. San Juan Gualbertoc lecu estu batean topatu zuen armaric gave vere etsaie ceñec il cion vere aide bat. Aturdituric guizona velaricatu zan, eta etsan cion Jesu Christogatic barca ciozala. Abrazatu zuen, eta barca[tu] cion. <86r> Vere⁵³⁰ joan zan eliza batera, eta jarri zan santo Christo batean aurean oracio⁵³¹ eguiten eta escacen barcacioa, eta santo Christoc burua macurtu cion, eta guero itzandu zan relegio⁵³² baten fundadore. San Agustinec contacen du emacume guelditu zala alargun zazpi semerequin eta iru alabarequin. Eta gutziac faltatu cion respectoa. Eta colera aundi batequin esan zion: «Eztezazuela soseguric zeren⁵³³ vicizan, ya que [n]iri ematen eztidezuen nere zarzean». ⁵³⁴ Eta verela gutziac burutic atsi eta onetaraño arrapatu zituan itcarera⁵³⁵ aundi batec, ambeste eze etzuen itzandu instate bateco soseguric eriozaraño. Eta ibilli ziran auñiz ciudadetan mundu gutciaren escarmenturaco. Lucaco ciudadean ama

⁵²⁷ au] aurretik *au* tatxaturik; gero, zuriunearen ondoren, beste letra bat dago tatxaturik.

⁵²⁸ da] lerro artean

⁵²⁹ bat] lerro artean.

⁵³⁰ vere] ez da erraz interpretatzen. Agian esaldi bat galdu da kopiatzerakoan.

⁵³¹ oracio] aurretik *oci* tatxaturik.

⁵³² relegio: 'erlijio'. *OEHn* ez da aldaera hau agertzen.

⁵³³ zeren: 'zeuen'.

⁵³⁴ zarzean] aurretik *zarz* tatxaturik.

⁵³⁵ itcarera: 'ikareria, dardar handia'. *OEHn* ez da jasotzen aldaera hau, *-ra* bukaera duena.

batec acostumbracen zuen⁵³⁶ etsatea vere alabari: «Otsoac yan ezala».⁵³⁷ Eta eguiazqui otsoac yan cioan.

<86v> *G. Jaungoicoaren legueco bostgarrengo mandamentuan homicidioaz edo eriozaz campora etragozten da beste gauzaric?*

E. Bai, jauna, etragozten da erioza espirituala, ceñ den escandaloa. Escandaloaren itzena adiceaz sopra dire itcec ponderaceco aren venenoa. Escandaloaren dañuaz negar eguiteco gueyago necesidade due veguiac lagrimaz, velarriac prevencioaz baño. Escandaloaren estragoaz eta dañuaz lamentaceco, ez tire asco eternidade gutzico suspirioac eta lamentuac. Escandaloac, ceñec jetsiric ceruco alturetic ocupacen dituala munduco capacidade gutzia[c], bet[et]cen ditu espantu horribleac infernuco ondar gutziac. Escandaloac, surturic⁵³⁸ Luciperren vnoz madaricatutic, cein itzandu zan lendavico escandalosoa, ustu zuan cerua aingueruz⁵³⁹ eta poblatu zuan infernuca demonioz. Escandaloac, ceñec ceruan aibeste silla⁵⁴⁰ <87r> quendu cituan Paraysoan, arruinatu eta aldu⁵⁴¹ cituan ambeste anima eta infernuan amontonacen ditu ambeste pena, eta eguiten duela Demonioaren oficioa quencen darazquico virtu[te]ari vere irabaciac, animai virtutea eta Jaungoicoari animac. Llaga batetic pasacen da min vicira, eta beaz batetic arrapacen du corpuz gutzia. Fiera malina batetic pasacen da izurrira, eta guizon batetic apestazen du republica bat. Escandaloa, en fin, bacarric explica ditequean Jaungoicoaren ay⁵⁴² tristeaquin. Ay munduaz, ay munduaz! Escandaloac gatic eragozten da mandamentu onetan, cergatic espiritualmente ilcen duen proximoa, Demoni[o]ac eguiten duen vezala, ceñengatic etsaten duen San Juanec, munduaren principiotic⁵⁴³ itzandu zala etrallea,⁵⁴⁴ bada paradisuaz gutziaz quendu cioan animaren viciza, ceñ den gr[a]cia, vere tentacioarequin. <87v> Escandaloa, dioa Theo[lo]goac,⁵⁴⁵ dela eguitea ô etsatea accioa edo itza, emanten diona besteri ocasioa pecatuan erorceco. Ez tà preciso accioa edo itza beti vere itzan dedin gaiztoa ô pecatua. Asco da ocasioan, circunstanciatan, moduan ô ecusten duenaren edo adicen duenaren respectoan, iduri dedin gaiztoa, eta itzan dedin ocasioa besteac⁵⁴⁶ pecatu eguiteco. Etsaten da izan dedin ocasioa, cergatic besteac vere maliciaz, odioaz edo vorondate gaiztoz oquercen badu, verez gauza ona dena, verac ditu culpac, Fariseoan vere vnozagatic. Eta orduan etsaten da dela Fariseoan escandaloa, ceñ eguin veaz casoric.⁵⁴⁷ Cer culpa du loreac ceñetati[c] armiarmac trabajacen venenoa eta

⁵³⁶ zuen] lerro artean.

⁵³⁷ ezala: 'hazala'.

⁵³⁸ surturic: 'surturik'; agian hutsa izan da. Gaztelaniaz *abortado del maldito corazón de Lucifer* dator.

⁵³⁹ aingueruz] esk. *aingueruc*.

⁵⁴⁰ silla] ondoren *paradisuaz* tatxaturik.

⁵⁴¹ aldu: agian hutsa *galdu*-ren partez. Gaztelaniaz *arruynò* bakarrik dator.

⁵⁴² ay: 'ai, kexu'.

⁵⁴³ principiotic] esk. *principiotit*.

⁵⁴⁴ etrallea: 'erailea'.

⁵⁴⁵ theologoac] esk. *Theogolac*. Gaztelaniaz *los Theologos* dator.

⁵⁴⁶ besteac] azken bokalaren gainean beltzunea dago.

⁵⁴⁷ ceñi eguin veaz casoric: gaztelaniaz *que no hay obligación de evitarlo* dator; euskarazko itzulpenean aditz laguntzailea eta ezetzapena falta dira.

erleac ezta? Baño atcioaz⁵⁴⁸ edo itzaz ematen bada motivoric asco bestea erorceco, ezta itzanen escusa flacoaren vistan, ceñ vere ciencia chiquiagatic eta virtute chiquiagatic erorcen den. Eta orduan escandalo oni <88r> etsaten zayo «aurran escandaloa».

Asco personac du munduan obligacioa emateco exemplo ona vere obraquin, eta vere naguitasunagatic ezpaldin badu ematen exemplo ona eguiten du escandaloco pecatua, eta vere naguitasunagatic eguin dizeque pecatu aniz. Eta, ala, gutraso batec ditu, contu eguin dezagun, bost hume, eta jai egunetan vere naguitasunegatic ezta acudizen vesperetara eta elizan celebracen diren beste oficio divinotara, eguiten ditu escandaloco bost pecatu. Orobat, parroco batec ditu eun persona vere parroquian. Vere naguitasunagatic ezpaldin badu asisticen, eguiten ditu eun pecatu, cergatic ez-tioan ematen exemplo ona obligacioa duenac vezala. «Escandaloa», itz au da griegoa, eta escaraz etsan nai du tropezua.

<88v> **Jaungoicoaren legueco seigarrengo mandamentuaren explicacioa**

G. Ceñ da Jaungoicoaren legueco seigarrengo mandamentua?

E. Luxuriaco pecaturic ez eguitea.

G. Cer aguincen du mandametu onec?

E. Itzan gaitecela garviac eta castoac pensamentuetan, itcetan eta obretan.

G. Cer eragozten da⁵⁴⁹ mandamentu onetan?

E. Lendavicoa adulterioa, ceñ den besteren emaztearequin pecatua eguitea. Eta nola vicizaz campora gauzaric estimatuana den honra, argatic iñor⁵⁵⁰ ez ilcearen ondorean, etragozten dà adulterioa, ceñequin galcen den honra.

G. Cergatic etsaten da lendavicoa?

E. Cergatic diren amar mandamentuac justiciaco leguecoac. Eta aietan etragozten dire lendavicia injusticiaco pecatuac, nola den adulterioco⁵⁵¹ pecatua, eta guero <89r> beste especiaco pecatuac, nola diren sacrilegioa, eguitea pecatua persona sagraduarequin; incesctoa, pecatua eguitea aidearequin; estrupoa,⁵⁵² pecatu eguitea virginnarequin; fornicacioa, pecatua eguitea virgina eztenarequin, dela libre edo alarguna, eta beste pecatu abominableac, ceñ ez liretequean nombratu ere bear christauen artean.

Fornicacioa eta beste inmundi[ci]ac ezta cer nombratu, dio San Pabloc. Arquitas Tarentinoc,⁵⁵³ itzanic gentille, ez arzeagatic aban iz itsusi bet, artu zuan escuan icaz ezaquequi bat, ceñ den contrarioric onena luxuriaco su infame onenzat. Orgaña pin-

⁵⁴⁸ atcioaz] esk. *atcioac*.

⁵⁴⁹ da] lerro artean.

⁵⁵⁰ iñor] lerro artean.

⁵⁵¹ adulterioco] <co> zerbaiten gainean gehitua.

⁵⁵² *estrupe*: gaztelaniazkoan *estupro* agertzen da, baina CORDEn *estrupe* ere agertzen da. Beraz, euskarazkoa hutsa denik ezin baieztatu.

⁵⁵³ *Arquitas Tarentino*: Greziako filosofoa, K.a. 430-360 bitartean.

toreac, pintaceco Medusaren burua, recogitu cituan animaliaric espantagarriac eta horribleanac, aien⁵⁵⁴ vistan iets eguiteco. Eta, ala, eguin veiar liteque <89v> luxuria, aren vistan gutziac ies eguin dezan. Nola African den ur gutsi, juntacen dire edatera elcarrequin animalia espantagar[r]iac eta horribleac, eta uzten duen venenotic ejendracen especie verriac. Ala, luxuriaco ur liquis onetatic edaten duenari ejendracen zarazquio especie diferenteac, polucioac, fornicacioac, incestoac, adulterioac, sacrilegioac, animaliaqueriac,⁵⁵⁵ sodomaco pecatuac eta besteac, cein ezten oraiñ necesario explicacea. Eta etsan veiar due confesioan, itzandu badire pensamentuz, itzaz edo obraz edo deseoz edo bacarric atseguinez edo complacenziaz edo bata eta besteaz, eta zenbat⁵⁵⁶ aldiz, eta costumbrea badue edo ocasioan vici badire.

G. Eta bada obligacioric etsateco laguna ceñequin pecatua eguin zuen?

E. Eztà obligacioric etsateco laguna. Eta ala Elizac dauque determinatua.

<90r> *G. Certan fundacen da fornicacioa dela pecatua, bada badiduri inorri⁵⁵⁷ ez-tiola dañuric eta injuriaric eguiten?*

E. Legue gutzietan, legue naturalean, legue zarrean eta legue verrian. Legue naturalean, bada, Judas patriarcac nai itzandu cion quendu viciza Tamar vere errañeri, alargunari, cergatic etcusi zuen zegoala aurdun, certatic⁵⁵⁸ etzagun den Moisesen leguea baño len guizonac fornicacioa zeuquela pecatutez.⁵⁵⁹ Moisesen leguean provicen da eta San Pablaren cartetan leicen dugu fornicacen duenac eztirela joanen cerura. Fornicacioac eguiten dio dañua emacumeari, cein gueldicen infame, eta semeari, cein yaiocen den iligitimoa. Eguiten dio injuria Jesu Christori, bada, itzanic gutziac Jesu Chistoren miembroac, fornicacen duenac eguiten du Jesu Christoren miembroac, itzan ditequen rameraren miembroac. Injuriacen du Espiritu Santua, cergatic gure corpuzac diren <90v> Espiritu Santuaren temploac, eta ciquincen duenac corpuza fornicacioan profanacen du Espiritu Santuaren temploa.

G. Mandamentu santu onetan provicen da beste gauzaric?

E. Bai, jauna. Deshonestidade gutziac, ceñ diren adulterioraco eta fornicadoraco videac, nola diren veguirune torpeac, escuque⁵⁶⁰ loiec eta beste onelaco gauza. Eta, ala, etsaten du Jesu Christoc evangeli[o]an veguirecen dionac deseo gaiztoarequin emacumeari, ya eguin duela vere animoan adulterioa. Eguiazqui, nai duenac ites⁵⁶¹ eguin pecatu oietatic contu eguin viazoa⁵⁶² vere sentiduai eta, principalmente, veguiari, ceñetatic sarcen den erioza animan.

⁵⁵⁴ aien] aurretik tatxaturik *eta ala*.

⁵⁵⁵ *animaliaqueriac*: 'basakeriak'; gaztelaniaz *bestialidad*. OEHN hitz hori jasotzen da, baina autore baten lekukotasuna besterik ez da jasotzen, 1965ean Lasak idatzi poetetakoa.

⁵⁵⁶ zenbat] aurretik letra bat tatxaturik.

⁵⁵⁷ inorri] esk. *inorri*.

⁵⁵⁸ *certatic*: 'zeretik'. Gaztelaniaz *de donde*.

⁵⁵⁹ *pecatutez*: 'pekatutzat' ulertu behar da.

⁵⁶⁰ *escuque*: 'eskuka'; iduriz, hitz honen esanahia 'ukitze' da. Gaztelaniaz *besos libinidosos* dator.

⁵⁶¹ *ites*: 'ihes'.

⁵⁶² *viazoa*: 'biezaio'.

<91r>

Zazpigarrengo mandamentuaren explicacioa*G. Ceñ da Jaungoicoaren legueco mandamentua, zazpigarrena?*⁵⁶³

E. Ez ostucea.

G. Cer aguincen da mandamentu onetan?

E. Ez quencea, ez eduquicea eta ez nai izatea besteren gauzaric jabearen vorondatearen contra. Eta ongui prohibicen⁵⁶⁴ da ostucea edo napurreta, homicidioaren⁵⁶⁵ eta adulterioaren ondorean, cergatic munduco ondasunetan vicizaren ondorean da honra, eta honraren ondorean hacienda edo interesa.

G. Nola faltacen da mandamentu onetan?

E. Vi modutan, ceñetara vilcen diran besteac. Lendavicicoa, quencea besteren gauza itsilic edo ezcutuan, eta propiamente da napurreta edo ostucea. Vigarrena, quencea besteren gauza claroan edo aguirian, ceñi etsaten zayon <91v> rapiña edo fuerzaz besteren gauza quencea. Eta itz eguiñagatic mandamentuac ez ostuceac lendavicico moduaz, orobat entendicen da vigarrengo moduagatic, cergatic devecacen duanac gauza chiquiana, devecacen due gauza aundiana.

G. Cer pecatu reducicen dira napurretara⁵⁶⁶ eta rapiñara?

E. Lendavicia, eguiten diren fraude gutziac erostean eta salcean, eta beste contratoetan, cergatic eguiten duenac itsilic arcen dio proximoari arceco duen baño gueyago. Vigarrena, utsura gutziac edo prestacea dirua condicioarequin eman cion baño cerbait gueyagorequin viur diozala reducicen dira rapiñara, cergatic escacen den claroan eman ciona baño gueyago. Irugarrena, besteri eguin zarazquion dañu gutziac, naiz dañua eguin duenac etcer ez irabaci, nola erreco balio echea, alorra, etsia⁵⁶⁷ edo beste gauzaren bat, edo illenen⁵⁶⁸ balioque ganaduren bat; <92r> reducicen dire bazuetan napurretara eta besteatan rapiñara, nola eguiten dan⁵⁶⁹ dañua ezcutuan edo claroan. Laugarrena, eguiten du pecatu restitucioa eguiten eztuenac obligacioa duenean, eta zorrac pagacen eztituenac. Eta da ostuco balu vezala, cergatic dauquen besteren gauza javearen vorondatearen contra. Bostgarrena, eguiten du pecatu bestec galdu zuan gauza arquicen duenac eta verezat⁵⁷⁰ gueldicen duenac.

Ez ostuceco mandamentua, ceñi escritu zuan Jaungoicoac veazarequin, valego escritutua maquilarequin, ceñi urcavea, acaso munduan eguinen luque munduan mella⁵⁷¹ eta fuerza gueyago reparacen ezituenai. Emen suplicioa eta afrentaco⁵⁷² egu-

⁵⁶³ zazpigarrena] esk. *zazquigarrena*.⁵⁶⁴ prohibicen] <hi> lerro artean.⁵⁶⁵ homicidioaren] <a> lerro artean.⁵⁶⁶ napurretara] esk. *napurratara*.⁵⁶⁷ *etsia*: ez dago garbi zein den adiera; gaztelaniaz falta da.⁵⁶⁸ *illenen*: ematen du hutsa dela eta *illen* 'hilko' behar lukeela. Gaztelaniazkoan ez dago ordainik, baina testuinguruarekin eta gainerako agerrerak kontuan izanik, *illen* proposa dezakegu.⁵⁶⁹ dan] lerro artean.⁵⁷⁰ verezat] esk. *verezaz*.⁵⁷¹ mella] <m> lerro artean, tatxaturiko letra baten goialdean.⁵⁷² afrentaco] <co> lerro artean.

rra⁵⁷³ dena, eguiten da⁵⁷⁴ oguera infernuan, eta emen pagacen eztena, eguiten da egurra su <92v> espantagarri artaraco. Gende comunaranzat, plaza batean borroera napur baten lepoaren gañean obeagoa⁵⁷⁵ da predicadoreric onena⁵⁷⁶ baño pulpitu batean napurrariac quenceco, baño badira napurrac, ceñequin casi beñ ere etcin burutu duenan justiciac, eta oiec direla, dioe San Chrisostomoc eta San Basilioc, erriric gueyenetan. Bada, arroparic onenecoan, errietan eguiten ditua injusticiaric aundienac.

G. Ostucea noiz da pecatu mortala?

E. Theologoac eztaude gauza onetan iz batean. Bazuac señalecen due cantidade determinatua eta beste bazuac etsaten due interesan eta dañuaren conforme. Eta nic diot zuen artean ostucea peseta⁵⁷⁷ bat dela pecatu mortala, eta intencioa badu ostuceco peseta bat, gutsiagio ostuagatic, eguiten du pecatu mortala. Eta ala aunizec ostucen <93r> badue elcarrequin, contu eguin dezagun, frutua edo beste gauzaren bat eta pecatu guenero au, San Agustinec negar eguiten, bere gazte demboratic guziac pecatu eguiten due. Eta gutziac eta bacoiza daude obligatuac eguitera⁵⁷⁸ restitucioa. Gutziac bacoizari tocatu zayon parteagatic, eta bacoiza, cergatic besteac ezpaldin badue eguiten, eguin veiar du restitucioa gutziarena. Baño itzanagatic pecatu mortala peseta bat ostucea, gutchiagio eta gutchiagio ostucea itzanen da pecatu mortala, proximoari eguiten zaion⁵⁷⁹ dañuagatic. Contu eguin dezagun: guizon batec egunean irabazten du errel bat, eta al duan moduan vere familiarequin pasacen du⁵⁸⁰ eguna; oni errela ostucea da pecatu gravea, eta ostucen dionac eguin veiar dio restitucioa, ez bacarric errelarena, baita ere itzandu duen dañuarena. Emacume pobrecho batec saldu zion zare bat frutua Flandesco conde <93v> Lindericoren semeari. Eta cergatic ez cion pagatu verela, topatu zituan vere bi semecho gotseac⁵⁸¹ illac. Jaquindu zuan condeac, eta aguindu zuan quenceco aren semeari viciza, cergatic eguin zuan alaco dañua. Gauza ez ostuagatic, baldin bada besterena, etzin guel[di] dizaque, eta bestela ezta salbacio-ric. Au aditu zion usurero eta guizon tramposo batec predicari bati, eta deitu zion eriotzaco⁵⁸² orduan, eta ecusiric zuela obligacioa eguiteco guziaren restitucioa. Ala aguindu cion, eta il zan hospitalean. Confesoreac etcusi zuan demonio chiqui bat mutico baten figuran negarrez, bere burua larrucen⁵⁸³ zuela, baño verela aguertu zan beste demonio zar bat parraz, eta etsan cion: «Nola etzagucen den aicela experiencia gaveco muticoa. Cer pena pasacen duc guizon bat⁵⁸⁴ tramposo eta usureroaz? Bada,

⁵⁷³ egurra] aurretik tatxaturik *dena*.

⁵⁷⁴ da] lerro artean.

⁵⁷⁵ obeagoa] aurretik tatxaturik *sol*.

⁵⁷⁶ onena] esk. *oñena*. *Usus scribendian* oinarritu gara zuzentzeko, beti *onena* erabiltzen baitu. <ñ> kopiatzean egindako hutsa izan daiteke, ondoko *bañok* eraginda.

⁵⁷⁷ peseta] aurretik *dela* tatxaturik.

⁵⁷⁸ eguitera] esk. *eguitere*.

⁵⁷⁹ zaion] lerro artean.

⁵⁸⁰ du] lerro artean.

⁵⁸¹ gotseac] esk. *gotsoac*. Gaztelaniaz *muertos de hambre* dator.

⁵⁸² eriotzaco] <tza> lerro artean.

⁵⁸³ larrucen] <rru> aurretik <gu> tatxaturik.

⁵⁸⁴ bat] lerro artean.

bat galdu baduc, lau irabazi dituc, cergatic negar <94r> eguiten duc? Eztuc ecusten⁵⁸⁵ utci dituala lau albacea edo cavazalero, eta oiec batec ere ezta cumplituco testamenta?» O! Lastima, gaizqui⁵⁸⁶ cumplituceco testamentuaz! Eta munduan cembat onelaco guertacen da⁵⁸⁷ eta motivo onengatic cenbat condenacen dire? Dichosoa da ez emazteaz, ez semeaz eta ez adisquideaz fiatu gave, vici dela verac vere gauzac eguiten dituana.

Cerbait arquicen bada, eguin veiar dire diligenciac javea arquiceco. Eta ezpaldin bada arquicen comunmente, etsaten due theolog[o]ac, repartitu veiar dela pobreatan. San Agustinec alabacen du⁵⁸⁸ pobre bat ceñec Milango ciudadean arquitu zuan bolsillo vereun ez[cu]turequin eta paratu cituan cartelac jaquiteco javea. Aguertu zan javea, eta eman nai cion diruaren erdia eta etcion artu nai itzandu, etsaten zuela arc etzuela eguin beste gauzaric vere obligacioaz cumplicea baicic. Eta azquenean fuerzaz <94v> arturarazquion⁵⁸⁹ bost ezcutu, eta verela repartitu cituan vere lagun pobrean artean.

Jaungoicoaren legueco zazpigarrengo⁵⁹⁰ mandamentu santuan daude obligatuac eguitera restitucioa gauza ostuarena, ez bacarric napurra, baita ere agui[n]cen duena, consejua ematen duena eta consenticen duena, itzandu baciren causa napurreria-rena edo eman bazuan onzat⁵⁹¹ napurreta, baita ere, alabacen duena, amparoa ematen duena eta napurra estalcen duena eta isilic gueldicen dena, eragozten eztuena eta napurreta manifestacen eztuena. Baldin badue veren empleoz eguitera, daude obligatuac eguitera restitucioa. Usura da besteri prestacea dirua obligacioarequin pagatu veiar diola prestatu ciona cerbait gueyegorequin, bacarric cergatic prestatu cion. Bada, prestaceagatic baldin badu dañuren bat edo galcen badu irabaciren bat, tiratu dezaque prestatu zuana baño cerbait gueyago.

<95r> Baño ascoc usteco du usura onec corricen duela ciudadeatan, eta emen ez-tela usuraric, baño nic diot zuen artean eztela gutchiago. Bada, cergatic diru oriec prestacen dituzua⁵⁹² corritura? Eta cergatic ganadu oriac salcen badituzua plazotara, vere valiotic cargacen diozua escua? Echeco semeari edo alabari legitimazaco ganadua, cergatic vere valioa baño gueyago⁵⁹³ contacen diozue? Eta ganaduan salventac, ganaduac badu defectoric, cergatic manifestacen eztà? Otsoac ian vacion beorrari errapea, guero⁵⁹⁴ sendatu zanean, cergatic saldu zan defecto au aguertu gave.⁵⁹⁵ Athenasen secular etzen ecusi festa alegregoric Agis aien generalac onelaco trataoac castigatu cituanean baño, eta aien usuraco paperac publicoan erre cituanean

⁵⁸⁵ ecusten] aurretik tatxaturik *egi*.

⁵⁸⁶ gaizqui] aurretik *at* tatxaturik.

⁵⁸⁷ da] lerro artean.

⁵⁸⁸ du] lerro artean.

⁵⁸⁹ *arturarazquion*: 'hartuaraz zarazkion, hartuarazi zizkion'.

⁵⁹⁰ zazpigarrengo] lerro artean.

⁵⁹¹ onzat] esk. *ontac*. Ez dirudi *ontaco* behar lukeenik, testuan beste nonbait *onzat* agertzen baita.

⁵⁹² dituzua] bigarren <u>-ren gainean beltzunea.

⁵⁹³ gueyago] lerro artean.

⁵⁹⁴ guero] aurretik tatxaturik *eta*.

⁵⁹⁵ ... *gave*: aurreko pasarteaz ez da agertzen gaztelaniazko bertsioan; beraz, itzultzaileak gehitua dake. Pasarte honek erakutsi diezaguke dotrina ez zela hiriburu baterako idatzi, herri batean erabiltzeko baizik.

baño. Luca etsaten dioan ciudade batean, Demonioa egondu zan San <95v> Franciscuco habitua janciric esquean vi urtean. Onelaco guizon tramposo, usurero bati escacen cion, eta veñ ere etzion ematen, baño beti esaten cion eguin zezala penitencia, etzuan eguiten eta etzen converticen, eta pasatu ciran verala vi urteac, ceñ zen Jaungoicoac eman cion plazoa. Corpuz eta anima eraman zuan infernura. Restitucioa eguiteco eta zorra pagaceco obligacioa fuertergoa da matrimonio baten unioa eta vinculua baño. Bada, illen valiz guizon ezcondu bat eta viurtu mundura, etcin junta liteque vere emaztearequin, baño guizon onec itzanen luque obligacioa zorrac pagacecoa.

Eta etzin badu, cer eguinen du? Procuratu eguitea al duen gutzia, quencen dituala gastu alperrac eta uzten dituala vicioac. Bada, dezaqueanac baño bazuetan gueyago eguiten du nai duenac. <96r> Philosopo gentil bat se[c]ulan etzen ecin⁵⁹⁶ zorrac pagatu gave. Roman, Julio Cesarrec erosi nai itzandu zuan zor auniz zuan guizon baten obea, cergatic etsaten zuen etziquiela⁵⁹⁷ nola obe artan lo eguin zezaquean.⁵⁹⁸ Baño dio Espiritu Santuac onelacoac eguin zuala veren loa. Baño cer lo? Lò zorroa, letargoaren loa, ceñnequin esnatuco diren infernuan.

G. Eta napurreta edo ostucea da pecatu aundia?

E. Pecatu mortal gutziac etsan diteque direla pecatu aundiac, cergatic gutziac quencen dioa guizonari viciza eternoa. Baño napurretac du propiedade moviceco guizona maldade aundietara. Judas atsi zan ostucen ematen cioana Jesu Christorenzat eta apostuluan eta discipuluanzat. Eta allegatu zan salcera vere maisua. Eta salteadoreac eta bandoleroac <96v> secular odioric eztioanac eta etcusi eztituan guizonac ilcen ditua deramana quenceagatic, baño Jaungoicoac permiticen du besterena⁵⁹⁹ quencen duenac, guchi goza dezan. Eta ala Judasec urcatu zuan vere burua, eta napurac comunmente erorcen dira justiciaren escuetan.

Zorcigarrengo mandamentuaren explicacioa

G. Ceñ da zorcigarrengo mandamentua?

E. Testimonio falsoric ez jasocea eta guezurric ez etsatea.

G. Cer aguincen da mandamentu onetan?

E. Ez eguitea proximoaren contra juicio gaiztoric, ez etsatea eta ez adicea aren faltaric.

G. Norc austen du mandamentu au?

<97r> E. Razovearen contra juzgacen duenac, fama quencen duanac, secretoa descubricen duenac edo guezurra etsacen duenac. Lenagoco mandamentuetan proivicen dira proximoari eguiten zarazuion injuriac obraquin. Eta oraiñ mandamentu santu

⁵⁹⁶ *ecim*: 'etzin, etzan'.

⁵⁹⁷ etziquiela] esk. *etziquilea*.

⁵⁹⁸ zezaquean] esk. *zezaquean*.

⁵⁹⁹ besterena] <na> lerro artean.

onetan proivicen⁶⁰⁰ dira itzaquin proximoari eguiten zarazquion injuriac, nola den falso testimonioa. Romaco concilio batean emacume infame batec acusatu zuen eun eta amar testigu falsorequin, San Gregorio Surrentoco obispa torpera bateaz. Santuac alchatu cituan veguiac cerura, eta etsan zuan: «Jauna, alchatu dire nere contra testigu falsoac». Eta verela Demonioa apoderatu zan⁶⁰¹ emacume infame arzaz. Atsi zan lurrean iraulcica,⁶⁰² escatu cion⁶⁰³ barcacioa, eta santuac libratu zuan Demonioa-gandic, baño aguerreraci cion eguia, norc maldade artara moviraci <97v> zuen. Concilioac castigatu nai cituen gutziac, baño santuac etzion utzi. Obispadu bateco notorio batec alchatu zituan mille testimonio falso sacerdotean eta se[c]ularan contra. Il zan eta enterratu zuan San Franciscuco habituaquin, baño laster joan zan conventura eta jo zuan porteria, eta galdetu cioan nor zan. Eranzun zuan tristeac: «Ni naiz egun il den notarioa, eta izulcen dizuet habitu au⁶⁰⁴ cergatic eztuden mereci. Bada, nago condenatua». Eta nai izandu zuan Jaungoicoac vere eriozan ere gueldi zedin mortaja eta soñeco gave.

G. Juicio temerarioac dire mandamentu onen contra?

E. Gauza bat da dude, beste bat sospecha eta beste gauza bat juicioa. Dude da animoaren suspensioa edo gueldiera⁶⁰⁵ bat⁶⁰⁶ ecusiric proximoaren accioa, inclinacen eztela ez alde batera eta ez <98r> bestera. Sospecha da cerbait gueyago inclinacea alde batera, bestera baño. Juicioa ya bada consentimentu firme bat, eta determinatua alde batera, sinisten dela gaiztoa edo ona. Pisu baten balanzac igualdadean paratuac dira dude vezala. Alde bateco, balanzari añadicen bazayo pisu ligero bat veyo iocen ez-tuela, da sospecha⁶⁰⁷ vezala, baño balanza oni añadicen bazayo pisu larrigoa lurra yoceraño, da juicioa vezala. Duda eta sospecha izanagatic proximoaren falta gravearena, comunmente, eztira pasacen pecatu venialatic, ezpaldin badu⁶⁰⁸ datu eguiten proximoari dion vorondate gaistoagatic. Baño juicioa formatua eta eguina fundamentu chiqui eta lebearequin proximoaren falta gravearena, da juicio temerarioa eta pecatu mortala.

«Baño ya ecusten dut», dio <98v> San Bernardoc, «pecatua bada patentea, muestrac⁶⁰⁹ eta indicioac, claroac eta manifestoac edo gauza publicoa, eztà juicio temerarioa eta culpa, baño christaveren caridadeac escacen du, ematea colore on bat, arcea lastima proximoaz eta ezcutatcea⁶¹⁰ eta gordecea aren defectoa». Regue Antigonoc zuen alderdi bat oquerra, eta Apeles pintoreac pintatu zuen regue au alderdi ona ba-

⁶⁰⁰ proivicen] esk. <vi> ondoren <vi> tatxaturik.

⁶⁰¹ zan] lerro artean.

⁶⁰² iraulcica: 'iraulka'. OEHn ageri denez, ez du tradizio handia hitz honek; gaztelaniaz *rebolcándose* dator.

⁶⁰³ cion] aurretik tatxaturik *zioa*.

⁶⁰⁴ au] eskuzkribuan letra bat tatxaturik dago amaieran, <n> ziurrenik.

⁶⁰⁵ gueldiera: ez da tradizio handia duen hitza; OEHn esaten denez, Larramendik, Añibarrok eta Harrietek jaso zuten hitz hori, hemengo adiera berean, 'geldialdi' alegia.

⁶⁰⁶ bat] lerro artean.

⁶⁰⁷ sospecha] <c> lerro artean.

⁶⁰⁸ badu] esk. *batu*. Aurretik, lerroaren hasieran <tu> tatxaturik; irudiz, aurreko lerroan dagoen <ba->-ren jarraipena da.

⁶⁰⁹ muestrac] bukaerako letra zalantzakoa da.

⁶¹⁰ ezcutatcea] <atc> lerro artean.

carric aguiroi zuela, eta bestea quadroan ezcutece⁶¹¹ ciceola. Frai Bernardo de Quintival San Franciscuren laguna ecusia izandu zan ceruan vegui bazuaquin, eguzquian⁶¹² baño gueyago argui eguiten zuenaquin, cergatic mundu onetan ecusten zuan gutzia tiracen zuan gauza onara.

G. Da mandamentu onen contra da⁶¹³ etsaten guezurra, iñoren daño gave?

E. Iru modutecoa da guezurra. Lendavicicoa, <99r> proximoaren dañarequin, contu eguin dezagun juezaren edo justiciaren aurrean, eguia eztela, proximoaren contra testiguacea ostu duela. Guezur au da perniciosoa eta dañoso. Vigarrena, proximoaren provechuan, contu eguin dezagun guezurra etsatea proximoa libraceagatic peligoren batetic, eta guezur au dà oficiosoa. Irugarrena, guezur etsatea iñori dañurric eta ez provechurric eguiten ezayola, eta guezur au da ocioso. Lendavico guezurra proivicen da, propiamente, mandamentu onetan, cergatic ez bacarric da testimonio falsoa, baita re injustoa eta pecatu gravissimoa. Beste viac ez izanagatic verequin injusticiaric, eta ez izanagatic lendavicoa bezain pecatu graveac. Ala ere, dire pecatuac guchianean pecatu venialac, cergatic mundu guziagatic guezurric etcin etsan diquean.

Demoniac badu alaba⁶¹⁴ bat eta dauque <99v> ezcongaie, norc ezcondu nai du arequin? Jesus! Jesus! Apeza! Norc ezcondu naico du Demoniarean alabarequin? Bai, gaur arquiteco dut nic norc ezcondu naico dun Demonioaren alabarequin. Aurpegui ona du, jauzten⁶¹⁵ ongui, tela guzietaco galaquin eta nai duan colorecoaquin, guzietara acomodacen da⁶¹⁶ eta munduan eta plazan conseguicen du nai duan guzia, garboarequin callea pasacen du, sarcen da nai duan echeatan, entrada badu principian eta cavalleroan echetan, visitacen ditu monjac eta refrescacen frailequin, sacerdotearequin eta parrocoaquin descanzacen da. Norc nai du? Norc naico du eta certaco? Ezcondua badago ya aunizquin, San Juan apostoluac etsaten digunaz. Bada, dio evangelista sagraduac Demonioa dela guezurtia⁶¹⁷ eta guezurraren aita, eta guezurra etsaten duan guziac ezconcen dira Demonioaren alabarequin eta aren humeac di-rela dio San Ambrosioc.

<100r> Beñ ere, eta mundu guzia irabazteagatic, etcin esan diteque guezurric. Etsaten dugu dembora pasaceagatic eta parra eguiteagatic, baño Christau batenzat ezta motivoric asco. Ocasio batean Santo Thomas cien⁶¹⁸ videan religioso batequin, eta onec⁶¹⁹ etsan cion toportuan:⁶²⁰ «Veguire, veguire idi⁶²¹ ura nola dien⁶²² airean egan». Goratu cituan veguiac santuac, eta lagunac eman cion parrari eta etsan cion:

⁶¹¹ ezcutece] esk. *ezcuteten*.

⁶¹² eguzquian] esk. *ezguzquian*.

⁶¹³ da] lerro artean; dena den, galderaren hasieran duke laguntzailea aditz nagusiak.

⁶¹⁴ alaba] <ba> lerro artean.

⁶¹⁵ *jauzten*: 'janzten'. Nafarroan *jauntzi* aldaera ezaguna bada ere, testu honetan gainerago adibideetan *jantzi* erabiltzen da.

⁶¹⁶ da] lerro artean.

⁶¹⁷ guezurtia] beste zerbaiten gainean idatzia.

⁶¹⁸ *cien*: 'zihoan'.

⁶¹⁹ onec] hasieran *onequin* idatzia eta ondoren *quin* tatxaturik, eta <c> gehiturik.

⁶²⁰ *toportuan*: 'bat-batean'; gatzelaniaz *de repente muy en ademán de admiración* dago, baina OEHN ez da jasotzen. Hitzaren aurretik, <po> dago tatxaturik.

⁶²¹ idi] aurretik *idu*.

⁶²² *dien*: 'doan'.

«Uste cenduan idiac egatu vear zuela?» Baño santuac tristura aundi batequin etranzun cion: «Lenago sinistetu nuan idia ega zitequeala, religioso batec guezurra etsatea baño». San Antimo Nicodemiaco obisp[o]ac guezur lebe bat ez etsateagatic padechitu cituan tormentu terribleac, eta azquenec erioza. Bazuetan guezur batec cer dañuac eguiten ditzaquean.⁶²³ Te[o]dosio emperadore gazteari regalatu cioten sagar bat, bere aunditasunagatic eta edertasunagatic <100v> eta emperadoreac esposoaren afectoz eraman cion Eudoxia vere emazteari. Eta emperatriz⁶²⁴ onec eman cion Paulino sabioari,⁶²⁵ cergatic señora au sabiduriaren auguiz amantea. Eta Paulinoc ecusiric sagarraren maravilla, eman cion Teodosio emperadoreari. Artu cion eta ezcutatu zuan, eta verela joan zan emperatrizgana. Galdetu cion, cer eguin cion sagarrari. Cerbait aturditu zan señora ure, eta eranzun cion yan zuela. Orduan etsan zuan emperadoreac: «Zure eztarritic pasatu vear luque nere escuetara». Aguertu zuan sagarra, eta señora guelditu zan mututuric. Teodosiac izuli zituan espaldac eta verela agiundu zuan Paulinori quenceco viciza.

<101> G. *Jaungoicoaren legueco zorcigarrenge mandametuac, juicio gaiztoaz eta guezurraz campora, provicen du beste gauzaric?*

E. Beste iru pecatu genero mingañez eguiten direnac, eta comunmente reducicen dire falso testimoniora, eta dire contumelia edo afrenta eta murmuracioa. Eta oiec dire diferenteac, cergatic murmuracioa da caridadearen contra, baño contumelia, edo afrenta da justiciaren contra. Eta irugarren mingañaren pecatua prohibicen dena mandamentu santu onetan da maldicioa.

G. *Cer gauza da contumelia edo afrenta?*

E. Da iz bat esaten dena proximoa deshonoraceco, nola den etsatea bati dela ignorantea, juicio gutchicoa, infamea eta beste onelaco gauzac. Eta etsaten bada proximoa⁶²⁶ injuriaceco animoarequin <101v> pecatu gravea dela dio Jesu Christoc. Bada, dio vere evangelio sagraduan etsacen dionac vere proximoari ignorantea, digno da eta mereci du infernua.

Baño etsaten bazayo proximoari dembora pasa edo proximoaren moteltasuna⁶²⁷ pizteagatic edo correjiteagatic, aitac semeari edo maisuac discipulari vezala, injuriaceco animoa gave, ezta au contumelia edo afrenta, eta ez pecatu gravea, baño bai comunmente pecatu veniala. Baño comumente onelaco izac esaten dire proximoari zayon odioagatic, dion invidiagatic. Eta orduan dire pecatu graveac.

G. *Cer gauza murmuracioa?*

E. Quencea proximoari fama, etsaten dela proximoagatic gaizcen bat edo gauza falsoa edo eguia dagoana ezcu[tu]an <102r> eta ocultoan,⁶²⁸ galcen diola proximoari modu onetan fama, cein zuen aren pecatua ez ciquienquin murmuaracioa gaiz fre-

⁶²³ ditzaquean] lehenik *ditzazquean* idatzia, ondoren bigarren <z> tatxaturik.

⁶²⁴ emperatriz] eskuizkribuan lehenik *emperadore* idatzi zen, ondoren *-dore* tatxatu eta *-triz* gehitu zen.

⁶²⁵ sabioari] <o> lerro artean.

⁶²⁶ proximoa] hasieran *proximoari* idatzia, ondoren <ri> ezabatu zen.

⁶²⁷ moteltasuna] esk. *moteltasana*.

⁶²⁸ ocultoan] aurretik *ocl* tatxaturik.

quentea, auguiz gravea eta peligrsoa, cergatic famac gueyago importacen du haciendac eta interesac baño. Eta aunizec gueyago estimacen due viciza vera baño, eta, argatic, gaiz aundia da galaracicea. Beste gaizantz nolabait ere remedioa erraza, baño fama recobracea da auguiz gaiz, eta quendu duena dago obligatu viurcera. Eta conseju ona guziacgatic oni irequia,⁶²⁹ ditequenean eguiarequin eta bestela egon isilic.

Nola Godofre Bullonec⁶³⁰ saeta batean, tiro batean,⁶³¹ atravesatu cituan iru chori, ala, dio San Bernardoc murmurazallearen mingaña dela lanza bat ceñec golpe batean ilcen dituan iru. Quencen dio honraren viciza, ceñen contra iceguiten duen, conciencien viciza <102v> murmurazioa gustoarequin⁶³² adicen dionari eta ilcen dio anima murmurazalleari verari. Eguia da proximoaren faltac badire lebeac, defecto natural edo faltac, izanagatic graveac, badire claroac eta publicoac, izanen da culpa levea, baño cer peligroa pasacea, gauza lebetic, gauza gravera, eta gauza publicotic secretora. Bada mingaña ñorc ere etzin sujeta dezaque! Causa justo gave quencen badira honra eta fama, viurtu veiar dira, bestela ezta salbacioric. Murmurazalleac dio San Pabloc direla abominableac Jaungoicoarenzat. Murmurazalle batec eriozaco orduan atera zuan mingaña,⁶³³ eta esan zuan: «Onc nerama infernura». Eta itsusi eguinic, demonio⁶³⁴ bat vezala il zan.

G. Cer gauza da maldicioa?

E. Etsatea proximoari «itzan adilla madaricatu» edo onelaco gaiz izan dezala, <103r> lepo ezurra ausi dela. Da pecatu gravissimoa etsaten bada odioz edo dese[oa]requin etor daquion proximoari onelaco gaizic, baño esaten bada pron[to],⁶³⁵ dude batean pensatu gave guertacea proximoari onelaco gaizic, ezta pecatu gravea, baño beti da pecatu, cergatic christau baten abatic, ceñ Jaungoicoaren graziaz eguin zan⁶³⁶ ceruco eredero,⁶³⁷ bacarric atera veiar due aren agotic⁶³⁸ bendicioac.

Bederazigarrengo mandamentuaren explicacioa

G. Ceñ da Jaungoicoaren legueco mandamentua, be[de]razigarrena?

E. Jaungoicoac vere legueco bederatzigarrengo mandamentuen⁶³⁹ Mossesi⁶⁴⁰ eman cion leguean escritu zuan itz oiequin: «Eztuzu deseatuco zere proximoaren emaztea». Cergatic Jaungoicoac vere seigarrengo mandamentuan prohibitu⁶⁴¹ bazuan

⁶²⁹ irequia] esk. *ireguia*. Ireki aldaera erabiltzen duen kasu bakarra da; gainerakoetan *iriki* erabiltzen du.

⁶³⁰ *Godofre Bullonec*: egungo Frantziaren iparraldeko herri batean jaio zen XI. mendearen bigarren erdian eta Gurutzada batean Jerusalem konkistatu eta bertako gobernadorea izan zen.

⁶³¹ batean] esk. *batean*.

⁶³² gustoarequin] esk. *gustorarequin*.

⁶³³ mingaña] esk. *mingana*.

⁶³⁴ demonio] jarraian, baina hurrengo lerroan, *-a* tatxaturik.

⁶³⁵ pronto] azken bi letrak ez dira ikusten.

⁶³⁶ eguin zan] lerro artean.

⁶³⁷ eredero] esk. *erededero*.

⁶³⁸ aren agotic] lerro artean.

⁶³⁹ mandamentuen] lerro artean.

⁶⁴⁰ Mossesi] *-si* aurretik kontsonante bat tatxaturik dago, iduriz <n>.

⁶⁴¹ prohibitu] <h> lehenago idatzitako <v> baten gainean idatzia dagoela dirudi.

adulterioa, <103v> Jaungoicoac verac provivitu⁶⁴² zuan mandamentu onetan deseoa, jaquin dezagun direla pecatu diversoac edo diferenteac. Eta nola aunitzec, eta aien artean judioac, siñisten zuan deseoa ezpacen pasacen obrara etzela pecatu. Argatic Jaungoicoac expresamente claroqui⁶⁴³ prohivicen⁶⁴⁴ ditu bederazigarrengo⁶⁴⁵ mandamentuan barrerago pecatuac eta adulterioaren deseoa.

G. Provivituric adulterioa eta beste araguiaren pecatu generoac, orobat, entedicen da⁶⁴⁶ deseogatic?

E. Orobat entedicen da,⁶⁴⁷ cergatic den razove bat pecatu gutziena.

G. Edocin deseo proximoaren emaztearena da pecatu, consenticen ezpada ere?

E. San Gregorioc eracusi cigun deseo gaiztoan direla iru gradu: sugestioa, delectacioa edo atseguina eta consentimentua. <104r> Sugesti[o]a da Demonioac animoaren aurrean⁶⁴⁸ paracen digunean pensamentu deshonesto bat, ceñi acompañaçen dion principio derrepente batec deseo gaiztoarenac, eta au quencen bada edo eguiten bazayo resistencia pasatu baño len deletaciara edo atseguintasunara, guizonac eztu pecatu eguiten, baicic du merecimentua Jaungoicoarequin. Sugestioa pasacen bada deletacio edo atseguintasuna deshonesto, baño oraindic ezpaldin bazayo⁶⁴⁹ ematen razovearen eta vorondatearen consentimentua, orduan eztago guizona pecatu venial gave, baño sugestioari eta deletacioari añadicen bazayo razovearen eta vorondatearen consentimentua, alaco moduz etze guizonac etcusten badu eta obarçen⁶⁵⁰ bada cer pensacen duan eta cer deseacen duen, eta vorondatez badago pensamentu artan eta deseo gaizto artan, eguiten <104v> du pecatu mortala. Eta au da principalmente prohivicen⁶⁵¹ dena mandamentu onetan. Eta asco da veguirece bat, baldin juntacen bazayo deseoso, anima condenaceco. Veguien itsi-iriqui batean pensamentu consentituac ematen dio animari erioza. Ala eguin zuan ceruan ambeste milloi ainguerurequin, ceñi viurtu cituan demonio. Besteac etsanen du: «Itzandu⁶⁵² ditut pensamentu gaiztoac». Eta consentitu ciñucen? Ez. Ez nuan intencioric obraceco. Baño ez itzanagatic intencioric, baldin pensamentuetan atseguin artu baziñuan, vorondatez eguin ciñuan pecatu mortala».

Aita Bromiardoc contacen digu señora batec ofrecitu ciola vere pureza eta virgindadea Jaungoicoari, eta artan vicitu zala ya larogueti urtean. Llegatu ciceon erio-

⁶⁴² provivitu] eskuizkribuan *provivitu* eta *proivitu* biak agertzen dira; lehena gehiegitan agertzen da hutsa izateko; behabada, *proibitu* > *proibitu* egin da hiatoa saihesteko. Edozein modutara, testuan bere horretan utzi ditugu guztiak.

⁶⁴³ claroqui] lerro artean.

⁶⁴⁴ prohivicen] <h> lehenago idatzitako <v> batean gainean idatzia dagoela dirudi.

⁶⁴⁵ bederazigarrengo] <z> ondoren tatxaturik dago <q>.

⁶⁴⁶ da] lerro artean.

⁶⁴⁷ da] lerro artean.

⁶⁴⁸ aurrean] <u> lerro artean.

⁶⁴⁹ bazayo] esk. *bayago*. Beharbada aurrerago dagoen *eztago* hitzaren bukaerak eragindako hutsa izan daiteke, jatorrizko eskuizkribuan izan zezakeen kokapenaren arabera.

⁶⁵⁰ obarçen: 'ohartzen'.

⁶⁵¹ prohivicen] <hi> lerro artean.

⁶⁵² itzandu] <du> lerro artean.

zaco trancea, eta orduan cebillen aren quartoaren entradan paseacen mancebo eder bat. <105r> Imprudenciarequin veguiretu cion, saltatu ciceon⁶⁵³ pensamentu gaizto bat, consentitu zuan, etzuan confesatu eta estadu onetan il zan eta condenatu zan. Au da vicio bat munduan ceñequin Demonioac eguiten dioan⁶⁵⁴ guerraric aundiana, ez bacarric mancebo escandaloso eta doncellari zoratu orri, baita ere Jaungoicoaren siervoric onenai eta christau virtudosonai. Bestela⁶⁵⁵ etsan dezala Santa Catharina de Sena batec, Santa Gertudesc, Santa⁶⁵⁶ Rosac eta besteac, eta ies eguiteco eta garai-zeco medioa da istea vioceco atea eta contu aundia eduquicea sentidu guziiazaz. «O! auguiz molestoac dire tentacio oiec» etsaten cion⁶⁵⁷ Santa⁶⁵⁸ Brigidac Jaungoicoari, eta Jaunac eranzun cion: «Justo da nere alaba, nola len deleitacen ziñen munduco vanidadean nere vorondatearen contra, ala orain itzan dicen pensamentuac molestoac eta penosoac zure vorondatearen contra».

<105v>

Amargarrengo mandamentuaren explicacioa

G. Ceñ da Jaungoicoaren legueco amargarrengo mandamentua?

E. Jaungoicoac Sinaico mendian⁶⁵⁹ vere leguea entregatu cionean Moisesi amargarrengo mandamentu santu au escritu zuan iz oiequin: «Eztuzu deseatuco besteren interesaric». Au da, ez interesa raizic,⁶⁶⁰ nola diren echeac, alorrac, arbolac eta beste olenaco gauzac; ez interesa libreric, nola diren dirua, ganaduac, lurreco frutuac eta beste onelaco gauzac, cergatic onela cumpliden da justicia, ezayola eguin bear⁶⁶¹ proximoari injuriaric, ez obraz, ez itzaz, ez pensamentuz eta ez deseoz.

G. Cergatic munduco legeatan ezta provivicen beñ ere deseoa, Jaungoicoaren leguean vezala?

<106r> E. Cergatic guizonac itzanagatic ere, Aita Santuac, regueac edo emperadoreac ezitue ecusten viozac, baicic bacarric aguri dena. Eta argatic nola etzin juzgatu dicequen pensamentuac eta deseoa, etzin castigatu ere dizequea. Eta veragatic etzin provivi dizequea. Baño nola Jaungoicoac ecusten dituan guizonan viozac, castigatu diceque pensamentu eta deseo gaiztoac. Eta argatic provivicen ditu vere legue divinoan.

Pirro Albaniaco regueac etsan cion Cineas vere ministroari: «Goacen⁶⁶² Roma conquistacera eta romanoac⁶⁶³ sigetacera». ⁶⁶⁴ Etranzun ministroac: «Itzanen da triumpho aundia, baño, jauna, guero zer eguinen dugu?» Etsan zuen regueac: «Con-

⁶⁵³ ciceon] aurretik *cio* tatxaturik.

⁶⁵⁴ dioan] <a> lehenago zegoen <e> bat gainean.

⁶⁵⁵ bestela] <la> lerro artean.

⁶⁵⁶ Santa] lerro honetan dauden hiru *santa*-k *Sta* laburdurarekin agertzen dira.

⁶⁵⁷ cion] lerro artean.

⁶⁵⁸ Santa] esk. *Sta*.

⁶⁵⁹ mendian] esk. *mendioan*.

⁶⁶⁰ raizic] <ic> lerro artean.

⁶⁶¹ bear] lerro artean.

⁶⁶² Goacen] <o> eta <a>-ren artean, iduriz, beste letra bat dago tatxaturik.

⁶⁶³ romanoac] esk. *Romonoac*.

⁶⁶⁴ sigetacera] eskuizkribuan irakurketa nahiko ziurra da, baina beharbada *sugetacera* behar luke.

quistatuco dugu Sicilia, ceñ dagoan urbil. Baño, jauna, Sicilia conquistatuta guerra acabatuco dugu? <106v> Ez por cierto, ez, ez» etsaten zuen regueac, «pasatuco gara Africara, eta conquistatuco ditugu Carthago eta Africaco beste ciudadeac. Auguiz ongui, jauna, eta guero? Viurtuco gara onera eta conquistatuco dugu Grecia. Eta au guzia conseguituta, cer eguiñen dugu? Vici», etsan zuen regueac, «soseguan eta gozatu interesac eta riquezac». ⁶⁶⁵ «Baño cer fiñetaco, jauna», etsan zuen ministroac, «dicha au lograceco, pasatu itsasoac, padecitu fatigac eta trabajuac, eta galdu ⁶⁶⁶ osasuna? Onetaraco eztuzu asco cere ⁶⁶⁷ reinuan? Certaco deseatu besteren interesac, asco badiugu guerenac?» ⁶⁶⁸ «Contenta gaitecen» dio San Pabloc, «itzatearequin cer jan eta cer janzi». Jauna, eztugu guc besteric deseacen, baño acaso au deseacen duzu, cergatic au eztuzun, eta au itzan ezquero norc <107r> daqui cer deseatuco ciñuquean. Eta argatic etsaten du ongui San Bernardoc, mundu onetan itzateac interesac eta riquezac baño itzateco deseac dañu gueyago eguiten duela. Eta veragatic proseguiquen du San Pabloc itzan nai duenac aberasac erorcen direla tentacioan eta Demonioaren lazoan, eta auniz deseo dañoso eta perniciosan, ceñec guizonac eramaten ditua perdiciara eta erioza tristera, cergatic gaiz guzian zañe dà codicia, ceñec beñ ere eztuan etsaten «asco da», eta ceñi seguizeagatic bazuac apartatu ciren fede[ti]c, eta sartu ciren auniz dolore eta trabajutan, ceñ dituan verequin vicio onec. Au guzia da San Pablora Doctrina.

Gaizquitu ⁶⁶⁹ cen guizon codicioso bat ⁶⁷⁰ eta aguindu cioan emateco olicio ⁶⁷¹ santua. Joan cen sacerdotea eta oliotu zarazquion veguiac, <107v> verrariac, sudurra, aba, escuac; oliaceco aguindu zion atera cicella escuac. Verela atera zuan ezquerreco escua, etsan cion escuñequo escua ere bai, baño etzuan atera nai escuñeco escua. Gueyago gordecen ⁶⁷² zuan obapean. Orduan etsan cion: «Eya, Pedro Aharas, atera izazu bi escuac verela». Ateracen cion ezquerreco escua, eta beti gorde escuñeco escua. Larritu sacerdotea, eta etsan cion nescameac: «Jauna, escuñeco escuan dauque gordea diruaren guilza». Miserablea duda gave condenatuco zan vere diruaquin, eta diruan guilzarequin, baño, ala ere, parte arrazove ceucan lance artan ez emateco ⁶⁷³ dirua eta diruaren guilza asco sacerdoteri. Bada, badira munduan sacerdoteac, ceñec daquian ongui explicacen asco personari direnean urbilcen estadu artara. Pater nosteraren peticio au: «egun erozco gueren oguia, egun iguzu».

<108r> Zenon filosofoac etsaten zuan rhetorica ⁶⁷⁴ zala escua zabaldua vezala, eta dialectica zala escu ura vera itsia vezala. Bata iriquicen denean eta bestea isten denean. Bada nola amar beazac encerracen diren bi escuetan usten direnean, ala amar mandamentuac encerracen dire bitan: servicean eta amacean Jaungoicoa gauza guzian gañean eta gueren proximoa gueren burua vezala. Escuacgatic Escritura Sagra-

⁶⁶⁵ riquezac] lerro artean *ondasunac* dakar.

⁶⁶⁶ galdu] aurretik *lo* tatxaturik.

⁶⁶⁷ *cere*: 'zeure'.

⁶⁶⁸ guerenac] hasieran *guerenean*, ondoren *-ean* tatxatu eta *-ac* erantsi zen lerro artean.

⁶⁶⁹ Paragrafo hau ez dago gaxtelaniazko dotrinan.

⁶⁷⁰ bat] lerro artean.

⁶⁷¹ *olicio*: 'oliazio, oliadura'.

⁶⁷² gordecen] <de> lerro artean.

⁶⁷³ emateco] azken letra *ez* da garbi ikusten.

⁶⁷⁴ rhetorica] aurretik tatxaturik *Rberro*.

duan entendicen dira obrac, eta eguiñen dugu bi escutera gueren animaren negocioa, baldin obracen badugu bi mandamentu divino oiequin, evangelioco mancebo noble arc vezala, ceñetan Jesu Christoc etsaten digu bacoizari: «Sartu nai baduzu viciza eternoan, guarda aizazu mandamentuac».

<108v> **Eliza ama santaren mandamentuan explicacioa**

Explicaturic Jaungoicoaren legueco mandamentuac, oraiñ eldu da explicacea Elizaren bost mandamentuac, ceñ Eliza ama santac paratu cituan obequi guardaceco mandamentu divinoac.

G. Ceñ da lendavicicoa?

E. Meza otsoa enzutea.⁶⁷⁵ Eta mezac ditu iru parte: consagracioa, oblacioa eta sumpcioa. Mezan ofrecicen da Christo vera edo aren lecuan sacerdoteac ofrecicen du Aita Jaungoicoari gurutcean ofrecitu zena vera. Baita ere ofrecicen due christau fielac eta, batez ere, mezara asisticen direnac. Ofrecicen da Jesu Christoren pasioaren memorian, graciac emateco, satisfacioan viciacgatic eta purgatorico animacgatic, alcanzaceco gracia eta pecatuan barcacioa, libraceco mundu onetaco eta besteco gaiz gutzietatic. <109r> Santa Getrudisec ecusi zuan extasi edo revelacio batean meza atsicean Jesu Christo vera, revestituric zegoala, ofrecicen, eta llegatucean ofertiora, Jaunaren vioza alchatu zala vere pechuaren gañera urrezco aldere⁶⁷⁶ baten figuran, eta gacacen⁶⁷⁷ cirela meza enzuten zuan aingueru gua[r]diacoac, aldere purissimo artan paracen cituala egazti churi bazuac, ceñ ciren aien oracioac. Proseguitu zuan Jesu Christo⁶⁷⁸ jaunac meza, Ama Virginac cantacen zuela *sanctus* eta Jaunac goracen cituala escuac, ofrecicen citzaioala⁶⁷⁹ vere Aita Eternoari vere viozean ceuzquen⁶⁸⁰ ofrenda gutziaquin. Arrebataturic santa onela mezan, alzaceco jo zuenean chincharria, viurtu zan veregan⁶⁸¹ eta arquite zuan. Orduan veguiaquin ecusten zuan ura ver vera zela, len arrebatean⁶⁸² espirituan ecusten zuena. Plinioc etsaten du otsoa animalia <109v> gutzian artean golosona eta borazcena, cembat eta gueyen jaten duan, dagoala flacoena. Eta cergatic? Cergatic araguia aban ezten chiquicen eta gozacen, baicic tragacen eta iristen⁶⁸³ duan chiquitu gave. Eta argatic eztien eguiten provechuric. Ô! Cembat christavec asisticen du mezara, consideratu gave eta pensatu gave cer eguiten duan, ceñengatic etsan ditequean Jesu Christoc etsan ciona samaritanari: «Zuec adoracen duzue eztaquizuena». «Ez» pensacen due instante batean. Cer eguiten

⁶⁷⁵ enzutea] esk. *encutea*.

⁶⁷⁶ *aldere*: 'aldare'. Testuan bi aldaerac agertzen dira, *aldare* eta *aldere*. *OEHn* ez da azken hori jasotzen.

⁶⁷⁷ *gacacen*: 'hegaka, hegan egiten'. Gaztelaniaz *volando* jartzen du. Ziurrenik huts baten aurrean gaude, eta *e-* falta du hitzak; beraz, *egacacen* litzateke behar genukeen forma. Edonola ere, *hegaku* ez da agertzen *OEHn*.

⁶⁷⁸ Jesu Christo] lerro artean *Jesu Chto*.

⁶⁷⁹ citzaioala] hasieran *ciceoala* zegoen idatzirik; ondoren <e> tatxatu zen, eta bigarren <c> gainean <t> eta lerro artean <za> gehitu.

⁶⁸⁰ ceuzquen] lerro artean.

⁶⁸¹ verean] <eg> lerro artean.

⁶⁸² *arrebatean*: beharbada *arrebatoan* dela ulertu behar da; gainera, bigarren <e> ordeztu, bukatu gabeko <o> ere izan liteke. Gaztelaniazkoak ez du ordainik.

⁶⁸³ *iristen*: 'irensten'.

duan eta ez, eguiten due Jauna goracean acto fedeco bat, eta ez caridadeco acto bat. Bada, cer frutu atera veiar due, badin badauquea veren anima gutzia ocupatua veren gaucetan eta negociotan? Iru emacumetatic,⁶⁸⁴ cein ceuden meza enzuten, ecusi zuan religioso batec, viri, ceñac pensacen zuten⁶⁸⁵ batac Jaunaren bondadean eta besteac Jaunaren Pasioan, aingueruac paratu ciola batari <110r> rosa zuriz eguiñeco coroa bat eta besteari rosa gorriz⁶⁸⁶ eguiñdecoa eta irugarrengoari demonio itsusi batec parraz ematen zazquiola buruan golpe bazuac aforru⁶⁸⁷ batzuaquin, cergatic etzuan bes-tetan pensacen baicic cer aforru emanen cion eguin veiar zuan soñeco bati. Eta zegoan inquieto cergatic etcen verela acabacen meza. San Antoninoc contacen du bi guizon abarrapatu⁶⁸⁸ cituala tempestade eta turmove⁶⁸⁹ aundi batec mendi batean, eta adituric voz espantagarri au, «yo zac, eritu zac», erori zan rayo bat eta il zuan bata, ceñec egun artan, izanic yaya, etzuan enzun meza. Berriz aditu zan voza, «yo zac, eritu zac», eta eriozaren⁶⁹⁰ esperan zegoala bestea, aditu zuan etsaten: «Eztzin dezaquec,⁶⁹¹ cergatic aditu du *eta guizon eguin da*» ceñi etsaten den mezaren azqueneco evangelioan.⁶⁹²

Jaquiña da⁶⁹³ eguiten duela pecatu mortala <110v> vere culpaz uzten duenac meza enzun⁶⁹⁴ gave, baita ere jarcen denac vorondatez peligroan meza ez entzute-co,⁶⁹⁵ guero egun artan vertan enzuten badu ere.

Dificultadea⁶⁹⁶ dago eguiteco peccatu mortala vorondatez mezaren ceñi parte utzi veiar duen enzun gave. Bada, onetan theologoac eztaude conforme: batzuac etsaten due faltacea epistolarano dela⁶⁹⁷ pecatu mortala; besteac etsaten due au eztela pecatu mortala, eta nic, zuen artean escrupuluac quenceco, diot faltacea lendavico evangeliorano eztela pecatu mortala. Au da, zuec etsaten duzuan vezala, librua aldacearano, baño emendic aurrera faltacea diot dela pecatu mortala. Aunizec meza ongui enzuten due, baño obe liceteque, beste auniz elizara ezpaldin balira etorcen, eta daudela veren condenacioarequin, baño espera dut etorrico dela beste dembora bat ceñetan etsanen dudan nola enzun <111r> veiar den meza.

G. Ceñi da Eliza amaren vigarrengo mandamentua?

E. Urtean bein, guchienaz, confesacea edo lenago esperacen badu ilceco peligruric, edo comulgatu veiar badu. Eguiten duenac vorondatez⁶⁹⁸ confesio gaiztoa, losaz uzten

⁶⁸⁴ emacumetatic] <ta> lerro artean.

⁶⁸⁵ zuten] lerro artean.

⁶⁸⁶ gorriz] esk. *gorric*.

⁶⁸⁷ *aforru*: 'forru'. *OEHN* ikus daitekeenez, ez da maiz erabili den hitza.

⁶⁸⁸ *abarrapatu*: 'harrapatu' dela dirudi, baina *OEHN* ez da forma hori jasotzen. Gaztelaniaz *cogidos* dago. Eskuizkribu honetan *arrapatu* agertzen da beste pasarte batzuetan.

⁶⁸⁹ *turmove*: 'trumoi'. *OEHN* (s.v. *trumoi*) Larraungo aldaeratzat jasotzen da.

⁶⁹⁰ eriozaren] esk. *eriorozaren*.

⁶⁹¹ *dezaquec*] beharbada, hutsa da, *dezaquet*-en ordez.

⁶⁹² Ezaguna da istorio hau eta, besteak beste, mende eta erdi lehenago Beriainek jaso zuen meza entzuteko tratatuan.

⁶⁹³ da] lerro artean.

⁶⁹⁴ enzun] esk. *encun*.

⁶⁹⁵ entzuteco] esk. *entzuteco*.

⁶⁹⁶ Dificultadea] esk. *Dificultadea*.

⁶⁹⁷ dela] aurretik tatxaturik *faltea*.

⁶⁹⁸ vorondatez] esk. *vorondatec*.

duela confesatu gave pecatu graveren bat, edo cergatic vere partetic ez tuen paratu ve ar vezalaco cuidadao⁶⁹⁹ eguiten concienciaren examina edo beste vere culpazco defectoren batengatic, ez tu cumpliden mandamentu eta precepto onequin; eta baldin onela pasatu bazayo urtea, dago obligatua laster edo luzatu gave confesacera cumplaceco mandamentu onequin. Eriozaco peligroragatic adicen da noiz [...]e⁷⁰⁰ batec prudenciarquin vildurcen den, etorri daquioqueala <111v> erioza, nola emacume batec lenda-vici[c]oa erdizea⁷⁰¹ espera⁷⁰² duenean, baita ere, beste erdiceatan, baldin izaten baditu erdice necosoac, eta nola batec atsi ve ar duenean bide luze bat edo navegacio bat.

G. Cein da Eliza⁷⁰³ ama santaren irugarren go mandamentua?

E. Pazcoa resurreciocoetan comulgacea. Dembora au da bi aste: Pazcoaren aurreco astea eta Pazcoaren urren go astea. Vere parroquia propian comulgacen ez tenac, ez tu cumpliden mandamentu onequin, ez ta ere ez tu cumpliden comulgacen denac gaizqui edo sacrilegamente. Comulgaceco ve ar dire iru gauza: lenda-vicicoa eguitea baru naturalean, au da vezpera gau egu[e]rditic atsi eta comulgatu artean ezer ez jate eta edatea, <112r> vezperan ortz arteatan guelditu ciran janari ondarren batzuc pasaceac ez tu ausitzen baru au, ez ta ere aurpeguia garvicean pasatu cen ur tantac vorondatearen contra; vigarren gauza da jaquitea eta etzaguzea nor dien⁷⁰⁴ recivicera, cein den Jesu Christo jaun bat ain altua eta poderosoa, nola dagoan ceruan; irugarren gauza da ematea Jaungoicoari graciac, beneficio bat ain aundiagatic.

Alemanian apez bat cien gure jaunarequin viaticoaz,⁷⁰⁵ topatu zuan Rodulfo Aspurgoco condeac. Eta jetsi zan vere zalditic condea eta paratu zuan atpeza zaldi⁷⁰⁶ gañean, oñez laguncen ciola eta vere caparequin estalcen zuela. Eta leor eguiten ciola, revelatu cion Jaungoicoac conde oni <112v> izanen zela emperadorea, eta auniz rege eta emperadoreren aita. Eta ala guertatu zan. Lisboan Tudesco deicen zioan zacur batec artu zuan verec costumbrera serviceco aldareco sacramentuari. Jauna cienean viaticoz enfermoren batengana, adicen zuenean ezquillaren ota, joaten zan verela, eta esperacen cion jaunari enfermoaren echean atarian, eta guero seguicen cion elizaco ateraraño. Paratu cituan medio guziac eragozteco zacurrari, deitu vere nagusiac, bota araguia, baño batec ere etzuan servicen jauna. Elizatic ateraceco ezquilla aditu ezquero, guziac utziric joaten zan acompañacera, eta baldin iñorc ezpaldin bacion eguiten reverenciaric, itsasten ciceon. Jauna calean pasacean, cavallero bat zegoan zaldi gañean, embestitu cion eta bota zuan zaldi gañetic. Orduan, <113r> zaldiac autsi zion anca bat, baño iru ancaren gañean acompañatu zion gure jaunari elizaraño. Ostegun Santuan eta Ostirel Santuan egondu zan ogueta lau orduan santissimoari monumentuan guardian, apartatu gave eta janaz casoric eguin gave. Au eguin zuan animalia batec jaunaren reverencian eta veneracion christavec lotsa gaitecen jaun sa-

⁶⁹⁹ cuidadao] esk. *cuidadea*.

⁷⁰⁰ ...e] beltzune bat dago eta ez da ikusten jartzen duena. Gaztelaniazko bertsioak ez du laguntzen hitza identifikatzen.

⁷⁰¹ erdizea] aurretik *tatxaturik ed.*

⁷⁰² espera] esk. *espara*.

⁷⁰³ Eliza] esk. *Ezila*.

⁷⁰⁴ dien. 'doan'.

⁷⁰⁵ viaticoaz] <z>-ren aurretik <c> dago *tatxaturik*.

⁷⁰⁶ zaldi] esk. *caldi*.

cramentuari diogun respeto chiquiagatic. Bada, jaun sacramentua cembat aldiz ateracen da elizatic enfermotara sacerdoteac, ez joatean eta ez elizara viurcean, eztuela lagunceco vi mutico besteric?

G. Ceñ da Ama Eliza santuaren laugarrenko mandamentua?

E. Ama Eliza santac aguinzen duenean barucea. Baruzea da ez jatea ez araguiric, ez arraulceric eta ez ezne gauzaric, eta egunean eguita otordu bat, <113v> cergatic colacioa, ceñ ezin pasa ditequean zorci onzatic, eztà otordua, baicic refacioa bat, Elizac permituta. Bula duenac jan diceque arraulzac eta ezne gauzac baru dela.

Baruce au, Elizaren mandamentu onetan, eztà beti itzandu modu batean, bada lendavico christauac zazpitan eun urtean ezuen jaten eguzquia sartu artean. Eta orduan ere jaten cituan oraiñ colacioraco servicen diguan gauzac. Guero ver[r]eun urtean jaten zuen arratsa aldeco lauetan,⁷⁰⁷ eta iruren eun urtean ordu bietan. Eta guero atsi ciran jaten egurdian, eta oraiñ iruren urtean atsi zan colaciaceco costumbrea, ceñ permiticen digun gure Eliza ama santac, ceñen espiritua dan⁷⁰⁸ gu mortificacea eta gularen deseo desordenatuac garaicea.

Ogeieta bat urte cumplitu artean ezta <114r> obligacioric baruceco.

G. Ceñ da Ama Eliza santaren bostgarrenko mandamentua?

E. Amarrenac eta primiciac pagacea, amarrenac eta primiciac eguiten direla onetic onetic vezala, adiñotic adiñotic⁷⁰⁹ vezala eta charretic charretic vezala. Jaungoicoac ematen dituan vezala. Mandamentu santu au da precepto naturala, precepto divinoa eta precepto ecclesiasticoa, eta veragatic aiñ clara, etze iñorc ere eztu uts eguiten mandamentu onen contra ignoranciaz, baicic maliciaz.⁷¹⁰ Eta, argatic, mandamentu onen contra eguiten diren pecatuac erorcen dire Jaungoicoaren iraren azpian, eta itzanan dire castigatuac ondore⁷¹¹ gaiztoquin. Ala guertatu zan Cain tristearquin. Cain zan necazaria, eta ematen zarazquion Jaungoicoari lurreco fructuetatic charrenac, eta veragatic aren pecatuaren castiguan lurrac <114v> ucatu zion. Sartu ciceon viozean inbi[di]a aiñ aundia vere anaya Abel justoarene contra, eta pasatu zan eguitera pecaturic eta maldaderic aundiana, nola itzandu zan ilcea vere anaya Abel. Eta vere pecatuaren castiguan, corpuz gutzia arrapatu cion icararia batec, ceñequin vere viciza guzian ibilli zan⁷¹² munduan batetic bestera. Eta azquenic erioza triste batequin jo zuan infernua. Ona cer guertu⁷¹³ ciceon Caiñi amarrenac ez eguitetic Jaungoicoari vere videan.

Contra guertatu ciceon Abraham patriarchari. Patriarca⁷¹⁴ santu onec batalla eta guerra batean garaitu cituan bi regue eta quendu zarazquioan interesa aundiac. Eta in-

⁷⁰⁷ lauetan] esk. *lautean*.

⁷⁰⁸ dan] lerro artean.

⁷⁰⁹ *adiñotic adiñotic*: 'adinondik adinondik'. Gaztelaniaz 'mediano'.

⁷¹⁰ maliciaz] esk. *maliaciaz*.

⁷¹¹ *ondore*: 'ondorio'.

⁷¹² zan] lerro artean.

⁷¹³ guertu] eskuizkribuan hala badio ere, *guertatu* behar lukeela dirudi.

⁷¹⁴ Patriarca] esk. *Patriarco*.

teresa oietatic amarrgarrengo partea eman cion Melquisedec Salengo regueari, cergatic zen Melquisedec Jaungoicoaren sacerdote sumoa.⁷¹⁵ Eta Abranen obsequio au Jaungoicoac aimbeste estimatu <115r> zuan eze bota cion vere bendicioa, alaco moduz eze esan cion Jaungoicoac Abrani, dio Escritura Sagraduac, aumentatuco zuela aren generacioa ceruco itzarrac adiaña eta itsasoaren ondarzaco⁷¹⁶ area vezala. Eta Jaungoicoaren bendicioa itzandu zan Abranen interesetan aiñ abundantea eze, etsaten digu Escriturac verac, Abranen ondasunac ya lurrac etzin cabitu cituala. Eta, azquenic,⁷¹⁷ etsan cion Jaungoicoac Abrani aren generaciotic jayoco zala ondasun gutzian javea, Mesias, munduco redentorea. Ala guertatu zan. Bada, evangelista sagraduac paracen digunean Jesu Christoren ydalguaia Abrahandic atsi eta linea zuzenean contacen darazquigu begorreta⁷¹⁸ bat generacio, eta azquenic Jesu Christoren yayozea.

Orra Cain tristearen fina, cergatic Jaungoicoac aguindu vezala, amarrenac etzitan eguin.⁷¹⁹ Eta ona Abranen dicha, cergatic <115v> ongui⁷²⁰ eguin cituan. Auniquec⁷²¹ imitacen⁷²² due vide onetan Abraham patriarcha, baño aunizquec eta aunizquec Cain tristea. Eta argatic eguiten ditu dembora gaiztoac eta argatic dire aciendatan eta ganaduetan enfermedadeac eta desgraciac, eta cosecha laburrac eta escasac. Onezaz, veraz, quejacen zan⁷²³ San Agustin vere demboran, eta etsan zuan modu onetan: «Gure aurrecoac cituan cosecha abundanteac, cergatic Jaungoicoari eguiten zarazquioan amarrenenac,⁷²⁴ ya faltatu zarazquio eta ucatu zarazquio Jaungoicoari amarrenac, eta guri ucatu⁷²⁵ digu lurrac.

Evangelico consejuan⁷²⁶ explicacioa

[G.] *Mandamentu santuaz campora, evangelio sagraduan bada consejuric viciceco ongui eta perfecioarequin?*

E. Badira auniz conseju santuac eta onac, perfecioarequin guardaceco mandamentu <116r> divinoac, baño principalac dire iru: vorondatezco pobreza, castidadea eta obediencia.

G. *Certan dago pobrezaren consejua?*

E. Ez itzatean gauza propioric, eta lenago ematean hacienda eta interesa guzia pobreai. Eta conseju au Christoc eracusi zuan itzaquin eta exemploarequin, eta guero Christori seguitu cioan apostolu sagraduac eta Jerusalem lendavicico Christauec. Eta religioso guziac eguiten due votoa guardaceco. San Franciscuren chroniquetan

⁷¹⁵ sumoa] esk. *sumuoa*.

⁷¹⁶ ondarzaco] esk. *ondorzaco*.

⁷¹⁷ azquenic] ez dago garbi zein den azken letra.

⁷¹⁸ *begorreta*: 'berrogeita'. Hutsa izan daiteke, gainerako guztietan *berrogei* erabiltzen baitu.

⁷¹⁹ eguin] lerro artean.

⁷²⁰ ongui] lerro artean.

⁷²¹ Auniquec] <que> afrikatu moduan irakurri behar da.

⁷²² imitacen] esk. *imitaten*.

⁷²³ zan] lerro artean.

⁷²⁴ amarrenenac] bigarren <e> dagoen lekuan, lehenago <g> idatzi zela dirudi.

⁷²⁵ ucatu] esk. *ucatat*.

⁷²⁶ *Evangelico consejuan*: gatzelaniazko *en el consejo evangelico*.

leicen da batec trucatu zuela vere habitua canongia batengan,⁷²⁷ baño gaizquitu zan verela, eta ezuan nai izandu confesatu, etsaten zuela condenatua zegoala, cergatic Jaungoicoac deitu zuela estadu bat perfecioagana, eta arc ezuan nai itzandu. Enrique Grandeac contacen du beste mancebo batec utzi zuela religioa vere aitaren reguacgatic, eta illa bat baño <116v> len aita eta semeac viac repente il ziran.⁷²⁸

G. Certan dago castidadearen consejua?

E. Nai itzatean beti purua eta castoa, eta apartacean araguiaren pecatu guzietatic eta matrimoniotic. Conseju au etracusi cigun Jesu Christoc itzaquin eta exemploarequin, eta seguitu zioan Jesu Christori Ama Virginac, San Juan Baup[tis]tac eta apostulu sagradu⁷²⁹ guziac, Jesu Christoc deitu ezquero. Eta religioso guziac eta sacerdotiac eguiten due voto particulara.

G. Certan dago obedienciaren consejua?

E. Renunciacean vere juicio propioaz eta vere vorondate propioaz eta, evangelio sagraduac etsaten duen vezala, humillacean eta etzaguzean vere etceretza,⁷³⁰ eta subjeteacean vere vorondate superioraren vorondatera, Jaungoicoaren contra ezen guzian. Conseju au Jesu Christoc eracusi zuan itzaquin eta exemploaquin: obedicien ciola gauza guzietan vere aita eternoari, eta aurra zala sujetacen zala <117r> vere amari eta San Jose aita ordecoari eta ustecoari, ezpaldin bacen ere San Jose aita naturala eta propioa; bada, Jesu Christo jayo zan Maria beti vir[gi]nagandic.

G. Cergatic dire evangelico consejuac iru principalac eta ez gueyago?

E. Cergatic servicen duen quenceco impedimentuac perfeccioarenac, cein dagoan caridadean. Impedimento oiec dire iru: haciendaren amorioa, eta quencen da pobrezarequin; araguiaren gustoan amorioa, eta quencen da castidadearequin; honraren eta podorearen amorioa, eta quencen da obedienciarequin, bada guizonac eztu mundu onetan iru suerte ondasunic baicic: animarenac, corpuzarenac eta campoco ondasunac, nola diren diruac eta beste interesac, cein ematen zarazuquin Jaungoicoari pobrezarequin, corpuza castidadearequin eta anima obedienciarequin, eguiten diola Jaungoicoari <117v> sacrificio bat duen guziaz eta disponicen dela al duan perfeciora eta itzatera caridadea eta caridadearequin logracera cerua.

Ama Eliza santaren sacramentuan explicacioa

G. Cembat dire ama Eliza santaren sacramentuac?

E. Dire zazpi.

G. Cein dire?

E. Bautismoa, confirmacioa, penitencia, comunioa, extremauncioa, ordena⁷³¹ eta matrimonioa.

⁷²⁷ batengan] lehenengo <n> lerro artean.

⁷²⁸ ziran] esk. *zaran*.

⁷²⁹ sagradu] esk. *sagrudu*.

⁷³⁰ etceretza: 'ezereza'.

⁷³¹ ordena] esk. *ordona*.

G. Cer gauza da sacramentua?

E. Da misterio sagradu bat ceñequin Jaungoicoac ematen digun gracia, eta campora aguercen digun animan barrenean graciac⁷³² eguiten duan efectoa. Baldin baguiña gu corpuz gave espiritualac aingueruac vezala, Jaungoicoac emanen <118r> cigun gracia espiritu]almente, baño cergatic garan compoduac animaz eta corpuzaz, acomodacen dala Jaungoico gure naturalezarequin, ematen digu gracia, acio campo-co⁷³³ eta corporal bazuan medioz, señec⁷³⁴ semejanzaren batzuan medioz declaracen eta aguercen digua graciac barrenen eguiten duan efectoa, nola bautismoa, cein den sacramentuatic bat, eguiten den corpuza urarequin garbicen dela, eta orduan bertan deicen eta nombracen dela trinidad santissima. Garbiceco ceremoniaren⁷³⁵ medioz, Jaungoicoac ematen du vere gracia, eta infundicen du⁷³⁶ batayecen denaren animan, eta ematen digu entendicera, nola urac garbicen duan corpuza, ala graciac garbicen duela anima mancha eta pecatu guzietatic.

G. Gauza bat⁷³⁷ sacramentua itzateco, cembat condicio bear dira?

<118v> E. Iru gauza edo condicio. Lendavicicoa, itzan dedin ceremonia edo acio bat campora aguercen dena. Vigarrena, ceremonia sagradu onequin Jaungoicoac eman dezan gracia. Irugarrena ceremonia⁷³⁸ onec itzan dezan semejanza ematen den⁷³⁹ graciaren efectoarequin, eta onela presenta dezan eta significa dezan. Eta ala sacramentuac dire zazpi: lendavicicoa bautismoa, vigarrena confirmacioa, irugarrena penitencia, laugarrena comunioa, bostgarrena extrema uncioa, seigarrena ordena eta zazpigarrena matrimonioa. Eta razovea cergatic sacramentuac diren zazpi da, cergatic Jaungoicoac proceditu nai itzandu guri ematean viciza espirituala, viciza corporala ematen digun moduan, viciza temporalaren gañean. Lendavicicoa, preciso da jaiocia;⁷⁴⁰ vigarrena aundicea;⁷⁴¹ irugarrena bat gaizquicen denean sendacea; laugarren atcicea; bostgarrena,⁷⁴² <119r> peleaceco eta guerreaceco veiar ditu armac; seigarrena, preciso da⁷⁴³ itzan dedin norc governatu guizonac; zazpigarrena, preciso itzan dedin norc atenditu genero humanoaren conservacioari eta aumtotoari, cergatic jayoac il ezquero, ezpaldin valiz ondorecoric, laster acabatuco⁷⁴⁴ liceteque naturaleza humana. Ala guertacen da viciza espiritualean. Lendavicicoa, preciso jayo dedin guregan Jaungoicoaren gracia, eta au eguiten da bautismoan. Bigarrena, gracia au atci dedin eta fortalezi dedin, eta eguiten confirmacioan. Iru-

⁷³² graciac] aurretik *egui* tatxaturik.

⁷³³ campoco] esk. *compoco*. Aurretik letra bat tatxaturik, iduriz, *a*-.

⁷³⁴ señec: 'zeinek'; gatzelaniaz, *los cuales*.

⁷³⁵ ceremoniaren] esk. *ceromoniaren*.

⁷³⁶ du] lerro artean.

⁷³⁷ bat] lerro artean.

⁷³⁸ ceremonia] esk. *ceromia*.

⁷³⁹ den] lerro artean.

⁷⁴⁰ jaiocia] esk. *jaiiecea*.

⁷⁴¹ aundicea] lerro artean; azpian tatxaturik *atcicea*.

⁷⁴² bostgarrena] *bost* lerro artean; azpian tatxaturik *lau*. Ondoren tatxaturik dago: *guerreatu, eta pe-leatu*. Hurrengo orrialdean berriro jartzen du *bostgarren*.

⁷⁴³ da] lerro artean.

⁷⁴⁴ acabatuco] esk. *acabutuco*.

garrena, galcen bada gracia, recobra dedin, eta au eguiten da penitenciaren medicina sagraduarequin. Laugarrena, gracia au aumenta dedin eta manteni dedin, eta au eguiten da comunio sagraduarequin. Bostgarrena, christaua eriozaco demboran arma dedin etsaian⁷⁴⁵ contra, cergatic orduan aundiace dire Demonioaren tentacioac, <119v> eta au eguiten da extrema uncioaquin. Seigarrena, preciso da Elizan itzan dedin norc guiatu eta govenatu gaicen viciza espiritualean, eta au eguiten da sacerdotean ordenarequin. Zazpigarrena, preciso da elizan itzan dedin norc atenditu dezan genero humanoaren eta fielan aumentuari, eta au eguiten matrimonioarequin.

G. Norc eguin ditu eta arquite ditu gauza aiñ miragarriac?

E. Sacramentu oiec bacarric arquite cicequean sabiduria divinoac eta eguin Jaungoicoac, ceñec eman dezaquean gracia. Eta argatic Jesu Christoc, ceñ den Jaungoicoa eta guizona, arquite cituan eta eguin cituan. Eta sacramentu gutziac dire conducto eta canale bat vezala, ceñetic particen eta comunicacen den Jesu Christoren pasioaren virtutea, eta iñorc ere etzin dispensa dezaque Jesu Christoren tesoro infin[it]o onetatic, Jesu Christoc <120r> verac disponitu eta ordenatu duen moduan baicic.

Baaptismoaren explicacioa

G. Eliza amaren sacramentuetan ceñ da lendavicoa?

E. Baaptismoa.

G. Cergatic sacramentu oni etsaten zayo «Baaptismoa»?

E. Iz au, «Baaptismoa», da iz griego, eta etsan nai du 'lavatorio'. Eta Elizac beti nai itzan du servitu iz onezaz, cergatic lavatorioa den iz comuna, eta utsacen dena gauza bajoetan. Eta argatic, eta cergatic sacramentu onec itzan dezan izen propioa obequi ezagutua eta veneratua, deicen zayo baaptismoa.

G. Cer gauza da necesario baaptismoarenzat?

E. Guchienean iru gauza, eta cergatic necesidadeco demboretan edoceñec bataie dezaquean, necesario da icastea ongui,⁷⁴⁶ eta guziac iaquin dezan bataiecen. <120v> Lendavicoa, preciso eta necesario da ur naturala bataie[ce]co. Vigarrena, preciso eta necesario da ura botacen⁷⁴⁷ denean bataiecen denaren gañera, batai[ce]cen duenac etsan dicen iz oiec: «Nic bataiecen zaitut, Aitaren eta Semearen eta Espiritu Santuaren itzenean». Yrugarrena, preciso eta necesario da bata[ie]cen duenac, eduqui dezan intencioa verdaderoa bataie[ce]co. Au da, emateco sacramentua, Christoc instituitu zuena eta Elizac ematen duena, bataiecen duenean, cergatic bacarric eduquico balu intencioa, corpuza garbiceco mancharen batetic, eguinen luque pecatu gravissimoa, eta anima tristea ez liceteque gueldituco eguiatzqui bataietua.

⁷⁴⁵ etsaian] zalantza <i> ote den.

⁷⁴⁶ ongui] esk. *onigui*.

⁷⁴⁷ botacen] aurretik, *botacean bataietan denean*.

G. Cer efecto ditu baupismoac?

E. Ditu iru efecto: lendavicicoa, renobacen du perfectamente guizona, ematen diola Jaungoicoaren gracia, eta <121r> eguiten du justoa, eta ez bacarric garvicen du anima culporen mancha guzitic, baita ere libracen du infernuco eta purgatorioco pena guzitic, alaco moduz eze bat illen baliz, bataietu te verela, zucen joanen liceteque cerura bein ere pecaturic ezpaldin balu itzandu vezala.

Constantino emperadorea arquicen zen lepra aundi batequin, medicuac etsan cioan lepratic sendaceaco remedioa bacarra zuela arcea bañua aurrin odolean. Determinatatu zuan emperadore onec illeracicea iru milla aur, baño ecusi cituan amestetan⁷⁴⁸ San Pedro eta San Pablo, eta etsan cioan deitu zezala christauan Aita Santua, ceñ zegoan Soracteco mendian, eta sendatuco zuela. Vialdu zuan Silbreteren⁷⁴⁹ esque, eta santuac atseguratu cion sendatu zuela baño obean, baupismoren bañua-requin. Fedean instruituric, bataiecean emperadorea, etcusi zan argui eguzquia <121v> baño claroago,⁷⁵⁰ eta atera zan pilatic aur baten araguiac vezalacoquin, uzten zuela urean lepra ezcamata bat vezalacoa.

G. Ceñ da baupismoaren vigarrego efectoa?

E. Uzten du animan señale espiritual bat, ceñ ezin quendu ditequean. Eta beti ezagutuco da señale au condenacen dire[ne]tan ere bataietu ezquero, eta izandu direnetan Jesu Christoren ardiac. Marcagatic ezagucen dire esclavoac norenac diren, eta orobat ganaduac. Eta argatic baupismoa etzin recipi diteque beñ baicic, cergatic beñ ere ezta galcen, cergatic aren efectoa dagoan estampatua animan. Irugarren efectoa da, baupismoagatic bat sarcen da Elizan, eta semeac vezala participacen ditu Elizaren ondasunac eta eguiten du profesioa christaua itzateco eta obedeciceco Christoren orde z Eliza gobernacen duenai.

<122r> *G. Auniz da*⁷⁵¹ *nola baupismoa ematen zayoan aur jayaperriai,*⁷⁵² *bada oraindic eztaquia cer recipicen duen?*

E. Añ aundia da baupism[o]aren necesid[ade]a eze recipicen eztuena edo guchia-nean deseacen eztuena, etzin sartu diteque ceruan. Eta nola aun chi[qui]ac dauden peligroan ilceco erraz eta eztuen capacidaderic baupismoa deseaceco, necesarioa da bataie ditecen verala. Eta ez jaquenegatic cer recipicen duen, Elizac suplicen du, eta aitavichiac edo amavichiac angatic eranzu du eta prometecen du, eta au asco da; cergatic Adanen medioz erori guñen⁷⁵³ peccatuan eta Jaungoicoaren desgracian, bat ere ez guñiquiela, ala Jaungoicoa contentacen da baupismoaren eta Elizaren medioz izan gaitecen libreac pecatutic eta viur gaitecen aren graciara eta amistadera, guc ez jaquínagatic eta ez obartuagatic.

⁷⁴⁸ *amestetan*: 'amestetan'.

⁷⁴⁹ *Silbrete*: gaztelaniazkoan *San Silvestre* jartzen du.

⁷⁵⁰ claroago] esk. *claroaga*.

⁷⁵¹ da] lerro artean.

⁷⁵² *jayaperriai*: 'jaioberriari'.

⁷⁵³ guñen] esk. *guinen*.

<122v> *G. Ceñ da Ama Eliza santaren vigarrego sacramentua?*

E. Confirmacioa.

G. Cergati[c] sacramentu oni etsaten zayo «confirmacioa» edo «chrisma»?

E. Deicen eta esaten zayo «confirmacioa», cergatic aren efectoa den guizona confirmacea fedean, eta «chrisma», ceñec griegoan lenguajea esan nai duen «uncioa», cergatic ungicen edo untacen den confirmacen denaren copeta, cergatic, nola baupismoan garvicen den urarequin bataiecen dena, cergatic graciac garvicen duen anima pecatuaren mancha guzietatic. Ala, confirmacioan chrismarequin untacen da confirmatuaren copeta, adicera emateco graciac, untacen duela, anima fortificacen eta confortacen duela peleaceco Demonioaren contra, eta confesaceco fede santua firmequi eta vildur gave, tormentuetan⁷⁵⁴ eta eriozaren⁷⁵⁵ ere. <123r> Vaso bat chrisma sagraduarequin, Donatista heregeac leyo auguiz altu batetic bota zuen calera, eta etzen ausi. Clodoveo reguea San Remigio obispoac bataietu zuenean acuditu zuen ambeste gendec eze iñora re etzin eman citequean paso bat. Aztu ciceon santuari reguea verela confirmaceco⁷⁵⁶ chrisma, eta etzen erraz eracarcea. Eta penaturic santuac alchatu ci-tuan veguiac cerura, eta ecusi zuen utsu⁷⁵⁷ bat elurra bezain zuria eldu zala botella bat chrismaz betearequin, ceñequin confirmatu zuen reguea.

G. Ceñ demboraz recivitu veiar da sacramentu au?

E. Bat uso razovezcora llegacen denean, cergatic orduan atsicen da fedea confesacen eta necesidadea du itzateco confirmatua eta confortatua Jaungoicoaren graciaren, baño, ala ere, recivitu veiar da ocasioa denean, cergatic obispo jaunac beti dembora artan etcin eman dezaquea <123v> confirmacio, cergatic obispoac dituen lan aundiac, bada Iruñeco obispadoac ere baditu milla eta amar parroquia.⁷⁵⁸ Eta argatic ocasioa denean galdu gave recivitu veiar da confirmacioa.

G. Anima fortificaceaz campora, badu confirmacioac beste efectoric?

E. Bai, jauna. Uzten du animan⁷⁵⁹ señalear espirtual bat, ceñ beñ ere quenduco eta borratuco ez dan⁷⁶⁰ animatic. Eta argatic confirmacioa etzin recivi diteque beñ bestetan.

G. Cer necesidade da⁷⁶¹ animan estampa dedin beste señalear? Cer, eztà asco animan bautismoac utzi zuen lendavico señalear?

E.⁷⁶² Ez, jauna, cergatic baptismoco lendavico señalear egatic ezagucen da bat dela christaua eta Christoren familiacoa, baño confirmacioco vigarren señalear egatic etzagu-

⁷⁵⁴ tormentuetan] <et> lerro artean.

⁷⁵⁵ eriozaren] aurretik taxaturik ez.

⁷⁵⁶ confirmaceco] <ceco> lerro artean.

⁷⁵⁷ utsu: 'uso'.

⁷⁵⁸ Azken esaldi hau itzultzaileak gehitu du, Nafarroaren egoeraren berri emateko.

⁷⁵⁹ animan] azken <n> lerro artean.

⁷⁶⁰ ez dan] lerro artean.

⁷⁶¹ da] lerro artean.

⁷⁶² E.] esk. galderaren jarraian, paragrafoa bereizi gabe, idatzia.

cen da dela Jesu Christoren soldadua eta dacarrela animan vere <124r> capitanaren señalea eta insignia, nola soldaduac veren soñecoan gañean. Eta argatic confirmatuac infernuan itzanen due pena eta confusioa auguiz aundia, cergatic eguin duen profesioa itzateco Jesu Christoren soldaduac, eta guero aren contra revelatu diren eta Jesu Christoren banderatic desertatu diren.

G. Ceñ da Eliza ama santaren irugarrengo sacramentua?

E. Penitencia.

G. Cer gauza sacramentu au?

E. Penitenciac significacen ditu iru gauza. Lendavicicoa, virtute bat ceñnen medioz guizona arrepticen dan⁷⁶³ vere pecatuaz, eta vicio contrarioari deicen zayo impenitencia. Vigarrena, pena eta aflicio bat guizonac arcen duena⁷⁶⁴ emateco satisfacioa Jaungoicoari gaizqui eguinaz. Eta ala esaten dugu batec <124v> eguiten duela penitencia aundia baldin auniz baruken badu eta auniz mortificacen bada. Irugarrena, penitenciac significacen du⁷⁶⁵ sacramentu bat Christoc eguiña⁷⁶⁶ edo instruitua⁷⁶⁷ barcaceco pecatuac baupismoa ezquero galdu duenai Jaungoicoaren gracia eta damuturic deseacen badue viurcea Jaungoicoaren graciara.

G. Certan dago principalmente sacramentu au?

E. Vi gauzatan: pecatariaren confesioan eta sacerdotearen absoluci[o]an. Cergatic Jesu Christoc eguiñ ditu sacerdoteac baupismoa ezquero eguin diren pecatuan⁷⁶⁸ fuerzac, eta due autoridadea Jesu Christoren ordez pecatuac barcaceco, baldin confesacen badira, vear vezalaco disposicioarequin. Eta onetan dago sacramentua. Au da, pecatariac esterioamente edo aguirian confesacen ditu vere pecatuac, <125r> eta sacerdoteac ematen dio absoluci[o]a. Ala, Jaungoicoac arengatic interiormente ascacen du anima pecatuan locarritic, viurcen du⁷⁶⁹ vere graciara eta libracen du infernutic.

G. Cer gauza dà necesario sacramentu au reciviceco?

E. Iru gauza: contricioa, confesioa eta sacrificioa, ceñ diren penitenciarene iru parteac.

G. Bada, eztà esaten confesio on bat eguiteco vear direla bost gauza? Examina, dolorea, propositua, confesioa eta satisfacioa?

E. Bai, jauna, baño bost gauza oiec reducicen eta inclucen dire concilio sagradu Trentocoac dacazquien iru gauzatan, ceñ diren contricioa, confesioa eta satisfacioa, cergatic damu duenac vere culpaz, suponicen ditu pensatuac examinarequin. Eta doleagatic dio concilio sagraduac itzan vear duela ez gueyago pecaturic, propositua-

⁷⁶³ dan] lerro artean.

⁷⁶⁴ duena] aurretik tatxaturik *duela*.

⁷⁶⁵ du] lerro artean.

⁷⁶⁶ eguiña] esk. <c> dago tatxaturik hitzaren akabuan.

⁷⁶⁷ instruitua] esk. <c> dago tatxaturik hitzaren akabuan.

⁷⁶⁸ pecatuan] hasieran *pecatuanac* idatzi zen, ondoren <ac> tatxatu.

⁷⁶⁹ du] lerro artean.

requin.⁷⁷⁰ Bada, animo⁷⁷¹ edo deseo au ezin aparta diteque doloretic, eta apartacen bada, orduan dolorea ezta asco confesio onarenzat.

<125v> G. *Cer gauza da pecatuan examiña?*

E. Bat oroieca vere pecatuaz, cer especiatacoac diren eta cembat diren eta cer circunstanciacoac. Bat badago ocasio proximoan edo urbilean pecatua eguiteco, edo baldin badu costumbrea eta oitura⁷⁷² pecaturen bat eguitecoa, recorritu mandamentuac, bacoizaren vere estaduac, obligacioac, izandu dituan negocioac, sartu den echeac eta tratatu duen sujetoac, vere pensamentuac eta atsegiñac. Eta eximiña onen arguiarequin, bat arquiteco da sierpez betea eta inguratua. Eta orduan, dio San Gregorioc, atsicen gara damucen culpaz, atsicen garanean pensacen eta averigu[a]cen ditugu obequi, cuidado aundiagoarequin arrepenticen garanean.

G. *Cer cuidado, bada, paratu veiar da⁷⁷³ examiñan?*

E. Paratu veiar da aimbeste cuidado <126r> nola paratuco licetequean negocio bat auguiz aundian. Alaba ezconceco, cer prevenicen ezta aurretic? Cer preguntac eta galderac? Cer informe ezta escacen? Cer ezta discurren? Censoan paraceco eun, milla edo amar milla ducat, lenagotic cer diligenciatic ez tira eguiten? Haciendac edo fincac ambeste valio duen, lenagoco censoric duen, izan ditequean enganioric. Mayorazco bateco pleitua conseguiceco, cer antigu[ed]adeac⁷⁷⁴ ez tire revolbicen?⁷⁷⁵ Cer diligenciatic ez tire eguiten? Cer aidetasuan eta derechoac ez tire villacen? Bada, mayorazco censoa eta alaba guziac batean ez tue importacen, eximiñaren negocio onec adiña, ceñetan dagoan anima eguitea Jesu Christoren esposa, ceñetan dagoan censo bat paracen gloria eternoaren finca seguroan eta conseguicean Jaungoicoaren mayorazcoa. O! Cein ongui paratuteco⁷⁷⁶ cuidadoa. O! Cein ongui empleatuteco <126v> diligencia! Baño beñ paratu ezquero veiar den cuidadoa, confesatu gave uzten diren pecatuac, acordatu gavez edo beste causaz, barcacen ditu Jaungoicoaren misericordiac, ceñec bacarric escacen digun para dezagula al dugun cuidado eta diligencia. Eta dugu obligacioa urrengo confesioan confesaceco oroicen bagara. Contacen du San Juan Climacoc monge batengatic, ceñec pasatu cituan⁷⁷⁷ desiertoan⁷⁷⁸ verrogei urte viciza santa bat eguiten, eta eriozaco demboran arquite zela congojaz beteric. Eta nola ecusten bazuan acusadore bat, esaten zuan: «Ala da, baño confesatu nincen». Beste gauza bati acusadoreanari esaten zion guezurra: «Dioc, guezurra. Dioc: «Eztiat eguin», eta ez tuc cer eranzun, baicic valia daquidela Jaungoicoaren misericordia». Eta azqueneco asnasea⁷⁷⁹ atera zuan.

⁷⁷⁰ proposituarequin] lerro artean.

⁷⁷¹ animo] lerro artean taxaturik *proposituarequin*.

⁷⁷² oitura] jarraian <ren> taxaturik.

⁷⁷³ paratu veiar da] esk. *paratu verda da paratu*.

⁷⁷⁴ antiguedadeac] gaztelaniazkoan *antiguedades*.

⁷⁷⁵ revolbicen] aurretik taxaturik *cer*.

⁷⁷⁶ paratuteco] itxuraz aurretik *paratuceco* idatzi zen, eta ondoren <c> zuzendu <t> jarrita.

⁷⁷⁷ cituan] lerro artean.

⁷⁷⁸ desiertoan] esk. *desiortan*.

⁷⁷⁹ *asnasea*: 'arnasa'. Larramendik aldaera bera erabili zuen (cf. *OEHL*, s.v. *arnasa*). Goizuetako 1753ko sermoian ere aldaera hori agertzen da (Reguero 2015b).

Dolorearen explicacioa

G. Cer gauza da dolorea?

<127r> E. Da damutasun bat Jaungoicoa ofendituaz.

G. Cembat modutecoa da?

E. Bi modutecoa: atricioa eta contricioa.

G. Cer gauza da contricioa?

E. Contricio perfectoa da damu bat, damu guzian gañecoa edo pesadumbre bat pesadumbre guzian gañecoa Jaungoicoa ofendituaz, cergatic Jaungoicoa verez dan aín ona, proposituarequin confesaceco eta emendaceco. Bi gauza escacen ditu contricioac, eta bata bestea gave ezta asco. Bata da pecatariari damu daquion eguiatzqui bauptismoa ezquero eguin dituan pecatu guziaz, ongui examinacen dituala eta pensacen dituala accio guziac, damu duela ez obratua Jaungoicoaren leguearen conforme. Bestea da eduqui dezan propositu firmea peccaturic ez eguiteco gueyago.

<127v> *G. Cer ondasun ematen digu contricioaz verez confesioaz campora?*

E. Contricioa duenari barcacen zazquio peccatuac, entendicen da baldin badu animoa confesaceco. Eta au⁷⁸⁰ eztu eguiten atricioac, ceñec bacarric ez gaituan paracen gracion, confesioarequin baicic. Españiaco⁷⁸¹ ciudade batean⁷⁸² vici zan emacume gazte bat eguzquia vezala ederra vere⁷⁸³ corpuzan⁷⁸⁴ eta Demonioa vezala itsusia vere animan. Infernu guziaren sarea eguinic galcen zituan animan, edaten zuan vere erioza, jaten zituan vere infamia eta vere escandaloac. Aditu zuan San Vicente Ferrer predicacen razove viciaquin eta fuertequin contricio eguiatzco baten virtutea eta indarra borraraceco culpac, jarceco gracion eta irabazteco gloria. San Vicenteren doctrina adicearequin, sentido gave, emacumea au vera erori zan lurrean, accidente batec eman balio vezala. Acuditu zuen emacumearengana, <128r> eta arquite zuan illa. Aren eriozac guziai eguin cioan lastima sacramentu gave eta penitenciareren señale gave, eta viciza bat aín gaiztoarequin, baño San Vicienteñec⁷⁸⁵ etsan cioan il zala contricio eguiatzco baten sentimentuz. Eta verela aditu zan cerutic voza bat esaten zuela: «Eztezazuela erregu eguin orrengatic, baicic encomenda zaitezte orri, cergatic ya da goan glorian». O, virtute eta indarra eguiatzco contricioarena!

G. Cer gauza da atricioa?

E. Da pesar bat edo damu bat Jaungoicoa ofendituarena, infernuaren vildurragatic edo cergatic galdu den cerua eta gloria, edo peccatuaren veraren itsusitasunagatic, proposituarequin confesaceco eta emendaceco.

⁷⁸⁰ au] lerro artean.

⁷⁸¹ Españiaco] esk. *Espaniaco*.

⁷⁸² batean] <an> lerro artean.

⁷⁸³ vere] ondolik, hurrengo lerroan, *vere* tatxaturik.

⁷⁸⁴ corpuzan] esk. *corpazan*.

⁷⁸⁵ *San Vicienteñec*: gorago *San Vicente* dago.

G. Cer motivo dire dolorearenzat?

E. Atricioaren motivoac dire: infernuaren vildurtasuna, galcea gloria edo pecatua- ren itsusitasuna. Contricioaren motivoa da Jaungoicoaren bondadea, veregan dena- gatic, <128v> verez aín ona, injuriatua creaturac edo pecatariac. Eta au guzia ezagu- turic federequin, itzan dedin dolorea sobrenaturala, bada eztà asco dolore naturala.

G. Nola, bada, ezagutu da⁷⁸⁶ dolore eguiazcoa?

E. Gauza onetan ascoren artean da ignorancia auniz. Esclaco velz bat acusatu zan ostu zuela platera zillarrecu bat. Galdetu cion confesoreac eya damu zuen, eta eran- zun cion sereno: «Nic eztat damuric, nere nagusiac du damu». Cardenale santu ba- tec visitatu zuen vere adisquide bat, ceñ pecatu batengatic erori zan enfermedade ba- tean. Eta exortcituric aren animaren remedioa zala contricio eguiazco bat, enfermoac etsan cion cer zan contricioa. Explicaturic, erantzun cion etzuela entendicen, eta ez cegoala⁷⁸⁷ artaco eta ala il zan.

Izanen da, bada, dolore eguiazcoa etsan dituden motivoacgatic, eta ez bestega- tic. Damu zayo napurrari, cergatic napurrariacgatic deramen hurcavera? Deshones- toari <129r>, cergatic enfermo erori den obace bat? Doncellari, cergatic galdu duan vere virginidade[a]? Alargunari, cergatic gal[du] duan vere honra? Motivo ongatic sentituco balue pecatu eguina eta eguinen balue Santa Maria Madalenac baño⁷⁸⁸ ne- gar gueyago, ala ere, dolore eta sentimentu au ez liceque izanen asco confesio eguiaz- coarenzat eta, al contrario, bai esan ditudan motivoacgatic ez sentituagatic. Diot, San Pio V catecismo romanoquin, eztela import dolorea, ez izanagatic sensiblea, itzateco⁷⁸⁹ eguiazcoa, cergatic ezten corpuzaco dolorea, baicic animacoa. Auniz asus- tacen dire, cergatic uste duen eztuela veren pecatuan doloreric, cergatic eztuen egui- ten negarric, cergatic eztiren enterneccicen eta cergatic veren viozetan ezituan deseac- cen dituan ansia eta congoja aiec.

Eta esanen due: «Baldin dolore onec izan veiar badu damu batec, damu gu- zian gañeocac Jaungoicoa ofendituaz, nic eztat senticen». Baño esadazu: «An, zere viozaren ondo-ondoan eztu[zu] senticen pecatua eguiña, edo cergatic Jaungoi- coa <129v> den ona, edo cergatic vildur duzun infernuaz, edo cergatic galdu du- zun gracia eta ceruco gloria, edo cergatic pecatua den aín itsusia? Ezagucen duzua dela eguia, cergatic Jaungoicoac revelatu duen eta Elizac esaten dizun ori bai esanen duzu? Bada, nic esaten dizut baduzula dolore eguiazcoa, cergatic dolorearen aundi- tasuna eztago principalmente senticean, baicic⁷⁹⁰ estimacioan eta aprecioan». Cava- llero batec ditu bi seme, bata primogenitua eta ya guizon eguina eta aitaren echearen honra, eta bestea aurra bacarric urte betecoa. Biac dire semeac, baño chiquiac erama- ten ditu cariñoac eta cuidado guziac eta zarrari etzayo eguiten agasajoric. Ceñ uste duzua dela maiteana? Guertatuco baliz casoa galceco bat edo bestea, laster ecusi li- ceteque. «Bie⁷⁹¹ gaztea» esanen luque aitag, «eztit eguiten faltaric, eta geldi bidi zarra

⁷⁸⁶ da] lerro artean.

⁷⁸⁷ cegoala] <o> lerro artean.

⁷⁸⁸ baño] lerro artean.

⁷⁸⁹ itzateco] esk. *itzatececo*.

⁷⁹⁰ baicic] aurretik *tatxaturik ba*.

⁷⁹¹ *Bie*: 'joan dadila, doala'.

nere echean». Bada ori zan amorio guzia? Bai. Chiquiari cion amoria zen verogoa eta intensogoa, eta aundiari cion amorioa zen <130r> estimatugoa eta aprecio gueyaocoa eta veragatic valiosogoa.

Proposituaren explicacioa

G. Cer gauza da propositua?

E. Animo bat pecaturic gueyago ez eguitecoa.

G. Nola itzanen da eguiazcoa?

E. Baldin bada propositua universal, firmea eta eficaz. Universal, au da, pecatu guziana, bat ere utzi gave. Cromacio, San Tiburcio gloriosoaren aita, zegoan gaizqui, eta escatu zion otsasuna San Sebastiani. «Emanen dizut» esan cion santuac, «baldin zere echetic botacen badituzu idoloac». Joan zan eta puscatu cituan idoloac, baño bat ceñi cion cariñoric aundiana gorde zuan. Recivitu zuan bendi[ci]oa eta etzan sendatu. Quexaturic santuari, eranzun cion eya idolo guziac ausi cituan. Confasatu cion bat ezuela ausi. Puscatu zuan eta guelditu zan sendaturic. Onela gueldituco dire⁷⁹² animac sendaturic penitenciaco medicinarequin. Baño <130v> viozean gueldicen bada cariño gueyenacoa, idolo ori, amistade ori, trato ori, pasio dominante eta costumbre gaizto ori, o!, propositu gaiztoa, firmea eta eficaz, alaco moduz etze egon veur du determinancian beñ ere gueyago pecaturic ez eguiteco edocin lecutan, oca-siotan eta circunstancian, ez gustoacgatic, ez interesagatic, ezta viciza veragatic ere. Propositu oni veguiratu veur zayo, etsaten balizua vezala torre altu batetic salta zaitetzela. Saltatuco ciñetequea?⁷⁹³ Ez, suertez ere. Onela, bada, veur du gueyago pecaturic ez eguiteco determinacioac.

Nic badut propositua, baño ezagucen dut nere fragilidadea, ecusten dut nere miseria, obarcen naiz nere lenagoco eroriaz, eta ezin siñistetu dut eztudela gueyago pecaturic eguiñen. Vorondatea eta entendimentua dire potencia diferenteac: vorondateac proponicen du eta entendimentuac ezagucen du. Vorondatea <131r> dago determinatua pecaturic ez eguiteco gueyago? Bai, bada, entendimentuac ezagutuagatic peligro oriac,⁷⁹⁴ orrengatic itzan diteque propositua verdadera. General batec batalla presentacean eta ematean dauque victoria ciertoa? Ez, al contrario, dago vildurraz betea guerraren contingencian eta suertean, baño orrengatic eztu propositua eguiazcoa, victoria irabaztecoa? Bay.

G. Certan ecusten da, propositua den eficaz?

E. Medioric onena etzaguceco, Santo Thomasec etsaten du⁷⁹⁵ dela obretan paratu dezan cuidad[o]a, aplica dizen diligenciac, artu dicen medioac, verac daquizquinac edo confesoreac ematen darazquionac emendaceco.

⁷⁹² dire] lerro artean.

⁷⁹³ ciñetequea] esk. *cinetequea*.

⁷⁹⁴ *peligro oriac*: 'arrisku horiek'. Esk. *peligroriac*, eta <o> bat lerro artean sartua.

⁷⁹⁵ du] lerro artean.

G. Erorcen bada pecatu ver veretan, itzandu zan propositua verdadera?

E. Ori ezta señaleara, baño orrengatic ere propositua izan citequean eguiazcoa. Penitenteac paratu bacituan medioac <131v> peccaturic ez⁷⁹⁶ eguiteco, eta ala erori bacen flacoa vezala,⁷⁹⁷ emacumeac⁷⁹⁸ botacen dituanac maldicioac escacen badu gracia ez botaceco, bein botacen badu eta verela arrepenitituric esaten badu «O! Jauna, ecusten dut maldicioa eguin dudela, baño ez tut gueyago eguinen». Vista deshonestoarequin veguiracen, veguiracean, pecatu eguiten duenac eta verela proponicen duenac ez viurcea, eta fragila vezala,⁷⁹⁹ modu onetan viurcea, ezta cergatic ezan izandu eguiazco propositua. Baño contra dà, baldin ezpada paracen batera cuidadoric ez eroreco, señaleara da, propositua ezela izandu ona, eta ezta ere confesioa.

Baño pecatuac badire quenceco gaiztoac, nola diren costumbreco pecatuac, izan veardu⁸⁰⁰ phisqueca phisqueca. Cardenale bat zegoan costumbre gaizto batean, eta esan cion San Bernardino de Senari, ezin garaitu zuela. Eta santuac esan cion⁸⁰¹ eman ciozala itza iru egunaz garaizeco, Jesusen <132r> amorioz. Galdetu cion eya nola joan ciceon, eta eranzun cion dificultade aundiarequin garaitu zuela. Norc, bada, ez tu ga[r]a]tutuco beste iru egunaz, Maria santissimaren amorioagatic? Ofrecitu zuan eta garaitu zuan. Orduan santuac, pasatu dituanac sei egun peccaturic eguin gave, ez titu pasatuco beste iru egun San Miguelen honran? «O! auniz da» cion, baño probatu zan, eta errazago pasatu cituan, eta orduan determinatu zuan otsoro uztea vere costumbre gaiztoa.

Baño costumbreari añadicen bazayo ocasioa, dio san Agustínec pecatuac ez tirela quencen, baicic gueldicen. Eta orduan propositua itzanen da gaiztoa. Eta caminantarean⁸⁰² alforcac vezalacoa,⁸⁰³ ceinec botacen dituan errecaeren beste aldera, baño erreca pasatu te verela berriz arceco. Ala, aunizquec pasacen due Garizuma, botacen duela zacua confesio aparente batean, eta guero arceco Pazco ondoan, veren lenagoco⁸⁰⁴ tratoatan,⁸⁰⁵ <132v> costumbreatan, ocasioetan eta dambolin suñu orretan. Ez titua verac bacarric culpac, baita ere absolvicen dituan confesoreac.

Confesioaren explicacioa

G. Cer esan nai du confesioac?

E. Pecataria eztedilla contentatu contricioarequin, baicic dijoala⁸⁰⁶ sacerdotearen oñetara Magdalena Christoren oñetara vezala eta esan dicela vere pecatuac, añaditu

⁷⁹⁶ ez] lerro artean.

⁷⁹⁷ vezala] aurretik tatxaturik *vela*.

⁷⁹⁸ emacumeac] aurretik hiru letra tatxaturik, agian *eta*.

⁷⁹⁹ vezala] lerro artean.

⁸⁰⁰ du] lerro artean.

⁸⁰¹ cion] lerro artean.

⁸⁰² -ren] lerro artean.

⁸⁰³ vezalacoa] <coa> lerro artean.

⁸⁰⁴ lenagoco] <go> lerro artean.

⁸⁰⁵ tratoatan] esk. *trato-* <132v> *teatan*.

⁸⁰⁶ dijoala] <la> lerro artean. Orain arte *joan* aditzaren beste adizki batzuk, *-jo-* gabekoak, erabili ditu. Honetaz gain, hurrengo paragrafoan *cijoala* dakar, baina esaldi berean *cin* 'zihoan' dauka.

gave, quendu gave eta guezurric esan gave, sencillamente besteai culpa bota gave, eta iz alper gave eta pecatu guziac, bat ere utzi gave, cembat diren eta cer circunstan-
ciacoac diren, orocin den guzian, lotsarequin eta humildadearequin, ez historia bat
contacen den vezala, baicig gauza lotsagarriac eta indignoac christau batenzat eta es-
cacen duela barcacioa.

Aleyderi pecatari aundia cijoala⁸⁰⁷ confesacera galdetu cion Demoniac nora cin.⁸⁰⁸
Eta erazun cion: «Nere burua eta ii confundicera». O, cer humildadea! <133r> «Joaten
zaranean zere aita espiritualaren oñetara», esaten du San Francisco de Salesec, «imagi-
natu vear duzu zaudela Calvarico mendian, Jesu Christo crucificatuaren oñetan, ceñen
odol preciosoa erorcen den zure gañean, alde guzietatic garviceco zure culpac».

Batzuan confesioac dio San Pedro Damianoc direla defensac, cergatic defendi-
cen diren, escusacen diren eta pecatuac guchicen dituan. Diogenesen discipulu bat
zegoan tabernaco⁸⁰⁹ atarian, eta andic pasacean vere maisua lotsatu zan, eta ez ce-
zan ecusi tabernaco atean, sartu zan barrena. Ecusi zuan, eta esan cion: «Cembat
eta ezcutacen aizean, ago tabernan barrenago. Ala, zu cembat eta gueyago escusa-
cen zaran, zaude culpan eta pecatuan sartuagoa».⁸¹⁰ «Acusacen bazara», dio San Gre-
gorioc, «Jaungoicoac escusacen zaitu. Eta escusacen bazara, Jaungoicoac acusacen
zaitu, ceñec gueyago valio du». «Escusaceco, bada, escusac pecatuetan», dio Davided,
«esazquizu»⁸¹¹ sencillamente». Bestean confesioac, proseguicen <133v> du⁸¹² San Pe-
dro Damianoc, direla ofensac besteri culpa botacen diola. Acusaceco enfado batez
edo maldicio batez, etsacen due: «Jauna, dut guizon bat gaiztoa, nic eguindaco gau-
zaric batere eztarama»⁸¹³ onzat, taberna ust batà. Iz bat onez esaten badiot, maldicioac
eguiten ditu. Badut amaguiar bat auguiz impertinentea eta carroña, seme bat perva-
soa eta desobedientea». Besteac añadicen due: «Diabruac»⁸¹⁴ tentatu ninduan», ceñi
quejatu dan bi aldiz baño gueyagotan falso testimonioaz. Bada, ura gueldiric dagoala,
verac erorcen dira pecatuetan. Beste batzuan confesioac eztire besteric baicic confusio
batzuac, cergatic eztituan ongui pensacen culpac. Eta explicacio gaiztoagatic batzue-
tan confesoreac eguiten badioa galderaren⁸¹⁵ bat gauza garvian aguerceco, arquicen
dire arranzatuac. Tapacen due eta confundicen due len esan duena.⁸¹⁶ Calamar esa-
ten dioan arrai batengatic esaten du Plinioc dela auguiz gaitza <134r> arranzaceco,
cergatic itsasteco demboran botacen du abatic tinta belz bat ceñequin enturbiacen
duen ur guzia. Baño lastima da, onequin eguiten ditua confesio sacrilegoac, eta ezagu
diteque gueldicen diren saticacio chiquian.

⁸⁰⁷ cijoala] <joa> lerro artean. Ik. arestiko oharra.

⁸⁰⁸ cin: 'zihoan'.

⁸⁰⁹ tabernaco] hasieran *tarbenaco* idatzia, ondoren <r> taxatu eta lerro artean erantsia, dagokion le-
kuan.

⁸¹⁰ sartuagoa] lerro artean.

⁸¹¹ *esazquizu*: 'esan itzazu'. **Ezan* aditzaren formaren *-it-* ordez *-zki-* erabiltzea goi-nafarrerazko
testuetan ohikoa da; batez ere, XVIII. mendetik aurrera. Goi-nafarreratik kanpo, Zaraitzun, Lapurdiko
ekialdean eta Nafarroa Beherean ere badago (Reguero 2019: 455). Mikelestorenak, esate baterako, gisa
horretako adibideak erabili zituen.

⁸¹² du] lerro artean.

⁸¹³ eztarama] <ra> lerro artean.

⁸¹⁴ Diabruac] ematen du *Diabruiac* jartzten duela eskuizkribuan.

⁸¹⁵ galderaren] esk. *galdereraren*.

⁸¹⁶ duena] <na> lerro artean.

Izan veiar du confesioac otsoac⁸¹⁷ pecatu guzienac. «Nic paratu⁸¹⁸ nuan» dio Jesu Christoc, «guizona guzia, otsoa». Finjiten⁸¹⁹ due Hercules[ec] il zuela zazpi buru cituan sierpe bat golpe batean, ebaquicen zarazquiola zazpi buruac, cergatic sierpeari ebaquicen bazioan buru bat, andic yaicoc cizquion⁸²⁰ beste zazpi buru. Ala, vere animan dauzquenac zazpi pecatu mortalen sierpea, bat confesacen badu eta uzten baditu besteac confesatu gave, eztu ilcen, baicic andic jayocen zarazquio sacrilegioaren eta guezurracen mostruo espantagarri⁸²¹ eta horrendoac. Zazpi demonio cituan batetic, ez cituan bota seiac Christoc, baicic zazpiac. Dio San Agustinec adicera ematen duela⁸²² batetan bota veiar duela pecatu guziac. <134v> Confesioac izan veiar du lotsatiac, lotsac delá penitentea, pecatua eguñaz, baño ez esateaz culpac eta pecatuac confesoreari. Guizon santu batec ecusi zuan Demonioa zebillela auguiz solícito confesonario batetic bestera, eta esan cion: «Cer eguiten duc, malditua?» Eta eranzun cion: «Nabil viurcen oiei quendu nioana. Quendu nioan lotsa pecatua eguítico, eta oraiñ viurcen dioat, eztezan confesatu». Enfermo bazuetan, esaten du Hipocratesec abatic ez botacea podredumbrea edo guelditza pechuan⁸²³ dela eriozaren señaleara. Ala da animaren eriozaren señaleara, pechuan guelditza pecatuaren ciquintasuna, abatic bota gave confesorearen oñetan. Paviaco ciudadean San Bernardoc conjuratu zuan endominiatu bat, ceñec esan zuan cituala iru demonio, batari cerizquion⁸²⁴ «cierra bolsac», ceñec procuracen zuan etzezala eguin restitucioric besteren gauzaz; besteari cerizquion «cierra abac», lotsaz etcicoc confesatu pecatuc eta besteari cerizquion⁸²⁵ «cierra viozac» <135r> etziten arrepenitu, eta ez bar[ca]cioa esperatu eriozaco orduan ere.

«Cerezac corricen⁸²⁶ eta lotsacén zara guizona?», esaten zuan San Agustinec, «niri pecatuac confesaceaz? Ni naiz peccataria zu vezala». Confesoreac aditu ditu⁸²⁷ pecatu itsu[s]iagoc, eta mundu guziagatic ere iñori etcin esan diozaque. Contacen du San Juan Climacoc napur batec lepotico soca zuela berreun eta ogueta amar monjeren presencian confesatu cituala animaliaqueriac eta beste milla abominaleac eta horrosoac, eta monje bate[c] ecusi zuela esatean nola Demonioac borracen cituan quaderno batetic guelditu artean quaderno guzia zuria.

Confesacen zan señoira bat religioso batequin, eta lagunac ecusten zuan pecatu oro, ateracen ciceola abatic zapo bat, eta cicela elizatic campora. Ecusi zuan zapo bat besteac baño terriblegoa, asi zala⁸²⁸ ateracean abatic, eta berriz⁸²⁹ barrena viurtu ciceola. Eta orduan beste atera cicezquion guztiac absolucioa bota cion bezain laster ecusi cituan <135v> berriz sarcera. Il zan derrepente, eta aguertu ciceon confesoreari,

⁸¹⁷ *otsoac*: 'osoak'.

⁸¹⁸ *paratu*] jarraian bi letra *taxaturik*, *ziurrenik* <an>.

⁸¹⁹ *Finjiten*] <j> beste letra baten gainean.

⁸²⁰ *cizquion*: hau da *-i(n)-laguntzaileko* pluraleko adibide bakarra, pertsona horiekín; gainerakoetan *zarazquion* dago. Esk. *citquion*.

⁸²¹ *espantagarri*] jarraian *taxaturik aren*.

⁸²² *duela*] *lerro artean*.

⁸²³ *guelditza pechuan*] *lerro artean*.

⁸²⁴ *cerizquion*] esk. *cericquion*.

⁸²⁵ *cerizquion*] esk. *cericquion*.

⁸²⁶ *Corricen*: 'korri egin'.

⁸²⁷ *ditu*] *lerro artean*.

⁸²⁸ *asi zala*] *lerro artean*.

⁸²⁹ *eta berriz*] *lerro artean*.

suzco catez inguratua, dragoi⁸³⁰ baten gañean, illezat cituan suanguilleac eta sierpeac, bi zapo veguietan, cergatic veguiratu zuan vegui deshonestoquin, bi sierpe pechuetan, lepoa inguracen cioala, cergatic erabilli cituan aguertuac, velarrietan suzco bi saietaz aditu eta cantatu cituan canta deshonestoacgatic. Eta esan cion: «Guztietic⁸³¹ libratuco ninzan, baldin lotsaz ezpanu utci pecatua confesatu gave. Ay, nere tristea, betico». Eta ondatu zan infernuan.

Satisfacioaren explicacioa

G. Cer gauza da⁸³² satisfacioa?

E. Educicea intencioa eta eguita confesoreac esaten diona. Eta izan veardu alic ere lasterrena, consideracen duela Jaungoicoac eguiten diola favore eta mesede bat auguiz aundia barcecan pena bat eternoa, cein mereci zuan pecatuacgatic <136v> eta contentacen dan pena bat temporalarequin auguiz chiquiagorequin.

G. Satisfacioa sacramentuaren cer⁸³³ parte da?

E. Ezta parte esenciala, baicic parte bat integrela; au da, parte bat sacramentua otsacen eta betecen duena, nola den beso bat corpuzaren partea eta besoa ebaquiag[at]ic gueldicen da guizona eta corpuza. Eta ala sacramentua izanen da verdadera eta emanen du gracia, penitencia eman ezagatic, baldin ematen bada absolucioa, nola naufragio batean edo erioza derrepente guertatzen dan⁸³⁴ batean. Onetaz campora, confesoreac eguiñen luquea pecatua⁸³⁵ ezpaldin balu emanen penitencia, eta penitenteac ezpalu ametituco penitencia. Baño bein penitencia admititu ezquero, eta absolucioa eman ezquero, gueldicen da sacramentua valioosa, penitencia cumplitu ezagatic. Eta orduan eztu obligacioric confesioa berriceco, baño bai acusaceco <136v> penitencia cumplitu gave eguin zuan pecatua, eta penitencia bacen gravea pecatua ere izanen da mortala, eta penitencia bacen lebea, pecatua izanen veniala.

Penitencia medicinala da, nola confesoreac aguincen badu eztedilla sartu onelaco echetan, eztedilla pasatu ataria artaric, eztedilla egon bacarric persona arequin eta beste onelaco gauzac. Eta ezpaldin bada paracen cuidadoric cumpliceo, señalea da propositua izandu zala gaiztoa, baita ere confesioa, baño ez paracen badira medioac eta, ala ere, erorcen bada fragilidadez. Mutil gazte bat acusatu ciceon San Antonio Paduari bere amari eman ciola ostico bat, eta santuac esan cion: «Mereci luque ebaquicea oñ orrec». Joan cen eta ebaqui zuen bere oña, eta santuac milagroz sendatu cion. Eztu Jaungoicoac escacen onenbeste, baño bai, ebaquicea ocasioaren lazoa, costumbre zarraren catea, ceñequin Demonioac arrastacen dituan ambeste anima infernura. Hermitaño bat <137r> egondu zan sepultura batean sarturic amar urtean cerra vequiric alchatu gave flaquezazco pecatu batengatic. Santo Domingo de Loricad

⁸³⁰ *dragoi*: ohar gaitezen hitz honetan *-oi* bukaera agertzen dela, baina besteetan *-obe* duela: *razobe*, *sermobe*, *turmobe*.

⁸³¹ guztietic] <tic> lerro artean.

⁸³² da] lerro artean.

⁸³³ cer] jarraian letra bat tatxaturik.

⁸³⁴ guertatzen dan] lerro artean.

⁸³⁵ pecatua] lerro artean.

bere guerria inguratu zuan ilze zorrozcano cate ba[...]n,⁸³⁶ barucen zela ior, eta ogui garizuman⁸³⁷ [...]zcecen⁸³⁸ cituala sei milla azote eta bere viciza guzian, cergatic consentitu zuan vere aitac regalaceaz obispo bati conseguiceco beneficio bat, eta nor quejatu da edocin penitencia emanagatic?

G. Cer frutu dacar sacramentu onec?

E. Lau frutu auguiz aundiac. Lendavicicoa, Jaungoicoac barcacen darazquigu bautismoa ezquero eguindaco pecatu guziac eta aldacen edo tru[ca]cen digu infernuco pena, munduco pena temporalean edo purgatorioan. Vigarrena, obra onac Jaungoicoaren gracion eguñac eta galduac pecatuarequin, viurcen zarazquigu, jarcen gara libratuac excomuniotic, bagueunden arequin lotuac, ceñ den pena auguiz aundia, cergatic privacen, apartatzen⁸³⁹ gaituan. <137v> Elizaren oracioetatic, sacramentu etatic christau fielaquin itz eguetic eta elizaren sepulturatic eta otatic guzietatic libracen gaitu sacramentu onec, confesoreac duen autor[it]agatic⁸⁴⁰ emana obispoac edo Aita Santuac. Laugarrena,⁸⁴¹ da eguiten gara capaz indulgencian thesoroaz.⁸⁴²

G. Cer gauza da indulgencia?

E. Da liberalidade bat⁸⁴³ Jaungoicoarena vere vicarioaren medioz fielaquin barcacen diola pena guzia edo partea padecitu veiar zuena mundu onetan edo purgatorioan.

G. Cer esan nai du plenariac?

E. Barcacen duela pena guzia.

Esclabonian⁸⁴⁴ emacume bat ve[r]reun eta oguei personaquin joan zan irabaztera Jubileo Porciunculacoa, Maria Santissima aingueruetaco Elizaco diligenciac eguin eta il zan. Eta aguertu zan gloriosa purgatorioan pasatu gave.

G. Cer esan nai du berrogei egunaco indulgenciac?⁸⁴⁵

<138r> E. Irabazten baditugu, barcacen zagula pena, ceñ barcatuco liceuquean,⁸⁴⁶ berrogei eunean⁸⁴⁷ eguinen baguñu penitencia, antiguaco canone sagraduan conforme, ceñ ciran bi edo iru barau, ur eta ogui zacuz janci eta ibilcea, araguiric ez jatea eta ardoric ez edatea, musiquetara eta festetara ez joatea, eta beste onela mortificacioac.

⁸³⁶ ba...n] lerro azpian orbana dago eta erdiko bi letrak estaltzen ditu.

⁸³⁷ garizuman] <zu> lerro artean.

⁸³⁸ ...zcecen] orrialdea puntu horretan erreta dago eta ez da hitza osorik ikusten.

⁸³⁹ apartatzen] lerro artean.

⁸⁴⁰ autoritateagatic] orrialdea puntu horretan erreta dago eta ez da hitza osorik ikusten.

⁸⁴¹ Laugarrena] <ga> lerro artean.

⁸⁴² thesoroaz] <so> lerro artean.

⁸⁴³ bat] aurretik tatxaturik *au*.

⁸⁴⁴ *Esclabonia*: Eslavonia, gaurko Kroaziako ekialdean dagoen eskualdea.

⁸⁴⁵ indulgenciac] aurretik tatxaturik *penitenciac*.

⁸⁴⁶ *liceuquean*: 'litzagukeen'.

⁸⁴⁷ eunean] lerro artean.

G. Cer vear da indulgenciac irabazteco?

E. Egoitea Jaungoicoaren gracion, eta eztagoana confesacea eta eguitea Aita Santuac aguin duen guzia.

G. Ceñ maiz confesatu vear da?

E. Eliza ama santac aguincen du⁸⁴⁸ urtean beñ verere confesacea eta comulgatu vear duen[e]jan, badago⁸⁴⁹ pecatu mortalean edo erioza peligroan. Eta da gauza ona da⁸⁵⁰ maiz confesacea, cergatic guchitan confesacen dena dificultadearequin ongui confesatuco da.

G. Cer obra onetan eguin vear⁸⁵¹ dira satisfaciceco pecatuacgatic?

E. Reducicen dire iru obra generotara, <138v> cein diren oracioa, baraua eta limosna, nola eracusi⁸⁵² cion San Rafael aingueruac Tobias santuari, eta razove aundiarequin, cergatic izanic⁸⁵³ guizonac anima, corpuza eta beste interesac, oracioarequin ofrecicen dio Jaungoicoari, animaren ondasunac, barauaquin corpuzarenac eta limosnarequin beste interesac. Oracioagatic entendicen da meza enzutea, oficio divinoac, calvarioa visitacea eta beste exercicio espiritualac. Baraugatic entendicen diren corpuzaren mortificacio guziac, cilicioac, disciplinac, lurrean lo eguitea, peregrinacioac eta beste onelaco gauza[c]. Limosnagatic entendicen da edocin caridade edo servicio proximoari eguiten zayona Jaungoicoaren amorioagatic.

G. Obe da Jaungoicoari ematea verez satisfacioa obra oquin edo irabaztea indulgenciac?

E. Obe da batec vere personaz satisfacicea, cergatic indulgenciaquin bacarric ematen zayo penaren zorrari, baño obra <139r> oquin merecicen da viciza eternoa, baño, ala ere, bata eta bestea eguin vear da obra oquin eman satisfacioa Jaungoicoari alden guzian eta irabaci indulgenciac.

Eucharistiaren⁸⁵⁴ explicacioa

G. Cer esan nai du Eucharistiac?

E. Eucharistia da itzen griegoa, eta significacen du memoria, atseguña eta agradablea edo gracion accioa, cergatic misterio onetan eguiten den memoria eta agrade-

⁸⁴⁸ du] lerro artean.

⁸⁴⁹ badago] <go> lerro artean.

⁸⁵⁰ da] lerro artean.

⁸⁵¹ eguin vear] lerro artean.

⁸⁵² eracusi] esk. *eracusicuqui*. Gaztelaniaz *enseño* dago; beraz, euskaraz *eracusi cion* behar genuke. Amaierako *-cuqui* zer den, ordea, ez da erraza asmatzen. Beharbada, kopiatzean egindako hutsa da, duplografia-edo, baina batean <s> eta bestean <qu> izatea arraro da. Agian, jatorrizko eskuizkribuan lehenik modu batera idatzi zen, eta ondoren zuzendu, baina kopiatzean ez da zuzenketa jaso eta bi formak elkartu dira. Iduriz, <qu> erabil zitekeen txistukariak islatzeko; eskuizkribu honetan *ainizquec* dugu 'aunitzek' adieran.

⁸⁵³ izanic] esk. *izaniz*.

⁸⁵⁴ Eucharistiaren] <sti> lerro artean.

cicen zayon Jaungoicoari Jesu Christoren pasioaren beneficio preciosoa. Eta misterio onetan ematen da aren corpuza eta odol preciosoa. Eta argatic gaude obligatuac beti ematera graciac Jaungoicoari.

G. Explica zazu gueyago cer dagoan sacramentu onetan?

E. Hostia consagratu baño len da ogui⁸⁵⁵ pisca bat, oblea nic bat⁸⁵⁶ eguiña, baño sacerdoteac consagracioco itzac esan eta ondoan dago artan Christo, viciaren corpuz <139v> verdaderoa eta unitua divinidadeari Jaungoicoaren semearen pe[r]sonan. Eta argatic corpuzarequin dago⁸⁵⁷ odola, anima eta divinidadea, eta Christo guzia, Jaungoicoa eta guizona. Calizan consagracioa baño len eztago besteric, baicic ardoa ur tantan batequin, baño consagracioco itzac acabacearequin dago Christoren odol verdaderoa, eta cergatic odola eztagoan corpuzatic campoan, argatic calizan dago Christoren odolarequin junto corpuza, anima eta divinidadea Christoc verarena Jaungoicoa eta guizona.

G. Bada, ecusten dut consagratu eta ondorean hostiac duela oguiaren figura, eta calizan dagoanac duela ardoaren figura?

E. Bai, hostia consagratuan gueldicen da oguiaren figura, len zena, baño eztago an oguiaren itzatea eta substancia len zena. Eta, ala, oguiaren figuran eztago oguia, baicic Christoren corpuza. Loten emaztea convertitu zan⁸⁵⁸ gacezco estatua batean, eta ecusten zuenac estatua, ecusten zuan emacumearen <140r> figura. Eta orrengatic ere etzen Loten emaztea, baicic gaza, emacumearen figuran. Ala, bada, nola conversio artan mudatu zan barrengo substancia eta guelditu zan campoco figura, ala misterio onetan mudacen da oguiaren barrengo substancia Jesu Christoren corpuzan eta gueldicen da len zan oguiaren campoco figura. Calizan, orobat, da ardoaren figura, utsaia eta gustoa, baño ezta gueldicen ardoaren substancia, baicic Jesu Christoren odola ardoaren especiaren azpian.

G. Nola Jesu Christoren corpuza ain aundia egon diteque especia bat ain chiquiarena azpian, nola den hostia?

E. Jaungoicoaren podorea aundia da eguiteco guc alcanza al dicequegun gauzac baño gauza aundiagoac. Eta, ala, Jesu Christoc esan zuenean evangelioan, Jaungoicoac bacezaqueala eguin camello bat, ceñ dan animalia bat zaldia baño aundia[agoa], pasacea yostorra[tz] batean veguitic, añaditu zuan gauza oiec imposible cirela guizonenat <140v> baño Jaungoicoarenat⁸⁵⁹ gutzia dela posible.

G. Explica zazu exemplo batequin nola Christoren corpuza egon ditequean ambeste hostietan eta ambeste aldaretan?

E. Ezta vearric Jaungoicoaren marabillac entendicea. Bada, asco da sinistecia. Ala ere, bat emanen dut gure animarequin. Gure anima da bat bacarra, eta guzia dago

⁸⁵⁵ ogui] jarraian <a> tatxaturik.

⁸⁵⁶ bat] esk. *bate* eta jarraian <quin> tatxaturik.

⁸⁵⁷ dago] lerro artean.

⁸⁵⁸ zan] lerro artean; hitz bat aurrerago berririo dago *zan* lerro artean tatxaturik.

⁸⁵⁹ Jaungoicoarenat] esk. *Jaungoicoaren zaz*.

corpuzaren miembro guzietan, guzia buruan, guzia oñetan, guzia escuetan eta guzia corpuzaren⁸⁶⁰ beste parte guzietan. Bada, cer da extrañaceoa Jaungoicoac eguiñ dezaquean vere semearen corpuza egotea ambeste hostietan, eguiten badu, egoitea anima bat otsoa eta enteroa corpuzaren ambeste partetan, ain diferenteatan, elcargandic ain aparteatan? Leicen dugu San Antonio Paduagatic arquicen zalaric⁸⁶¹ santu au predicacen Ytalian, dembora artan verean Jaungoicoaren providenciaz⁸⁶² egondu zala Portugalen obra on bat eguiten. Vèraz Jaungoicoac eguin bazuan <141r> San Antonio egoitea dembora batean bi lecuten aiñ aparteatan, cergatic ezin eguin dezaque Christo egoitea auniz hostietan?

G. Christo jarcen denean hostian, vadie cerutic edo an gueldicen da?

E. Eztie cerutic, baicic dago ceruan, eta juntamente hostian. Gure animaren moduan, aur bat egun guchicoa da chiquia eta arraga⁸⁶³ bat vezala, guero accicen da, eta eguiten da⁸⁶⁴ bi arraga eta gueyago. Galdecen dut, arraga bat bacarrean cegoan animac utzi du lendavicico arraga etorceagatic vigarren arragara? Eztu utci eta ezta extenditu, cergatic den indivisiblea, veraz lendavicico arraga utci gave, atsi da egoiten vigarren arragan. Ala Christoc eztu uzten cerua egoiteagatic hostian,⁸⁶⁵ ezta ere hostia bat eztu uzten egoiteagatic beste hostian, baicic dago ceruan eta juntamente hostia guzietan.

G. Cer vear da dignamente reciviceco sacramentu au?

<141v> E. Iru gauza. Lendavicicoa, batec confesa dicen vere pecatuac eta dagoan Jaungoicoaren gracion. Bada, sacramentu au ematen da oguiaren moduan eta forman, cergatic ematen zayoan viciai eta ez illai, Jaungoicoaren gracia sustentaceco eta aumentaceco. Vigarrena, egoitea baru naturalean; au da, vezpera gau erdie atsita ez jan eta edan gave. Irugarrena, jaquin dezagun eta pensatu cer eguiten dugun eta eduki dezagun devocioa misterio bat aiñ aundiari; eta argatic ezayoa ematen aurrai eta ezaguzaric eztuena.

G. Cembat aldiz guchienean⁸⁶⁶ comulgatu vear dugu?

E. Elizaren mandamentua da pazcoa garizumetacoan comulgacea, baño on da maiz comulgacea confesorearen consejuarequin.

G. Cer frutu recivicen da eta cer finetaraco Christoc instituitu⁸⁶⁷ eta eguin zuan sacramentu au?

E. Iru motivo eta causagatic. Lendavicicoa, itzan dedin animan sustentoa. <142r> Vigarrena, itzan dedin legue berrico edo evangelioco legueco sacrificioa. Irugarrena, Christoren pasioaren memoria bat perpetua eta vere amorioaren prenda amorosoa.

⁸⁶⁰ corpuzaren] <uz> lerro artean.

⁸⁶¹ zalaric] lerro artean.

⁸⁶² providenciaz] <n> lerro artean.

⁸⁶³ *arraga*: hemen eta aurrerago *arraga* erabiltzen da, gaztelaniazko *palmu* hitzaren ordain. *OEHN* ez da *arraga* aldaera jasotzen, baina bai *arraa* bokal bikoitzarekin.

⁸⁶⁴ da] lerro artean.

⁸⁶⁵ hostian] esk. *hos-l hostian*.

⁸⁶⁶ guchienean] lerro artean.

⁸⁶⁷ instituitu] esk. *instutuitu*. Gaztelaniaz *instituyó*.

G. Cer efecto eguiten du animaren sustentoa den partetic?

E. Sustento corporalac corpuzean eguiten duena. Eta argatic ematen da oguiaren especian, cergatic nola oguiac conservacen duen vero naturala, certan dagoan corpuzaren viciza, ala sacramentu onec conservacen eta aumentacen du caridadea, cein den animaren otsasuna eta viciza.

G. Cer efecto eguiten du sacrificioa den partetic?

E. Aplacacen du Jaungoicoa eta alcanzacen ditu auniz beneficio vicienzat eta purgatorioo animanzat. Legue zarrean ofrecicen cicezquion⁸⁶⁸ Jaungoicoari sacrificioac animalianac, baño legue verrian aien lecuac ofrecicen zayo mezaco sacrificioa, ceñetan sacerdotean escutic ofrecicen zayo Jaungoicoari veraren <142v> semearen corpuza eta odola.

G. Cer efecto eguiten du memoria den partetic, eta Jaunaren prenda amorosoa gurezat?

E. Oroitu gaitecen beneficio bat ain aundiaz, eta eracequi gaitecen amorioan, ceñec ambeste⁸⁶⁹ amatu guiñucen. Nola Jaungoicoac antiguaco leguean nai itzanduzuan⁸⁷⁰ Ysraeltarrac jan zezan maña⁸⁷¹ cerutic vialdua, eta baita ere aguindu cioan artatic vaso bat betea gorde ze[za]la⁸⁷² Egyptotic ateraceaz eguin cioan beneficioaren memorian. Ala, Jesu Christoc nai itzandu du ez bacarric sacramentu au⁸⁷³ recivi dedin, baita ere⁸⁷⁴ conserva dedin aldarean eta ecarri dedin procesioan, ecustean oroi gaitecen digun amorio infinitoaz.

G. Nola da meza santua compendio bat Jesu Christoren viciza eta pasioarena?

E. Sacerdoteac aldarera eyota esaten duen introituac significacen du patriarcac ceuquen deseoa Jaunaren etorrerarena. Esaten dituan *Kyrieisonac* <143r> significacen due patriarca santuac Jesu Christoren etorrera escacean eguiten cituan dedarrac. *Gloria in excelsis* significacen du Jesu Christoren jayoz. Ondorean etsaten dan⁸⁷⁵ oracioac significacen du presentacioa. Epistolac significacen du gendean conversioa. Evangelioac escuñeco aldetic significacen Jesu Christoren predicacioa, ceñec pasatu guiñuzan ezquerreco aldetic escuñecora, gauza temporaletatic eternoatara eta peca[tu]tic graciara. Ecarcen dira arguiac eta incensuac, cergatic evangelioac arguitu zuan mundua, eta bete zuan Jaungoicoaren gloriaren utsai onaz. Credoac significacen apostolu sagraduan eta discipuluan conversioa. Isilic esaten diren oracioac significacen due judioan tradicioac. Prefacioan⁸⁷⁶ cantacen denac eta cein acabacen den⁸⁷⁷

⁸⁶⁸ cicezquion] esk. *cicenquion*.

⁸⁶⁹ ambeste] aurretik tatxaturik *ab*.

⁸⁷⁰ zuan] lerro artean.

⁸⁷¹ *maña*: 'mana', Euskaltzaindiaren hiztegiaren arabera (s.v. *mana*) «Jainkoak israeldarrei basamortuan igorri zien janari miragarria». Gaztelaniaz ere *el manà* dator. *OEHN* ez da sabaikaridun aldaera jasotzen.

⁸⁷² gorde zela] lerro artean.

⁸⁷³ au] lerro artean.

⁸⁷⁴ ere] lerro artean.

⁸⁷⁵ dan] lerro artean.

⁸⁷⁶ Prefacioan] <an> tatxaturik.

⁸⁷⁷ den] lerro artean.

etsaten dela «*Hosana in excelsis*» significacen du Jesu Christoren magestadea[c] ramu egunean Jerusalemenean eguin zuen entrada <143v> solenea. Secretoan⁸⁷⁸ etsaten diran oracioa[c] Jesu Christoren pasioa, ostia alhaceac Christoren goracea crucean. Hostia particeac significacen du lanzarequin alboan eguin cioan herida. *Agnus deic* significacen du Jesu Christo gurucetic erasteen iru Mariac eguin cituen negarrac. Sacerdotearen comunioac Christoren sepultura. Alegriarequin cantacen eta esaten den⁸⁷⁹ post-comunioac significacen du Christoren resurreccioa. *Ite Misaseec* Christoren ascensioa. Sacerdoteac ematen duen bendicioac Espiritu Santuaren etorrera. Azqueneco evangelioac significacen du apostolu sagraduac Espiritu Santuaz beteric eguin zuan predicacioa mundu guzitic.

Portugalen, Santarin etsaten dioan ciudadean, emacume bat vere guizonaren discordiacgatic izaten cituan penaquin vici zan sarturic infernu batean. Judia emacume echizera bati escatu cion remedio bat sujetaceco leobe ura. Judia embusterac aguindu cion emanen ciola erremedi[o]a,⁸⁸⁰ baldin arc ematen bacion hostia consagratu bat. Comulgacean izandu zuan maña <144r> eramatecoa oial batean, baño videan isurcen zuan odola. Galdecen cioan «Cer deramazu, emacume? Eritu zara?» Joan zan echera eta sartu zuan caja batean. Gauaz ambeste argui eguiten zuan eze esnatu zan guizona etsaten zuela: «Cer da au?» Emacumeac esan zuan cer zan, eman cioten⁸⁸¹ abisoa, eta gendeaquin etorri zan parrocoa, eta ecusten zuan guziaz aguercen ciceoan diferentea: bazuai crucificatua, besteai lotoa colunari. Santa Francisca Romanac ecusi zuan hostia garra bat vezala, ceñ lurratic allegacen zela cerurano. Santa Cathalina de Señac ecusi zuan labe bat eraciquia vezala. O, eracequicen balitu gure viozac!

Extrema uncioaren explicacioa

G. Cer gauza da extrema uncioa?

E. Da sacramentu bat Christoc eguina eta instuitua enfermoanzat. Eta esaten da «uncioa» cergatic unguicen den⁸⁸² enfermoa oleo santuarequin, errezacen direla oracio batzuac. <144v> Eta esaten da «extrema» cergatic sacramentuetan den azqueneco uncioa; bada, lendavicia ematen da baupismoan, vigarrena confirmacioan, irugarrena sacerdotean ordenan eta azquena enfermedadean. Eta esan diteque «extrema» cergatic ematen den viciaren finan edo azquenan.

G. Cer efecto ditu extrema uncioac?

E. Iru efecto. Lendavicioa, barcacen⁸⁸³ ditu pecatuac, ceñ gueldicen diran bazuetan eta batec confesatuco lituquean, baldin ezagutu balitu eta oroituco baliz. Vigarrena, alegracen du enfermoa eta confortacen du gaizaren trabajuan eta Demonioaren tentacioan contra. Irugarrena, ematen dio otsasuna corpuzari, baldin conveni ba[za]yo animari. Eta iru efecto oiec significacen ditu sacramentu onen olioac; bada,

⁸⁷⁸ Secretoan] <c> lerro artean.

⁸⁷⁹ den] lerro artean.

⁸⁸⁰ ciola erremedia] lerro artean.

⁸⁸¹ cioten] lerro artean tatxaturik *ciotan*.

⁸⁸² den] lerro artean.

⁸⁸³ barcacen] <ca> lerro artean.

confortacen du, alegracen du eta sendacen du Roberto Emperadoreac ilceco gaizqui fundatuteco vildur batengatic escusacen zuan reciveca, baño apenaz recivitu zuan verela sendatu zan eta jequi zan obetic. <145r> San Juan de Diosec Granadaco Hospitalean, ez desconsalaceagic enfermo bat, luzatu zuan pisca bat ematean extrema uncioa. Il zan enfermoa, eta amortajatu zuenean esan cion santuari: «Pobrean aita, nere descuidoagatic recivecan sacramentu extrema⁸⁸⁴ uncioa, egon veiar du ogei urtean purgatorioan». Eta verela il zan.

G. Noiz recivitu veiar du sacramentu onec?

E. Uts egiten due aunicec ez nai izatean recivitu agoniaco demboraraño. Dembora da reciveco medicuac eta oficialeac juzgacen duenean enfermedadea dela peligrsoa, eta eztirenean asco remedio naturalac, acudiceco⁸⁸⁵ da remedio espiritual eta celestialatara. Eta ala sendacen da bazuetan oliazio santuarequin; eta ezta⁸⁸⁶ escatu veiar eriozaren peligruric ezpada, eta ezta esperatu ere vicizaren esperanzaric ezteraño. Eta argatic ezayoa ematen ajusticiatuai, cergatic eztauden gaizqui eta cergatic ezten vicizaren esperanzaric.

<145v> Venerabla Beata Ogniesec ecusi zuan Jesu Christo santua aunicequin confortacen eta animacen enfermoac extrema uncioa ematen cioanean, eta nola cicen ungenicen miembroac, betecen cirela edertasunaz eta resplandorez, eta andic botacen cituala demonioac. Maria santissimac untatu zuan Fr. Reginaldo religioso dominico, eta verela sendatu zan religiosoa, eta guero vere vicia guzian etzuan sentitu araguiaren tentacioric eta movimenturic desonestoric.

Sacramentu matrimoniocoaren explicacioa

G. Cer gauza da sacramentu matrimoniocoa?

E. Unio bat guizonarena eta emacumearena, ceñec significacen duen⁸⁸⁷ Christoren unioa Elizarequin encarnacioz eta Jaungoicoarena animarenarequin⁸⁸⁸ graziaz.

G. Cer efecto eguiten ditu?

E. Lendavicicoa da gracia ongui arceco guizonac emacumea, eta elcar amaceco espiritualmente, nola Christoc amacen duan Eliza <146r> eta Jaungoicoac anima santa. Vigarrengo gracia, jaquiteco semeac atcicen Jaungoicoaren vildur santuan. Irugarrengo, eguiten eta producicen du⁸⁸⁹ vinculu bat ain estua guizonaren eta emacumearen artean, ceñ ezten posible escacea, nola ezten posible escacea, Christoren eta Elizaren arteco vinculoa. Iñorc etzin dispensa dezaque guizonac utci dezan lendavicico andrea, eta artu dezan bestea; ezta ere emacumeac utci dezan lendacicico guizona eta artu dezan bestea. Eriozac bacarric deseguiten du matrimonioa. Eta, ala, bacarric bata ilcen denean, bestea pasa diteque vigarrengo, irugarrengo, laugarrengo edo gueyagoco ma-

⁸⁸⁴ extrema] esk. *extremau*.

⁸⁸⁵ acudiceco] esk. *acuditeco*.

⁸⁸⁶ ezta] lerro artean.

⁸⁸⁷ duen] lerro artean.

⁸⁸⁸ animarenarequin] lerro artean.

⁸⁸⁹ du] lerro artean.

trimoniora, ambeste compañía ilcen bazazquio. Gauza increíblea diduri, baño gauza ciertoa San Geronimoc contacen duena. Dio santuac ure Roman vici zela, emacume bati il cizezquiola ogueta bi guizon, eta dembora artan verean guizon batec contacen cituan oguei andre⁸⁹⁰ enterratuac. <146v> Azquenic oiec viac ezcondu ciran elcarrequin. Publicatu zan lance au Roma guzian, eta zeudan veguira cein ateracen zan vitoriarequin. En fin, lenago il zan emacumea, eta Romaco ciudadeco concurso aundi baten artu zuan guizona, eta coronatu zuan lorez. Paratu cioan escuan palma bat, eta triunfoan eraman zuan entierroaren aurretic, ematen cioala norabuena victoriagatic, con que emacumeac enterratu cituan ogueita vi guizon eta guizonac ogueita bat andre, eta oraindic guelditu zan victoria duden.

G. Cer vear da ezconceco edo celebraceco matrimoni[o]a?

E. Iru gauza. Lendavicicoa, personac izan ditecen habillac elcarrequin juntaceco; au da, izan dezan edade legitimoa eta ez titecen izan aideac, laugarrengo gradoaren azpian, eta eztezan izan castidadeco vоторic. Vigarrena, matrimonioa⁸⁹¹ celebracendan⁸⁹² dembora asisti dezan parroco propioac edo aren ordenarequin beste sacerdote batec eta testiguac. Irugarrena, consentimentua viana izan dedin librea eta ez forzata⁸⁹³ <147r> vildur aundiarequin. Eta consentimentu onec izan vear du declaratuac izequin edo beste señale equivalenteaquin. Eta iru gauza otaric bat falta bada, ezta matrimonioric.

G. Cer da obeagoa ez[c]onquea⁸⁹⁴ edo goardacea castidadea?

E. San Pabloc declaratu zuan, esaten duela, juntacen duenac matrimonioan vere alaba, ongui eguiten duela eta ezconcen ez tuenac goardaceagatic virginidadea, obequi eguiten duela, cergatic matrimonioa da gauza humanoa eta virginidadea da aingueruan gauza. Matrimonioa da naturalezaren conforme, baño virginidadea da naturalezaren gañetic, eta ez bacarric virginidadea, baita ere matrimonioa baño obeagoa da alarguntasuna.⁸⁹⁵ Eta ala esaten du Jesu Christoc evangelio sagraduan: «Campo batean ereiñ zan atciac, batat eman cituala ogeita amar,⁸⁹⁶ besteac irurogei⁸⁹⁷ eta besteac eman cituala eun».⁸⁹⁸ San Basilioc eta <147v> beste Elizaco Doctoreac esaten due ogeita amar⁸⁹⁹ fruto eman cituan atcia dela matrimonioa, irurogei eman cituana alargunen estadia eta eun eman cituana virginidadea.

Baño orrengatic ez titu vituperacen San Pabloc ezcondu santuac. «Ojola» esaten zuen San Ygnacio Martirec, «aien oñan azpian baguendu⁹⁰⁰ ceruco reinuan». Eta nic,

⁸⁹⁰ andre] lerro artean. Lerroan tatxaturik *senar*.

⁸⁹¹ matrimonioa] esk. *motrimonioa*.

⁸⁹² dan] lerro artean.

⁸⁹³ forzata] esk. *fortatua*.

⁸⁹⁴ *ezconquea*: 'ezkontzea', kasu gutxi batzuetan <qu> grafiak txistukaria islatzen du eskuizkribu honetan.

⁸⁹⁵ alarguntasuna] azken <n> lerro artean.

⁸⁹⁶ ogeita amar] aurretik tatxaturik *eunenzat*.

⁸⁹⁷ irurogei] aurretik tatxaturik *eunenzat*.

⁸⁹⁸ eun] aurretik tatxaturik *eunenzat*.

⁸⁹⁹ amar] lerro artean.

⁹⁰⁰ baguendu] esk. *baguendo*; lerro artean.

vioz guziarequin, esaten dut: «Auguiz verago, Franciaco Luis aundian, Española Fernando admirablean, Austriaco Lepoldoan imperioco Enrique eta Conradoan Ysidoro necazarian eta beste aunizen azpian banengo». Necazari bat cegoan batallacen dembora lucean Demonioarequin, etzin botaz vere corpuzatic. Necazari au allegatu zan vezala Egypton Juan Abadeagana, utci cion libre espiritu malignoac, eta admiraturic abade santua[c] galdetu cion cer estadu zuan. Eranzun cion zela ezcondua, eta ocupacen zela campoan necazalzaco trabaju pisuan. «Ongui dago» esan zuan abadeac, «baño orretan nola vici zara? Eta <148r> cere virtute eguiten dituzu?» Eranzun zuan: «Nic eztaquit⁹⁰¹ gauz onenic, baicic egunero alorrera joan baño len joaten naiz elizara, Jaungoicoari escacera vere favorea. Eta ez naiz echeracen lenago Jaungoicoari gracia eman gave, vere beneficioaz. Eztut ere⁹⁰² echeracen fruturic Jaungoicoari amarrren primiciac pagatu gave. Arcen dut cuidado⁹⁰³ aundia, iñori dañuric ez eguiteco». Abade santuari oraindic au cerizcoon guchi, eta galdetu cion eya zuan gueyago. Eta eranzun cion eta esan cion: «Bada, ameca urte nagoala ezcondua, eta vicitu naiz paquean, soseguan eta castidadean nere andrearequin». Orduan ezagutu zuan santuac onengatic i[e]seguin zuela Demonioac.

G. Cer atenditu vear da matrimonioan?

E. San Agustinec dio iru gauza. Lendavicicoa, elcarren arteco fede conyugala edo fidelidadea. Vigarrena, sacramentuaren ona edo ondasuna. Irugarrengoa semea on edo ondasuna. Vestela, aingueruac Tobias santuari esan cion vecela, <148v> ezconcen direnac verengatic eta Jaungoicoangandic vioza apartatuta veren araguiaren gusto loia cumpliceagatic, juntacen direla zaldia eta muloa vezala. Eta aiez apoderacen dela Demonioa dio aingueru santuac.

Lendavicicoa, bada, da fede conyugala edo fidelidadea. Eta guardacen bada, izanen da matrimonioa instrumentu bat ongui templatua dulzurarena, baño falseacen bada izanen da escola bat Demonioarena. Mantenen bada contrato ori, izanen da vici bat guzia animacen duena, baño austen bada, talamo ori eta⁹⁰⁴ eche ori izanen da infernu bat. Obligacen du, bada, fidelidade onec ezconduan artean, cer gatic mutuamente⁹⁰⁵ entregaturic corpuza batac besteari, ez senarra vere da, baicic emaztearena,⁹⁰⁶ eta ez emaztea vere, baicic senarrarena. Claramente onela esaten du San Pabloc. Emendic sorcen da matrimonioren zorra aiñ jaquiñez. Veraz, besterena den gauzaz disponicen badu, napurra da? Eta au alaco muduz eze, senarrac consentituco <149r> baluque re, inorc usa dezan aren emazteaz oraindic izanen liceteque adulterioa, delito execrablea, nacio barbaroenac⁹⁰⁷ ere abomintatu duena, eta gaurco egunear christauan artean sobra comun eguin dena. Tenedioac⁹⁰⁸ Sirian adulterioac puscacen⁹⁰⁹ cituan. Ysraeltarrac Jaungoicoac leguea eman baño len viciric errecen

⁹⁰¹ eztaquit] esk. *eztaquic*.

⁹⁰² ere] lerro artean.

⁹⁰³ cuidado] esk. *cuidade*.

⁹⁰⁴ eta] aurretik taxaturik *iza*.

⁹⁰⁵ mutuamente] esk. *mutuamenta*.

⁹⁰⁶ emaztearena] <z> lerro artean.

⁹⁰⁷ barbaroenac] esk. *barbaroneac*.

⁹⁰⁸ Tenedioac] <dio> ilunago eta lodiago, beste zerbaiten gainean idatzia, iduriz.

⁹⁰⁹ puscacen: *descabazarlos* dator gaztelaniaz.

cituan. Partoac veguiac ateracen zarazquioan. Egypcioac sudurrac ebaquicen zarazquioan. Ysraeltarrai Jaungoicoac eman cioan leguea arriquececo vicia quendu artean. Romanoan⁹¹⁰ artean legue batec aplicacen cioan eriozaren pena. Gure Eliza ama santac ezpaldin badu ateracen ezpata odola isurceco, badaqui fulminacen excomunioaren rayo formidablea adulteroan contra.

Tertulianoc esaten zuan christauac bacarric vere andrearenzat dela guizona. Corinthioan artean adultero batengatic San Pabloc eguiten du negar ciudade guzia galdua bacegoan vezala, <149v> dio San Chrisosmoc. Escandalizatuco ninceteque ezpalu esaten San Pabloc Jaungoicoac juzgatuco dituala adulteroac, bada Jaungoicoac guzia juzgacen badu ere, ala ere, adultoreoan contra dauque reservatu juicioric aundiana.

Eliza ama santac aín cuidado aundia dauque matrimonioaren unioaz, eze guizon excomunicatuari permiticen dio egotea vere emaztearequin. Canone sagraduac nai due⁹¹¹ beti dauden elcarrequin, sepultura batean ere, icasi vezea⁹¹² Cleembronoren⁹¹³ andrean,⁹¹⁴ cein utciric vere aita⁹¹⁵ Leonidas reguearen palacioa, joan zan vere guizonarequin destierro triste batera.

G. Cein da matrimonioaren ona edo ondasuna, vigarrena?

E. Sacramentua. Vi ezconduac dire sacramentu bat. Bada, guizonaren eta andrearen señaile visiblearequin, invisiblemente, representacen ditua misterio altuac Christoren unioa Elizarequin encarnacioz eta Jaungoicoaren unioa animarequin <150r> graziaz. Eta nola Eliza dagoan sujeto Christori, ala emacumeac guzian egon veiar dua sujeto veren guizonai. Eta elcar amatu veiar due, bacoizac vere burua vezala, esaten du San Pabloc. Cergatic, añadicen du San Agustíñec, iñorc ere eztu aborre-citu vere araguaia. Aranzac zulatu cion oña, dio, senticen da corpuz guzian? Bai, vere araguaia da. Ecusten duzu beste ura veguia aundituric? Bai. Eta ateracen du veguia? Ez. Beste⁹¹⁶ zancoa dauquela llagaz betea eta ebaquicen du zancoa? Ez sendacen du, cergatic duen vere araguaia. Onela, bada, guizonac eta emacumeac, bata bestea, amatu veiar due. Eta oraindic da guchi. Bada, dio Jaungoicoac Malaquias profetaren abatic, vere vicizaren eta animaren erdia vezala eta, orobat emazteac guizona, eta au eguinen da bata bestea sufricen duela. Contacen digue historiac emperadore Conrado irugarrenac, Ubisbergco plazan ceuquela sitiatura Guelfo Bavieraco duquea, eta <150v> determinatu zuenean plazan arquicen ciran guziac, chiqui eta aundi, ezpatan pasacea, escatu cioan emacumeac emperadoreari utci ciceoala libre ateracen bacarric bacoizac yaso ce[za]quean cargarequin. Conceditu cioan, eta emacumeac cer eguin zuan, utciric veren joiac⁹¹⁷ eta interesa valioac, emacume bacoizac artu zuan vere guizona soñean, eta modu onetan atsi ciran ciudadeco atetatic ateracen. Acio amoroso au emperadoreari ero[ri] ciceon aín gracion, eze barcatu cioan viciza, eta

⁹¹⁰ Romanoan] esk. *Romanoan*.

⁹¹¹ nai due] esk. *naindue*.

⁹¹² *icasi vezea*: 'ikas bezate'; gaztelaniaz *aprendan* dago.

⁹¹³ *Cleembronoren*: gaztelaniazko dotrinaren arabera, *Cleonbroto* da izena.

⁹¹⁴ *andrean*: 'andregandik' ulertu behar da.

⁹¹⁵ aita] jarraian <ren> tatxaturik.

⁹¹⁶ Beste] esk. *bestea*.

⁹¹⁷ joiac] esk. *joaiac*. Gaztelaniazkoan *joyas* da.

ut[ci] cioan atera citezela vere interesa guziaquin. O, amorio casto onec eguin valeza consortean artean, batac bestean cargarequin libre sarcea ceruco ateatan, mutuamente ligeraturic, veren estaduco pisua, logracen value junto llegacea ceruco gloriara! «Eramazua» dio San Pabloc, «batac bestearen carga eta cumplituco duzue Christoren leguea».

Desazonac,⁹¹⁸ disgustoac, atserreac eta discordiac <151r> estali veiar due paquearen vinculan, ceñ izanen den⁹¹⁹ matrimonioa. «O, amorio entrañablea eta caridadea ceñec estalcen duan pecatuan auniztasuna!» dio San Pabloc. Contacen du San Geronimoc⁹²⁰ ecusi zuela ezcondu bazuan sepultura letrero onequin: «Pasageroa, milagroa, emen⁹²¹ daude senar bat eta emazte bat, eztirenac⁹²² aserrecen». Senar emazte bazuac aserretuta⁹²³ eligitu zuan veren juezaz⁹²⁴ Archidiamo. Artu cioan juramentua sujetatuco cirela aren sentenciara, joan ciceoan itcic aditu gave, pasatuaz itceguin gave eta azturic guzia aren presencian, batac bestea abra[za] zezala sententia ederra, aditu gave pleitu guzia, dagoanean ez⁹²⁵ itceguitean. «Guizonaren partetic, cer paquea izan diteque, badago echean leove bat vezala?» esaten du Espiritu Santuac. Curiosidade aundi baten guzia averiguacen du, necedade batecquin ordu guzietan cansacen du. Animalia⁹²⁶ baten <151v> ira eta colerarequin, guzia da oiua, zalaparta, amenaza castigua eta golpeac. Mentecato⁹²⁷ bat da vere costumbreata[n], vere obretan christaua gaiztoa, vere maliciarequin eta necedadearequin guzia molestacen eta cansacen du. «Ezta prensaric, eta aiz⁹²⁸ ain⁹²⁹ pisuric», dio Espiritu Santuac, «necio baten irac vezalacoric oprimiceco emacume pobre baten vioza».

Baño baldin bada emacumea echean muvicen dituana disgustoac, badiduri ez-tuela arquicen izic Espiritu Santuac, pondera[ce]co onelaco emacumearen malicia eta vere guizonaren despreci[o]a. «Obe da», dio, «vicea desiertoan, emacume carraña⁹³⁰ eta colerarequin⁹³¹ baño. Obe da desiertoa eta cueva bat izugarria, eche bat baño ceñetan den emacume bat izoncia, carraña, sobervia, colerica eta atrevitua; bada, eguiten du echean, tellatuan, auniz itutic⁹³² eguiten duena, ez uztea echean gauzaric vere lecuan guzia trastornatu gave», da semejanza Espiritu Santuarena.

⁹¹⁸ Desazonac] esk. *Desazonac*, lehendabiziko <a> lerro artean.

⁹¹⁹ den] lerro artean.

⁹²⁰ Geronimoc] lerro artean. Azpian tatxaturik *Pabloc Roman*.

⁹²¹ emen] lerro artean. Azpian tatxaturik *vear*.

⁹²² eztirenac] aurretik tatxaturik *ce*.

⁹²³ aserretuta] esk. *aserretuta*.

⁹²⁴ juezaz: 'jueztzat' ulertu behar da. Kopiagilearen hutsa izan daiteke.

⁹²⁵ ez] lerro artean.

⁹²⁶ Animalia] aurretik tatxaturik *alima*.

⁹²⁷ Mentecato] esk. *Mentecaco*.

⁹²⁸ aiz: 'haitz'.

⁹²⁹ ain] esk. *ain*.

⁹³⁰ carraña] irakurketa zalantzazkoa, batez ere erdialdean, baina aurreraxeago berriro jartzen du *carraña*. Gaztelaniazko dotrinan begiratzeak ez du laguntzen, bertan *muger pleysista y rencillosa* jartzen du. *DRAE*k (s.v. *carraña*) *carraña* Aragoiko hitza dela dio eta «persona propensa a la ira» moduan definitzen du.

⁹³¹ colerarequin] esk. *colerarequi on*.

⁹³² itutic: irakurketa garbia da, eta gaztelaniaz *goteras* dago; beraz, 'itogin' dela dirudi.

<152r> Gauza enſeñanza aundicoa da, admiracecoa, ecusi zuena Mucianoc,⁹³³ eta contacen digu Plinioc. Ibai aundi batean zubizat cegoan zur me luce bat; batetan atsi ciran vi auniz pasacen zura bata alde batatic eta bestea bestetic, eta zuraren erdi erdian elcar topatuan. Ezen posible acera izulcea ez bata eta ez bestea. Porfiacen baciran, viac ibaiera erori veiar zuan. Bada, cer eguin zuan? Batac poli qui poli qui zuraren gañean doblatu cituan belaunac, macurtu zuan burua, eta bestea aren gañetic pasatu zan, eta viac libratu ciran. Instinto naturalac eguin zuena animalian artean, eguin dezala matrimoniaco graciaren eficaciac consorteartean. Ecusten dut nequez⁹³⁴ utcico duela gañetic pasacen, eta lenago utcico duela itocen renditu baño. Baño ezpaldin bada humildaderic eta pacienciarequin, guzia dago galdua, guchiañean viatatic batean. Eta conseju ona da Alfonso Aragoacoarena: <152v> dio, bada, sabio onec, bazuetan conveni dela senarrac eguitea sorra eta emazteac itsua.

G. Cein da matrimonioaren irugarrengo ona edo ondasuna?

E. Semeana. «Baño cein on da semeac izatea?» galdetu cioan Euripidesec vere academicoai, eta iñorc ere ez cion eman respuesta cavalic. Semeac ez izatea descansua da, baño bacartasun eta soledade tristea. Semean graciaz⁹³⁵ eta cariciaz embelesacen due gurasuan amorioa mille gustorequin, baño aien travesurac asustacen due, eta pasacen due vioza mille penarequin. Dicha, bada, desventuratua da⁹³⁶ aman fecudidadea. Bada, guciac izan veiar du vere doloreaquin, nola logracea erdicean, nola galcea sepultura batean. Eta eztaquit [n]ic⁹³⁷ gueyago costacen zayoan ecustea vilduac edo pañaleatan edo sepulturaco mortaja batean. En fin, semeric eztuenac deseacen due izatea, eta semeac dituenac esaten due Jaungoicoac <153r> dizquiola⁹³⁸ semeac deseacen dituenai. Jaungoicoa da⁹³⁹ ematen⁹⁴⁰ dituana edo ematen eztituana, ecusten duen conforme ezconduai⁹⁴¹ nola conveni zayoan⁹⁴² vere salbaciaco. Acaso ecusten du emanen balitu, Raquel vezala, ama illen licetequea erdicean, edo semea bauptismoa gave privaturic betico ecusteaz Jaungoicoaren aurpeguia. Eta da nai izatea dagoan desocupatua Jaungoicoa serviceco, cer⁹⁴³ daqui semea crianza gaiztoagatic aita eta ama condenatu lizequean. Juan Patricio Romacoa eta vere emaztea conforme Jaungoicoaren vorondatearequin semeric ez izatean, ofrecitu zarazquioan veren interesa aundiac Maria santissimari. Eta virgina soberanac admititu zarazquioan milagroarequin, eta erori zan Romaco ondoan agoztuan, caniculaco demboran elurra, eta abisatu cioan elurra erori zan lecuana eguin ciozala eliza, cein arquizen dan gaurco egunean Santa Mariaren izenarequin.

⁹³³ Mucianoc] esk. *Mucioanac*.

⁹³⁴ nequez] aurretik tatxaturik <e>.

⁹³⁵ graciaz] esk. *graciac*.

⁹³⁶ da] lerro artean.

⁹³⁷ eztaquit nic] esk. *eztaquitic*.

⁹³⁸ dizquiola: 'ematen dizkiola'; -i(n)- aditzaren forma trinkoa.

⁹³⁹ da] lerro artean.

⁹⁴⁰ ematen] hasieran *baten* idatzia, ondoren <ba> tatxatu eta <ema> lerro artean gehitua.

⁹⁴¹ ezconduai] aurretik tatxaturik *ez*.

⁹⁴² zayoan] esk. *zayoan*.

⁹⁴³ cer] jarraian <ga> tatxaturik.

<153v>

Virtutearen explicacioa

Gauza jaquiña da doctrina santaren parte principalac direla lau, nola diren jaquitea, cer sinistatu veiar den, cer oracio eguin veiar den, cer obratu veiar den eta cer recivitu veiar den, eta oiec jaquin gave christaua ezin salba ditequeala.

G. Eta bada doctriña santan beste gauzaric jaquin veiar denic?

E. Bai, jauna, badire auniz gauza auguiz utillac eta provechosoac.

G. Ceñ dire oriac?

E. Bira. Virtuteac eta vicioac, obra onac eta⁹⁴⁴ pecatuac.

G. Cer gauza da virtutea?

E. Da qualidade eta izate bat animan recivicen dena eta eguiten duena guizona izan dedin ona, nola cienciac eguiten duen bat izan dedin filosofo ona, eta arteac eguiten duen bat izan dedin artifice ona. Ala, virtuteac eguiten du guizona izan dedin ona, eta <154r> obra dezan ongui, laster eta erraz eta perfecioarequin. Virtuteric eztuenac ere obra dezaqui bazuetan, baño eguinen du dificultadearequin eta imperfecioarequin. Ciencia eta practica duenac guitarra soñaceco,⁹⁴⁵ yoco du ongui eta erraz, baño beste batec, artea eztuenac, yo dezaque guitarra,⁹⁴⁶ baño ez ongui eta erraz. Ala, virtutea duenac, contu eguin dezagun templanzarena, veiar denean erraz barutuco da, eta perfectamente barutuco, conveni den ordua esperacen duela eta jaten dituala janari permitituac, eta bein bacarrean. Baño eztuenac virtute au edo golosoa denac, erioza bat iricecen⁹⁴⁷ dio baruceari; eta barucen bada, ezin esperatu du jateco ordua, eta guero arrasean eguinen du⁹⁴⁸ colacioa, casi aparia vezalacoa.

G. Cembat dire virtuteac?

E. Dire auniz, baño principalac dire zazpi: iru theologalac,⁹⁴⁹ fedea, esperanza, <154v> eta caridadea. Eta lau cardinalac: prudencia, justicia, fortaleza eta templanza.

Virtute theologalan explicacioa

G. Cer gauza da fedea?

E. Lendavicoa virtute theologaletan, eta virtute oiec beguiracen dioa Jaungoicoari. Eta fedearen lendavicoa officioa da arguicea entendimantu eta jasoea sinistecera Jaungoicoac vere Elizaz revelacen digun guzia, izanagatic gauza dificultosoa eta razove naturalaren gañecoa. Fr. Gil V.[ec], adicean credoa, dedarrez esan zuan: «Eztut esaten “sinistecen dut”, baicic “ecusten dut”, “ecusten dut”». Ain vicia zan onen fedea, Santa

⁹⁴⁴ eta] aurretik taxaturik y.

⁹⁴⁵ soñaceco: ‘soinu egiteko’.

⁹⁴⁶ guitarra] esk. *gitarra*. *Usus scribendi*an oinarriturik zuzentzea erabaki da. Aurrerago *guitarra* dago.

⁹⁴⁷ iricecen: ez dago garbi zer den; gaztelaniaz, *le parece* dago. Beharbada *iritzitu* edo *iritzetu* aditz bat proposatu behar da. Ik. 1044. oharra.

⁹⁴⁸ du] lerro artean.

⁹⁴⁹ theologalac] lehen <l> aurretik idatzitako <g> baten gainean.

Theresa de Jesusec esaten zuan ez cioala invidiaric Jesu Christo ecusi zuenai, cergatic arc ecustearquin fedearen veguiaquin sacramentu santuan, vere consueloraco orobat zela corpuzeco veguiaquin ecusi balu vezala. Fedearc badu vere precepto propioa. Eta ala ezta asqui eguita acto fedecoac sacramentuac recivicen <155r> direnean. Gauza ciertoa da precepto onec obligacen duela christaua uso razoveacoan⁹⁵⁰ sarcen den demboran, baita ere vere⁹⁵¹ vicizan auniz aldiz. Eta argatic gure Eliza santac conde-natu zuan doctrina ceñec esaten zuan preceptoarequin cumplicecco asco zala christauac eguita bein vere vicizan acto fedeco, esperanzaco⁹⁵² eta caridadecoac. Eta da opinio⁹⁵³ comuna ezte la asco urtean bein eguita, baicic urtean auniz aldiz eguin veiar duela. Eta parroco zelosoac eguiten ditua iandetan doctrinaren⁹⁵⁴ eta evangelioaren ondoan, veren peligrasquin, acto fedeco, esp[er]anza eta caridadecoac. Cirilo obispo arrianoac eman zarazquion verrogueta amar ducac pobre bati fingiceagatic itsua, eta arc fingi-tuco zuela izuli ciola vista. Baño pobrea eguiazqui guelditu zan itsuturic, eta ura habilidade gave viurcecco vista. Dedar eguiten cioala obispo catholicoai, obispo heregea-ren verrogueta amar ducatuac quendu cioala vista eta <155v> escatu cion Jaungoicoari bar[ca]cioa, eta obispo catholicoan oracioac viurtu cioan vista.

G. Cergatic ain firmequi sinistu veiar due fedeco gauzac?

E. Cergatic fundacen den faltatu ezin dezaquean eguien. Eta fedearc proponicen duen guzia, izandu den revelatua⁹⁵⁵ Jaungoicoac, cein den eguia vera, eta imposible da esaten duena izan dedin falsoa. Bada, baldin bada gauzaren bat diduriena razovearen contracoo, nola erdi dan virgina bat, da cergatic razove humanoa den flacoa eta erraz utsiguin deza-quean. Baño Jaungoicoa ezin engaña⁹⁵⁶ diteque, eta ezin engaña⁹⁵⁷ gaizaquean.

G. Cer gauza sinistu veiar da fedearquin?

E. Credoco articulo guziac, eta especialmente Eliza ama santac celebracen ditua-nac, nola diren Encarnacioa, Natividadea, Pasioa, Resurreccioa, Ascencioa, Espi-ritu Santuaren etorrera eta Trinidada Santisimoa, eta egoitea disponituric sinisteco <156r> Elizac declaracen digun guzia. Eta viocean eta obretan guardacea infidilida-dea izan dezaquean señaletic, nola jaztea turcoac edo Judioac bezala⁹⁵⁸ edo ostireletan araguaia jatea heregeac vezala, cergatic necesaria da ez bacarric, viozarequin eta abare-quin, baita ere campoco obraquin confesacea fede eguiazcoa.

G. Cer gauza da esperanza?

E. Virtute theologialetan da vigarrena, cergatic virtute onec ere beguiracen dio Jaungoicoari. Eta nola fedearquin sinistecen dugun Jaungoicoan, ala esperanzare-quin esperacen dugu Jaungoicoan.

⁹⁵⁰ razoveacoan] esk. *razoveatoan*.
⁹⁵¹ vere] jarraian letra bat tatxaturik.
⁹⁵² esperanzaco] esk. *esperancaco*.
⁹⁵³ opinio] aurretik *com* tatxaturik.
⁹⁵⁴ doctrinaren] esk. *doctrinanen*.
⁹⁵⁵ revelatua] aurretik tatxaturik *ve*.
⁹⁵⁶ engaña] esk. *engana*.
⁹⁵⁷ engaña] esk. *engana*.
⁹⁵⁸ bezala] lerro artean.

G. Ceñ da esperanzaren oficioa?

E. Alhacea gure vorondatea esperaceco felicidade eternoa. Eta cergatic au dan ondasun bat ain altua eze ezta posible alcanzacea indar humanoaquin Jaungoicoac ematen digu virtute sobrenatural aun, onequin eduqui dezagun confianza allegaceco alcanzacera ondasun <156v> aín aundia.

G. Certan fundacen da esperanza?

E. Jaungoicoaren bondade eta misericordia infinitoan, ceñen señaleac ditugun auguiz seguroac eta ciertoac, bada eman zigun vere seme propioa, eta onen medioz eguín guinuzan seme adoptivoac. Prometicen digu ceruco herencia,⁹⁵⁹ eguiten baditugu⁹⁶⁰ obra onac. Eta onetaraco ematen digu gracia. Aita on batec Constantino-plan⁹⁶¹ esan cion vere semeari: «Eya, nere semea, nai duzu utci zaizadan heredero⁹⁶² nere interesa guciarena?»⁹⁶³ Edo nai duzu nic nere interesac ematea pobrei, eta zuri uztea curadoretzat,⁹⁶⁴ Jesu Christo?» Eranzun cion semeac: «Nic curadore nai dut, Jesu Christo, eta ez interesac, cergatic interesac gaur badira viar eztira, baño Jesu Christo da beti, eta naiago dut esperatu Jesu Christogan». Interesa guciac repartitu pobrei, eta semea guelditu zan auguiz pobre. Dembora artan bertan zan Constantino-plan guizon bat noblea interesa aundiequin, eta zuen alaba <157r> bat bacarra, ceñenzat villacen zuen guizon honradu eta virtuoso bat, naiz izan cedilla cen pobreana, eta onetaraco determinatu zuan Jaungoicoac escuaz⁹⁶⁵ emana vezala izan zela mancebo ura, ceñ elizan biaramonean sarcen zan lendavicia. Eta zucen zucen izandu zan mancebo ura⁹⁶⁶ ceñec zuan vere curadorea Jesu Christo. Deitu cioan, eta jaquinduric zela aita aín limosneroren semea, eduqitu zuan zela Jaungoicoaren providencia arenzat, eta vere alabarenzat ezconza ure.

G. Cer da caridadea?

E. Virtute theologaetan irugarrena, ceñec veguiracen dion Jaungoicoari, cergatic virtute onequin jasocen da gure anima amacera gauza guzian gañean, ez bacarric criadorea den vezala, eta ondasun naturalan guzian autorea, baita ere emallea vezala⁹⁶⁷ graciaren eta gloriarena, cein diren ondasun sobre naturalac.

G. Caridadea zabalcen da criatura guzietara?

<157v> E. Guizon guzietara⁹⁶⁸ eta Jaungoicoac eguin dituan gauza guzietara, baño diferencia onequin: Jaungoicoa amatu veiar da vera denagatic, cergatic den ondasun infinito, eta beste gauzac amatu veiar dira Jaungoicoaren amorioagatic, eta

⁹⁵⁹ herencia] esk. *herencia*.

⁹⁶⁰ baditugu] esk. *baditugo*.

⁹⁶¹ Constantino-plan] <no> aurretik, tatxaturik <plo>.

⁹⁶² heredero] esk. *heredero*.

⁹⁶³ guciarena] <rena> lerro artean.

⁹⁶⁴ curadoretzat] <zat> lerro artean.

⁹⁶⁵ escuaz] aurretik tatxaturik *ecus*.

⁹⁶⁶ mancebo ura] lerro artean.

⁹⁶⁷ vezala] aurretik hitz bat tatxaturik, *vevela* edo antzeko zerbait.

⁹⁶⁸ guzietara] <ra> lerro artean.

particularmente proximoa, cergatic dan eguiña Jaungoicoaren imagiñara gu vezala. Eta proximoagatic eztire entendicen bacarric aideac eta adisquedeac, baicic edocin guizon, gure etsaia bada ere, cergatic den eguiña Jaungoicoaren imaginara. Ocasio batean elcarrequin navegacen zuan itsasoan christau fervoroso batec eta judio per-
voso batec. Eta itsasoaren⁹⁶⁹ bazterrean tempestade batec milla pusca eguin cioan on-
cia. Itsasi ciceon christaua ol bati punta batetic, eta ol ari judioa beste puntatic. Ol
arc ezin libra cicequean viac eriozatic:⁹⁷⁰ arcen bazuan christauac ola verezat, judioac
jo veiar zuan itsasoaren <158r> ondarra eta infernuarena. Eta cer eguin zuan? Cari-
dadeco acto bat, guzietan aundiana, esaten du Jesu Christoc, nola ematea batec vere
anima vere adisqueideacgatic. Bada, christau onec eman zuan judioagatic, gure fede
santaren etsaiagatic, uzten ciola escuan zuen ola, deseo aundiarequin converti cedin
judioa eta salba cedin penitenciac olean. Eta motivo onengatic ondatu zan itsasoan
eta lasterrago eta zucenago yo zan cerura. Bada, urac quendu bacion ere viciza, auniz
urac ezuan itzali aren caridadea.

G. Virtute aundia da caridadea?

E. Virtute guzietan da aundiana. Eta ondasun⁹⁷¹ bat aĩn aundia, eze caridadea
duenac ezin gal dezaque animaren otsasuna, ezpaldin badu galcen caridadea. Eta ca-
ridaderic eztuena ezin salba diteque, baldin balitu re beste virtute guziac.

<158v>

Virtute cardinean explicacioa

G. Cer gauza da prudencia?

E. Prudencia da lendavicoa lau virtute cardinaletan, ceĩn diran virtute moral eta
humano guzian fundamentuac eta principioac, cergatic prudenciac governacen du
entendimentua, justiciac vorondatea, templanzac appetitua eta fortazelac colera.

G. Ceĩn da prudenciaren officioa?

E. Eracustea accio guzietan veiar den fina eta medio⁹⁷² conveni diranac eta cir-
cunstacia guziac, au da, dembora, lecuca eta modua, guzian obra gueldi dedin ongui
eguiña. Prudencia da virtutean maistra, corpuzean veguiac diran⁹⁷³ vezala, janarian
gatza vezala eta munduan eguzquia vezala. San Anselmo Cantorberiac⁹⁷⁴ arzobis-
poagatic leurrri gave murmuracen zuan monge gazte batec, pacienciarequin sufricen
cion eta erregalacen zuan. Eta modu onetan irabaci zion vorondatea. Ya arcen cituan
consejuac eta ya bacen virtuosoa <159r> eta ematen cituan esperanzac izateco Elizan
guizon aundi bat, baño gaizquitu zan eta il zan. Iru aldiz acusatu zuan Demonioac:
sigloco pecatuaz, noviciadocoaz eta profesatu ezqueroco pecatuaz. Eta aingueru guar-
dicoac atera zuan ongui alegacen zuela aren damua eta arrepentimentua. Orrengatic

⁹⁶⁹ itsasoaren] <aren> lerro artean.

⁹⁷⁰ eriozatic] <o> lerro artean.

⁹⁷¹ ondasun] esk. *ondusun*.

⁹⁷² medio] jarraian <ac> tatxaturik.

⁹⁷³ diran] lerro artean.

⁹⁷⁴ Cantorberiac] aurretik tatxaturik *Cator*.

ere, San Anselmoc urte bat otsoan esan zuan arengatic meza, eta dude gave galduco zan monge gazte au santuaren prudenciagatic baicic.

G. Ceñ dira prudenciaren contraco vicioac?

E. Virtutea dago erdian, eta ditu bi vicio contrarioac, ceñ dauden bi extremoan. Bata da imprudencia eta temeridadea; au da, inconsideracioa. Eta da consideracen eztuena cer eguin veiar duen, eta ala eztioa veguiracen fin eguiazcoari edo eztitute arcen medio verdaderoac eta eguiazcoac. Bestea da astucia edo prudencia mundanoa. Eta da cuidado <159v> eta diligencia aundiarequin pensacen duena fin eta medioac, baño guztia tiracen due utilidade eta provechu propria, izateco munduco ondasunen bat. Eta procuracen due proximoa engañacea, gauzac ateraceco veren gustora, baño azque[ne]an ecusico da onelacoac izandu cirrela imprudenteac, eta necioac, eta galdu dituela ondasun eguiazcoac, ondasun falsoacgatic.

G. Cer gauza da justicia eta ceñ da justiciaren officioa?

E. Virtute bat ceñec ematen dion bacoizari vera. Eta justiciaren officioa da para- cea igualdadea gauzatan eta munduco contratoetan, ceñ dan soseguaeren eta paquea- ren fundamentua, cergatic bacoiza contentatuco baliz verearequin eta ezpaldin balu nai besterena, ez liceteque izanen guerraric eta discordiaric.

G. Ceñ dira justiciaren contraco vicioac?

E. Bi. Injusticia, batec arcen duenean besterena dela, edo contrato eta tratoetan <160r> eman nai duanean zor duan baño guchiago edo recibitu nai duanean arce- co⁹⁷⁵ duan baño gueyago. Eta justicia gueyegui bat denean gogorreguia. Eta gau- zac igualatu nai dituean, razoveac escacen duan baño gueyago, cergatic auniz aldiz mezclatu veiar da compasioa justiciarequin, nola pobre batec ezcín pagatu badu aín laster zor duena perjuicio auguiz aundia gave, razove da⁹⁷⁶ ematea dembora pisca bat gueyago, eta bestela izanen liceteque gogortasun aundia.

G. Cer gauza da fortaleza?

E. Virtute bat, ceñec ematen digun erraztasuna garaiceco dificultadeac eragozten diguenac ongui obraceco. Eta zabalcen dira⁹⁷⁷ erioza padeciceraño, baldin conveni bada Jaungoicoaren gloriaraco edo ez faltaceco gueren obligacioan. Eta ala martire santuac eta soldadu valerosoac garaitu ditua veren etsaiac. Cavallero bati, ceñ ezcen confesacen, penitencia aundia eman ciozan vildurrez, esan cion <160v> confesore⁹⁷⁸ batec eya eguinen zuan zazpi urteco penitencia. Eranzun cion ezez, eja eguinen zuan iru urteco penitencia. Eranzun zuan, orobat, ezez. Galdetu cion eya gau bat bacarric pasatuco zuan soledadean cegoan eliza batean, eranzun cion baiez. Joan zan gaua pasacera eliazara. Demonioatan bat fingitu zan aren emaztearen figuran, bi aur besoe- tan cituala, eta esan cion aien echea napurrac arrobotu zuela. Baño cavalleroa zegoan

⁹⁷⁵ arceco] <co> lerro artean.

⁹⁷⁶ da] lerro artean.

⁹⁷⁷ dira] lerro artean.

⁹⁷⁸ confesore] esk. *confosore*.

lecutic ezen movitu. Orduan rabiarequin bota cituan bi aurrac lurrera, ezen movitu. Beste demonio batec fingitu cion mendi guzia sutan zegoela, eta garrac ya llegacear cirela elizara eta eliza verela erreco zala. Cavalleroa ezen movitu. Orduan demonioa arrimatu ciceon, eta esan cion eya ura Fulano edo Urria zan, eranzun baiez. «Bada, ii ago excomulgatua, eta atera adi elizatic». Ezen batere movitu. Viaramon⁹⁷⁹ goizean⁹⁸⁰ arquiteu cituan gauza guziac ceudela len vezala, eta guzia izandu zala Demonioaren <161r> fingiuea.⁹⁸¹ Eta vere fortalezagatic cavallero arc irabazi cituan auniz coroa gloriaraco.

G. Ceñ dira fortalezairen vicio contrarioac?

E. Vildurra eta atrevimentua. Vildu[r]rac⁹⁸² eguiten du⁹⁸³ erraz⁹⁸⁴ renditu eta su-jetatu dedin. Eta jayo edo sorcen da fortaleza chiquiatic, eta atrenvimentua da bat sarcea peligroetan necesidade gave. Eta au da fortalezairen excesoa eta ezta virtutea, baicic vicioa.

G. Cer gauza da templanza?

E. Virtute bat ceñec sujetacen eta refrenacen dituan deleite sensualac. Eta eguiten du bat servi dedin gustoaz, razoveac aguincen duan leurrian.⁹⁸⁵

G. Ceñ dira templanzairen vicio contrarioac[c]?

E. Destemplanza eta insesibilidadea. Destemplanza da bat ematen bada deleite-tara eta escedicen bada jan-edanean, ceñec dañu eguiten dio animari eta corpuzari. Insesibilidadea da extremo bat, ceñequin <161v> uzten dituan gustoac, alaco moduz, eze eztu jaten ez veiar duena vicizaco ez senticeagatic jateco gustoa. Baño nola den guizonan artean comunagoa destemplanza insesibilidadea baño, argatic beti santuac exortacen gaitua baracera eta mortificacera.

Espiritu santuaren zazpi dobairen⁹⁸⁶ explicacioa

G. Cembat dire Espiritu Santuaren dobaiac?

E. Zazpi.

G. Ceñ dira?

E. Ysaías profetac eracusi zarazquigunac. Eta dira sabiduriaren dobaia entendi-mentuaren dobaia, consejuaren dobaia, fortalezairen dobaia, cienciairen dobaia, pieda-dearen dobaia, Jaungoicoaren vildurraren dobaia.

⁹⁷⁹ viaramon] <mon> lerro artean.

⁹⁸⁰ goizean] esk. *goiceizean*.

⁹⁸¹ fingiuea] *finquicea* ere jar lezake; edonola ere, *finjitzea* esan nahi duela dirudi. Testu honetan behin *finjitzen* agertzen da, baina horretan ere <j> beste zerbaiten gainean dago idatzia.

⁹⁸² Vildurrac] esk. *Vidulrac*.

⁹⁸³ du] lerro artean.

⁹⁸⁴ erraz] aurretik tatxaturik *ezaz*.

⁹⁸⁵ leurrian] esk. *lerreurian*.

⁹⁸⁶ dobairen] esk. *donairen*

G. Certan laguncen digua?

E. Christaven vicizaren perfeciora llegacen, cergatic den escallera bat pecatutic gradaz gradara yoceco santidadera. Guc lurretic cerura yoceco contacen ditugu grada oc, betic gora. Profetac nola ecusi <162r> zuan escalera bat eldu zala cerutic, contatu zarazquigun veronza⁹⁸⁷. Lendavicicoa, Jaungoicoaren vildurtasuna, ceñec espantacen duen pecataria, pensacen badu Jaungoico bat infinitamente poderoso dauquela etsaia. Vigarrena, piedadea, cergatic vildurra duanac⁹⁸⁸ Jaungoicoac pecatariai amenazacen dioa⁹⁸⁹ penai, atsicen da izaten piadosoa eta deseacen du Jaungoicoa servicea. Irugarrena da ciencia,⁹⁹⁰ cergatic Jaungoicoa servitu nai duenac, escacen dio eracusi dicequiola vere mandamentuac, eta Jaungoicoac vere ministroan libruan eta inspiracio santuetan ematen dio arguia cer conveni zayon. Laugarrena da⁹⁹¹ fortaleza; bada, Jaungoicoa servicean baditu tentacioac munduaren, Demonioaren eta araguiaren partetic. Jaungoicoac ematen dio fortalezaren dobaia⁹⁹² garaiceco. Bostgarrena da consejua, cergatic Demonioa ezin garaitu badu fuerzaz, probacen du enganioa. Eta gauza onaren idurian erori dedin justoa procuracen <162v> du, baño Jaungoicoac ematen dio fortalezaren dobaia, eta ezta erorcen. Seiagarrena da entendimentuaren dobaia, cergatic bat ongui exercitatu ezquero, viciza on batean eta Demonioa garaicen, Jaungoicoac eyocen du contemplacera eta entendimentuaren dobaiarequin ezagucen eta entendicen ditu misterio divinoac. Zazpigarrena da sabiduriaren dobaia, cein den perfecioaren complementua eta acabera; bada, sabioa denac ezagucen du lendavicico causa eta principioa. Eta onen conforme ordenacen eta eguiten ditu vere accio guziac, eta ezin eguiñen du baldin entendimentuaren dobaiari añaditu gave caridade perfectoa, eta caridadearequin guzia tiracen eta ordenacen arengana azqueneco fina den vezala, eta cergatic sabiduriac unicen duan vorondatea entendimentuarequin, deicen zayo dio San Bernardoc, sabiduria edo ciencia atseguña.

<163r>

Zorci bienaventuranzan explicacioa*G. Cer dira bienaventuranzac?*

E. Beste escalera bat, Espiritu Santuaren dobaia vezala. Jesu Christoc lendavicico iru gradoatan eracusten digu quencen impedimentuac perfecioarenac, ceñetic llegacen den bienaventuranzara. Izan oi dire iru: deseoa haciendarena, honrana, eta gustoena. Argatic esaten du lendavicicoan pobreza escogicen duenac, ceñec vorondatez menospreciacen duen hacienda. Bigarreanean, bienaventuratuac mansoac, cergatic aiec izanen dira lurraren javeac. Irugarreanean, bienaventuratuac negar eguiten duenac, ceñec eztituan villacen munduco gustoac, baicic negar eguiten duen veren pecatuac. Beste bi gradoetan eracusten digu viciza onaren perfecioa, ceñi dagoan

⁹⁸⁷ *veronza*: 'beherantza'.⁹⁸⁸ *duanac*] aurretik *tatxaturik dune*.⁹⁸⁹ *dioa*] esk. *dioai*.⁹⁹⁰ *ciencia*] jarraian zerbait *tatxaturik*.⁹⁹¹ *da*] ondoren berriro *da*.⁹⁹² *dobaia*] esk. *doboia*.

cumplicean justiciaz eta caridadez obligatua gaudena. Eta, ala, laugarrenean esaten du «Bienaventuratuac justiciaren gosea eta egarria duenac, cergatic <163v> aiec izanen dira contentatuac». Eta bostgarrenen «Bienaventuratuac misericordiosoac, cergatic aiec alcanzatuco due misericordia». Azquenecoatan eramaten gaitu vicizaren contemplacio perfectora. Argatic, seigarrenean esaten du⁹⁹³ «Bienaventuratuac vioz garvia duenac, cergatic aiec ecusico due⁹⁹⁴ Jaungoicoa». Ecusico due emen graciaren contemplacioarequin, eta beste vicizan gloriarequin. Zazpigarrenean esaten du «Bienaventuratuac paqueosoac, cergatic aiena izanen da ceruco reinua». Eta izanen dira Jaungoicoaren semeac, veren aitac vezala, santuac, perfectoac eta puruac. Zorcigarrenean[n] ezteela, dio San Agustinec, perfecioaren grado verriric, baño, ala ere, ematen digu señale bat clara. Bat llegatu bada perfeciora, eta da batec gustuarequin padecicen baditu persecucioac, cergatic nola urrea eta cillara probacen diren suan, ala justoa tribulacioetan eta persecucioatan probacen da.

<164r>

Obra misericordiazcoan explicacioa

G. Cembat dire obra misericordiazcoac?

E. Amalau, eta arquicen dire evangelio sagraduan. Illac enterracea eracusi zigun Tobiassec eta Aingueru San Rafaelc.

G. Bada causaren bat, ceñec escusacen gaituan eguiteco?

E. Iru causa dira. Lendavicoa, batec ezpadu moduric eguiteco, eta ala evangelio Lazaro pobreac ezuan eguin obra misericordiazco corporalic, bada verac zuen necesidadea guziana, eta salvatu zan pacienciaren virtutearequin, ceñequin salbacen diren pobreac, eta aberatsac misericordiarequin. Verezat eztuenac cienciaric eta prudenciaric, eztago obligatua besteai eracusteco eta conseju ona emateco. Vigarren causa, batec servicen badu Jaungoicoa estadu bat altuagoan viciza necoso eta trabajantean baño, eztu ocasionic caridadezco obra eguiteco. Ala, desiertoetan vici diran mongeac eta hermitañoac⁹⁹⁵ eztaude obligatuac uztera, villaceagatic nori eguin obra misericordiazcoac. Irugarrena, ezpaldin bada norc duen necesidade notablea obra misericordiazcoana; bada, ez gaude obligatuac socorricera <164v> norc lagundu eztuenai baicic eta verac ezcín balitu dizan baicic, baño misiricordia perfectoac eztio esperacen obligacioari, ba[i]cic dago pronto guciai lagunceco al duan modu guzian. Azqueneco Jaungoicoari regu eguitea proximoagatic, escacen zayola guziai asisti diozala vere graciarequin veiar duen vezala.

Borgoñan Edicioc gosete batean eman zioan jatera lau milla pobreri, eta aditu zan voz bat cerutic esaten zuela: «Edicio, eztà faltatuco beñ ere oguia zurezat eta zure ondorecoanzat; bada, eman diozu jatera nere pobreai». Señadore batec eguin zuan diversioraco campoco eche bat eta paratu cion letrero bat esaten zuela an bacaric sartu eta alogitu⁹⁹⁶ veiar zuela gende nobleac. Arrebatatu zuan Jaungoicoac espiri-

⁹⁹³ du] lerro artean.

⁹⁹⁴ due] jarraian <en> tatxaturik.

⁹⁹⁵ hermitañoa] esk. *hermitanoa*.

⁹⁹⁶ *alogitu*: 'aloitu, ostatu hartu'.

tuan vere juiciora, eta esan cion, ya que botacen zuan ezquero⁹⁹⁷ vere echetic pobrea, arc ere botacen zuela cerutic. Movituric Maria Santissima misericordiaz, esan cion muda ce[za]la letrero ure⁹⁹⁸ eta hospeda cicela perigrinoac eta pobreac, Jaungoicoari <165r> agradaceco.

San Paulino guelditu zan⁹⁹⁹ cautivo, rescataceagatic alargun pobre baten semea. Nola atera ciceoan ambesteri eguiteagatic obra misericordiazcoac? Pecatari aundiari, ceñec eguiñ cituan eun erioza baño gueyago, eta ostu eun milla ducat¹⁰⁰⁰ baño gueyago. Hostatua eman cioan San Franciscuco bi religiosori, eta determinaturic confesacea aietan batic, eraman zuan vere escuaquin lastoa aiei obea¹⁰⁰¹ eguiteco. Illic gau artan, eta arquituric galdua Jaungoicoaren juicioan, acuditu zuan Aita San Franciscuco eta misericordiazco obra onengatic, paraturic vere dolorea eta proposituarequin lastoa balanza batean ambeste pecaturen contra, eguin zuan garai cezan aren animaren salbacioco balanzac, eta eraman zuan cerura, nola atera ciceon pobrea vesticean San Martin bati, ceñec partitute eman cion vere caparen erdia pobre bati, nola Santa Cathalina¹⁰⁰² de Senari, ceñec quendu zuan vere¹⁰⁰³ camisa pobrea vesticeagatic, eta verela¹⁰⁰⁴ <165v> vere camisa Jesu Christo veraren soñean perlaz veteric, eta San Martinec vere caparen erdia resplandorez vetea. Eta beste batengatic contacten digu San Damiranoc maie batera zeraman platera escatu zutela pobreac, ceñi eman cioan, eta verela platera eta pobrea egatu cirela cerura. Ona misericordiaren obrac cein medede eta provechu aundiatic eguiten darazquoian christau misericordiosoai.

Vicioan eta pecatuan explicacioa

G. Cer gauza da pecatua?

E. Da comisio bat edo eguite bat, edo omisio bat edo ez eguite bat, vorondatezcoa Jaungoicoaren leguearen contra. Iru gauza dira necesarioac pecatua eguiteco: lendavicicoa, comisio bat edo omisio bat, au da eguitea gauza devecatua edo ez eguitea gauza aguindua, nola blasfemacea da comisioac pecatua eta meza ez enzutea da omisioac pecatua; vigarrena, gauza izan dedin Jaungoicoaren leguearen contra, cergatic <166r> Jaungoicoaren leguea den regla ongui obraceco, eta nola ezten artifice ona eta eztuan ongui trabajatuco, ezpaldin badu eguiten artearen conforme, ala eztu ongui obracen eguiten eztuenac Jaungoicoaren leguearen conforme; regla au ezta bacarra amar mandamentuana, baita Jaungoicoac ematen diguna Aita Santuaren medioz eta beste superiore¹⁰⁰⁵ espiritualan eta temporalan medioz; bada, guziac dire Jaungoicoaren ministroac eta Jaungoicoagandic due autoridadea; irugarrenge gauza veiar dena

⁹⁹⁷ ezquero] lerro artean.

⁹⁹⁸ ure] lerro artean.

⁹⁹⁹ zan] lerro artean.

¹⁰⁰⁰ ducat] esk. *ducac*.

¹⁰⁰¹ obea] aurretik tatxaturik *og*.

¹⁰⁰² Cathalina] aurretik tatxaturik *Chali*.

¹⁰⁰³ vere] esk. *vera*.

¹⁰⁰⁴ verela] jarraian, lerroaren azkenean, *ecu-* dago, baina hurrengo orrialdean hitzak ez du jarraipenik.

¹⁰⁰⁵ superiore] jarraian tatxaturik <n>.

pecatua eguiteco da izan dedin voluntarioa edo vorondatezcoa, cergatic eguiten dena vorondatearen consentimentu gave ezta pecatua, nola batec blasfemacen badu lotan edo eztaquiala esan duan iza dela blasfemia edo ezaguzara eta uso razovezcora llegac-en baño lenago,¹⁰⁰⁶ eztu pecatu eguiten vorondatearen consentimentuaren faltaz.

G. Cer gauza da vicioa?

E. Habitu gaiztoa bat pecatua eguiteco, cein eldu zayon maiz pecatua eguitetic. <166v> Contu eguin dezagun batec badu costumbea blasfemacecoa edo juramentuac eguitecoa, blasfemacea da pecatua eta blasfemazallea izatea da vicioa.

G. Gaiz aundia da pecatua?

E. Gaizetan aundiana. Eta esan diteque gaizan artean pecatua vera bacarric gaiza edo gaiztoa, eta cein gueyena aborreci[ce]n duen Jaungoicoac. Regue batec balu vaso bat cillarrezcoa¹⁰⁰⁷ edo urrezcoa, eta arquituric vaso artan edari bat nazcagarria, autsico balu vasoa eta botaco balu itsasora, duderic gave regueac odio aundia izanen lioque edari ari. Jaungoicoac eguin zituan bi baso, dio San Efrenc, bata cillarrezcoa, cein den guizona, eta bestea urrezcoa, cein den ainguerua. Eta cergatic batagan eta bestea gan arquite zuan pecatuaren edari nazcagarria, autsi zuan eta bota zituan infernura aingueruac, eta orain botacen ditu pecatuan ilcen diren guizonac. Pecatuagatic diluvio batean itto cituan guizon guziac, bacarric libracen zuela Noe vere familiarequin.

G. Cembat pecatu genero dira?

R. Originala eta actuala. Eta au da bata mortala eta beste veniala.¹⁰⁰⁸

<167r>

Pecatu originalaren explicacioa

G. Cer pecatu genero dira?

E. Originala eta pertsonala edo actuala. Eta au bata da mortala eta bestea veniala.

G. Cer gauza da pecatu originala?

E. Pecatu ura, ceñequin jayocen garan, eta eldu zagu gure lendavicico aita Adan-nengandic. Criatu zituan Jaungoicoac Adan eta Eva, eta eman zarazquioan zazpi do-bai. Lendavicicoa, vere gracia, ceñequin eguin cituan vere adisquide eta seme adop-tivoac. Vigarrena, eman zioan ciencia bat auguiz aundia, jaquiteco gauza ona eta ies eguiteco gauza gaiztotetic. Irugarrena, eman cioan araguiaren obediencia espirituari, ez citecen movitu dese devecatuac razovearen contra. Laugarrena, eman cioan erraz-tasun auguiz aundia eguiteco gauza ona eta ies eguiteco gauza gaiztotic, eta bacarric aguin du cioan ez jateco fruitu bat. Bostgarrena libratu cituan trabaju <167v> guzitic, cergatic lurrac verec bacarric ematen zuan vicizarenzat veiar zan guzia, eta ezerc ere¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁶ lenago] lerro artean.

¹⁰⁰⁷ cillarrezcoa] aurretik tatxaturik *zirra*.

¹⁰⁰⁸ Azken galde-erantzun hau aurreko paragrafoaren jarraian idatzi zen, eta tintan igartzten denez, beranduago.

¹⁰⁰⁹ ezerc ere] esk. *ezerquere*.

ezcin eguin ciozaquean dañuric munduco¹⁰¹⁰ animalia genero guziac eta egarria guziac eta itsa[so]co arrai guztiac ceu[qu]ean¹⁰¹¹ veren mendean, eta veren escuan. Seigarrena eguin cituan inmortalac, ez cirela veñ ere illen, ezpazuan pecatua eguiten. Zazpigarrena, nai cituan¹⁰¹² dembora pusca baten ondorean eraman cerura viciza eterno batera. Demonioac engañaturic¹⁰¹³ eguin zuan pecatua, eta galdu cituan zazpi dobaia. Eta cergatic Jaungoicoac ezarazquioan eman dobai oc bacarric verenzat, baita ere aien ondoreco guzianzat,¹⁰¹⁴ galdu cituan gurezat ere, eta eguin guinucean participanteac pecatuan eta miserian, nola participatuco guñuan gracion eta dobaie-tan, ezpalua eguin pecatua. Au da, bada, pecatu originala: enemistade bat Jaungoi-coarequin eta pecatua ceñequin <168r> jayocen garan. Emendic jayocen da eta eldu da ignorancia, inclinacio gaiztoa, dificultade aundia gauza ona eguitemo eta errazta-sun aundia gauza gaiztoa¹⁰¹⁵ eguitemo, pena eta trabajua, jatecoa villaceco, vildurrac eta peligroac, corpuzaren erioza auguiz ciertoa eta animaren erioza eternoa, baldin pecatuan ilcen bagara eta Jaungoicoaren gracia gave.

G. Cer remedio pecatu originalaren contra?

E. Jesu Christoren pasioa eta erioza, ceñ izanic pecatutic libre, Jaungoicoa eta guizon eguiazcoa, infinitamente aitaren agradable, padecicen zuela guruzeco¹⁰¹⁶ erioza afrentoso, eman zuan Adanen pecatuaren satisfacioa. Remedio au aplicacen zagu baupismoan. Eta ezpaldin badu ere nai izandu¹⁰¹⁷ Jaungoicoac guri viurcea¹⁰¹⁸ zazpi dobaia, viurtu digu principala, ceñ den vere gracia, ceñengatic garan Jaungoi-coaren semeac eta vere herederaco.

<168v>

Pecatu mortalaren eta venialaren explicacioa

G. Cer gauza da pecatu actuala? Eta nola da bata mortala eta bestea veniala?

E. Pecatu actuala da, eguiten duguna gueren vorondate propioarequin, nola ostu-cea, ilcea, juramentu falsoa eguitea. Da mortala privacen bagaitu eta quencen badigu Jaungoicoaren gracia, ceñ den animaren viciza, eta mereci dugu infernuco erioza eternoa. Eta da veniala, Jaungoicoari desagradacen bazayo, baño ez ambeste, ceñengatic quencen digun gracia, baño mereci du castigua, baño ez eternoa.

G. Nola ezagutuco da¹⁰¹⁹ den mortala edo veniala?

E. Vi gauzatan: bata pecatua baldin¹⁰²⁰ bada Jaungoicoaren eta proximoaren caridadearen contra, bestea pecatua bada vorondatearen consentimentu otsoarequin.

¹⁰¹⁰ munduco] <du> lerro artean.

¹⁰¹¹ ceuquean] <qu> behar lukeen lekuan, tintaz egindako orban handi bat dago.

¹⁰¹² naicituan] <ci> lerro artean.

¹⁰¹³ engañaturic] esk. *enganaturic*.

¹⁰¹⁴ guzianzat] esk. *guzianzaz*.

¹⁰¹⁵ gaiztoa] aurretik tatxaturik *gauza*.

¹⁰¹⁶ guruzeco] <ru> lerro artean.

¹⁰¹⁷ nai izandu] lerro artean.

¹⁰¹⁸ viurcea] aurretik tatxaturik *vio*.

¹⁰¹⁹ da] lerro artean.

¹⁰²⁰ baldin] lerro artean.

Bada, bata edo bestea falta bada, ezta pecatua mortala, baicic veniala. Esaten da pecatua dela caridadearen contra, baldin bada <169r> leguearen contra materia gravean, alaco moduz eze ofensa bada asco deseguiteco amistadea, nola ostucea cantidade larri bat. Gauza lebea bada, nola ostucea orraz bat, eta eztà asco deseguiteco amistadea, ezta caridadearen contra, baño esaten da eztela caridadearen conforme.¹⁰²¹ Eta ala esaten da lendavicicoa dela leguearen contra, cergatic den caridadearen contra, cein den leguearen fina, eta vigarrena esaten da eztela leguearen contra, cergatic ezten caridadearen contra, baño eztela caridadearen conforme. Leguearen contra dena materia gravean eta vorondatearen consentimentuarequin da pecatu mortala, baño onela ezpaldin bada, nola bati etorcen bazayo repente pensamentu edo deseo bat ostuceco edo ilceco, eta verela obartu eta consentimentu otsoa eman baño len deseguiten bada, bacarric da veniala, baño ezagucen duen vezala, apartatu <169v> veiar du veregandic. Eta onela eguiten bada, ezta pecaturic, ez mortalic eta ez venialic, bai contra orduan izanen da meritua eta virtutea.

Zazpi pecatu capitalan explicacioa

G. Cein pecatu dira principalenac?

E. Pecaturic principalenac, cergatic diran beste pecatuan iturriac eta sustraiac, deicen zayoa pecatu capitalac, eta dira zazpi. Beste pecatu principalenac, cergatic diran gaizagoac barca[ce]co, deicen zayoa Espiritu Santuaren contraco pecatuac, eta dira sei. Beste bazuac dira principalenac, cergatic claramente diran pecatu aundiac eta enormeac, eta diran razovearen contraco pecatuac. Eta esaten da pecatu oiec escacen duela venganza cerura, eta dira lau.

G. Cergatic deicen zayoa «capitala»?

E. Ez, cergatic diran mortalac. Bada, pecatu auniz dire mortalac, eta eztira capitalac, nola homicidioa eta blasfemia. Eta beste pecatu bazuac dira pecatu capital, <170r> baño eztira beti mortalac nola ira, gula eta pereza. Deicen zayoa capital cergatic diren beste auniz pecaturen buruac.

G. Cer gauza da soberbia? Cer pecatu eguiten ditu? Eta cein da aren remedioa?

E. Da pecatu bat, ceinengatic¹⁰²² uste duen eta pensacen duen guizonac badela, den baño gueyago. Eta nai du izan estimatuagoa gueyago besteac baño, goragoric eta igualic eztuela. Sorcen dituan pecatuac dira vere burua alabacea, besteaquin atrevica, discordiac eta desobedienciac. Remedioa da humildadea, ezagucea verez ezer eztela eta dugun guzia dela Jaungoicoaren dobaia eta pensacea gu baño besteac direla obeagoac, guziaz sujetacen garala interiormente eta honracen ditugula veren gradoaren conforme. Soberviac eguiten du guizona Demonioaren iduricoa, eta aguiz desagradacen zayo Jaungoicoari, ceinec eguiten dioan resistencia sobervioai eta inclinacen da humiletara, confundicen ditu sobervioac eta <170v> alchacen ditu humillac.

¹⁰²¹ conforme] aurretik tatxaturik *contra*.

¹⁰²² ceinengatic] esk. *ceinengatic*; -gatic bereizirik agertzen da eta aurretik tatxaturik *peca*.

Religioso on batec guizon endemoniatu¹⁰²³ bat eraman¹⁰²⁴ zuan Cisten monasterioco abadeagana, eta esan cion: «Espiritu malignoa, monge onec aguincen badic, ateraco aiz?» Demonioac eranzun cion: «Ezeyoat¹⁰²⁵ vildurric, cergatic monge ori duc soberbioa».

G. Cer gauza da avaricia?

E. Da afecto desordenatu bat interesena, eta dago iru gauzatan. Lendavicicoa, bes-teren interesac codici[a]cean, ez contentaric vere interesaquin. Vigarrena, nai izatean asco eta veiar duena baño gueyago,¹⁰²⁶ eta sobra duena ez nai izatean ematea pobrea, obligatua dagoan vezala. Irugarrena, auniz amacean eta estimacen interesa vere izanagatic ere, eta ez izanagatic sobrantea. Eta au ezagucen da bat ezpadago disponitua galzera, necesario bague, Jaungoicoaren honraco. Eta, argatic, esaten du San Pabloc avaricia dela idolatria bat vezala, cergatic avarientoac gueyago estimacen du¹⁰²⁷ interesea, Jaungoicoa baño. Bada, lasterrago contentancen da Jaungoicoa galduaz,¹⁰²⁸ <171r> interesea galduaz baño. Abariciatic jayocen dira rapiñac, napurretac, fraudeac eta trampac saldu erosietan eta crueldadeac pobreaquin. Remedioa da ejercitazea liberalidadean, consideracen dela viciza onetan garala pasageroac eta viageroac. Eta argatic on da ez cargacea interesaz, baicic reparticea vieco lagunetan, eta oiec eraman dizagula patriara. Eta cembat eta carga guchiago dugun, lijerogo pasatuco dugu vieda, eta lasterrago llegatuco gara. Suecian Ribbergeroc, guizon nobleac, auguiz aberasac eta avaroac, ecusiric aurretic garesti izanen zala granoa, bete cituan gariz graneroac, atsi zan salcen precio auguiz altuan alaco moduz, edo goseac il veiar cituan edo veren interesa guzia empleetu veiar zuan garia erosteco. Guizon bat semez betea joan ciceon bi fanegaren esque, esaten cioala artu ciozala zuen diru pisca, eta bestea al zue-
nean pagatuco ciola. Veguiretu <171v> cion veguirune gogorrarequin, eta esan cion zila¹⁰²⁹ nora mala,¹⁰³⁰ eta nai bazuan garia, ecar ciceola diru guzia. Baño Jaungoicoac castigatu zuan; bada, graneroa itsiric zeola aguertu ciran idi eta zaldi belcez bazuac, eta jan cioan garia eta jaquin¹⁰³¹ zuan vezala galdu zuan juicioa, eta eratu zan eta ongui amarratu zuan eta lotu zuan.

G. Cer gauza da luxuria?

E. Da afecto desordenatu bat, araguiaren gusto loiena. Emendic jayocen dira entendimentuaren illuntasuna eta ceguedadea, inconstancia eta temeridadea, adulterioac, fornicacioac, iz deshonestoac eta loiqueriac eta inmundiciac. Remedioa da exercitaceaa ateracen barauac oracioan eta ies eguitea conversacio gaiztoetic. Eta guzian gañean,¹⁰³² ez fiacea veregan eta vere virtutean, apartatu peligroetic, goardatu

¹⁰²³ endemoniatu] esk. *endemoiatu*.

¹⁰²⁴ eraman] esk. *eraman*.

¹⁰²⁵ *ezeyoat*: 'ez zioar'. Esk. *ezeyoac*.

¹⁰²⁶ gueyago] lerro artean.

¹⁰²⁷ du] lerro artean.

¹⁰²⁸ galduaz] esk. *galduac*.

¹⁰²⁹ *zila*: 'zihoala, joan zedila'.

¹⁰³⁰ *zila nora mala*: gaztelaniaz *que fuese en mala hora* dago.

¹⁰³¹ jaquin] <qu> aurretik tatxaturik <n>.

¹⁰³² gañean] esk. *ganean*.

sentiduac eta consideratu Sanson fuertea, David santua eta Salomon sabioa <172r> erori cirela vicio onetan.

Flandesen iru mutil glotonac, tripazac¹⁰³³ eta¹⁰³⁴ amancebatuac, batac esan zuan: «Maien desalmatuanac, graciac ematen darazquioc eta emanen darazquioc Demonioari; bada, vici gara deshonestidadean eta luxurian». Joan ciren sala batera lo eguitera iru obetan, bacoiza vere mancebarequin. Eta gauaz deshoran sarcen da Demonioa, eta osc¹⁰³⁵ espantagarri batequin esan zuan: «Non dago graciac eman darazquidena?» Llegatu zan aren obacera, eta anca batetic artuta furia aundiarequin atera zuan obetic eta bi cocinero vezalaco bazuai aguin cioan, su aundi batean burruncian paratu burua eta loñac¹⁰³⁶ loturic corpuzari egazti bati burruncian errececo egoac vilcen zarazquion vezala, erre cezala eta ongui coizpetatu ze[za]lla, cergatic esan zuan Demonioac nai zuela vere maiaraco. Onela eguin zuan, pecatari aren deardar lastimosoquin, eta oñaze eta dolore atrozaquin. Lagunac eta emacume infame <172v> galduac ceuden icara beste ambeste eguin zezan aiequin. Aditu zuan voz bat esaten zuela ez zuela Jaungoicoaren licenciaric gueyagoraco, ongui mereci zuela aiecere, eta cila¹⁰³⁷ gogo gaiztoan beste aren anima eramaitera infernura.

G. *Cer gauza da ira?*

E. Da deseo desordenatu bat venganzarena, baño ira moderatua eta ongui ordenatua da ona. Argatic, esaten du Espiritu Santuac «aira zaitzea, eta eztezazuala eguin pecaturic». Eta San Basilioc dio ira dela zacurra vezala, cein den ona sanca¹⁰³⁸ eguiten badioa etsaiari, baño ez ozca eguiten badioa adisquideai. Iraren desordena dago iru gauzatan. Lendabivicicoa, vengatu nai izatea ofenditu ez gaitu[en]aren contra. Vigarrena, venganza au izatean autorirade propioarequin, cergatic vengancea eta castigacea gaizqui eguilleac toca zayo regueari edo vere ministroai, ceñi principalmen[te] <173r> tocacen¹⁰³⁹ zayoa, cergatic dauden Jaungoicoaren lecuan. Irugarrena, venganzeaz odioz eta ez justiciaren zeloz eta ez cedicean moduan. Iratic jayocen dira aserrecac, iz injuriosoac, tratamentu gaiztoac eta obra desatinatuac. Remedioa da exertizacea paciencian, Jesu Christoren eta santuan exemploarequin. Doncella bat noblea baño iracundoa eta lecu guzietan eta beti zebillena at[se]rrean guziaquin, il zan eta enterratu zuan elizaco atearen contra. Eta urrengo egunean etcusi zuan sepulturatic ateracen zela quea aundi bat. Iriqui zuan sepultura eta etcusi zuan pechutic veraco guzia zegoala otsoa eta pechutic goraco guzia errea, señale claro guardatu zuela virginidadea, baño iraren suac erre ciola, eta consumitu ciola pechutic goraco guzia.

G. *Cer gauza da gula?*

E. Apetitu desordenatu bat¹⁰⁴⁰ jatecoa eta edatecoa. Eta consenticen du arcean conveni zayon baño sustento gueyago, villacean janari delicatuac edo devecatuac, nola osti-

¹⁰³³ *tripaza*: 'tripontzia'. *Tripazai* aldaera ezaguna zen lehenago, baina *tripaza* ez; agian hutsa da.

¹⁰³⁴ eta] jarraian berriro *eta*.

¹⁰³⁵ *osc*: 'hots'.

¹⁰³⁶ *loñac*: itxuraz 'oinak' da; gaztelaniaz *pies* dago.

¹⁰³⁷ *cila*: 'zihoala'.

¹⁰³⁸ *sanca*: 'zaunka'. *OEHn* ez da aldaera hau jasotzen.

¹⁰³⁹ *tocacen*] aurreko orriko azken lerroaren bukaeran ere *tocacen* da.

¹⁰⁴⁰ bat] lerro artean.

reletan <173v> araguaia, eta ez esperacean jateco dembora principalmente bare egunetan. Finalmente, jatean ansiarequin eta golosequiarequin.¹⁰⁴¹ Gulatic jayocen dira animaren illuntasuna, alegria gozaratu¹⁰⁴² bat eta auniz eta gueyuegi¹⁰⁴³ itcegui[te]a, baita ere jayocen da luxuria eta vicio onetatic eldu diran pecatuac. Onen contra da templanza eta abstinencia, ceñec sirvicen dion animari eta corpuzari, eta consideracea gularen gustoa dela laburra, eta guero uzten dituala estomagoco eta buruco oñaceac eta besteac.

G. Cer gauza da imbidia?

E. Pecatu bat, ceñequin bati disgustacen zayon bestearen ona, iricecearequin¹⁰⁴⁴ galzen duela vere estimacioa eta grandeza. Bati disgustacen bazayoa bestearen onaz, cergatic ezten digno izateco edo cergatic gaizqui usacen duen arzaz, ezta pecatua. Baño baduzua pena besteac izan dezan onen bat, cergatic, iduricen¹⁰⁴⁵ zazunen, cergatic botacen duen <174r> eta abaticen duen zuen gloria edo estimacioa, eta nai baciñuquea, ez izatea, cergatic eztedin izan zuec baño gueyago edo zuen igoala, da embidiaco pecatua. Eta emendic jayocen dira, juicio temerarioac, besteren gaizaren atseguina eta alegria, murmuracioac. Bada, embidiosoac procuracen du quencea proximoari fama eta estimacioa, eta bazuetan llegacen da gueyagora, nola Caiñec il zuan vere anaya Abel, eta judioac Jesu Christo. Remedioa da exercitacea proximoaren amorioan eta pensaceca imbidiac dañuric gueyena eguiten dioala imbidiosoari verari. Jaungoicoac goracen du persona, ceñi zayon imbidia, eta bazuetan galcen da imbidioso. Religioso bate[c] tragacen cituan aizeac izateagatic monasterioco abad. Eta zuen imbidia, cergatic beste bat zen monasterioco abadea, eta eman zarazquion solimanenco aus bazuac¹⁰⁴⁶ mutico bati, ceñec servicen zuen, esaten ciola: «Bota zaquioc aus oc abadea[c] jaten¹⁰⁴⁷ duen elzeari, eta naico dic auniz <174v> eta eztic ristatuco».¹⁰⁴⁸ Cer eguin zuan muticoac? Ausan erdiac bota cituan abadearen barazcara, eta gorde cituan beste erdiac berriz erristacen bacion ere. Il zan abadea eta aren lecuan nombratu zuan monje embidioso ura, eta artu zuan muti[co]¹⁰⁴⁹ ura vera serviceco, baño cer guertatu zan? Egun batean erristatu cion auguiz, eta muticoac abadeac nai izan ciozenagatic gorde cituan ausac bota zarazquion pucherora. Eta modu onetan, vere embidia pagatu zuan eriozarequin.

G. Cer gauza perezaz?

E. Perezaz da iz griegoa, eta esan nai du enfadoa, fastidioa eta negligencia, eta da pecatu capitala. Bat enfadacen bada obra onac eguiteaz eta mandamentuac goarda-

¹⁰⁴¹ *golosequiarequin*: akaso, *golosokeriarekin* izan daiteke. *Golosekia* edo *golosokia* ez da beste inon lekukotzen; *golosokeria* behin behintzat jaso da Luzaiden (Kamino & Salaberri, 2007) eta Pomier hiztegian ere lekukotzen da (Gómez-López & Zulaika 2020: 133).

¹⁰⁴² *alegría gozaratu*] gaztelaniazkoan *alegría vana* jartzen du.

¹⁰⁴³ *gueyegui*] esk. *gueyagui*. Gaztelaniazkoan *demasiado*.

¹⁰⁴⁴ *iricecearequin*: ez da erraza hau interpretatzen. Gaztelaniazkoan *por parecerle* dago. Beharbada *iritzitu* edo *iritzetu* aditz bat proposatu behar da. Ik. 947. oharra.

¹⁰⁴⁵ *iduricen*] esk. *iricicen*. Kopiatzean egindako hutsa bide da; gaztelaniazkoan *por pareceros* dago.

¹⁰⁴⁶ *bazuac*] esk. *bazuan*.

¹⁰⁴⁷ *jaten*] esk. *jacen*. Kopiatzean egindako hutsa izan daiteke.

¹⁰⁴⁸ *ristatuco*: 'errietatuko, errieta egingo'. Testuan zertxobait aurrerago *erristacen* dago. *OEHn* jasotzen denez (s.v. *errietatu*), *erristatu* erabiltzen da Larraunen.

¹⁰⁴⁹ *mutico*] <co> ez da irakurtzen, beltzune bat dagoelako; dena den, <i> ondoko letra <c> dela dirudi, ez <l>.

ceaz, eta emendic sorcen da mandamentuac depreciacea eta entregacea viciotara eta izatea odioa esaten dionai utzi dazala pecatua. Remedioa da oziosidadean ez egoitea, leicea libru ona eta pensacea Jaungoicoac prometituta dauquen premia diligenciari [...] goardacean vere <175r> leguea. Monje batec, cergatic vici zan iturritic erruti, nai izandu zuan eguin vere zelda iturriaren urbillago, eta arcen cituan vere leurriac. Ura- ren esque cila, iru aldiz aditu zuan iz bat esaten zuela «bat, bi, iru» pasoac contacen zarazquiola. Irugarrenean ecusi zuan aingueru bat, eta esan cion: «Contacen daraz- quiat nequearen pasoac, eztedin guelditu batere premia gave». Orduan eguin zuan errutiago vere zelda, eta chavola irabazteagatic, gueyago Jaungoicoarequin eman gave lecuca perezari.

Pecatua Espiritu Santuaren contra

G. Cembat dira eta cein dira?

E. Sei: animaren salbacioaren desesperacioa, presuncioa salbатуco dela meritu gave, impugnacea eguia ezagutua, besteren graciaren embidia, pecatuetan gogorcea eta impenitencia final edo azquenecoa.

G. Cergatic dira Espiritu Santuaren contra?

E. Cergatic eguiten diran maliciaz, especialmente irugarrena bestean baño propioago, batec ezagucen duenean eguia, eta ala <175v> ere porfiacen eztela eguia. Pecatua eguitea maliciarequin da Espiritu Santuaren contra, cergatic Espiritu Santuari tocacen zayo eta atribuiquen zayo bondadea, cein den maliciaren contra pecatu eguitea. Ignoranciaz da Semearen contra, cergatic Semeari atribuiquen zayo eta tocacen zayo sabiduria. Pecatua eguia flaquezaz da Aitaren contra, cergatic Aitari tocacen zayo eta atribuiquen zayo podorea.

G. Cer gauza particularea due pecatu oiec?

E. Eztirela barcacen pecatu oiec, ez mundu onetan eta ez beste munduan, dio evangelio sagraduac. Au da, eztirela errazac barcaquedo,¹⁰⁵⁰ cergatic auguiz guchitan eguiten dan¹⁰⁵¹ penitencia pecatu oegatic. Ala esaten dugu enfermedadade batengatic dala incurablea, ez cergatic inola re ezin senda diquean, baicic auguiz guchitan senda- cen den, eta cergatic comunmente eztuen remedioric.

Cerura venganza escacen duen pecatuan explicacioa

G. Cembat dira eta cein dira?

E. Lau: homicidioa edo guizona ilcea, pobreac oprimicea eta batez¹⁰⁵² ere huer- fanoac eta alargunac, eta languilleari eguneco jornala ez pagacea eta naturalezanaren araguiaren contraco pecatua.

¹⁰⁵⁰ barcaquedo] hemen ere <qu> afrikatu irakurri behar da.

¹⁰⁵¹ dan] lerro artean.

¹⁰⁵² batez] esk. batzez.

G. Cergatic dedar eguiten due eta ceruari escacen dioa venganza?

E. Cergatic pecatu oien injusticia da ain aundia, eze iñola re ezin estali diteque.

Postremenian edo azqueneco guizoaren fiñan explicacioa

G. Nola igues eguingo dut peccatutic?

E. Sabioac dio: «Oroi zatea postremeniaz edo zere azqueneco finaz, eta beñ ere ezutugu eguiñen peccaturic». Oiec dira: erioza, juicio universal, infernua eta gloria.

G Cergatic deicen zayoa postremeniac?

<176v> E. Cergatic erioza da vicizaren azquen fina. Juicio finala edo universal da juicioetan azqueneco eta apelacioa gave. Infernua da gaiz guzian azqueneco gaiza, eta gloria da on guzian azqueneco ona. Erioz da ciertoa, eta iñorc ere ezin escapa dezaque eriozatic. Ordua da inciertoa, eta auniz ilcen dira usteric guchiana duenean. Eta arequin acabacen dire viciza onetaco proieto guziac, eta orduan ezagucen da ongui munduaren vanidadea. Eta gustiai damucen zayoa eguin zuen gaiza edo eguin ezuen ona. Eta ala eraqueria da eguitea damutu veiar zagun gauza. Pansa ale batec quendu cion viciza Nacreonti, Homero il zan tristezagatic, Sofloges alegriagatic, Dionisio reguea victoria baten noticiagatic, Tales Milesto comediacico echean zegola festa bazuac ecusten, egarriac acabatu zuan. Carlos Naparroaco regueari paracen ari ciozcala corpuz guzian agoarditan busticeco eunac, paracen zarazuionai yosteco aria ebaquiceco arrimatu zuan arguia eta eunac artu zuan sua, erre zuan reguea. <177r> Regue onen vicia egondu zan ari batetic eta beste ari batetic dago gure vicia.

Juicio universal izanen da on guzian ona, edo gaiz guzian gaiza. Eguiñen due juez supremoac, ceñec daquian guzia eta iñorc ere ezin eguiñen dio resistenciaric.¹⁰⁵³ Eguiñen da mundu guziaren presencian, eta iñor ere ezta ezcutatuco¹⁰⁵⁴ eta iñorc ere eziñ ies eguinen. Bada, Christoren imagiña batec veguireacearequin vegui aiza-tuaquin lurrean bota bacituan iruretan eun guizon sentidu gave cer [...]nonen¹⁰⁵⁵ da Jesu Christo vera jarcen denean juez suprema vere justiciaco tronoan? Religioso batec ceñec ecusi zuan, esan zuan iñorc ere ezuala siñistuteco. Parisen enterra cen Raimundo Diocro. Jequi zan iru aldiz. Lendavicoan esan zuan: «Jaungoicoaren juicio justoz naiz acusatua». Vigarrenean, «Jaungoicoaren juicio justoz naiz juzgatua». Eta irugarrenean esan zuan: «Jaungoicoaren juicio justoz naiz condenatua». Mundua espatatu bazuan Teodoro Aita Santuac Pirro heregaren condenacioa firma cezan, <177v> caliceco Jesu Christoren odolarequin emen gure Hispanian Jesu Christoc verac condenatu zuan peccatari obstinatu bat, botacen ziola aurpeguira vere alboco odol sagradua.

Infernuac verequin ditu, eta dauque imaginable ditezquean¹⁰⁵⁶ pena guziac eta eternoac, consueloac gave, eta tormentuac yonen yonenac. Parisen doctore bat conde-

¹⁰⁵³ resistenciaric] esk. *resicencearic*.

¹⁰⁵⁴ ezcutatuco] aurretik *tatxaturik ecu*.

¹⁰⁵⁵ ...nonen] ez da garbi irakurtzen hasierako zatian; beharbada, *izanen* dago. Gaztelaniaz *será* dago.

¹⁰⁵⁶ ditezquean] esk. *ditenquean*.

natua aguertu ciceon vere obispari, eta esan cion: «Oraindic badira guizonac, munduan egun otan jetsi da ambeste anima onera, eze uste nuan acabatu zela mundua. Gueyena senticen dudena da ezin etcusi Jaungoicoa, eta ez izatea finic nere penac pasatu balira ere, urte gueyago ceruac izarrac dituan, itsasoac are lergarcac eta arbolac ostoac. O abismoa, abismoa».

Cerua da ceñetan dauden eta arquicen diran on eta ondasun pensatu al ditezquean guziac baño gueyago, altuagoac eta soberanoac, garviac eta ondasun puruac gaizaren cusuric gave. Eta eztira mundu onetacoac eta viciza onetacoac <178r> vezala, guchiac, laburrac eta chiquiac, eta beti daudenac [qu]ezcarequin¹⁰⁵⁷ nasiac.

Fr. Jordan religiosoac galdetu cion Demonioari eya non egonen zan obequi. Eta eranzun cion «ceruan».¹⁰⁵⁸ Jaungoicoa ecusteagatic, cergatic gauza creatu guziac ez-tira etcer criadorearen aldean, ceñec dauzcan prevenituac, dio San Pabloc, gauzac veguiac ecusi eztituanac, velarriac aditu eztituanac eta entendimentuac ezin compendi dicequeanac. San Francisco batec adizearequin aingueru baten musica uste zuan ce-goala ceruan, Napparroan Leiraco monasterioan monge bat ateracen zan paseacera eta sentitu gave pasatu cituan bost eun urte chori baten canta adicen eta uste zuan ezuela pasatu ordu erdi bat. Au, bada, iduri eta semejanza bat ceruarena, cer izanen da gloria, ceñetara eraman gaizan jaunac, Aitac eta Semeac eta <178v> Espiritu Santuac. Amen.

Acto fedecoa

Sinistecen dut dela Jaungoico eguiazco bat, eta iru persona diferenteac, ceñac diren Aita eta Semea eta Espiritu Santua. Sinitecen dut trinidad santissimoco vigarren persona eguin zala guizon Maria santissimaren entraña garbiatan, Espiritu Santuaren obraz eta virtutez, gueldicen zala señora soberana au virgen, semea eguin baño leen, eguitean eta eguin ezquero. Sinistecen dut jau[n] onec padecitu zuala, eta ill zala gu salbaceagatic, piztu zala illen artetic irugarren eunean, igo zala ceruetara eta etorrico dala viciac eta illac juzgacera; au da, onac premiacera eta gaiztoac castigacera. Sinistecen dut aldareco sacramentu santuan dagoala Jesu Christo gure jauna, Jaungoico eta guizon eguiazcoa ceruan dagoan vezala. Sinistecen dut ama Eliza santa <179r> catholicoac sinistecen duen guzia eta fede onetan nai dut vici eta ill.

Acto esperanzacoa

Daucat¹⁰⁵⁹ esperanza Jaungoicoagan barcatuco darazquidala nere pecatuac guziac, eta emango didela vere gracia eta gloria vere misericordia infinitoagatic, Jesu Christo nere jaunaren merecimentuacgatic eta aren ama santissimaren reguacgatic, eguiten badut nere partetic obligatua nagoana, eta dezaqueadena ceñ dan penitencia eguiazcoa.

¹⁰⁵⁷ quezcarequin] eskuizkribuan ez dago garbi lehen letra zein den, <j> dirudi. Gaztelaniaz *afán* dago.

¹⁰⁵⁸ ceruan] esk. *ceruran*.

¹⁰⁵⁹ Daucat] esk. *Daucac*.

Acto caridadecoa

Amacen dut Jaungoicoa beste gauza guziac baño gueyago, eta naiago ditut galdu guziac aren divina magestadea baño. Eta nai nuque amatu munduco justo guziac eta ceruco bienaventuratuac, eta Serafin guziac amacen duen vezala. Eta posible baliz, nai nuque amatu <179v> veraren amac eta nere señora Maria santissimac amacen duen vezala. Ez amatua, ofenditua izatea ambeste ofendicen duenac, eta guziac ez amacea aren divina magestadea, vera dana izanagatic damu dut vioz gutiz,¹⁰⁶⁰ eta proponicen dut emendacea aren gracia mediante dela. Amen.

¹⁰⁶⁰ gutiz] esk. *gutig*.

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA

"JULIO DE URQUIJO"

International Journal of Basque Linguistics and Philology

ASJU LIII (1/2), 2019 [2021]

AURKIBIDEA / SUMMARY / ÍNDICE

ANTÓN UGARTE MUÑOZ, LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA) y la creación del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» (1947-1956) / <i>Luis Michelena (Koldo Mitxelena) and the founding of the «Julio de Urquijo» Basque Philology Seminar (1947-1956)</i>	1
MIREN IBARLUZEA SANTISTEBAN, Itzulpengintzaren errepresentazioa azken 60 urteotako euskal literaturaren historiografietan / <i>Representation of translation in literary historiographies during the last 60 years</i>	39
JOSE IGNACIO HUALDE, ANDER BERISTAIN, ANE ICARDO ISASA, JENNIFER ZHANG, Hitzbukaerako herskariak: kontsonante talkak / <i>Word-final plosives: Consonant clashes</i>	83
SERGIO ROBLES-PUENTE, El euskera como lengua de ritmo intermedio en el continuo isosilábico-isomoraico: una comparación con el español y el japonés / <i>Basque as a language with intermediate rhythm in the isosyllabic-isomoraic continuum: A comparison with Spanish and Japanese</i>	107
OLATZ LETURIAGA ANGOITIA, Gipuzkoako osagarri pluraldun adizki tripertsonalen erroez / <i>On the roots of Gipuzkoan tripersonal verbal forms with plural object</i>	127
NAIA EGUSKIZA, IÑAKI GAMINDE, AITOR IGLESIAS, Hizkuntza aldakortasunaz eta barietateen sailkapenez: aspektu ez-perfektuaren bariazioa Igorreko euskaran / <i>Linguistic variation and variety classification: Variation of the imperfective aspect in Igorre Basque</i>	163
MIKEL MARTÍNEZ ARETA, Euskararen lerrokadura ergatiboaren sorreraz / <i>On the rise of the ergative alignment of Basque</i>	183
URTZI REGUERO-UGARTE, XVIII. mendeko dotrina argitaragabe bat: aurkezpena eta edizioa / <i>An unprinted doctrine of the 18th century: Presentation and edition</i>	225
ENEKO ZULOAGA, Pedro José Aldazabalen euskal testuak: edizioa eta filologia-gaiak / <i>The Basque texts by Pedro José Aldazabal: Edition and philological issues</i>	361
Hilberria / Necrológica / Obituary	
MIREN LOURDES OÑEDERRA, <i>In memoriam</i> David Stampe (1938-2020)	447
Kutixiak / Varia	
LUIS MICHELENA (KOLDO MITXELENA), <i>Apodaka</i> . English translation and notes by JOSE IGNACIO HUALDE	453